

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
BAŞBAKANLIK

DEVLET PLANLAMA ÖRGÜTÜ

2021 YILI
MAKROEKONOMİK
VE
SEKTÖREL GELİŞMELER

Mayıs 2023

YAYIN VE BİLGİ İÇİN

**Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Devlet Planlama Örgütü
Lefkoşa**

+(392) – 601 10 00 – 601 10 01

+(392) – 228 59 88

web : www.dpo@gov.ct.tr
e-mail : info.dpo@gov.ct.tr

KKTC Devlet Basımevi – Lefkoşa, Mayıs 2023

DPÖ-MSG-2023-14

ÖNSÖZ

Devlet Planlama Örgütü, devletin tüm kurum ve kuruluşlarının sayısal hafızası olarak ve 40 yılı aşan bilgi ve tecrübesiyle, KKTC'nin ekonomik, sosyal ve kültürel hedeflerine ulaşılması konusunda çalışmalar yürütmektedir. Devlet Planlama Örgütü'nün ürettiği projeler, planlar ve programlar yanında görev alanı dahilinde olan farklı konularda yaptığı yayın ve basımlar da bulunmaktadır.

Makroekonomik ve sektörel gelişmeler ile ilgili her türlü bilginin olduğu ve tamamen Devlet Planlama Örgütü tarafından hazırlanan kitap, ekonomik ve sosyal hayat ile ilgili makroekonomik bilgiler ve veriler ile sektörel gelişimleri sunmayı ve tüm bunlarla ilgilenen kurum, kuruluş, araştırmacı ve öğrencilerin bu konudaki ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır.

"Makroekonomik ve Sektörel Gelişmeler 2020-2021" kitabı Devlet Planlama Örgütünü personelinin hazırlamış olduğu bir yayın olup, içerik olarak da; "Büyüme Hızı ve GSMH'nın Bileşimi, Kaynakların Kullanımı, Finansman Dengesi, Ödemeler Dengesi, Fiyat Hareketleri, Bankacılık, Tarım, Sanayi, İnşaat, Ticaret ve Pazarlama, Turizm, Ulaştırma-Haberleşme, Eğitim, Kültür, Gençlik, Spor, Sağlık, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Çevre, Fiziki Planlama, İskan ve Rehabilitasyon- Konut Edindirme, Kooperatifçilik, İdari Örgütlenme, Yerel Yönetimler, Beşeri Kaynaklar" konularında ülkemizin son durumu sektörel veriler hakkında bilgiler vermektedir.

Devlet Planlama Örgütü tarafından yayınlanan bu kitabın hazırlanmasında görev alan tüm Devlet Planlama Örgütü personeline, Devlet Planlama Örgütü Daire Başkanları'na, veri sağlayan ve katkı koyan tüm kurum, kuruluşlara teşekkür eder, genelde ülkemize, özelde ise tüm kullanıcılara faydalı olmasını dilerim.

Durali GÜÇLÜSOY
Devlet Planlama Örgütü Müsteşarı

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

BİRİNCİ BÖLÜM MAKROEKONOMİK GELİŞMELER

1. Büyüme Hızı ve GSYİH'nın Bileşimi	1-4
2. Kaynakların Kullanımı	5-16
2.1. Ekonominin Genel Dengesi	5
2.2. Sermaye Birikimi	8
2.2.1. Sermaye Birikiminin Kaynakları	8
2.2.2. Sabit Sermaye Yatırımların Sektörel Dağılımı	8
2.3. Tüketim Harcamaları	13
3. Finansman Dengesi	15-26
3.1. Kamu Gelirleri	15
3.2. Kamu Giderleri	15
3.3. Kamu Kesimi Genel Dengesi	16
3.4. Kamu Borç Stoku	18
3.5. Özel Kesim Dengesi	20
3.6. Devlet Bütçe Dengesi	21
4. Ödemeler Dengesi	27-30
4.1. Genel Denge	27
4.1.2. Mal Dengesi İşlemler	27
4.1.3. Hizmetler Gelir/Gider İşlemler	27
4.1.4. Birincil Yatırım Kaynaklı İşlemler	28
4.1.5. Doğrudan Yatırımlar	28
4.1.6. Portföy Ve Diğer Yatırımlar	28
4.1.7. Net Hata Ve Noksan	29
4.1.8. Rezerv Varlıklar	29
5. Fiyat Hareketleri	31-34
6. Bankacılık	35-38
6.1. Banka Mevduatları	35
6.1.1. Türk Lirası Mevduat Gelişmeleri	36
6.1.2. Döviz Mevduat Gelişmeleri	37
6.2. Krediler	37

İKİNCİ BÖLÜM SEKTÖREL GELİŞMELER

	Sayfa No
1. Tarım	39-58
1.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	40
1.1.1. Tarımın Genel Ekonomi İçindeki Yeri	40
1.1.2. Bitkisel Üretim	42
1.1.3. Hayvancılık	47
1.1.4. Ormancılık	51
1.1.5. Su Ürünleri	53
1.2. Sorunlar	54
1.2.1. Tarım Sektörü Genel Sorunları	54
1.2.2. Bitkisel Üretimde Sorunlar	56
1.2.3. Hayvansal Üretimde Sorunlar	56
1.2.4. Ormancılıktaki Sorunlar	58
1.2.5. Su Ürünlerindeki Sorunlar	58
2. Sanayi	59-87
2.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	59
2.1.1. Katma Değer	59
2.1.2. İmalat (Üretim) Sanayi	60
2.1.3. Dışsatım ve Rekabet Edilebilirlik	61
2.1.4. İstihdam	64
2.1.5. Sabit Sermaye Yatırımları	66
2.1.6. Teşvik ve Krediler	67
2.1.7. Taşocakçılığı	73
2.1.8. Enerji	75
2.1.8.1. Elektrik	75
2.1.8.2. Su (İçme ve Kullanma Suyu)	78
2.1.9. Serbest Liman ve Bölgesi	82
2.2. Sorunlar	83
3. İnşaat	88-95
3.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	88
3.1.1. İnşaat Malzemeleri	89
3.1.2. Konut	91
3.2. Sorunlar	93
4. Ticaret ve Pazarlama	96-101
4.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	96
4.1.1. Toptan ve Perakende Ticaret	96
4.1.2. Dış Ticaret	96
4.2. Sorunlar	101

	Sayfa No
5. Turizm	102-112
5.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	103
5.1.1. Yolcu Sayısındaki Gelişmeler	103
5.1.2. Geceleme ve Doluluk Oranı	105
5.1.3. Ulaşım Tercihleri	105
5.1.4. Turizm Hizmetleri Arzı	106
5.1.5. Turizm Gelirleri	109
5.1.6. Devlet Planlama Örgütü Tarafından Teşvik Belgesi Verilen Turizm Projelerinin Bölgelere ve Yıllara Göre Dağılımı	110
5.2. Sorunlar	111
6. Ulaştırma-Haberleşme	113-124
6.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	113
6.2. Ulaştırma	113
6.2.1. Karayolu Ulaştırması	113
6.2.2. Havayolu Ulaştırması	114
6.2.3. Denizyolu Ulaştırması	117
6.3. Haberleşme	119
6.3.1. Telekomünikasyon Hizmetleri	119
6.3.2. Posta Hizmetleri	120
6.3.3. Radyo ve Televizyon	121
6.4. Sorunlar	124
7. Eğitim	125-158
7.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	126
7.1.1. Örgün Eğitim	126
7.1.1.1. Okul Öncesi Eğitim	126
7.1.1.2. İlk Öğretim	128
7.1.1.3. Orta Öğretim	128
7.1.1.3.1. Orta Okullar	128
7.1.1.3.2. Liseler	129
7.1.1.3.2.1. Genel Liseler	129
7.1.1.3.2.2. Mesleki Teknik Öğretim	130
7.1.1.4. Yüksek Öğretim	131
7.1.1.4.1. KKTC'deki Yüksek Öğretim Kurumları	131
7.1.1.4.1.1. Atatürk Öğretmen Akademisi	131
7.1.1.4.1.2. Doğu Akdeniz Üniversitesi	131
7.1.1.4.1.3. Lefke Avrupa Üniversitesi	133
7.1.1.4.1.4. Girne Amerikan Üniversitesi	134
7.1.1.4.1.5. Yakın Doğu Üniversitesi(NEU)	135
7.1.1.4.1.6. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi	136
7.1.1.4.1.7. Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Kuzey Kıbrıs Kampüsü	136
7.1.1.4.1.8. İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Kuzey Kıbrıs Eğitim-Araştırma Yerleşkeleri	137
7.1.1.4.1.9. Akdeniz Karpaz Üniversitesi	139
7.1.1.4.1.10. Kıbrıs İlim Üniversitesi	140
7.1.1.4.1.11. Girne Üniversitesi	141

	Sayfa No
7.1.1.4.1.12. Anadolu Üniversitesi	142
7.1.1.4.1.13. Kıbrıs Amerikan Üniversitesi	143
7.1.1.4.1.14. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Yerleşkesi	144
7.1.1.4.1.15. Uluslararası Fırat Üniversitesi	145
7.1.1.4.1.16. Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi	146
7.1.1.4.1.17. Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi	147
7.1.1.4.1.18. Ada Kent Üniversitesi	148
7.1.1.4.1.19. Rauf Denktaş Üniversitesi	148
7.1.1.4.1.20. Kıbrıs Batı Üniversitesi	149
7.1.1.4.1.21. Arkin Yaratıcı Sanat ve Tasarım Üniversitesi	150
7.1.1.4.1.22. 15 Kasım Üniversitesi	151
7.1.1.4.1.23. Avrupa Liderlik Üniversitesi	152
7.1.1.4.2. Türkiye ve Üçüncü Ülkelerde Okuyanlar	152
7.1.1.5. Özel Eğitim	154
7.1.1.5.1. Lefkoşa Özel Eğitim ve İş Eğitim Merkezi	154
7.1.1.5.2. Girne Özel Eğitim Merkezi	154
7.1.1.5.3. Yeşilyurt Özel Eğitim Merkezi	154
7.1.1.5.4. Rauf Raif Denktaş Görme Engellileri Eğitim Okulu	155
7.1.1.5.5. Gazimağusa Özel Eğitim Merkezi	155
7.1.2. Yaygın Eğitim	155
7.2. Sorunlar	156
8. Kültür	159-168
8.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	159
8.2. Sorunlar	168
9. Gençlik	170-175
9.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	170
9.2. Bağımlılık	173
9.3. Sorunlar	174
10. Spor	176-179
10.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	176
10.2. Sorunlar	179
11. Sağlık	180-188
11.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	180
11.1.1. Kamu Tarafından Yürütülen Sağlık Hizmetleri	181
11.1.1.1. Temel Sağlık Hizmetleri (Koruyucu Hekimlik Hizmetleri)	183
11.1.1.2. Yataklı Tedavi Hizmetleri	183
11.1.1.3. İlaç ve Eczacılık Hizmetleri	184
11.1.1.4. Laboratuvar Hizmetleri	185
11.2.1. Sağlık Harcamaları	185
11.2.2. Sağlık Yatırımları	186
11.1.2. Özel Kesimde Yürütülen Sağlık Hizmetleri	186
11.3. Sorunlar	187

12. Çalışma ve Sosyal Güvenlik	188-218
12.1. Çalışma Yaşamı	188
12.1.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	188
12.1.1.1. Hanehalkı İşgücü Anketine Göre İstihdam	188
12.1.1.2. İstihdamı Destekleme Merkezi	191
12.1.1.3. Çalışma Dairesi	192
12.1.1.4. Asgari Ücret	196
12.1.1.5. Sendikalar Mukayyitliği	196
12.1.2. Sorunlar	197
12.2. Sosyal Güvenlik	198
12.2.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	198
12.2.1.1. Sosyal Güvenlik Yasası	199
12.2.1.2. Sosyal Sigortalar Yasası	204
12.2.1.3. Emeklilik Yasası	209
12.2.1.4. İhtiyat Sandığı Yasası	214
12.2.1.5 Sosyal Hizmetler Dairesi	216
12.2.2. Sorunlar	218
13. Çevre	219-250
13.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	222
13.1.1. Çevreyi Oluşturan Kaynaklar, Kaynakları Etkileyen Bazı Faaliyetler ve Etkileri	222
13.1.2. Yasal ve Örgütsel Durum	237
13.1.3. Eksiklikler ve Kısıtlayıcılar	241
13.1.4. Fırsatlar ve Olanaklar	243
13.1.5. 2019 Yılı Programı Döneminde Yapılan Çalışmalar	244
13.2. Sorunlar	247
14. Fiziki Planlama	251-271
14.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	252
14.1.1. Yasal, Örgütsel Durum ve Planlama Çalışmaları	252
14.1.2. Çevreyi Etkileyen Sektörlerle İlgili Planlama Çalışmaları	260
14.1.3. Konut ve Fiziki Planlama	262
14.1.4. Uygulama ve İmar Denetimi	263
14.1.5. Parasal Kaynaklar	264
14.1.6. 2018 Yılı Programı Döneminde Yapılan Çalışmalar	265
14.2. Sorunlar	267
15. İskan ve Rehabilitasyon, Konut Edindirme	272-289
15.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	272
15.1.1. Eşdeğer Tahsis Uygulamaları	272
15.1.2. Taşınmaz Mal Komisyonu Uygulamaları	276
15.1.3. Diğer Uygulamalar	278
15.1.4. Konut Edindirme Uygulamaları	281
15.1.5. İskan ve Konut Edindirme Uygulamalarının Çevre ve Fiziki Planla Etkileri	287
15.2. Sorunlar	288

	Sayfa No
16. Kooperatifçilik	290-293
16.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	290
16.2. Sorunlar	292
17. İdari Örgütlenme	294-299
17.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	294
17.1.1 İngilizce Eğitim Merkezi	296
17.2. Sorunlar	297
18. Yerel Yönetimler	300-310
18.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	300
18.2. Sorunlar	309
19. Beşeri Kaynaklar, Aile, Kadın, Çocuk ve Engelliler	311-323
19.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	311
19.1.1. Beşeri Kaynaklar	311
19.1.2. Aile	311
19.1.3. Kadın	313
19.1.4. Çocuk	318
19.1.5. Engelliler	320
19.2. Sorunlar	323

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
1.1	GSYİH'daki Sektörel Gelişmeler	4
2.1	Ekonominin Genel Dengesi	7
2.2	Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	9
2.3	Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler İtibarıyla Dağılımı	11
2.4	Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler ve Sektörler İtibarıyla Yüzde Dağılımı	12
2.5	Tüketim Harcamaları	14
3.1	Kamu Kesimi Genel Dengesi	17
3.2	Kamu Borç Stoku	19
3.3	Özel Kesim Genel Dengesi	20
3.4	Devlet Bütçe Dengesi	25
4.1	Ödemeler Dengesi	30
5.1	Tüketici Fiyatları Endeksi	31
5.2	Aylık Ortalama Amerikan Doları Kur Değişimleri	33
5.3	Aylık Ortalama Euro Kur Değişimleri	34
5.4	Aylık Ortalama İngiliz Sterlini Kur Değişimleri	34
6.1	Mevduat Gelişmeleri	36
6.2	Banka Kredilerinin Sektörel Dağılımı	38
İkinci Bölüm Sektörel Gelişmeler		
1.1	KKTC'de Arazi Dağılımı	42
1.2	Ekilen Arazi Miktarının Ürün Çeşidine Göre Dağılımı	43
1.3	Tarımsal Üretim Ürün Çeşitlerine Göre Dağılımı	44
1.4	Sulu Arazi Dağılımı	45
1.5	Tarımsal Makine, Araç-Gereç Parkı	46
1.6	Hayvan Sayısı	47
1.7	Hayvansal Üretim	48
1.8	Tatbik Edilen Koruyucu Aşıların Yıllara Göre Dağılımı	50
1.9	Fidan Dağıtımını ve Ağaçlandırılan Alanlar	52
1.10	Yapacak ve Yakacak Odun Üretimi	52
1.11	Kayıtlı Balıkçı Sayısı ve Balıkçı Tekneleri	54
2.1	Sanayi Bölgelerindeki İşletmelerin 2021 Yılı Faaliyet Alanları	62
2.2	Toplam İhracat İçindeki Önemli Sanayi Ürünlerinin Değerleri	63
2.3	Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında İhraç Edilen Sanayi Ürünlerinin (Tarım Hariç) Değeri	64
2.4	İşgücü Anketleri İle 2012 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Sonuçlarına Göre Sanayi Sektöründeki İstihdamın Durumu	65
2.5	Sanayi Sektörü Sabit Sermaye Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçerisindeki Yeri	66
2.6	47/2000 sayılı Yasa kapsamında Devlet Planlama Örgütü'nde Teşvik Belgesi Almış Sanayi Yatırım Projeleri	68
2.7	Sanayi Dairesi Tarafından Sağlanan Devlet Destek ve Teşvikleri	69
2.8	Ticaret Dairesi'nin Sanayi Ürünlerine Sağladığı Navlun ve Teşvik Primi Değerleri	70

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
2.9	Yıllara Göre Süt Ürünlerine Sağlanan İhracat Teşvik Primi (Sübvansiyeye) Tutarları	71
2.10	KKTC Kalkınma Bankası ile KKTC Merkez Bankası Denetimindeki Bankaların Sanayi ve KOBİ Sektörüne Kullandırdığı Krediler Toplamı	72
2.11	KOBİGEM Tarafından Koordinasyonu Yapılarak Sanayi Yatırımlarına Yönelik Kullanılan Faiz Destek Programı ile İstihdam Endeksli Faizsiz Kredi Programı	73
2.12	2021 Yılı Taş Ocakları Faaliyet Durumları	74
2.13	Mevcut Taş Ocaklarının Malzeme Üretimi ve Kullanılan Patlayıcı Miktarı	74
2.14	Mevcut Elektrik Santrallerinin Üretim Değerleri (Mwh)	75
2.15	Mevcut Elektrik Santrallerinin Aylara Göre Elektrik Üretimi (Mwh)	77
2.16	Tüketici Sayısı ile Tüketimin Tüketici Gruplarına Göre Dağılımı (Mwh)	78
2.17	Bölgelere Göre Ruhsatlandırma Onayı Verilen Kuyu Sayıları	79
2.18	Aylara Göre Belediyelerin Kullanımına Sunulan Su Miktarı (m ³)	80
2.19	Belediyelerin Kullanımına Sunulan Yıllık Su Miktarı (m ³)	81
2.20	Mevcut Göletlerin Kapasite, Yıl İçerisinde Ölçülen Doluluk Miktarları ve Kullanılan Su Miktarı (m ³)	82
2.21	Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firma Sayısı, Gelen-Giden Yük Miktarı ve Bölgenin Faaliyetleri Neticesinde Sağladığı Gelirleri	83
3.1	Yıllar İtibarıyla Bazı İnşaat Türlerinin Maliyetleri	90
3.2	Toplam Yapı İnşaatı ve Konut İnşaatı	92
3.3	Kentsel Konut İnşaatlarında Gelişme)	92
3.4	Kırsal Konut İnşaatlarında Gelişme	93
4.1	Dış Ticaretin Ülkelere Göre Dağılımı	97
4.2	Dış Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı	98
4.3	Ülkelere Göre Dış Ticaret Dengesi	98
4.4	Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında Güney Kıbrıs'la Olan Ticaret (2017-2019)	99
4.5	KKTC Dışsatımının Yapısı (2017-2019)	100
4.6	Ana Mal Gruplarına Göre Dışalım (2017-2019)	100
5.1	Yolcu Sayısında ve Yapısında Gelişme	103
5.2	KKTC'ye Hava ve Deniz Yolu ile Gelen Yolcuların Uyruklarına Göre Dağılımı (KKTC Uyruklular Hariç)	104
5.3	Turistik Konaklama Tesislerde Geceleme ve Doluluk Oranları	105
5.4	Ulaşım Tercihleri	106
5.5	Turizm Hizmetleri Arzı	107
5.6	Konaklama Tesislerinin Sınıflarına Göre Dağılımı	108
5.7	Konaklama Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı	109
5.8	Turizm Gelirleri ve Döviz Gelirlerindeki Payı	110
5.9	Devlet Planlama Örgütü Tarafından Teşvik Belgesi Verilen Turizm Projelerinin Bölgelere ve Yıllara Göre Dağılımı	110
6.1	Yurtdışı Yük ve Yolcu Taşımacılığı (2017-2019)	116

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
6.2	Havayolu Yük, Yolcu ve Sefer Sayıları (2017-2019)	116
6.3	Denizyolu Yük ve Yolcu Taşıması (2017-2019)	118
6.4	Gazimağusa Limanına Taşınan Yük Miktarları ve Taşıyan Gemilerin Milliyetleri(2017-2019)	119
6.5	Bölge Santralleri ve Hat Kapasiteleri	120
6.6	Radyo ve Televizyon Şebekesi Gelişim Tablosu	122
6.7	TV Kanal Sayısı	123
6.8	Radyo Kanal Sayısı	123
7.1	Okul ncesi Eğitim	127
7.2	zel ve Devlet İlkokullar	128
7.3	zel ve Devlet Ortaokulları	129
7.4	zel ve Devlet Genel Liseleri	130
7.5	Mesleki Teknik Liseler	130
7.6	Doğu Akdeniz niversitesi'ndeki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	132
7.7	Lefke Avrupa niversitesi'ndeki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	133
7.8	Girne Amerikan niversitesi'ndeki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	134
7.9	Yakın Doğu niversitesi'ndeki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	135
7.10	Uluslararası Kıbrıs niversitesi'ndeki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	136
7.11	Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Kampüsü'ndeki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	137
7.12	İstanbul Teknik Üniversitesi KKY'deki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	138
7.13	Akdeniz Karpaz niversitesi'deki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	139
7.14	Kıbrıs İlim niversitesi'ndeki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılım (2017-2019)	140
7.15	Girne niversitesi'ndeki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	141
7.16	Anadolu niversitesi'ndeki ğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	142

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
7.17	Kıbrıs Amerikan Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2017-2019)	143
7.18	Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2017-2019)	144
7.19	Uluslararası Final Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılım (2017-2019)	145
7.20	Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılım (2017-2019)	146
7.21	Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	147
7.22	Ada Kent Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yılları İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	148
7.23	Rauf Denктаş Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yılları İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	149
7.24	Kıbrıs Batı Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yılları İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	150
7.25	Arkın Yaratıcı Sanat Tasarım Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yılları İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	150
7.26	15 Kasım Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yılları İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	151
7.27	Avrupa Liderlik Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yılları İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	152
7.28	Yüksek Öğretimde Öğrenci Dağılımı	153
7.29	Yaygın Eğitim	156
8.1	Milli Kütüphane İle Halk Kütüphanelerindeki Kitap Sayıları	161
8.2	Milli Kütüphane İle Halk Kütüphanelerindeki Üye Sayıları	162
8.3	Milli Kütüphane İle Halk Kütüphanelerindeki Kitapların Konularına Göre Dağılımı	163
8.4	Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nin Kaynaklarının Yıllık Kullanımı (2017-2019)	164
8.5	Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Ziyaretçilerinin Yurttaşlık, Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık Dağılım	165
8.6	Envanteri Yapılan Eski Eserlerin Dökümü	166
8.7	Ziyaretçi Sayıları	166
8.8	Müzelerin Türlerine Göre Dağılımı	167
9.1	12-24 Yaş Grubu Genç Nüfusun Yıllara Göre Dağılımı	170
10.1	Federasyonların Sayısal Durumları	177
10.2	Mevcut Spor Tesislerimiz	178
11.1	Kamu Sağlık Servislerinde Çalışan Personel Sayısı	181
11.2	Kamu Sağlık Servislerinde Çalışan Personelin Bölgelere Göre Dağılımı	182

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
11.3	Kamu ve Özel Sağlık Kuruluşlarının Yatak Sayılarının İlçelere Göre Dağılımı	184
11.4	Kamu Sağlık Harcamalarının Devlet Bütçesi ve GSMH'ya Oranı	185
11.5	Kamu Sağlık Yatırımlarının Toplam Yatırımlar ve Bütçe İçerisindeki Payı	186
11.6	Özel Sağlık Kuruluşlarının ve Yatak Sayılarının İlçelere Göre Dağılımı	187
12.1	Hanehalkı İşgücü Anketine Göre İstihdamın İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı	190
12.2	Hanehalkı İşgücü Anketine Göre Bazı Temel Göstergeler	190
12.3	İstihdam Destek Merkezi Kapsamındaki Kişi Sayısı	192
12.4	Kayıtlı Tamamen İşsizlerin İstihdamı Genel Görünüm Tablosu	192
12.5	Yabancı Uyruklulara Verilen Çalışma ve İş Kurma İzinleri	193
12.6	Kayıtlı Aktif İşsizlerin Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı	194
12.7	İşe Yerleştirilenlerin Kamu ve Özel Sektör Ayrımına Göre Dağılımı	194
12.8	İşe Yerleştirilenlerin İşsizlerin Ana Meslek Gruplarına Göre Dağılımı	195
12.9	İş Kazaları ve Neticeleri	195
12.10	Asgari Ücretteki Gelişmeler	196
12.11	KKTC’nde Faaliyet Gösteren Sendika ve Sendika Federasyonlarının Üye Sayısı	197
12.12	İşyeri Tescillerinin Görünümü	200
12.13	Sigortalı Tescillerinin Görünümü	200
12.14	Sosyal Sigortalar Dairesi’ne Sosyal Güvenlik Yasası Çerçevesinde Bildirilen İşsizlik Vakaları	200
12.15	Sosyal Güvenlik Yasası’na Göre Malüllük, Malüllü Yaşlılık, Ölüm Aylığı Alan Kişi sayısı	201
12.16	Sosyal Güvenlik Yasası’na Göre Malüllük, Malüllü Yaşlılık, Ölüm Aylığı Alan Kişilere Yapılan Ödemeler	201
12.17	Sosyal Güvenlik Yasası ve Sosyal Sigortalar Yasası’na Göre Aktif-Pasif Sigortalı Sayıları	202
12.18	Sosyal Güvenlik Yasası’na Göre Prim Oranları	203
12.19	Prime Esas Kazançların Alt ve Üst Sınırları	205
12.20	Sosyal Sigortalardan Yapılan Maaş Ödemelerinin Alt ve Üst Sınırları	205
12.21	Sosyal Sigortalar Yasası’na Göre Tescilli Olup Fiilen Çalışan İşyerlerinin Dağılımı	206
12.22	Sosyal Sigortalardan Maaş Alanların Kategorilerine Göre	

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
12.23	Sosyal Sigortalardan Maaş Alanların Statülerine Göre Dağılımı	208
12.24	Sosyal Sigortalar Yapılan Maaş Ödemelerinin Fon ve Devlet Ayrımı	208
12.25	Sosyal Sigortalar Dairesi'ne Sosyal Sigortalar Yasası Çerçevesinde Bildirilen İşsizlik Vakaları	209
12.26	Sosyal Sigortalar Yasası'na Göre(1.2.2012 Tarihinden İtibaren) Prim Oranları	210
12.27	Kamu Görevindeki Sürekli Personelin Emeklilik Açısından Zorunlu Olduğu En Az Çalışma Sürelerine Göre Dağılımı	212
12.28	Kamu Görevlilerinin Emeklilik İştirak Payı Kesintileri	213
12.29	İhtiyat Sandığına Yatırım Yapan Kişi Sayıları	214
12.30	İhtiyat Sandığına Yapılan Tahsilatların Nevine Göre Dağılımı	215
12.31	İhtiyat Sandığından Ödenen Kişi Sayısı	215
12.32	Sosyal Hizmetler Dairesi'nce Yapılan Ödemelerin Nevine Göre Dağılımı ve Ödenen Miktarlar	217
12.33	Sosyal Hizmetler Dairesince Yapılan Ödemelerin Çeşitleri ile Miktarları	217
13.1	KKTC'nin Arazi Varlığı	230
13.2	KKTC'nin Tarım Arazisi Kullanımı	231
13.3	Orman Alanlarının Niteliği	232
13.4	Orman Alanlarının Mülkiyeti	232
13.5	KKTC Ormanlık Sahasının Ağaç Türlerine Göre Dağılışı	233
13.6	Mevcut Orman İçi Dinlenme Ve Piknik Alanları	234
14.1	Nüfus Sayımına Göre Yerleşim Yeri Büyüklükleri (1996,2006,2011)	259
14.2	Nüfus Sayımına Göre İlçe Merkezleri ve Diğer Bölge Nüfuslarının Dağılımı (1996,2006,2011)	260
14.3	KKTC'de İnşaat ve Parselasyon Adedi	263
15.1	31.12.2016 Tarihi İtibarıyla Tahsisten Mülkiyet Dosyalarının Sayı ve Puan Miktarı	274
15.2	31.12.2016 Tarihi İtibarıyla Mücahit ve Mukavemetçi Dosya ve Puan Miktarı	275
15.3	Kaynak Paketleri	279
15.4	2019-2021 İcar Döneminde Kiralanan Rezerv Tarımsal Araziler	280
15.5	Kaynak Dağıtımları	281
15.6	Sosyal Konut Üretimi	283
15.7	Şehit Çocuklarına Verilen Arsalar	284
15.8	Sosyal Konut Yasası Altında Uygulanan Kırsal Kesim Projeleri	285
15.9	2021 Yılına Kadar Konut Endindirme Yasası Altında Verilen Kırsal Kesim Arsaları	286

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
15.10	2021-2022 yılları Konut Edindirme Yasası Altında Verilen Kırsal Kesim Arsaları	287
16.1	Faaliyet Göstermekte Olan Kooperatif Kuruluşları	290
16.2	Türlerine Göre Teftişi Tamamlanan Kooperatif Kuruluşları	291
16.3	KT Kooperatif Merkez Bankası'nın Plasman Durumu	291
16.4	KT Kooperatif Merkez Bankası Plasmanlarının Sektörel Dağılımı	292
17.1	Devletten Maaş Çekmekte Olan Memur, İşçi ve Emekliler	294
17.2	İngilizce Eğitim Merkezinin Kursiyer Sayıları	296
18.1	KKTC Belediyelerinin Devletten Aldıkları Katkı Miktarları	302
18.2	Belediyelerin Gelirleri	303
18.3	Belediyelere Yapılan Devlet Katkısının Mahalli Gelirler İçindeki Payı	304
18.4	Belediyelerin Giderleri	304
18.5	Belediyelerdeki Memur, İşçi ve Sözleşmeli Personel Sayıları	305
18.6	İlçelere Göre Belediyeleşme Oranı	306
18.7	Nüfus Büyüklüklerine Göre Belediye Sayısı ve Nüfus	307
18.8	Belediyelerin Araç Durumu	308
19.1	Yıllara Göre Evlenme ve Boşanma Sayısı	312
19.2	Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı	315
19.3	Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre İşsizliğin Cinsiyete Göre Dağılımı	316
19.4	Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre Ana Ekonomik Faaliyet Alanları ve Cinsiyete Göre Dağılımı	316
19.5	Kamu Sektöründeki Memur, Öğretmen ve Polislerin Toplam Sayısı ve Cinsiyetine Göre Dağılımı	317
19.6	Kamu Sektöründeki Üst Kademe Yöneticilerinin Cinsiyete Göre Dağılımı	317
19.7	Sosyal Hizmetler Dairesi'ne Bağlı Yuva/Yurtlarda ve SOS'de Barınan Çocuk Sayıları	320
19.8	Engel Türü ve Cinsiyet	322
19.9	İstihdam Edilen Engellilerin Cinsiyet ve Engel Türüne Göre Dağılımı	323
19.10	İş İsteğiyle Bekleyen Engellilerin Engel Türlerine Göre Dağılımı	323

GRAFİKLER

Grafik No		Sayfa No
1	KKTC GSYİH Reel Büyüme Oranları (%) (1977-2019)	1
2	GSYİH Dağılımı 1982-2019 Yılları Arası (Cari Fiyatlarla % Pay)	3
3	Sabit Sermaye Yatırımları	11
4	Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2019)	14
5	Fert Başına GSMH	15
6	Yıllar İtibarıyla Devlet Bütçe Dengesi Ana Kalemlerinin GSMH İçindeki Yüzde Payı	26
5.1	TÜFE ve Döviz Kur Değişimleri	32

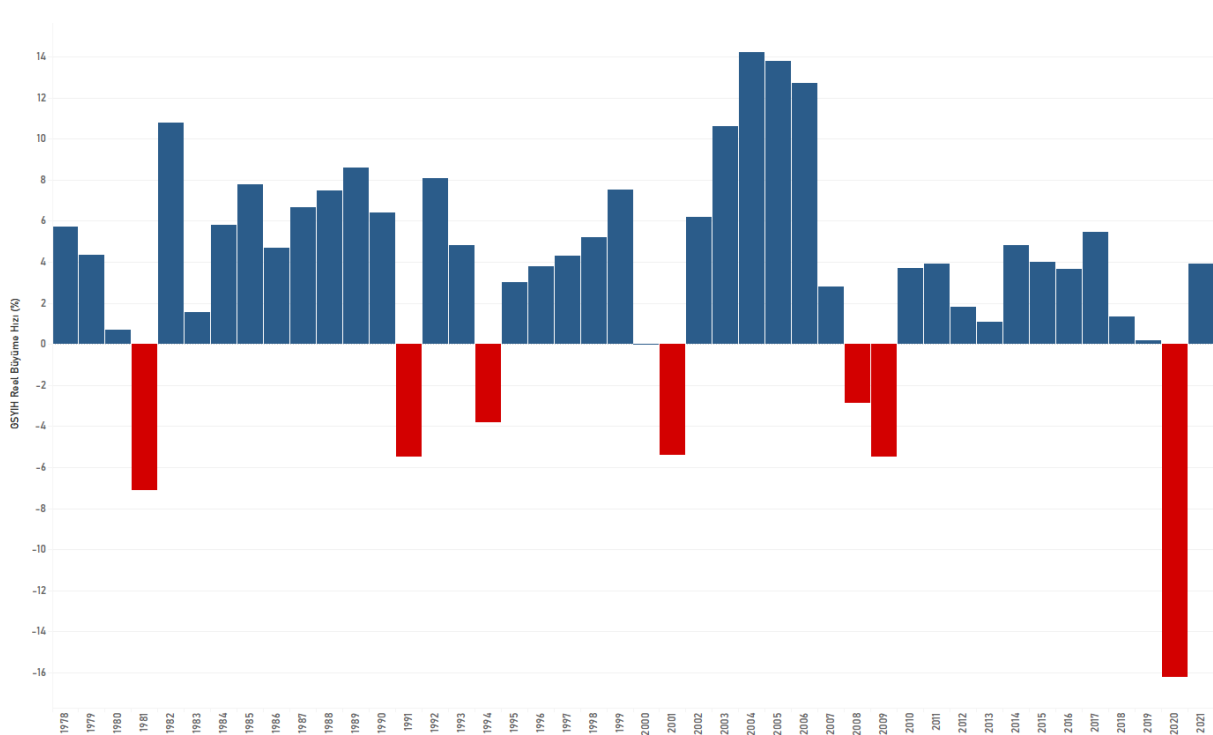
BİRİNCİ BÖLÜM

MAKROEKONOMİK GELİŞMELER

1. Büyüme Hızı ve GSYİH'nın Bileşimi

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisi Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) rakamlarında 2014-2015 yıllarında gerçekleşen %4.8 ve %4.0'lık büyümenin ardından 2016 ve 2017 yıllarında büyüme devam etmiş, GSYİH reel olarak sırasıyla %3.6 ve %5.5 artmıştır. 2018, 2019 yıllarında ise GSYİH reel olarak büyümede yavaşlamaya girmiş ve sırasıyla %1.3 ve %0.2'lik artış göstermiştir. 2020 yılı büyüme rakamı yaşanan Corona pandemisi nedeni ile bir önceki seneye göre reel olarak %16.20 küçülmeye neden olmuştur. 2021 yılı ise önceki senede yaşanan kayıpları gidermekten uzak kalarak %3.9'luk görece düşük bir büyüme gerçekleşmiştir. (tablo 1, grafik-1).

Grafik-1 KKTC GSYİH Reel Büyüme Oranı(%) 1977-2021

Ana sektörler itibarıyla reel gelişmeler incelendiğinde; 2019 yılında %5.0 ile konut sahipliği, %3.9 ile İnşaat ve %3.7 ile Kamu Hizmetleri en fazla büyüyen sektörler olmuşlardır. 2020 yılında ise pandemi yüzünden Ticaret-Turizm sektörü (-) %35.6 ile en çok küçülen sektör iken

İnşaat (-)%25.6 ile ikinci, Ulaştırma-Haberleşme ise (-)%16.6 ile üçüncü en çok küçülen sektörler olmuştur. 2021 yılına bakıldığında ise Ulaştırma-Haberleşme %32.8, İnşaat %23.0 ile en çok büyüyen sektörler olmuştur (tablo 1).

2019 yılında Tarım sektöründe genel büyümeye göre iyi sayılabilen %2.7 büyüme gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise pandemiye rağmen %1.8'lik reel büyüme gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise Tarım sektörü diğer sektörlerdeki genel büyüme eğilimine rağmen (-)%1.5 küçülmüştür.

Sanayi sektöründeki gelişmelere bakıldığında; 2019 yılı sanayi için 2018 yılı gibi kötü bir yıl olmuş ve (-)%14.4'lük bir küçülme gerçekleşmiştir. 2020 yılı Sanayi için yine kötü bir yıl olmuş ve %15.0 küçülmüştür. 2021 yılında yaşanan %16.8'lik büyüme bir önceki seneki kayıpları gidermiştir. Özellikle Taş Ocakçılığı Sanayisinde görülen %20.2'lik büyüme bu gerçekleşmeye katkı koymuştur.

İnşaat sektöründe 2019 yılında %3.9 düzeyinde reel büyüme gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise sektör pandemiden çok ciddi şekilde etkilenmiş ve sektör olarak (-)%25.6 reel küçülme seviyesine ulaşmış, 2021 yılında da en çok büyüyen (%23.0) ikinci sektör olmuştur.

Ticaret-Turizm sektörüne bakıldığında, sonra 2019 yılında özellikle Turizm sektöründeki %4.0'lık artışın da olumlu etkisine rağmen (-)%2.7'lik bir reel küçülme gerçekleşmiştir. 2020 yılı için gerçekleşen büyüme rakamlarına bakıldığında ise Ticaret-Turizm sektörü (-)%35.6 gibi çok ciddi bir küçülmeye maruz kalmıştır. Toptan ve Perakende Ticaret sektörü 2020 yılında genel küçülmeye yakın bir daralma gösterirken (-%18.7), Otelcilik ve Lokantacılık sektörü (-)%82'lik çok ciddi bir küçülme yaşamıştır. 2021 yılında sektör %5.4 büyümüştür. Toptan-Perakende ticarete bir önceki pandemi etkisi ile yaşanan daralmaya rağmen takip eden yılda çok az bir büyüme olan %0.7'lik bir rakama ulaşmıştır.

Ulaştırma-Haberleşme sektöründe 2019 yılında %3.5 düzeyinde büyümenin ardından 2020 yılı sektör büyüme rakamı ise (-)%16.6 küçülme ile genel ekonomi ile yaklaşık aynı olmuştur. 2021 yılı sektör için çok iyi sayılabilecek bir rakam ile büyümesi %32.8 olmuştur.

Mali Müesseseler sektöründe 2019 yılında %1.2, 2020 yılında %0.5 düzeyinde büyüme genel ekonominin durumuna rağmen gerçekleşmişken 2021 yılında reel büyümede küçülme gerçekleşmiş ve (-)%2.0 olmuştur.

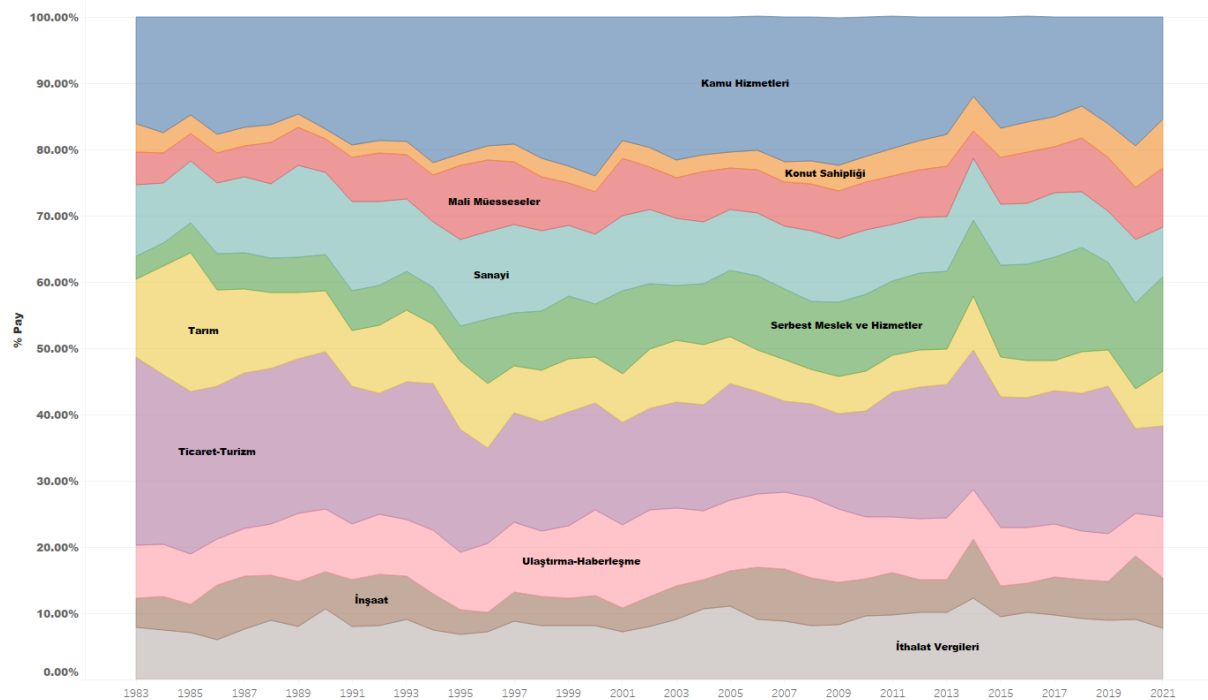
Serbest Meslek ve Hizmetler sektörü, 2019 yılında %1.3 büyüme gerçekleştirmiştir. 2020 yılında sektör genel ekonomiye benzer şekilde (-)%16 küçülme ile yılı tamamlamıştır. 2021 yılında ilgi sektörde %3.1'lik bir büyüme yaşanmıştır.

Konut Sahipliği sektörü 2019-2021 yıllarında sırasıyla %5.0, %3.6 ve %3.8 oranında büyümüştür. İnşaat sektöründe son 10 yılda pandemi yaşanan 2020 yılı dışında sürekli hiç küçülme olmadan reel büyüme yaşamıştır.

Kamu Hizmetleri sektörü 2019 yılında % 3.7 büyümüştür. 2020 yılında Kamu Hizmetleri sektörü reel küçülmesi diğer sektörlerle görece az bir şekilde (-)%1.5 olmuştur. 2021 yılında ise (-)%5.5 küçülme bu sektörde diğer sektörlerdeki büyümeye rağmen gerçekleşmiştir.

Yukarıda bahsedilen sektörlerdeki gelişmeler sonucunda GSYİH, 2019 yılında %0.2 oranında, 2020'de ise pandemi yüzünden %16.2 reel küçülme gerçekleşmiştir. 2021 yılı %3.9'lık bir büyüme ile yıl kapanmıştır.

GRAFİK -2 GSYİH DAĞILIMI 1982-2021 YILLARI ARASINDA (CARİ FİYATLARLA %PAY)

TABLO - 1 GSYİH'DAKİ SEKTÖREL GELİŞMELER

Sektörler	2019	2020	2021	2019	2020	2021
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla (Milyon TL)		
1. Tarım	1,550.8	1,579.3	1,554.9	1,171.2	1,279.8	2,525.8
1.1. Bitkisel	701.5	700.8	624.9	553.4	607.9	1,275.3
1.2. Hayvancılık	726.9	759.8	802.6	524.4	578.4	1,139.3
1.3. Ormancılık	40.2	43.5	45.2	5.5	6.9	10.4
1.4. Balıkçılık	82.2	75.2	82.1	87.9	86.6	100.8
2. Sanayi	1,498.6	1,274.3	1,487.9	1,675.7	2,064.4	2,274.0
2.1. Taşocakçılığı	57.1	45.0	54.1	199.8	280.2	658.2
2.2. İmalat Sanayii	1,038.8	866.8	1,026.7	603.3	542.4	689.8
2.3. Elektrik-Su	402.8	362.4	407.1	872.7	1,241.7	925.9
3. İnşaat	1,992.1	1,481.6	1,823.0	1,235.1	2,054.6	2,247.8
4. Ticaret-Turizm	3,734.6	2,404.6	2,534.7	4,746.7	2,746.6	4,153.8
4.1. Toptan ve Perakende Ticaret	2,736.3	2,225.1	2,240.1	2,238.5	2,201.4	3,142.7
4.2. Otelcilik ve Lokantacılık	998.3	179.4	294.6	2,508.2	545.2	1,011.1
5. Ulaştırma-Haberleşme	1,535.3	1,280.6	1,701.1	1,564.7	1,370.7	2,764.2
6. Mali Müesseseler	738.4	742.1	727.7	1,717.3	1,685.6	2,678.9
7. Konut Sahipliği	1,015.2	1,051.8	1,091.4	1,102.4	1,356.9	2,206.5
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	2,406.4	2,020.6	2,082.4	2,819.4	2,755.2	4,272.0
9. Kamu Hizmetleri	2,009.4	1,979.2	1,869.6	3,441.7	4,146.0	4,670.8
10. İthalat Vergileri	2,076.0	1,734.5	1,281.7	1,921.3	1,947.7	2,350.1
11. GSYİH	18,557.0	15,548.5	16,154.3	21,395.4	21,407.5	30,143.7
12. Net Dış Alem Faktör Gelirleri	11.9	12.4	24.2	13.7	17.1	45.1
GSMH	18,568.9	15,561.0	16,178.5	21,409.1	21,424.6	30,188.9
Sektörler	2019	2020	2021	2019	2020	2021
	Büyüme Oranı (%)			GSYİH'daki Payı (%)		
1. Tarım	2.7	1.8	1.5	5.5	6.0	8.3
1.1. Bitkisel	4.6	0.1	10.8	2.6	2.8	4.2
1.2. Hayvancılık	0.9	4.5	5.6	2.5	2.7	3.8
1.3. Ormancılık	7.2	8.2	4.1	0.0	0.0	-
1.4. Balıkçılık	1.4	8.5	9.1	0.4	0.4	0.3
2. Sanayi	- 14.7	- 15.0	16.8	7.8	9.6	7.5
2.1. Taşocakçılığı	- 5.1	- 21.1	20.2	0.9	1.3	2.2
2.2. İmalat Sanayii	- 20.2	- 16.6	18.4	2.8	2.5	2.2
2.3. Elektrik-Su	2.4	- 10.0	12.3	4.1	5.8	3.1
3. İnşaat	3.9	- 25.6	23.0	5.8	9.6	7.5
4. Ticaret-Turizm	- 2.7	- 35.6	5.4	22.2	12.8	13.8
4.1. Toptan ve Perakende Ticaret	- 4.9	- 18.7	0.7	10.5	10.3	10.4
4.2. Otelcilik ve Lokantacılık	4.0	- 82.0	64.2	11.7	2.5	3.4
5. Ulaştırma-Haberleşme	3.5	- 16.6	32.8	7.3	6.4	9.2
6. Mali Müesseseler	1.2	0.5	- 2.0	8.0	7.9	8.9
7. Konut Sahipliği	5.0	3.6	3.8	5.2	6.3	7.3
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	1.3	- 16.0	3.1	13.2	12.9	14.2
9. Kamu Hizmetleri	3.7	- 1.5	- 5.5	16.1	19.4	15.5
10. İthalat Vergileri	3.6	- 16.4	- 26.1	9.0	9.1	7.8
11. GSYİH	0.2	- 16.2	3.9	100	100	100
12. Net Dış Alem Faktör Gelirleri	10.9	4.4	94.4	-	-	-
GSMH	0.2	- 16.2	4.0	-	-	-

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

2. Kaynakların Kullanımı

2.1. Ekonominin Genel Dengesi

Ekonominin genel Dengesi tablosu incelendiğinde, toplam kaynaklarda 2019 ve 2020 yıllarında büyüme gerçekleşirken, 2021 yılında gerileme yaşandığı gözlemlenmiştir. Toplam Kaynakları oluşturan GSMH'da reel olarak 2019 yılında %0.2 artış gerçekleşirken, 2020 yılında 2019 yılına göre %16.2 oranında düşüş yaşanmıştır. 2021 yılında ise GSMH sabit fiyatlarla %4.0 oranında artarak cari fiyatlarla 30,188,868,239.0 TL değerinde gerçekleşmiştir. (tablo-2.1). GSMH ve dış açıktan oluşan Toplam Kaynaklar, reel olarak 2019 da %16.0 ve 2020 yılında %4.2 oranlarında artış gösterirken 2021 yılında ise %26.2 oranında daralmıştır. Ülkemizin Toplam kaynaklarını GSMH ile birlikte oluşturan Cari işlemler dengesinin 2021 yılında 202 yılına göre %83.0 oranında azalmasına rağmen cari fiyatlarla 422,483,000.0 TL açık vererek toplam kaynaklarda azalma yaşanmasına sebep olmuştur.

Ekonominin gelecekteki büyümesinde en önemli etkenlerden biri, toplam kaynakların yatırımlara dönüşme oranıdır. Toplam yatırımlarda; 2019 ve 2020 sırası ile %23.7 ve %1.6 oranlarında artış gözlemlenirken 2021 yılında %19.2 oranında bir daralma gerçekleşmiştir. Toplam tüketim ise 2019 yılında %15.53 oranında artış gözlemlenirken 2020 yılında 2019 yılına göre %38.25 oranında azalmıştır. 2021 yılında ise %22.8 oranında artış yaşanmıştır. Böylece 2019 yılında toplam kaynakların %17.2'si toplam yatırımlara dönüşürken bu oran 2020 yılında %16.7 olarak gerçekleşmiş ve 2021 yılında ise % 18.3 oranında gerçekleşmiştir. 2019 yılında ülkemizin toplam kaynaklarının %82.8'i toplam tüketime ayrılırken, 2020 yılında ise bu oran artarak %83.3'e ulaştığı görülmektedir. 2021 yılında ise toplam kaynakların %81.7'sinin Toplam Tüketime ayrıldığı görülmektedir. Toplam Tüketim, 2019 yılında cari fiyatlarla 19,822,907,016.2 TL olarak gerçekleşirken, 2020 yılında ise 14,616,846,150.6 TL'ye gerilemiş ve 2021 yılında ise 24,317,331,249.9 TL olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında toplam tüketimin %28.5'i kamu tüketimine ayrılırken %71.5'i ise özel tüketime ayrılmıştır. 2021 yılında Toplam Yatırımların, % 11'ini kamu yatırımları oluştururken %89'unu özel yatırımlar oluşturmaktadır. Toplam yatırımların 2021 yılında GSYİH içerisindeki payı %18.1 oranında gerçekleşirken, toplam tüketimin payı ise %80.7 oranında gerçekleşmiştir.

Kamu harcanabilir geliri 2019 yılında %15.0 artarken, 2020 yılında %36.6 azalmış ve 2021 yılında ise reel olarak hiçbir gelişme göstermemiş olup cari fiyatlarla 5,949,456,393.5 TL

olarak gerekleŒmiŒtir. Kamu harcanabilir geliri, GSYİH içerisindeki payı ise, bahse konu yıllarda sırası ile %27.1, %20.5 ve %19.7 oranlarında gerekleŒtiđi gözlenmektedir. Özel harcanabilir gelirden ise 2019 ve 2020 yıllarında reel olarak %4.4 ve %8.6 oranlarında daralma gözlemlenirken 2021 yılında ise %5.0 oranında artış gerekleŒmiŒtir.

Toplam yurtiçi tasarruflarda, 2019 yılında reel %60.9 oranında azalma, 2020 yılında %259.4 oranında artma ve 2021 yılında ise %55.7 oranında daralma gerekleŒmiŒtir (tablo 2.1). 2019 ve 2020 yıllarında toplam yurtiçi tasarrufların, GSYİH içerisindeki payı sırası ile %7.4 ve %31.8 olarak gerekleŒirken 2021 yılında ise söz konusu rakamın %19.5 olarak gerekleŒtiđi gözlenmektedir. Kamu tasarruffunda ise reel olarak 2019, 2020 ve 2021 yıllarında sırası ile %44.1, %242.0 ve 40.7 oranlarında daralmalar gerekleŒmiŒtir. 2021 yılında Kamu Tasarrufu kalemi cari fiyatlarla -976,248,999.1 TL olup gerçekte rakam eksi yönlü olduğu için kamu açığı olarak değerlendirilmelidir. . Özel tasarruflarda 2019 yılında 2018 yılına göre, reel olarak %68.7 oranında bir azalma gözlemlenirken 2020 yılında %672.8 oranında bir artış ve 2021 yılında ise %37.0 oranında gerileme yaŒanarak cari fiyatlarla 6,847,785,988.3 TL düzeyinde gerekleŒmiŒtir. 2021 yılında kamu tasarruf-yatırım farkı reel olarak %48.9 oranında daralmıŒ ve cari fiyatlarla -1,322,506,520.7 TL olarak gerekleŒmiŒ olup rakamın negatif yönlü olmasında dolayı kamu yatırımlarının , kamu tasarrufundan daha fazla olduğunu belirtmekte fayda vardır. 2021 yılında ise özel tasarruf-yatırım farkı reel rakamlarda %65.9 oranında azalma göstererek cari fiyatlarla 7,744,989,520.7 TL değerine ulaŒmıŒ ve özel sektörün yatırım yerine tasarruf yapmayı tercih ettiğini ortaya koymuŒtur (tablo 2.1).

TABLO-2.1 EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

	2019*	2020*	2021	2019*	2020*	2021
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla (TL)		
1. Toplam Kaynaklar	20,751.6	21,619.7	15,952.1	23,925,629,618.4	19,595,807,071.9	29,766,385,239.0
1.1. GSMH	18,568.9	15,561.0	16,178.5	21,409,098,810.4	21,424,616,751.9	30,188,868,239.0
1.2. Cari İşlemler Dengesi	2,182.7	-1,328.3	-226.4	2,516,530,808.0	-1,828,809,680.0	-422,483,000.0
2. Toplam Yatırımlar	3,558.4	3,616.3	2,920.2	4,102,722,602.2	4,978,960,921.3	5,449,053,989.2
2.1. Sabit Sermaye	3,312.4	3,460.5	2,902.9	3,819,085,693.3	4,764,486,613.9	5,416,739,250.5
2.1.1. Kamu	219.6	465.2	323.2	253,226,535.7	640,466,522.3	603,046,015.6
2.1.2. Özel	3,092.8	2,995.3	2,579.7	3,565,859,157.6	4,124,020,091.6	4,813,693,234.9
2.2. Stok Değişimleri	246.0	155.8	17.3	283,636,908.9	214,474,307.4	32,314,738.7
2.2.1. Kamu	79.4	64.9	-137.6	91,537,832.5	89,325,287.6	-256,788,494.0
2.2.2. Özel	166.6	90.9	154.9	192,099,076.4	125,149,019.8	289,103,232.7
3. Toplam Tüketim	17,193.1	10,616.4	13,031.9	19,822,907,016.2	14,616,846,150.6	24,317,331,249.9
4. Kamu Harcanabilir Geliri	5,033.6	3,188.9	3,188.4	5,803,500,050.3	4,390,507,821.5	5,949,456,393.5
4.1. Kamu Tüketimi	4,411.9	4,071.5	3,711.6	5,086,698,155.6	5,605,650,077.3	6,925,705,392.6
4.2. Kamu Tasarrufu	621.7	-882.6	-523.2	716,801,894.8	-1,215,142,255.8	-976,248,999.1
4.3. Kamu Yatırımı	299.0	530.1	185.6	344,764,368.1	729,791,809.9	346,257,521.6
4.4. Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	322.7	-1,412.6	-708.7	372,037,526.6	-1,944,934,065.7	-1,322,506,520.7
5. Özel Harcanabilir Gelir	13,535.3	12,372.1	12,990.1	15,605,598,760.1	17,034,108,930.3	24,239,411,845.5
5.1. Özel Tüketim	12,781.3	6,545.0	9,320.3	14,736,208,860.6	9,011,196,073.3	17,391,625,857.3
5.2. Özel Tasarruf	754.1	5,827.2	3,669.8	869,389,899.4	8,022,912,857.1	6,847,785,988.3
5.3. Özel Yatırım	3,259.4	3,086.2	2,734.6	3,757,958,234.0	4,249,169,111.4	5,102,796,467.6
5.4. Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	-2,505.4	2,740.9	935.2	-2,888,568,334.6	3,773,743,745.7	1,744,989,520.7
Özel Tasarruf Oranı (%)	0.0	0.0	0.0	5.6	47.1	28.3
6. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	1,375.8	4,944.6	3,146.6	1,586,191,794.2	6,807,770,601.3	5,871,536,989.2
Yatırımlar/GSMH (%)	19.2	23.2	18.0	19.2	23.2	18.0
Tasarruflar/GSMH (%)	7.4	31.8	19.4	7.4	31.8	19.4
Toplam Tüketim/GSMH (%)	92.6	68.2	80.6	92.6	68.2	80.6
Fert Başına Toplam Tüketim (TL)	0.058	0.042	0.043	66,527.9	48,173.0	79,784.1
Fert Başına GSMH (TL)	0.062	0.061	0.053	71,851.3	70,609.5	99,048.1
	2019*	2020*	2021	2019*	2020*	2021
	Değişim (%)			GSYİH'daki Pay (%)		
1. Toplam Kaynaklar	16.0	4.2	-26.2	111.8	91.5	98.7
1.1. GSMH	0.2	-16.2	4.0	100.1	100.1	100.1
1.2. Cari İşlemler Dengesi	-438.7	-160.9	-83.0	11.8	-8.5	-1.4
2. Toplam Yatırımlar	23.8	1.6	-19.2	19.2	23.3	18.1
2.1. Sabit Sermaye	22.7	4.5	-16.1	17.9	22.3	18.0
2.1.1. Kamu	-33.2	111.8	-30.5	1.2	3.0	2.0
2.1.2. Özel	30.5	-3.2	-13.9	16.7	19.3	16.0
2.2. Stok Değişimleri	39.6	-36.7	-88.9	1.3	1.0	0.1
2.2.1. Kamu	187.5	-18.3	-312.1	0.4	0.4	-0.9
2.2.2. Özel	12.1	-45.4	70.4	0.9	0.6	1.0
3. Toplam Tüketim	14.5	-38.3	22.8	92.7	68.3	80.7
4. Kamu Harcanabilir Geliri	15.0	-36.6	0.0	27.1	20.5	19.7
4.1. Kamu Tüketimi	35.1	-7.7	-8.8	23.8	26.2	23.0
4.2. Kamu Tasarrufu	-44.1	-242.0	-40.7	3.4	-5.7	-3.2
4.3. Kamu Yatırımı	-16.1	77.3	-65.0	1.6	3.4	1.1
4.4. Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-57.3	-537.8	-49.8	1.7	-9.1	-4.4
5. Özel Harcanabilir Gelir	-4.4	-8.6	5.0	72.9	79.6	80.4
5.1. Özel Tüketim	8.8	-48.8	42.4	68.9	42.1	57.7
5.2. Özel Tasarruf	-68.7	672.8	-37.0	4.1	37.5	22.7
5.3. Özel Yatırım	29.4	-5.3	-11.4	17.6	19.8	16.9
5.4. Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	2,133.7	209.4	-65.9	-13.5	17.6	5.8
6. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	-60.9	259.4	-55.7	7.4	31.8	19.5
Yatırımlar/GSMH (%)	23.5	21.3	-36.4	0.0	0.0	0.0
Tasarruflar/GSMH (%)	-61.0	328.9	-22.3	0.0	0.0	0.0
Toplam Tüketim/GSMH (%)	14.3	-26.3	-38.8	0.0	0.0	0.0
Fert Başına Toplam Tüketim (TL)	9.8	-27.6	18.1	0.0003	0.0002	0.0003
Fert Başına GSMH (TL)	-3.9	-1.7	2.3	0.0003	0.0003	0.0003

*:Reviz yapılmıştır.

Kaynak:Devlet Planlama Örgütü.

2.2. Sermaye Birikimi

2.2.1. Sermaye Birikiminin Kaynakları

2021 yılında toplam yatırımlar 5,449,053,989.2 TL olarak gerçekleşirken, yurt içi tasarruflar 5,871,536,989.2 TL olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında toplam yatırımlarda 2020 yılına göre %19.2 oranında daralma gerçekleşirken, Toplam Yurtiçi Tasarruflarda ise %55.7 oranında daralma yaşanmıştır. Bu daralmaların başlıca nedeni toplam kaynakların 2021 yılında 2020 yılına göre %26.2 oranında azalmasından dolayıdır.

2.2.2. Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Sabit Sermaye Yatırımlarında, 2019 yılında reel olarak %22.7 oranında artış gerçekleşirken 2020 yılında ise 2019 yılına göre % 4.5 oranında büyüme gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise Sabit Sermaye Yatırımları, reel olarak %16.1 oranında küçülerek cari fiyatlarla 5,416,739,250.5 TL olarak gerçekleşmiştir (tablo 2.2).

2019 Yılında ise en yüksek değişimler sırası ile Konut, Kamu Hizmetleri sektörü ve Ticaret-Turizm sektörlerinde yaşanmıştır. Konut sektöründe %83.9'luk bir artış yaşanırken, Kamu Hizmetleri sektörüne yapılan yatırımlarda %43.2'lik bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu daralma; Devlet bütçesindeki Kamu Hizmetleri Sabit Sermaye Yatırımlarında Eğitim ve Sağlık sektörleri hariç, Diğer Kamu olarak adlandırılan kalemtedeki düşüşten kaynaklanmaktadır. Ticaret ve Turizm sektöründeki %39.3 oranında bir daralma gözlenmektedir, bu küçülmenin sebebi 2019 yılındaki turizm yatırımlarının 2018 yılına göre %59.3 oranında azalmasından dolayıdır (tablo 2.2).

TABLO-2.2 SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI

	2019	2020	2021	2019	2020	2021
	1977 Yılı Fiyatlarıyla			Cari Fiyatlarla		
TARIM	66.1	74.2	136.9	76,179,657.6	102,163,144.0	255,431,200.7
SANAYİ	266.0	215.1	274.7	306,694,016.6	296,131,167.7	512,673,295.1
Taşocakçılığı	5.2	4.4	6.1	5,970,820.9	6,049,027.2	11,330,022.7
İmalat	203.6	172.0	239.7	234,741,248.2	236,774,096.7	447,369,976.3
Elektrik-Su	57.2	38.7	28.9	65,981,947.5	53,308,043.9	53,973,296.1
İNŞAAT	74.3	66.1	60.5	85,697,739.3	90,941,785.2	112,808,074.0
TİCARET-TURİZM	177.2	165.5	201.3	204,291,852.2	227,836,802.1	375,627,086.7
Ticaret	115.0	112.9	103.7	132,536,298.6	155,448,179.1	193,529,981.5
Turizm	62.2	52.6	97.6	71,755,553.7	72,388,623.0	182,097,105.2
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	185.7	213.4	212.6	214,103,444.8	293,871,529.7	396,756,632.4
Ulaştırma	110.9	88.6	143.5	127,821,615.4	121,967,260.1	267,851,679.3
Haberleşme	74.8	124.9	69.1	86,281,829.4	171,904,269.6	128,904,953.1
MALİ MÜESSESELER	33.4	33.0	39.1	38,509,712.3	45,393,561.9	72,968,483.2
KONUT	2,051.7	2,082.9	1,311.9	2,365,515,839.8	2,867,826,423.0	2,447,944,178.5
SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	365.2	274.8	486.7	421,071,173.5	378,404,662.6	908,206,552.9
KAMU HİZMETLERİ	92.8	335.5	179.2	107,022,257.2	461,917,537.5	334,323,747.0
Toplam	3,312.4	3,460.5	2,902.9	3,819,085,693.3	4,764,486,613.9	5,416,739,250.5
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
	Değişim(%)			Toplam Yatırımlar İçindeki Pay (%)		
TARIM	23.8	12.3	84.5	2.0	2.1	4.7
SANAYİ	-5.3	-19.1	27.7	8.0	6.2	9.5
Taşocakçılığı	24.1	-15.2	38.2	0.2	0.1	0.2
İmalat	21.1	-15.5	39.4	6.1	5.0	8.3
Elektrik-Su	-47.3	-32.3	-25.3	1.7	1.1	1.0
İNŞAAT	0.0	-11.1	-8.5	2.2	1.9	2.1
TİCARET-TURİZM	-39.3	-6.6	21.6	5.3	4.8	6.9
Ticaret	-17.1	-1.8	-8.1	3.5	3.3	3.6
Turizm	-59.3	-15.5	85.6	1.9	1.5	3.4
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	-10.6	14.9	-0.4	5.6	6.2	7.3
Ulaştırma	-19.0	-20.1	62.0	3.3	2.6	4.9
Haberleşme	5.5	66.8	-44.7	2.3	3.6	2.4
MALİ MÜESSESELER	-4.0	-1.3	18.6	1.0	1.0	1.3
KONUT	83.9	1.5	-37.0	61.9	60.2	45.2
SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	-23.4	-24.7	77.1	11.0	7.9	16.8
KAMU HİZMETLERİ	-43.2	261.4	-46.6	2.8	9.7	6.2
Toplam	22.7	4.5	-16.1	100.0	100.0	100.0

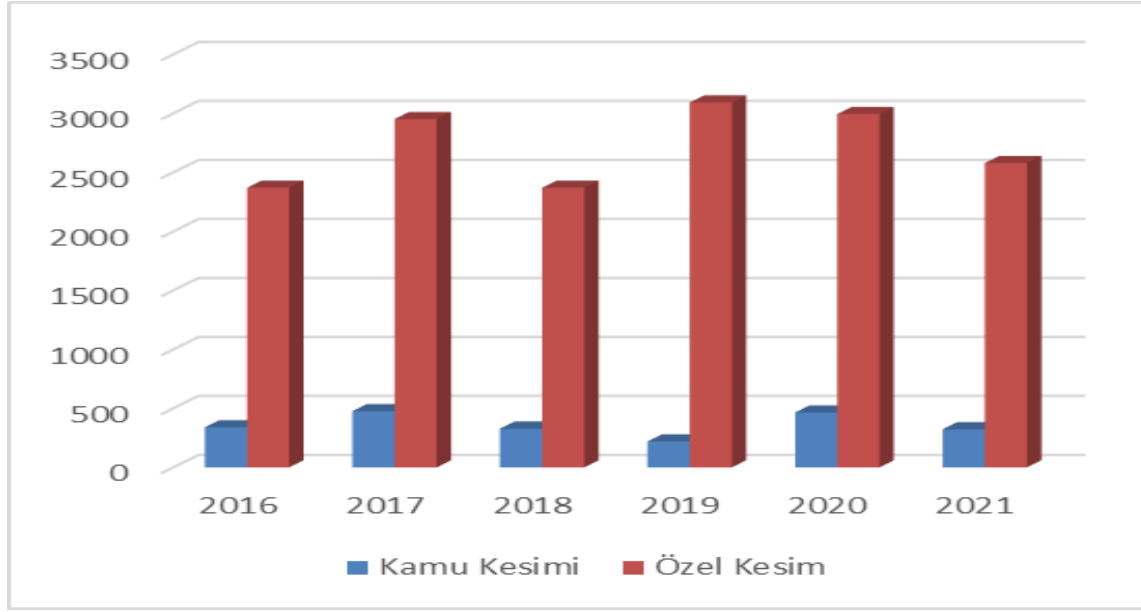
Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

2020 yılında ise 2019 yılına göre, Sabit Sermaye Yatırımlarında az da olsa büyüme eksenli bir değişim gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu değişim, en fazla Kamu Hizmetleri, Serbest Meslek ve Hizmetler ile Sanayi sektörlerinde yaşanmıştır. Kamu Hizmetleri sektöründeki %261.4'lük büyüme Covid salgınından dolayı kamunun sağlık sektörüne yaptığı yatırımlardan kaynaklanmaktadır, pandemi hastanesi de bu yatırımlardan biridir. Serbest Meslekler ve Sanayi sektörlerinde sabit sermaye yatırımlarının 2019 yılına göre sırası ile %24.7 ve %19.1 oranında azaldığı gözlenmektedir. 2020 yılında covid salgınından dolayı dünyanın bir çok ülkesinde olduğu gibi KKTC'inde halk sağlığını korumak amacıyla uzun süreli kapanma tedbirleri alındığından dolayı Serbest Meslek ve Hizmetler ile Sanayi sektörlerini oluşturan paydaşların Sabit sermaye Yatırımı yapamayıp hatta ekonomik güçlükler yaşadığı gözlemlenmiştir. 2021 Yılında ise 2020 yılına göre, en yüksek değişimler sırası ile Tarım

sektörü, Serbest Meslek ve Hizmetler sektörü ile Kamu sektörlerinde gerçekleşmiştir. Tarım sektöründeki sabit sermaye yatırımlarında %84.5 oranında bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu büyümenin sebebi KKTC Çiftçilerinin ve Hayvancılarının sabit sermaye yatırımlarını makine teçhizat yönünden artırırken aynı zamanda damızlık hayvan sayılarında artırmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Serbest Meslek ve Hizmetler sektöründeki sabit sermaye yatırımlarında da 2020 yılına göre 2021 yılında %77.1 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Kamu Hizmetleri sektöründe ise % 46.6 'lık bir küçülme gözlemlenmiş olup, Serbest Meslek ve Hizmetlerdeki Sabit sermaye yatırımlarının artmasının nedeni; salgın sonrası bu sektörü oluşturan paydaşların işyerlerine, makine teçhizatlarına ve uzun süreli kullanılacak yatırımlara yönelerek sektörün gelişimini sağladıkları gözlenmektedir. Kamu sektöründe ise Sabit Sermaye yatırımlarının düşmesinin sebebi Kamu sektörünün salgın sonrası, salgına yönelik yatırımlardan uzaklaşarak zaruri ihtiyaçlar doğrultusunda yatırım yapma eğiliminde olmasıdır.

Sabit sermaye yatırımlarının kesimler itibarıyla dağılımı tablo 2.3'de görülmektedir. Grafik 2'de ise kesimler itibarıyla sabit sermaye yatırımlarında son altı yılda meydana gelen reel gelişmeyi göstermektedir. 2019 Yılında kamu kesimi yatırımları %33.2 oranında azalarak sabit sermaye yatırımları içindeki payı %12.2 olarak gerçekleşmiş ve cari fiyatlarla 253,226,535.7 TL olarak gözlemlenmiştir. Özel Kesim yatırımları ise %30.5 oranında büyüyerek, Toplam Sabit Sermaye Yatırımları içerisinde %87.8'lik bir pay almış ve cari fiyatlarla 3,565,859,157.6 TL olarak gerçekleşmiştir (tablo-2.3). 2020 Yılında kamu kesimi yatırımları 2019 yılına göre %111.8 oranında artarak sabit sermaye yatırımları içindeki payı %13.4 olarak gerçekleşmiş ve cari fiyatlarla 640,466,522.3 TL olarak gerçekleşmiştir. Özel Kesim yatırımları ise %3.2 oranında daralarak, Toplam Sabit Sermaye Yatırımları içerisinde %86.6'lık bir pay almış ve cari fiyatlarla 4,764,486,613.9 TL olarak gerçekleşmiştir (tablo -2.3, grafik 2). 2021 yılında kamu kesimi yatırımları 2020 yılına göre %30.5 oranında azalarak sabit sermaye yatırımları içindeki payı %11.1 oranında gerçekleşmiştir. 2021 yılında kamu kesimi yatırımları cari fiyatlarla 603,046,015.6 TL olarak gerçekleşmiştir. Özel Kesim yatırımları ise %13.9 oranında azalarak, Toplam Sabit Sermaye Yatırımları içerisinde %88.9'luk bir pay almış ve cari fiyatlarla 4,813,693,234.9 TL olarak gerçekleşmiştir (tablo-2.3, grafik 3).

Grafik-3 Sabit Sermaye Yatırımları

2019 yılında Kamu kesimi yatırımları içerisinde %42.3 oranı ile en yüksek paya sahip Kamu hizmetleri sektörünü %34.6 oranı ile Ulaştırma ve Haberleşme sektörü ve %10.4 oranı ile Sanayi sektörü takip etmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarında ise %66.2 oranıyla Konut sektörü en yüksek paya sahipken, % 11.8 pay oranı ile Serbest Meslek ve Hizmetler sektörü, %7.9 pay oranı ile Sanayi sektörü, ilk üç sırayı paylaşmaktadır.

TABLO-2.3 SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ KESİMLER İTİBARIYLA DAĞILIMI

	2019	2020	2021	2019	2020	2021
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla (TL)		
1.Kamu Kesimi	219.6	465.2	323.2	253,226,535.7	640,466,522.3	603,046,015.6
1.1. Devlet	141.4	407.6	260.6	163,002,339.2	561,152,805.7	486,303,905.2
1.2. Diğer Kamu Kurumları ¹	78.3	57.6	62.6	90,224,196.4	79,313,716.6	116,742,110.4
2. Özel Kesim	3,092.8	2,995.3	2,579.7	3,565,859,157.6	4,124,020,091.6	4,813,693,234.9
Toplam	3,312.4	3,460.5	2,902.9	3,819,085,693.3	4,764,486,613.9	5,416,739,250.5
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
	Değişim(%)			Sabit Sermaye Yatırımlarındaki Pay (%)		
1.Kamu Kesimi	-33.2	111.8	-30.5	12.2	13.4	11.1
1.1. Devlet	-45.7	188.3	-36.1	6.4	11.8	9.0
1.2. Diğer Kamu Kurumları ¹	-1.9	-26.4	8.6	5.8	1.7	2.2
2. Özel Kesim	30.5	-3.2	-13.9	87.8	86.6	88.9
Toplam	22.7	4.5	-16.1	100.0	100.0	100.0

1: KİT, Döner Sermayeli Kuruluşlar ve Yerel Yönetimler

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

TABLO 2.4 SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ KESİMLER VE SEKTÖRLER İTİBARIYLA YÜZDE DAĞILIMI

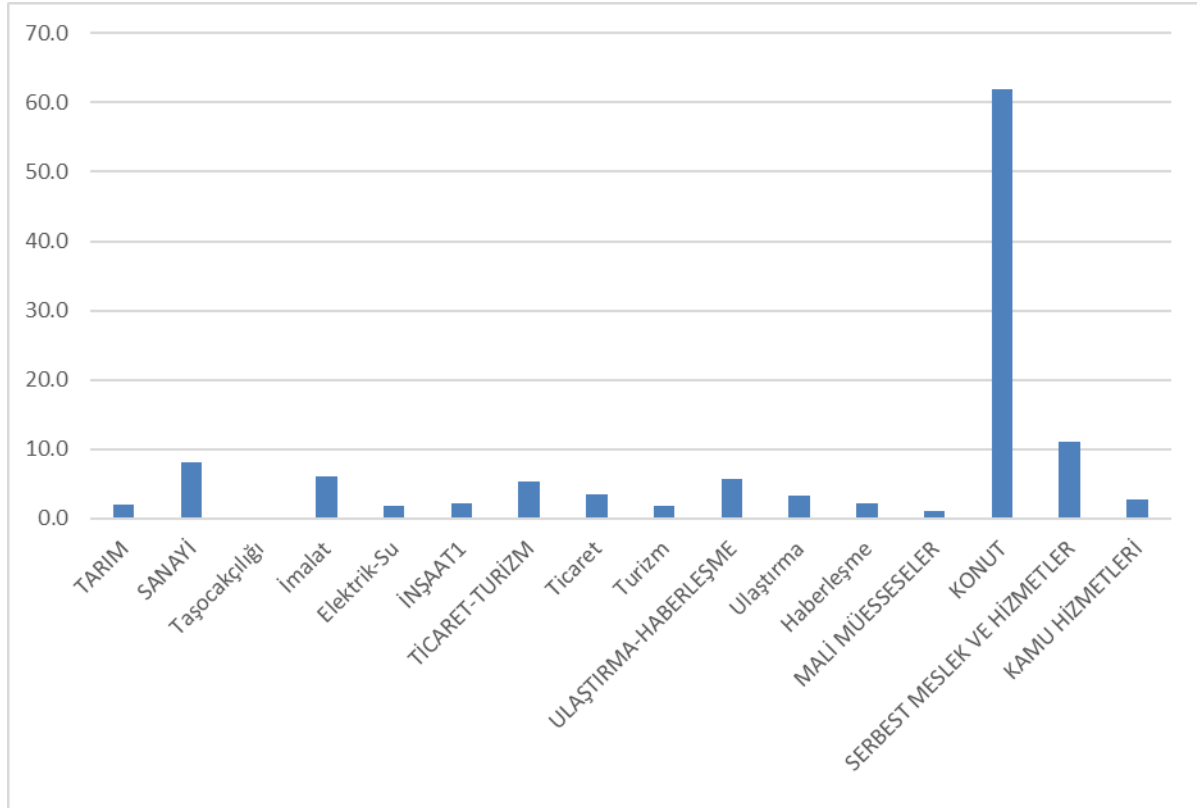
	2019			2020			2021		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
TARIM	6.8	1.7	2.0	1.5	2.2	2.1	1.7	5.1	4.7
SANAYİ	10.4	7.9	8.0	2.6	6.8	6.2	5.0	10.0	9.5
Taşocakçılığı	0.0	0.2	0.2	0.0	0.1	0.1	0.0	0.2	0.2
İmalat	0.7	6.5	6.1	0.1	5.7	5.0	0.9	9.2	8.3
Elektrik-Su	9.7	1.2	1.7	2.5	0.9	1.1	4.1	0.6	1.0
İNŞAAT ¹	0.1	2.4	2.2	0.0	2.2	1.9	0.0	2.3	2.1
TİCARET-TURİZM	3.0	5.5	5.3	1.0	5.4	4.8	2.8	7.4	6.9
Ticaret	0.0	3.7	3.5	0.0	3.8	3.3	0.4	4.0	3.6
Turizm	3.0	1.8	1.9	1.0	1.6	1.5	2.4	3.5	3.4
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	34.6	3.5	5.6	22.5	3.6	6.2	33.3	4.1	7.3
Ulaştırma	29.8	1.5	3.3	10.5	1.3	2.6	31.3	1.6	4.9
Haberleşme	4.8	2.1	2.3	12.0	2.3	3.6	2.0	2.4	2.4
MALİ MÜESSESELER	0.5	1.0	1.0	0.2	1.1	1.0	0.4	1.5	1.3
KONUT	2.4	66.2	61.9	0.0	69.5	60.2	1.4	50.7	45.2
SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	0.0	11.8	11.0	0.0	9.2	7.9	0.0	18.9	16.8
KAMU HİZMETLERİ	42.3	0.0	2.8	72.1	0.7	9.7	55.4	0.0	6.2
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100

1: Makine ve Teçhizat Yatırımları
Kaynak Devlet Planlama Örgütü

Toplam yatırımlarda ise en fazla Konut sektöründe %61.9 oranıyla yoğunlaşırken, Konut sektörünü %11.0 oranı ile Serbest Meslek ve Hizmetler sektörü, %8.0 ile Sanayi sektörü takip etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda toplam yatırımlarda en yüksek payı sırası ile Konut, Serbest Meslek ve Hizmetler ile Sanayi sektörleri almıştır. 2020 Yılında Kamu kesimi yatırımları içerisinde %72.1 oranı ile en yüksek paya sahip Kamu hizmetleri sektörünü %22.5 oranı ile Ulaştırma ve Haberleşme sektörü ve %2.6 oranı ile Sanayi sektörü takip etmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarında ise %69.5 oranıyla en fazla paya Konut sektörü sahipken, %9.2 pay ile Serbest Meslek Hizmetler Sektörü ve % 6.8 pay oranı ile Sanayi sektörü üçüncü büyük payı almaktadır. Toplam yatırımlar en fazla Konut sektöründe %60.2 oranıyla yoğunlaşırken, Konut sektörünü %9.7 oranıyla kamu sektörü ve %7.9 ile Serbest Meslek Hizmetler Sektörü takip etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda toplam yatırımlarda en yüksek payı sırası ile Konut, Kamu hizmetleri ve Serbest Meslek Hizmetler sektörleri almıştır (Grafik-3). 2021 yılında ise Kamu kesimi yatırımları içerisinde %55.4 oranı ile en yüksek paya sahip Kamu hizmetleri sektörünü %33.3 oranı ile Ulaştırma ve Haberleşme sektörü ve %5.0 oranı ile Sanayi sektörü takip etmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarında ise %50.7 oranıyla en fazla paya Konut sektörü sahipken, %18.9'luk pay ile Serbest Meslek Hizmetler Sektörü, Konut sektörünü takip etmektedir. % 10.0 pay oranı ile Sanayi sektörü üçüncü büyük payı almaktadır. Toplam yatırımlar en fazla Konut sektöründe %45.2 oranıyla yoğunlaşırken, Konut sektörünü %16,8 oranıyla Serbest Meslek ve Hizmetler ve %9.5 ile Sanayi sektörü takip etmiştir. Bu

gelişmeler sonucunda toplam yatırımlarda en yüksek payı sırası ile Konut, Serbest Meslek Hizmetler Sektörü ve Sanayi sektörleri almıştır (Grafik-4).

Grafik – 4 Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2021)

2.3. Tüketim Harcamaları

Fert başına GSMH, 2019 yılında reel olarak %3,9 oranında azalarak cari fiyatlarla 71,851.3 TL'si olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında reel olarak %1.7 oranında azalarak cari fiyatlarla 70609.5 TL'sine gerilemiştir. 2021 yılında ise reel olarak %2.3 oranında artmış ve cari fiyatlarla 99,048.1 TL olarak gerçekleşmiştir. Fert başına GSMH'nin ABD Doları karşılığı ise, 2019, 2020 yıllarında aşağıya doğru bir seyir izleyerek sırası ile, 12,649.1 ve 10,055.5 ABD Doları, olarak gerçekleşirken 2021 yılında %10.7'lik bir artışla 11,129 ABD Dolarına ulaşmıştır (tablo-2.5). Grafik 4 ABD Doları bazında fert başına GSMH'nin son 6 yıldaki gelişimini göstermektedir.

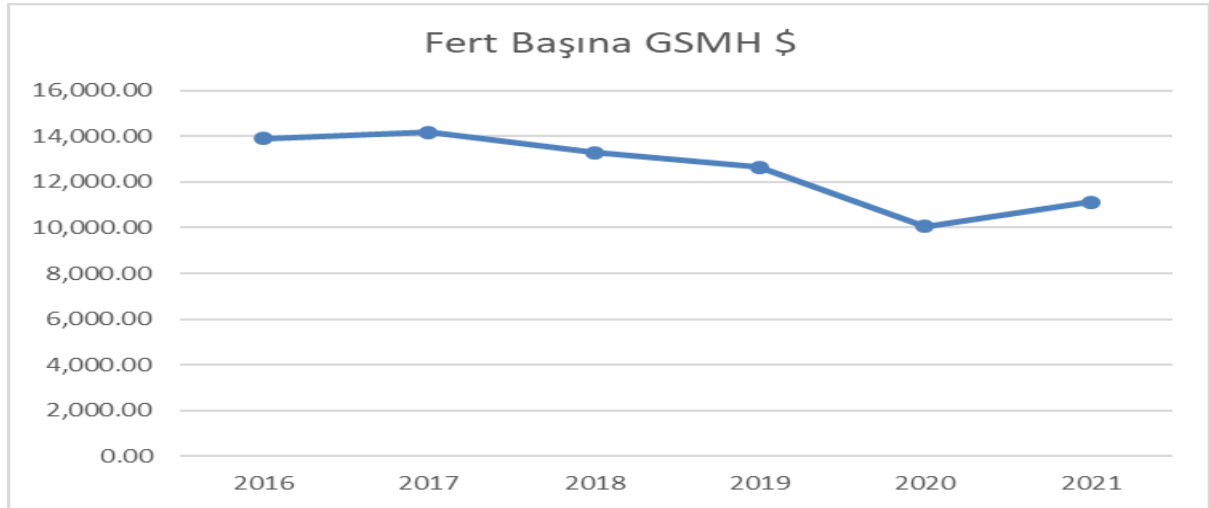
TABLO -2.5 TÜKETİM HARCAMALARI

Sektörler	2019*	2020*	2021	2019*	2020*	2021
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla (TL)		
1. GSMH	18,568.9	15,561.0	16,178.5	21,409,098,810.4	21,424,616,751.9	30,188,868,239.0
2. Toplam Tüketim	17,193.1	10,616.4	13,031.9	19,822,907,016.2	14,616,846,150.6	24,317,331,249.9
2.1. Kamu Tüketimi	4,411.9	4,071.5	3,711.6	5,086,698,155.6	5,605,650,077.3	6,925,705,392.6
2.2. Özel Tüketim	12,781.3	6,545.0	9,320.3	14,736,208,860.6	9,011,196,073.3	17,391,625,857.3
Toplam Tüketim/GSMH (%)	92.6	68.2	80.6	92.6	68.2	80.6
Fert Başına Toplam Tüketim	0.058	0.042	0.043	66,527.9	48,173.0	79,784.1
Fert Başına GSMH	0.062	0.061	0.053	71,851.3	70,609.5	99,048.1
Fert Başına GSMH (\$)	-	-	-	12,649.1	10,055.5	11,129.0
	2019*	2020*	2021	2019*	2020*	2021
	Değişim (%)			GSYİH 'daki Pay (%)		
1. GSMH	0.2	-16.2	4.0	100.1	100.1	100.1
2. Toplam Tüketim	14.5	-38.3	22.8	92.7	68.3	80.7
2.1. Kamu Tüketimi	35.1	-7.7	-8.8	23.8	26.2	23.0
2.2. Özel Tüketim	8.8	-48.8	42.4	68.9	42.1	57.7
Toplam Tüketim/GSMH (%)	14.3	-26.3	-38.8	-	-	-
Fert Başına Toplam Tüketim	9.8	-27.6	18.1	-	-	-
Fert Başına GSMH	-3.9	-1.7	2.3	-	-	-
Fert Başına GSMH (\$)	-4.7	-20.5	10.7	-	-	-

*: 2019 ve 2020 hesaplarında revize yapılmıştır.

Kaynak:Devlet Devlet Planlama Örgütü

Grafik -5 Fert Başına GSMH

Fert başına toplam tüketimin, 2019 yılında 66,527.9 TL olarak gerçekleşmiştir. 1977 sabit fiyatlarıyla fert başına toplam tüketimde, 2019 yılında %9.8 oranında büyüme gerçekleşmiş ve 2020 yılında ise %27.6 oranında daralma gerçekleşmiştir (tablo2.6). 2021 yılında ise Fert başına toplam tüketim %18.1 oranında artarak cari fiyatlarla 79,784.1 TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam tüketimin GSYİH içerisindeki payının ise 2019 yılında %92.7

oranında ve 2020 yılında ise %68.3 oranında gerçekleştiği gözlemlenirken 2021 yılında bu oran %80.7 olarak gerçekleşmiştir (tablo 2.6).

3. Finansman Dengesi

3.1 Kamu Gelirleri

Kamu Gelirleri 2019 yılında cari fiyatlarla 8,681,282,110.9 TL olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise 1977 yılı sabir fiyat değerleri ile hesaplandığında %26.18 oranında değer kaybederek 7,653,212,899.7 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında 1977 yılı sabir fiyat değerleri ile hesaplandığında %4.22 artış göstererek cari fiyatlarla 10,809,962,492.3 TL'sına ulaşmıştır. Kamu Kesiminde 2019 yılında 372,037,526.6 TL' sı finansman fazlası oluşurken, 2020 yılında ise 1,944,934,065.7 TL'sı ve 2021 yılında 1,322,506,520.7 TL'sı kamu finansman gereği meydana gelmiştir.

2019 yılında reel olarak %29.98 oranında artış gösteren dolaysız vergiler, 2020 yılında %14 oranında gerileme göstermiş ve 2021 yılında ise %16.66 oranında gerileme göstererek cari fiyatlarla 2,898,900,083.3 TL'sına ulaşmıştır. 2019 yılında dolaylı vergilerde ise reel %0.41 oranındaki azalma ve 2020 yılındaki dolaylı vergilerdeki reel %22.03 oranında gerçekleşen azalma, toplam vergi gelirlerinde 2019 yılında reel % 12.06 oranındaki artışa, 2020 yılında ise dolaylı ve dolaysız vergilerdeki gerilemenin etkisiyle reel olarak %18.11 oranında gerilemeye neden olmuştur. 2021 Yılında ise 2020 yılına göre dolaylı vergilerde %2.56 ve dolaysız vergilerde %16.66 oranında bir daralma gerçekleşerek, toplam vergilerde %9.79'luk bir gerileme sağlanmıştır. Vergi dışı gelirlere bakıldığında 2019 yılında reel olarak %52.47 oranında ciddi bir artış olurken, 2020 yılında ise toplam vergilerde 2019 yılına göre %34.78 azalmıştır. 2021 yılında ise Vergi dışı gelirler %15.47 oranında daralarak cari fiyatlarla 1,086,146,856.7 TL'sına ulaşmıştır . Faktör ve fon gelirlerinde ise 2019 yılında %1.92 gerileme kaydedilirken, 2020 yılında %39.31 oranında gerileme olmuştur. 2021 yılında ise %56.42 oranında bir büyüme yaşanmıştır. 2021 yılında toplam vergi gelirlerindeki daralma ile vergi dışı gelirlerdeki azalma, faktör ve fon gelirlerindeki artışa göre daha az olmasından dolayı, kamu gelirlerinde artış %4.22 oranında gerçekleşmiştir.

3.2 Kamu Giderleri

Kamu giderleri toplamı 2019 yılında 8,309,244,584.3 TL'sı, 2020 yılında 5,598,146,965.4 TL'sı ve 2021 yılında 12,132,469,013.0 TL'sı olarak gerçekleşmiştir. 1977 yılı fiyatlarıyla

toplam kamu giderleri 2019 yılında reel olarak %20.6 oranın artarak 7,206.9 TL 'sı düzeyinde gerçekleşmiş, 2020 yılında ise reel olarak % 3.27 oranında gerileyerek 6,971.3 TL'sı olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise Kamu giderleri toplamı 1977 yılı fiyatlarıyla hesaplandığında 6,501.9 TL'sı olarak gerçekleşerek 2020 yılına göre %6,73 oranında azalmıştır. 2021 yılında toplam kamu giderlerindeki reel %6.73 oranındaki artışın gerçekleşmesinde; transfer giderlerindeki reel %9.92 oranındaki artış, kamu cari giderlerindeki reel % 8.84'lük düşüş ve kamu yatırımlarındaki reel olarak %64.99 oranındaki ciddi düşüş etkili olmuştur.

3.3 Kamu Kesimi Genel Dengesi

Kamu gelirlerinin 2019 yılında reel olarak % 11.91 oranında artmasıyla birlikte transfer giderlerinin reel olarak %6.23 oranında artması kamu harcanabilir gelirin reel olarak %14.95 oranında artmasıyla sonuçlanmıştır. Kamu harcanabilir gelirin artması ve kamu cari giderlerinde reel olarak %35.10 oranında artış kaydedilmesi kamu tasarrufunda reel olarak %45.15 oranında gerileme sağlamış ve sabit fiyatlarla 621.7 TL'sı kamu tasarrufu elde edilmiştir. Kamu yatırımlarında reel olarak % 16.14 oranındaki düşüşle birlikte 2019 yılında kamu finansman dengesinde cari fiyatlarla 372,037,526.6 TL, 1977 yılı fiyatlarıyla 322.69 TL, kamu finansman fazlası meydana gelmiştir. Kamu gelirlerinin 2020 yılında reel olarak % 26.18 oranında azalmasıyla birlikte transfer giderlerinin reel olarak %5.06 oranında azalması kamu harcanabilir gelirin reel olarak %36.65 oranında azalmasıyla sonuçlanmıştır. Kamu harcanabilir gelirin azalması ve kamu cari giderlerinde reel olarak %7.72 oranında azalma kaydedilmesi kamu tasarrufunda reel olarak %241.96 oranında gerileme sağlamış ve sabit fiyatlarla 882.6 TL'sı kamu açığı elde edilmiştir. Kamu yatırımlarında reel olarak % 77.26 oranındaki artışla birlikte 2020 yılında kamu finansman dengesinde cari fiyatlarla 1,944,934,065.7 TL, 1977 yılı fiyatlarıyla 1,412.6 TL, kamu finansman açığı meydana gelmiştir.

Kamu gelirlerinin 2021 yılında, 2020 yılına göre reel olarak % 4.22 oranında artmasıyla birlikte transfer giderlerinin reel olarak % 9.92 oranında artması ve vergilerdeki % 9.7 oranında azalma, kamu harcanabilir gelirin reel olarak %0.02 oranında azalması ile sonuçlanmıştır. Kamu harcanabilir gelirin azalması ve kamu cari giderlerinde reel olarak %8.84 oranında daralma kaydedilmesi kamu tasarrufunda reel olarak % 40,72 oranında gerileme sağlamış ve sabit fiyatlarla 523.2 TL'sı kamu tasarrufu yerine kamu açığı elde edilmiştir. Kamu yatırımlarında reel olarak % 64.99 oranındaki düşüşle birlikte 2021 yılında kamu finansman

dengeinde cari fiyatlarla 1,322,506,520.7 TL, 1977 yılı fiyatlarıyla 708.7 TL, kamu finansman açığı meydana gelmiştir.

TABLO 3.1 KAMU KESİMİ GENEL DENGESİ

	2019*	2020*	2021	2019*	2020*	2021
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla		
1. Kamu Gelirleri	7,529.6	5,558.6	5,793.2	8,681,282,110.9	7,653,212,899.7	10,809,962,492.3
1.1 Vergiler	4,438.6	3,634.9	3,279.0	5,117,523,192.1	5,004,549,913.2	6,118,479,519.5
1.1.1 Dolaysız Vergiler	2,167.6	1,864.2	1,553.5	2,499,123,519.8	2,566,650,668.6	2,898,900,083.3
1.1.2 Dolaylı Vergiler	2,271.0	1,770.7	1,725.4	2,618,399,672.3	2,437,899,244.6	3,219,579,436.2
1.2 Vergi Dışı Gelirler	1,055.7	688.6	582.1	1,217,230,425.2	948,040,781.8	1,086,146,856.7
1.3 Faktör ve Fon Gelirleri	2,035.2	1,235.2	1,932.1	2,346,528,493.6	1,700,622,204.8	3,605,336,116.1
2. Transferler	2,496.0	2,369.7	2,604.8	2,877,782,060.6	3,262,705,078.2	4,860,506,098.8
3. Kamu Harcanabilir Gelir	5,033.6	3,188.9	3,188.4	5,803,500,050.3	4,390,507,821.5	5,949,456,393.5
4: Kamu Cari Giderleri	4,411.9	4,071.5	3,711.6	5,086,698,155.6	5,605,650,077.3	6,925,705,392.6
5. Kamu Tasarrufu	621.7	-882.6	-523.2	716,801,894.7	-1,215,142,255.8	-976,248,999.1
6. Kamu Yatırımı	299.0	530.1	185.6	344,764,368.1	729,791,809.9	346,257,521.6
6.1 Sabit Sermaye	219.6	465.2	323.2	253,226,535.7	640,466,522.3	603,046,015.6
6.2 Stok Değişimi	79.4	64.9	-137.6	91,537,832.5	89,325,287.6	-256,788,494.0
7. Kamu Finansman Gereği	-322.7	1,412.6	708.7	-372,037,526.6	1,944,934,065.7	1,322,506,520.7
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
	Değişim(%)			GSYİH'daki Pay(%)		
1. Kamu Gelirleri	11.91	-26.18	4.22	40.58	35.75	35.86
1.1 Vergiler	12.06	-18.11	-9.79	23.92	23.38	20.30
1.1.1 Dolaysız Vergiler	28.98	-14.00	-16.66	11.68	11.99	9.62
1.1.2 Dolaylı Vergiler	-0.41	-22.03	-2.56	12.24	11.39	10.68
1.2 Vergi Dışı Gelirler	52.47	-34.78	-15.47	5.69	4.43	3.60
1.3 Faktör ve Fon Gelirleri	-1.92	-39.31	56.42	10.97	7.94	11.96
2. Transferler	6.23	-5.06	9.92	13.45	15.24	16.12
3. Kamu Harcanabilir Gelir	14.95	-36.65	-0.02	27.13	20.51	19.74
4: Kamu Cari Giderleri	35.10	-7.72	-8.84	23.77	26.19	22.98
5. Kamu Tasarrufu	-44.15	-241.96	-40.72	3.35	-5.68	-3.24
6. Kamu Yatırımı	-16.14	77.26	-64.99	1.61	3.41	1.15
6.1 Sabit Sermaye	-33.23	111.80	-30.53	1.18	2.99	2.00
6.2 Stok Değişimi	187.54	-18.28	-312.11	0.43	0.42	-0.85
7. Kamu Finansman Gereği	-57.35	537.78	-49.83	-1.74	9.09	4.39

*: Revize yapılmıştır.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

3.4 Kamu Borç Stoku

2019 – 2021 yıllar itibariyle gerçekleşen toplam kamu borç stoku incelendiğinde, 2019 yılı toplam kamu borç stoku 31,241.1 milyon TL’ına yükselen kamu borç stoku GSYİH’nın %146’sı seviyesine ulaşmıştır. 2020 yılında ise 39,687.3 milyon TL’ına yükselen kamu borç stoku GSYİH’nın %185.4’ü seviyesine ulaşmıştır. 2021 yılında ise 67,843.3 milyon TL’ına yükselen kamu borç stoku GSYİH’nın %224.7’si seviyesine ulaşmıştır (tablo 3.2).

ABD doları cinsinden toplam borç stoku incelendiğinde, 2019 yılında 5,249.8 milyon \$’ı olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu rakam 5,396.9 milyon \$ seviyesine ulaşmışırken, 2021 yılında bu rakam 5,218.4 milyon \$ seviyesine gerçekleşmiştir (tablo 3.2).

Tablo-8’de görüleceği üzere iç borç stoku, 2019 yılında 8,205.3 milyon TL’na yükselmiştir. Toplam iç borç stokunun GSYİH içindeki payı 2019 yılında %38.4’ü seviyesinde gerçekleşti. 2020 yılında ise GSYİH’nın %49.5’i seviyesinde gerçekleşen iç borç stoku 10,590.1 milyon TL’ına yükselmiştir. 2021 yılında 15,665.7 milyon TL’na yükselmiştir. Toplam iç borç stokunun GSYİH içindeki payı 2021 yılında %51.9’u seviyesinde gerçekleşti.

Kamunun dış borç stoku ise, 2019 yılında 23,035.8 milyon TL’sı seviyelerine yükselirken, GSYİH içindeki payı %107.7 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise dış borç stoku GSYİH’nın %135.9’u düzeyinde gerçekleşmiş ve döviz kurlarında yaşanan gelişmeler nedeniyle cari olarak 29,097.2 milyon TL’sı seviyesine yükselmiştir. 2021 yılında ise dış borç stoku GSYİH’nın %172.8’i düzeyinde gerçekleşerek cari olarak 52,177.6 milyon TL’sı seviyesine yükselmiştir (tablo 3.2).

TABLO - 3.2 KAMU BORÇ STOKU

	2019	2020	2021
İç Borç Stoku¹			
Milyon TL	8,205.3	10,590.1	15,665.7
Milyon \$ ³	1,378.8	1,440.1	1,205.0
GSYİH' daki Payı (%)	38.4	49.5	51.9
Dış Borç Stoku²			
Milyon TL	23,035.8	29,097.2	52,177.6
Milyon \$ ³	3,871.0	3,956.8	4,013.4
GSYİH' daki Payı (%)	107.7	135.9	172.8
Toplam Borç Stoku			
Milyon TL	31,241.1	39,687.3	67,843.3
Milyon \$ ³	5,249.8	5,396.9	5,218.4
GSYİH' daki Payı (%)	146.0	185.4	224.7

¹ Hazine ve diğer Kamu kurumlarının Merkez Bankası, Ticari Bankalar ve İhtiyat Sandığına olan borçlarını ifade eder. Bu borç toplamına belediyelerin sadece bankalara olan borçları dahil edilirken diğer kamu borçları dahil edilmemiştir.

² Hazinenin dış kaynaklı borcunu ifade eder.

³ 31 Aralık resmi döviz satış kurları kullanılmıştır.

⁴ Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası, ve Devlet Planlama Örgütü.

3.5 Özel Kesim Dengesi

Özel harcanabilir gelir, 2019 ve 2020 yıllarında sırası ile % 4.4 ve % 8.6 oranlarında daralmıştır. 2021 yılında ise %5.0 oranında artarak cari fiyatlarla 24,239,411,845.5 TL olmuştur. 2021 yılında özel harcanabilir gelir, 1977 yılı fiyatlarıyla %5.0 oranında artmasına karşın özel tüketimin reel olarak %42.4 oranında artması, özel tasarrufu reel olarak %37.0 oranında geriletmiştir. Özel yatırımlara bakıldığında, 2021 yılında 2020 yılına göre, reel olarak %11.4 oranında azalması özel kesimin kamu kesimine sunduğu kaynağı %65.9 oranında azaltmıştır. 2021 yılında özel yatırımların %11.4 azalmasına ve, özel tasarruftaki %37.0 gerileme nedeniyle, özel yatırım harcamaları özel tasarrufu altında kalarak ve özel kesimin kamu kesimine cari fiyatlarla 7,744,989,520.7 TL, 1977 yılı fiyatlarıyla 935.2 TL, kaynak sağlmasına neden olmuştur (tablo 3.3).

TABLO 3.3 ÖZEL KESİM GENEL DENGESİ

	2019*	2020*	2021	2019*	2020*	2021
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla		
1. Özel Harcanabilir Gelir	13,535.3	12,372.1	12,990.1	15,605,598,760.1	17,034,108,930.3	24,239,411,845.5
2. Özel Tüketim	12,781.3	6,545.0	9,320.3	14,736,208,860.6	9,011,196,073.3	17,391,625,857.3
3. Özel Tasarruf	754.1	5,827.2	3,669.8	869,389,899.4	8,022,912,857.1	6,847,785,988.3
4. Özel Yatırım	3,259.4	3,086.2	2,734.6	3,757,958,234.0	4,249,169,111.4	5,102,796,467.6
4.1.Özel Sabit Sermaye	3,092.8	2,995.3	2,579.7	3,565,859,157.6	4,124,020,091.6	4,813,693,234.9
4.2. Stok Değişimi	166.6	90.9	154.9	192,099,076.4	125,149,019.8	289,103,232.7
5. Kamu Kesimine İkaz	-2,505.4	2,740.9	935.2	-2,888,568,334.6	3,773,743,745.7	1,744,989,520.7
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
	Değişim(%)			GSYİH'daki Pay(%)		
1. Özel Harcanabilir Gelir	-4.4	-8.6	5.0	72.9	79.6	80.4
2. Özel Tüketim	8.8	-48.8	42.4	68.9	42.1	57.7
3. Özel Tasarruf	-68.7	672.8	-37.0	4.1	37.5	22.7
4. Özel Yatırım	29.4	-5.3	-11.4	17.6	19.8	16.9
4.1. Sabit Sermaye	30.5	-3.2	-13.9	16.7	19.3	16.0
4.2. Stok Değişimi	12.1	-45.4	70.4	0.9	0.6	1.0
5. Kamu Kesimine İkaz	2,133.7	209.4	-65.9	-13.5	17.6	5.8

*: Revize yapılmıştır.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

3.6 Devlet Bütçe Dengesi

Devlet bütçe hacmi 2019 yılında 7,688.8 milyon TL olarak gerçekleşirken, 2020 yılında 2019 yılına göre %40,6 oranında bir artışla 8,696.2 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise %19.4 artış göstererek 10,386.1 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Devlet bütçe hacmi 2019-2021 yılları arasında GSMH içerisindeki payı 2019 yılında %35,9 , 2020 yılında ise %40.6 seviyesine ve 2021 yılında ise bu oran %34,4 seviyelerine gerilemiştir (tablo 3.4).

Bütçe yerel gelirleri içerisinde en önemli gelir kalemi olan vergi gelirleri, 2019 yılında reel olarak %12.5 oranında artış gösterirken, 2020 yılında %18.0'lik oranında gerileme göstermiştir. 2021 yılında ise 2020 yılına göre reel olarak vergi gelirlerinde %10.1 oranında gerileme görülmektedir. Vergi gelirlerinin alt kalemlerinden dolaysız vergiler 2019 yılında reel olarak %29.3 oranında reel olarak artış göstermiş olmasına karşılık, 2020 yılında %14.3 oranında reel olarak azalma gözlemlenmiştir. 2021 yılında ise %16.8 oranında reel olarak gerileme yaşanmıştır. Dolaylı vergilerde ise reel olarak 2019 yılında %0.3 oranında azalma gösterirken 2020 yılında reel olarak %21.8 oranında gerileme olmuş, 2021 yılında ise %2.9 oranında gerileme yaşanmıştır (tablo 3.4).

Yerel gelirlerin içerisinde yer alan diğer gelirlerde, 2019 yılında ise diğer gelirler kaleminde %74.9 oranında artış olmuştur. Buna rağmen, 2020 yılında ise diğer gelirler kaleminde %39.4 oranında reel azalma olmuştur. 2021 yılında ise, diğer gelirler kaleminde reel olarak %18.0 oranında gerileme gözlemlenmiştir (tablo 3.4).

Fon gelirlerinde 2019 yılında ise Fiyat İstikrar Fonu, Spor Fonu gelirleri kalemlerinde cari fiyatlarla %17.3 oranında yaşanan artış reel olarak da %0.6 oranında artış yaşanmasına neden olmuştur. 2020 yılında ise Fiyat İstikrar Fonu, ve Turizm Teşvik Fonu ve Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu gelirleri kalemleri başta olmak üzere cari fiyatlarla %9.7 oranında yaşanan artış reel olarak da %8.1 oranında gerileme yaşanmasına neden olmuştur.

2021 yılında ise Fiyat İstikrar Fonu gelirleri kaleminde cari fiyatlarla %7.7 oranında yaşanan gerileme, reel olarak da %31.9 oranında gerileme yaşanmasına neden olmuştur.

Bütçe gelirleri içerisinde yer alan dış yardımlar, 2019 yılında cari fiyatlarla 579 milyon TL ve bütçe gelirleri içerisinde %7.8'i olan ve GSMH'nin %2.7'si kadar paya sahiptir. 2020 yılında dış yardımlar, cari fiyatlarla 1,057 milyon TL ve toplam içinde 13.9'lük orana ve GSMH'nin %4.9'lük paya ulaşırken, 2021 yılında 1,348 milyon TL'sına toplam içinde %15.1'i seviyesine ve GSMH'nin %4.5i oranında gerçekleşti.

Toplam gelirler içerisindeki yerel gelirlerin oranı, 2019 yılında cari fiyatlarla %92.2 oranında olurken, 2020 yılında %86.1 orasında ve 2021 yılında ise %84.9 gerçekleşmiştir.

Bütçe giderleri açısından gelişmelere bakıldığı zaman, 2019 yılında 7,688.8 milyon TL düzeyinde gerçekleşen bütçe, cari olarak %41 artış ve reel %21 oranında artış göstermiştir. 2020 yılında ise bütçe giderleri cari fiyatlarla %13.1 oranında artış ile 8,696.2 milyon TL düzeyinde gerçekleşen bütçe reel olarak %5.3 oranında gerileme göstermiştir. 2021 yılında 10,386 milyon TL düzeyinde gerçekleşen bütçe cari olarak %19.4 artış ve reel olarak %11.9'lük gerileme göstermiştir.

Personel giderlerinin yıllar itibariyle bütçe giderleri içindeki payına bakıldığı zaman 2019 yılında %33,9 oranında paya sahip olurken, cari fiyatlarla %32,6 ve reel olarak ise %13,8 oranında artış göstermiştir. 2020 yılında ise personel giderleri %32.6 oranında pay alırken personel giderleri cari fiyatlarla %8.8 oranında artış göstermesine karşılık reel olarak %8.9 oranında gerilemiştir. 2021 yılında personel giderleri %31.8 oranında pay alırken personel

giderleri cari fiyatlarla %16.3 oranında artış göstermesine karşılık reel olarak %14.2 oranında gerilemiştir.

2019 yılında bütçe giderlerinde, reel olarak personel giderleri %13.8, diğer cari giderler %33.1, transfer giderleri %10.6, savunma giderleri %157.7 ve yatırım giderlerinde %49.4 oranında artış olmuştur. 2020 yılında bütçe giderlerinde, reel olarak personel giderleri %8.9 gerileme, diğer cari giderler %15.2 artış, transfer giderleri %5.6 gerileme, savunma giderleri %15.2 artış ve yatırım giderlerinde %21.1 oranında gerileme göstermiştir. 2021 yılında bütçe giderlerinde, reel olarak personel giderleri %14.2, diğer cari giderler %14.4, transfer giderleri %16.3, savunma giderleri %29.1 gerileme gözlemlenirken, yatırım giderlerinde %39.5 oranında artış gözlemlenmiştir.

Bütçe giderleri içinde gider kalemlerine bakıldığı zaman, transfer harcamalarının bütçe giderlerinin içindeki payı, 2019 yılında %42.0, 2020 yılında %41.8, 2021 yılında ise %39.7 oranında gerçekleşirken, azalma trendi gösterebilir de bütçeye önemli bir yük oluşturmaya devam ettiği görülmektedir.

2018 yılında devlet bütçesi finansman ihtiyacı fazlası olarak 12.6 milyon TL olmasına karşılık TC kredileri olanaklarından 40.7 milyon TL düzeyinde sağlanan kredi sayesinde, bütçe ihtiyaç görülen kaynaktan fazlasını sağlamış olması nedeniyle 53.4 milyon TL'lik miktar finansman fazlası vermiştir. Bütçe gelirleri ile bütçe giderlerini karşılayamayan KKTC bütçesi; 2019 yılında devlet bütçesi finansman ihtiyacı olarak 285.9 milyon TL olmasına karşılık TC kredileri olanaklarından her hangi bir kaynak sağlanamaması nedeni ile, bütçe ihtiyaç görülen kaynak ihtiyacını yerel kaynaklardan borçlanma ile finanse etmiştir. 2020 yılında devlet bütçesi finansman ihtiyacı olarak 1,106.1 milyon TL olmasına karşılık TC kredileri olanaklarından 563.7 milyon TL düzeyinde kredi sağlanmış geriye kalan 542.5 milyon TL yerel kaynaklardan borçlanma ile finanse edilmiştir. 2021 yılında devlet bütçesi finansman ihtiyacı olarak 1,446.3 milyon TL olmasına karşılık TC kredileri olanaklarından 491.6 milyon TL düzeyinde kredi sağlanmış geriye kalan 954.7 milyon TL yerel kaynaklardan borçlanma ile finanse edilmiştir.

Yerel gelirlerin GSMH'ya oranı, 2019 %31.9 seviyesinde gerçekleşirken, 2020 yılında, reel olarak %19.8 azalarak %30.5 seviyesinde olmuştur. 2021 yılında ise, reel olarak %14.3 azalarak %25.1 seviyesinde inmiştir.

Dış yardımların GSMH'ya payı ise, 2019 yılında ise %2.7 seviyesinde gerçekleşirken, 2020 yılında ise %4.9 oranında yükselirken, 2021 yılında ise %4.5 seviyesine gerilemiştir.

Yerel gelirlerin önemli bir bölümünü oluşturan vergi gelirleri, ağırlıklı olarak dolaylı vergi gelirlerinden oluşturmaktadır. Bu gelirlerin GSMH'ya oranı, 2019 yılında da %11.7 seviyesinde gerçekleşti. 2020 yılında ise %10.9 seviyesine inmiştir. 2021 yılında ise %10.2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sonucunda toplam vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı, 2019 yılında %23.1 olarak gerçekleşirken, 2020 yılında %22.6, 2021 yılında ise %19.5 seviyesine indiği gözlemlenmiştir (tablo 3.4).

Devlet bütçesi giderleri, GSMH içerisindeki payı, 2019 yılında %35.9 seviyesinden, 2020 %40.6 seviyesine yükselirken, 2021 yılında %34.4 seviyesine inmiştir . (tablo 3.4, grafik 6).

Bütçe giderleri alt kalemi olan cari giderlerde, bir önceki yıla göre reel olarak 2019 yılında %16.9 seviyesinde artış göstermiştir. 2020 yılında ise reel olarak %4.5 seviyesinde gerileme göstermiştir. 2021 yılında %14.2 gerileme göstermiştir.

Devlet yatırımlarının bütçe giderleri içerisindeki payı ise, 2013 yılında %9.4 seviyesinden sırası ile 2014 yılında %10, 2015 yılında %10.2 ve 2016 yılında %8.0 seviyesine ulaşırken 2017 yılında %11.0 yükseldiği görülmesine karşılık 2018 yılında yaşanan olumsuzluklar nedeni ile %8.0 düzeyinde olmuştur. 2019 yılında ise %9.9 düzeyinde olmuştur. 2020 yılında %8.2 ve 2021 yılında ise %13.0 olmuştur.

Yatırımların yıllar itibariyle GSMH içindeki paylarına bakıldığında 2013 yılında %4.0 olan payı, 2014 yılında %4.1 ve 2015 yılında %3.8 seviyesinde gerçekleşirken 2016 yılında %2,9'luk paya sahip olmuştur. 2017 yılında ise bu oran %3.8 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise bu oran %2.4 düzeyine gerilediği gözlemlenmiştir. 2019 yılında ise bu oran %3.5 düzeyine yükseldiği gözlemlenmiştir. 2020 yılında ise bu oran %3.3 düzeyinde artış gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise 4.5 düzeyine yükselmiştir.

2016 yılında bütçe gelirlerinde görülen %4.4 oranındaki reel artışa karşılık bütçe giderlerindeki %1.1'lik reel gerileme karşısında bütçe bu yılda GSMH'nın %1.7'si oranında açık vermiştir. 2017 yılında ise bütçe gelirlerinde görülen %3.6 oranındaki reel artışa karşılık bütçe giderlerindeki %1.0'lik reel artış karşısında bütçe bu yılda ise GSMH'nın %0.8 oranında açık vermiştir. 2018 yılında ise bütçe gelirlerinde görülen %9.9 oranındaki reel gerileme ile bütçe giderlerindeki %12.2'lik reel gerileme ve Türkiye Cumhuriyeti'nden sağlanan GSMH'nın

%0.2'si oranındaki krediler sayesinde bütçe bu yılda ise GSMH'nın %0.3'ü oranında fazla vermiştir. 2019 yılında ise bütçe gelirlerinde görülen %16.2 oranındaki reel artış ile bütçe giderlerindeki %21.0'lik reel artış neticesinde ortaya çıkan finansman ihtiyacı 2019 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nden kredi sağlanamaması neticesinde GSMH'nın %1.3'ü oranında iç borçlanma sayesinde ihtiyaç duyduğu finansman açığını karşılamıştır. 2020 yılında ise bütçe gelirlerinde görülen %14.1 oranındaki reel gerileme ile bütçe giderlerindeki %5.3'lük reel gerileme ve Türkiye Cumhuriyeti'nden sağlanan GSMH'nın %2.6'sı oranındaki krediler sayesinde bütçe bu yılda ise GSMH'nın %2.5'i oranında iç borçlanma ihtiyacı göstermiştir. 2021 yılında ise bütçe gelirlerinde görülen %13.1 oranındaki reel gerileme ile bütçe giderlerindeki %11.9 reel gerileme ve Türkiye Cumhuriyeti'nden sağlanan GSMH'nın %1.6'sı oranındaki krediler sayesinde bütçe bu yılda ise GSMH'nın %3.2'si oranında iç borçlanma ihtiyacı göstermiştir.Yıllar itibariyle Devlet Bütçe dengeleri incelendiğinde Bütçenin finansmanı için gerekli olan iç ve dış kaynak ihtiyacının sürdürülebilir bir yapıda olmadığı ve sürekli bütçe açıkları nedeni ile kamu borç yükünün artması ülke ekonomisinin gelişmesine engel oluşturduğu görülmektedir.

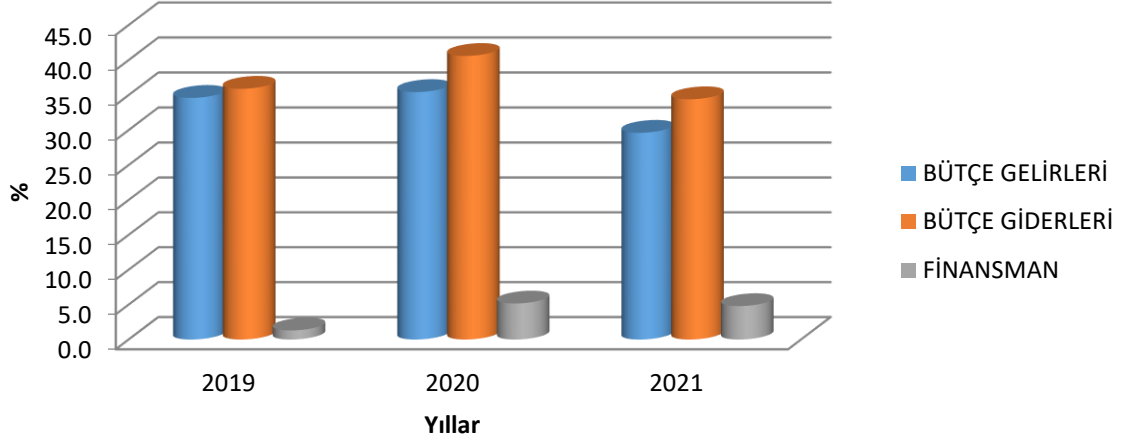
TABLO -3.4 DEVLET BÜTÇE DENGESİ

	1977 Yılı Fiyatlarıyla (TL)			Cari Fiyatlarla (Milyon TL)		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
I.BÜTÇE GELİRLERİ	6,420.8	5,512.8	4,790.9	7,402.9	7,590.0	8,939.8
1.Yerel Gelirler	5,918.6	4,744.7	4,068.5	6,823.9	6,532.6	7,591.9
1.1.Vergi Gelirleri	4,291.7	3,517.2	3,160.4	4,948.2	4,842.6	5,897.3
1.1.1.Dolaysız Vergiler	2,126.7	1,823.4	1,516.4	2,452.0	2,510.4	2,829.5
1.1.2.Dolaylı Vergiler	2,165.0	1,693.9	1,644.1	2,496.2	2,332.1	3,067.8
1.2.Diğer Gelirler	854.3	517.9	424.9	985.0	713.0	792.9
1.3.Fon Gelirleri	772.5	709.6	483.2	890.7	977.0	901.7
2.1.Dış Yardımlar	502.2	768.1	722.4	579.0	1,057.5	1,348.0
2.1.1.Türkiye Cumhuriyeti	502.0	767.7	722.4	578.7	1,057.0	1,348.0
2.1.1.Diğer	0.3	0.3	0.0	0.3	0.5	0.0
II.BÜTÇE GİDERLERİ	6,668.8	6,316.2	5,566.0	7,688.8	8,696.2	10,386.1
1.Cari Giderler	2,765.6	2,642.1	2,266.2	3,188.6	3,637.7	4,228.6
1.1.Personel Giderleri	2,261.0	2,060.6	1,768.5	2,606.8	2,837.1	3,300.1
1.2.Diğer Cari Giderler	504.6	581.5	497.6	581.8	800.7	928.5
2.Transferler	2,800.4	2,642.6	2,212.2	3,228.7	3,638.4	4,128.0
3.Savunma Giderleri	444.1	511.7	362.9	512.0	704.5	677.1
4.Yatırımlar	658.7	519.8	724.8	759.5	715.6	1,352.5
4.1.Sabit Sermaye Yatırımları	140.2	404.5	260.6	161.6	556.9	486.3
4.2.Diğer Yatırımlar	518.5	115.3	464.2	597.8	158.7	866.2
III.BÜTÇE DENGESİ	-248.0	-803.4	-775.1	-285.9	-1,106.1	-1,446.3
IV. AVANSLAR	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
IV.FİNANSMAN DENGESİ	-248.0	-803.4	-775.1	-285.9	-1,106.1	-1,446.3
IV. FİNANSMAN	248.0	803.4	775.1	285.9	1,106.1	1,446.3
1.Türkiye Cumhuriyeti Kredileri	0.0	409.4	263.4	0.0	563.7	491.6
2. Diğer	248.0	394.0	511.7	285.9	542.5	954.7

	Değişim (%)			GSMH'daki Pay (%)		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
I.BÜTÇE GELİRLERİ	16.2	2.5	17.8	34.6	35.4	29.6
1.Yerel Gelirler	16.7	-4.3	16.2	31.9	30.5	25.1
1.1.Vergi Gelirleri	12.5	-2.1	21.8	23.1	22.6	19.5
1.1.1.Dolaysız Vergiler	29.3	2.4	12.7	11.5	11.7	9.4
1.1.2.Dolaylı Vergiler	-0.3	-6.6	31.5	11.7	10.9	10.2
1.2.Diğer Gelirler	74.9	-27.6	11.2	4.6	3.3	2.6
1.3.Fon Gelirleri	0.6	9.7	-7.7	4.2	4.6	3.0
2.1.Dış Yardımlar	11.2	82.6	27.5	2.7	4.9	4.5
2.1.1.Türkiye Cumhuriyeti	11.2	82.6	27.5	2.7	4.9	4.5
2.1.1.Diğer	0.0
II.BÜTÇE GİDERLERİ	21.0	13.1	19.4	35.9	40.6	34.4
1.Cari Giderler	16.9	14.1	16.2	14.9	17.0	14.0
1.1.Personel Giderleri	13.8	8.8	16.3	12.2	13.2	10.9
1.2.Diğer Cari Giderler	33.1	37.6	16.0	2.7	3.7	3.1
2.Transferler	10.6	12.7	13.5	15.1	17.0	13.7
3.Savunma Giderleri	157.7	37.6	-3.9	2.4	3.3	2.2
4.Yatırımlar	49.4	-5.8	89.0	3.5	3.3	4.5
4.1.Sabit Sermaye Yatırımları	-18.3	244.5	-12.7	0.8	2.6	1.6
4.2.Diğer Yatırımlar	92.6	-73.4	445.7	2.8	0.7	2.9
III.BÜTÇE DENGESİ	-2,042.9	286.9	30.8	-1.3	-5.2	-4.8
IV. AVANSLAR
IV.FİNANSMAN DENGESİ	-2,042.9	286.9	30.8	-1.3	-5.2	-4.8
IV. FİNANSMAN	-2,042.9	286.9	30.8	1.3	5.2	4.8
1.Türkiye Cumhuriyeti Kredileri	-100.0	..	-12.8	0.0	2.6	1.6
2. Diğer	-559.3	89.7	76.0	1.3	2.5	3.2

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

**Grafik-6 Yıllar İtibariyle Devlet Bütçe Dengesi
Ana Kalemlerinin GSMH İçindeki Yüzde Payları**

4. Ödemeler Dengesi

4.1. Genel Denge

Mal ve Hizmet Dengesi 2019 yılında 73.97 milyon ABD doları iken, yaşanan pandemi neticesinde ciddi bir düşüş ile 2020 yılında -657.10 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu, mal ve hizmet dengesinde 731.07 milyon ABD doları azalma anlamına gelmektedir. 2021 yılında ise -492.98 milyon ABD doları seviyesine düşmüştür.

Rezerv Varlıklar ise 2019 yılında 161.79 milyon ABD doları iken, 2020 yılında 70.21 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu, rezerv varlıklarında 91.58 milyon ABD doları azalma anlamına gelmektedir. 2020 ve 2021 yılları arasında ise -35.76 milyon ABD dolarına düşmüştür.

Bu verilere dayanarak, KKTC'nin mal ve hizmet dengesi ve rezerv varlıkları 2019 ve 2020 yılları arasında önemli ölçüde azalmıştır.

4.1.1. Mal Dengesi İşlemler

2019 yılında 87.9 milyon ABD Doları olan ihracat rakamı, 2020 yılında %26.0 oranında artarak 110.67 milyon ABD Doları'na çıkmıştır, 2021 yılında ise %35.6 oranında artarak 150.1 milyon ABD Dolarına yükselmiştir.

KKTC'nin mal dengesi 2019 yılında -1,500.09 milyon ABD doları iken, 2020 yılında -1,210.34 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Bu, mal dengesinde 289.75 milyon ABD doları artış anlamına gelmektedir. 2021 yılında ise -1,427.98 milyon ABD dolarına düşmüştür.

Bu verilere dayanarak, KKTC'nin mal dengesi 2019 ve 2020 yılları arasında artmış ancak 2020 ve 2021 yılları arasında tekrar azalmıştır.

4.1.2. Hizmetler Gelir/Gider İşlemler

KKTC'nin hizmet gelirleri 2019 yılında 1,936.10 milyon ABD doları iken, 2020 yılında Pandemi neticesinde 683.04 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu, hizmet gelirlerinde 1,253.06 milyon ABD doları azalma anlamına gelmektedir. 2021 yılında ise iyi bir artış ile 1,075.49 milyon ABD dolarına yükselmiştir.

KKTC'nin hizmet giderleri ise 2019 yılında 362.04 milyon ABD doları iken, 2020 yılında 129.80 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu, hizmet giderlerinde 232.24 milyon ABD doları azalma anlamına gelmektedir. 2021 yılında 140.49 milyon ABD dolarına yükselmiştir.

Bu verilere dayanarak, KKTC'nin hizmet gelirleri ve giderleri 2020 yılında önemli ölçüde azalmış olduğu görülmektedir. Takip eden 2021 yılında ise bu kalemde ciddi bir toparlanma görülmüştür.

4.1.3. Birincil Yatırım Kaynaklı İşlemler

KKTC'nin Birincil yatırım kaynaklı Gelir ve Giderler kalemine bakıldığında 2019,2020 ve 2021 yıllarında Birincil Yatırım kaynaklı gelirler kalemi sırası ile 307.06, 179.72 ve 182.76 milyon ABD doları olmuş iken Birincil yatırım kaynaklı giderler kalemi ise ilgili yıllar için yine sırası ile 109.99, 61.91 ve 68.16 milyon ABD doları olmuştur.

4.1.4. Doğrudan Yatırımlar

KKTC'nin doğrudan yatırımlar: net varlık edinimi 2019, 2020 ve 2021 yıllarında 0.00 milyon ABD doları olarak sabit kalmıştır.

KKTC'nin doğrudan yatırımlar: net yükümlülük oluşumu ise 2019 yılında 190.44 milyon ABD doları iken, 2020 yılında 189.65 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu, doğrudan yatırımlar: net yükümlülük oluşumunda 0.79 milyon ABD doları azalma anlamına gelmektedir. 2021 yılı ise 99.96 milyon ABD dolarına düşmüştür.

Bu verilere göre KKTC'nin doğrudan yatırımları net varlık edinimi sabit kalmış ancak doğrudan yatırımlar başlığı altında yer alan net yükümlülük oluşumu 2019 ve 2020 yıllarına göre 2021 yılında azalmıştır.

4.1.5. Portföy ve Diğer Yatırımlar

KKTC'nin portföy yatırımları başlığı incelendiğinde net varlık edinimi 2019 yılında -4.59 milyon ABD doları iken, 2020 yılında 12.68 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Bu, portföy yatırımlarında net varlık ediniminde 17.27 milyon ABD doları artış anlamına gelmektedir. 2020 yılı sonrası 2021 yılında bu rakam 42.65 milyon ABD dolarına yükselmiştir.

KKTC'nin portföy yatırımları net yükümlülük oluşumu ise 2019, 2020 ve 2021 yıllarında 0.00 milyon ABD doları olarak sabit kalmıştır.

KKTC'nin diğer yatırımlarına bakıldığında net varlık edinimi 2019 yılında -31.11 milyon ABD doları iken, 2020 yılında -144.52 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu, diğer yatırımlar altında net varlık ediniminde 113.41 milyon ABD doları azalma anlamına gelmektedir. 2021 yılında ise -118.28 milyon ABD dolarına yükselmiştir.

KKTC'nin "Diğer yatırımlar net yükümlülük" oluşumu ise 2019 yılında -38.26 milyon ABD doları iken, 2020 yılında 103.22 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Bu, "diğer yatırımlar: net yükümlülük" oluşumunda 141.48 milyon ABD doları artış anlamına gelmektedir. 2021 yılı ise 57.41 milyon ABD dolarına düşmüştür.

Bu verilere göre, KKTC'nin "portföy yatırımları: net varlık edinimi" artmış ancak "diğer yatırımlar: net varlık edinimi" azalmıştır.

4.1.6. Net Hata ve Noksan

KKTC'nin "net hata ve noksan" kalemi 2019 yılında -469.11 milyon ABD doları iken, 2020 yılında -87.27 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Bu, "net hata ve noksan" kaleminde 381.84 milyon ABD doları artış anlamına gelmektedir. 2021 yılı rakamı ise -205.39 milyon ABD dolarına düşmüştür.

KKTC'nin genel dengesi ise 2019 yılında -161.79 milyon ABD doları iken, 2020 yılında -70.21 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Bu, genel dengede 91.58 milyon ABD doları artış anlamına gelmektedir. 2020 ve 2021 yılları arasında ise 35.76 milyon ABD dolarına yükselmiştir.

4.1.7. Rezerv Varlıklar

KKTC'nin rezerv varlıkları 2019 yılında 161.79 milyon ABD doları iken, 2020 yılında 70.21 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu, rezerv varlıklarında 91.58 milyon ABD doları azalma anlamına gelmektedir. 2021 yılı rakamı ise -35.76 milyon ABD dolarına düşmüştür.

KKTC ekonomisi 2020 yılında Pandemi nedeni ile bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Mal ve hizmet dengesi, hizmet gelirleri ve giderleri önemli ölçüde azalmıştır. Ancak, doğrudan

yatırımlar: net yükümlülük oluşumu ve portföy yatırımları: net varlık edinimi artmıştır. Rezerv varlıkları ise azalmıştır.

Tablo 4.1. ÖDEMELER DENGESİ

		2019 Yılı	2020 Yılı	2021 Yılı
A-	CARİ İŞLEMLER HESABI	443.02	-260.44	-47.47
1.	İhracat	87.83	110.67	150.12
2.	İthalat	1,587.92	1,321.01	1,578.11
	Mal Dengesi	-1,500.09	-1,210.34	-1,427.98
3.	Hizmet Gelirleri	1,936.10	683.04	1,075.49
4.	Hizmet Giderleri	362.04	129.80	140.49
	Mal ve Hizmet Dengesi	73.97	-657.10	-492.98
5.	Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	307.06	179.72	182.76
6.	Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	109.99	61.91	68.16
	Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	271.03	-539.28	-378.38
7.	İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	171.99	278.84	330.91
B.	SERMAYE HESABI	0.00	-6.79	-15.90
C.	FİNANS HESABI	-187.87	-424.71	-233.00
8.	Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	0.00	0.00	0.00
9.	Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	190.44	189.65	99.96
10.	Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	-4.59	12.68	42.65
11.	Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	0.00	0.00	0.00
12.	Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	-31.11	-144.52	-118.28
12.1.	Efektif ve Mevduatlar	-29.65	-161.68	-98.59
12.2.	Krediler	-1.46	17.15	-19.69
13.	Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	-38.26	103.22	57.41
13.1.	Efektif ve Mevduatlar	-18.40	13.10	10.78
13.2.	Krediler	-19.86	90.11	46.63
	Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	630.89	157.48	169.62
D.	NET HATA VE NOKSAN	-469.11	-87.27	-205.39
	GENEL DENGE	-161.79	-70.21	35.76
E.	REZERV VARLIKLAR	161.79	70.21	-35.76

5. Fiyat Hareketleri

Ülkemizde kullanılan para biriminin Türk Lirası (TL) olması nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti'nde (TC) uygulanan "Para Politikaları" Kuzey Kıbrıs Ekonomisini doğrudan etkilemektedir. Son küresel krizi sonrası giderek yaygınlık kazanan bu deflasyonist dönem, fiyat istikrarını sağlarken makroekonomik dengesizliklerin giderilmesi ve finansal sistemde oluşabilecek riskleri de dikkate alan bir model olmasını sağlamaktadır. Covid Pandemisi ile birlikte deflasyonis dönemin sonuna gelmiş olduk.

İktisadi faaliyetler, salgının başlamasına bağlı olarak Mart ve Mayıs ayları döneminde kapanma ile beraber dış ticaret, turizm, hizmetler ve üretim üzerinde olumsuz etki yapmış ve sert daralmaya neden olmuştur. Para politikaları konusunda, hem ülkemizde ek kredi olanakları, hem de Türkiye'de para arzının artırılması ile ilk aşamada bazı önlemler alınmıştır.

Tablo - 5.1 Tüketici Fiyatları Endeksi

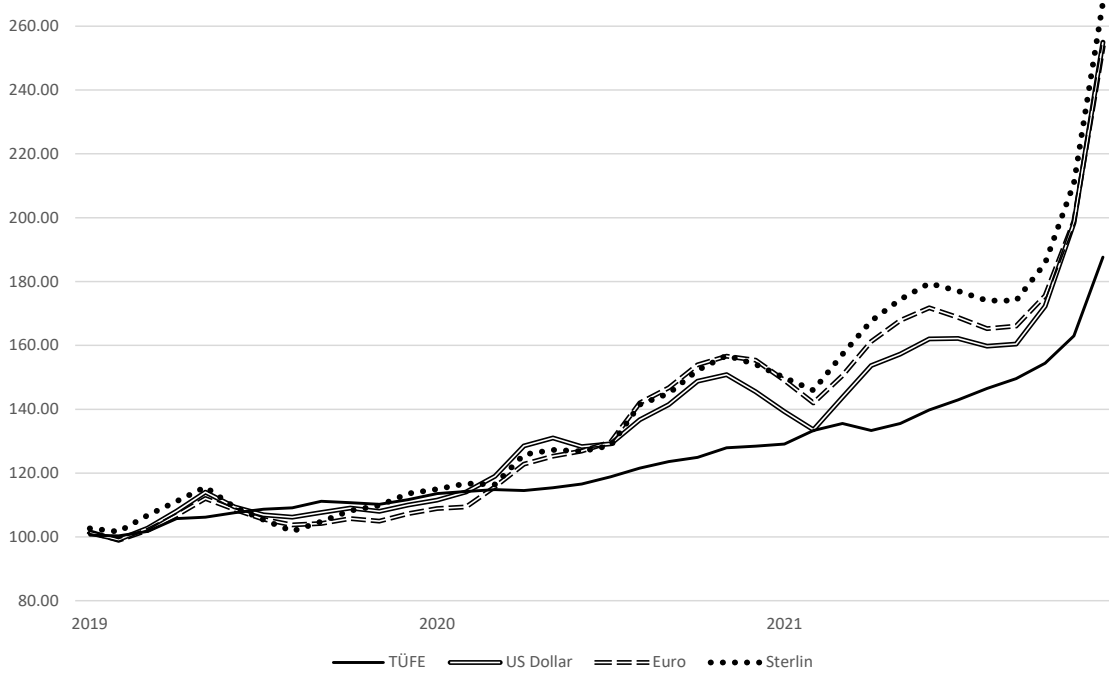
Aylar	2019 Endeks Değeri	Endeks (Aralık 2018=100)	Aylık Değişim (%)	2020 Endeks Değeri	Endeks (Aralık 2019=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)	2021 Endeks Değeri	Endeks (Aralık 2020=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)
Ocak	169.79	100.53	0.53	191.80	101.70	1.70	12.96	217.99	100.48	0.48	13.65
Şubat	169.53	100.37	-0.15	192.99	102.33	0.62	13.84	225.27	103.84	3.34	16.73
Mart	171.78	101.71	1.33	193.89	102.80	0.47	12.87	228.92	105.52	1.62	18.07
Nisan	178.56	105.72	3.95	193.45	102.57	-0.23	8.34	225.27	103.84	-1.59	16.45
Mayıs	179.40	106.22	0.47	194.90	103.34	0.75	8.64	228.92	105.52	1.62	17.46
Haziran	181.68	107.57	1.27	196.86	104.38	1.01	8.36	236.10	108.83	3.14	19.93
Temmuz	183.62	108.72	1.07	200.75	106.44	1.98	9.33	241.37	111.26	2.23	20.23
Ağustos	184.31	109.12	0.38	205.33	108.87	2.28	11.40	247.50	114.09	2.54	20.54
Eylül	187.78	111.18	1.88	208.78	110.70	1.68	11.18	252.65	116.46	2.08	21.01
Ekim	186.99	110.71	-0.42	210.96	111.86	1.04	12.82	260.82	120.23	3.23	23.63
Kasım	186.12	110.20	-0.47	216.05	114.55	2.41	16.08	275.22	126.86	5.52	27.39
Aralık	188.60	111.66	1.33	216.94	115.03	0.41	15.03	316.93	146.09	15.16	46.09

¹Aralık 2018 endeks değeri (168.90) temel alınmıştır.

Kaynak: KKTC Merkez Bankası, Devlet Planlama Örgütü.

2019 yılında, petrol fiyatlarındaki artış ve jeopolitik gelişmeler TC finansal piyasalarında oynaklığın artmasına neden olmuştur. 2019 yılında pandeminin etkisi ile ekonomide durağanlık oluşması ve çoğu sektörde beklenen performansa ulaşamamasına neden olmuş ve temelde tedarik zincirinde ciddi sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Ülkemizde bu gelişmelere bağlı olarak, enflasyon yılsonu %11.66 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Grafik-5.1 Tüfe ve Döviz Kur Değişimleri

2020 yılında, uygulanan bu gevşek para politikalara rağmen, ekonomide ilk altı aylık dönemde belirli bir durgunluk olmuştur. Buna bağlı olarak ilk altı ayda yavaşlayıp gerileyen enflasyon son beş ayda belirsizliklerin ve mal tedariki konusunda yaşanan hem problemler hem de maliyet artışları enflasyonun yeniden artış trendine girmesine neden olmuştur. Böylece, 2020 yılında enflasyon %15.03 düzeyinde gerçekleşmesine neden olmuştur.

2021 yılında Dünya genelinde koronavirüs salgınına yönelik izolasyon önlemlerinin gevşetilmesi, aşılamanın hızlanması ve destekleyici ekonomi politikalarının katkısıyla, küresel iktisadi faaliyette toparlanma görülmüştür. Buna rağmen, tedarik süreçlerindeki aksaklıklar, küresel talepteki toparlanma ve emtia fiyatlarının etkisi ile küresel ölçekte enflasyon oranları artmıştır. Bunun yanında Türk Lirasında yılsonunda oluşan derin volativite ciddi bir devalüasyon yaşanmasına neden oldu. Buna bağlı olarak da ülkemizde enflasyon %46.09 düzeyinde olmuştur.

TC’de uygulanan “Sıkı Para Politikası”, 2017 sonlarına doğru beklenen etkiyi gösteremeye başlamıştır. 2018 yılında, ağustos ayı başında finansal piyasalarda gözlenen aşırı oynaklık Türk Lirası’nın hızlı bir biçimde değer kaybetmesine neden oldu. TCMB bazı önlemler anılasına rağmen, kurlarda oynaklık ve sağlıksız fiyat oluşumları sürmüştür. 2019 yılında FED ve Avrupa merkez bankalarının faiz indirimleri Türkiye’de de etkisini göstererek yılın son çeyreğinde faiz indirimi yapılmıştır. 2019 yılında ABD Doları %10.02, Euro %7.32 ve İngiliz Sterlini %13.62 oranında artmıştır. 2020 yılında yaşanan pandemi Türkiye’de ekonomiyi çok ciddi oranda etkilemiştir ve yılın son 6 ayında TL’nin değerini etkileyen gelişmeler olmuş. Makrofinansal risklerin artışı ile birlikte sermaye çıkışları ve ekonomideki dolarizasyon ve şirketlerin dövizle bağlı yükümlülüklerini azaltma eğilimleri cari açığın ve risk primlerinin yükselmesine neden olmuştur. Sonuç olarak TL döviz karşısında ciddi değer kaybına uğramasına neden olmuştur. 2020 yılında ABD Doları %32.26, Euro %44.80 ve İngiliz Sterlini %35.59 oranında artmıştır.

2021 yılı dördüncü çeyrekte dövizde gözlenen yükselişte, kurlarındaki gelişmeler, ithalat fiyatlarındaki artışlar ile tedarik süreçlerindeki aksaklıklar gibi arz yönlü unsurlar, fiyatlardaki artışlar ve talep gelişmeleri etkili olmuştur. TC Aralık sonu itibarıyla yeni bir mevduat sistemi kurma yoluna giderek döviz talebini azaltıcı önlemler almıştır. 2021 yılında ABD Doları %75.22, Euro %62.93 ve İngiliz Sterlini %73.59 oranında artmıştır.

Tablo - 5.2 Aylık Ortalama ABD Doları Kur Değişimleri

Aylar	2019 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2018=100)	Aylık Değişim (%)	2020 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2019=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)	2021 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2020=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)
Ocak	5.37 91	101.19	1.19	5.92 88	101.38	1.38	10.22	7.40 38	95.72	-4.28	24.88
Şubat	5.27 15	99.17	-2.00	6.06 40	103.69	2.28	15.03	7.09 94	91.78	-4.11	17.07
Mart	5.46 02	102.72	3.58	6.32 58	108.17	4.32	15.85	7.64 20	98.80	7.64	20.81
Nisan	5.74 61	108.10	5.24	6.83 13	116.81	7.99	18.88	8.16 97	105.62	6.91	19.59
Mayıs	6.06 04	114.01	5.47	6.96 48	119.09	1.95	14.92	8.36 06	108.09	2.34	20.04
Haziran	5.80 16	109.14	-4.27	6.82 11	116.64	-2.06	17.57	8.61 22	111.34	3.01	26.26
Temmuz	5.68 32	106.91	-2.04	6.86 74	117.43	0.68	20.84	8.62 28	111.48	0.12	25.56
Ağustos	5.64 49	106.19	-0.67	7.26 53	124.23	5.79	28.71	8.49 10	109.77	-1.53	16.87
Eylül	5.66 93	106.65	0.43	7.52 13	128.61	3.52	32.67	8.52 72	110.24	0.43	13.37
Ekim	5.79 50	109.02	2.22	7.90 79	135.22	5.14	36.46	9.15 64	118.38	7.38	15.79
Kasım	5.74 20	108.02	-0.91	8.01 78	137.10	1.39	39.63	10.54 22	136.29	15.13	31.49
Aralık	5.84 82	110.02	1.85	7.73 50	132.26	-3.53	32.26	13.55 29	175.22	28.56	75.22

¹Aralık 2018 aylık ortalama kur değeri (5.3157) temel alınmıştır.

Kaynak: KKTC Merkez Bankası, Devlet Planlama Örgütü.

Tablo - 5.3 Aylık Ortalama Euro Kur Değişimleri

Aylar	2019 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2018=100)	Aylık Değişim (%)	2020 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2019=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)	2021 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2020=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)
Ocak	6.14 35	101.55	1.55	6.58 69	101.45	1.45	7.22	9.01 78	95.92	-4.08	36.91
Şubat	5.98 59	98.95	-2.57	6.61 84	101.94	0.48	10.57	8.59 0	91.37	-4.74	29.79
Mart	6.17 64	102.10	3.18	7.00 13	107.84	5.79	13.36	9.10 77	96.88	6.03	30.09
Nisan	6.45 91	106.77	4.58	7.43 01	114.44	6.12	15.03	9.75 14	103.73	7.07	31.24
Mayıs	6.77 95	112.07	4.96	7.58 09	116.76	2.03	11.82	10.15 23	107.99	4.11	33.92
Haziran	6.56 98	108.60	-3.09	7.67 63	118.23	1.26	16.84	10.38 99	110.52	2.34	35.35
Temmuz	6.38 23	105.50	-2.85	7.85 0	120.91	2.26	23.00	10.20 82	108.59	-1.75	30.04
Ağustos	6.27 70	103.76	-1.65	8.59 13	132.32	9.44	36.87	9.99 63	106.33	-2.08	16.35
Eylül	6.30 49	104.22	0.44	8.87 67	136.72	3.32	40.79	10.04 66	106.87	0.50	13.18
Ekim	6.39 74	105.75	1.47	9.30 98	143.39	4.88	45.52	10.62 04	112.97	5.71	14.08
Kasım	6.33 88	104.78	-0.92	9.47 43	145.92	1.77	49.46	12.03 31	128.00	13.30	27.01
Aralık	6.49 26	107.32	2.43	9.40 11	144.80	-0.77	44.80	15.31 71	162.93	27.29	62.93

¹Aralık 2018 aylık ortalama kur değeri (6.0496) temel alınmıştır.

Kaynak: KKTC Merkez Bankası, Devlet Planlama Örgütü.

Tablo - 5.4 Aylık Ortalama İngiliz Sterlini Kur Değişimleri

Aylar	2019 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2018=100)	Aylık Değişim (%)	2020 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2019=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)	2021 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2020=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)
Ocak	6.93 41	102.71	2.71	7.76 32	101.21	1.21	11.96	10.11 62	97.27	-2.73	30.31
Şubat	6.86 28	101.66	-1.03	7.88 05	102.74	1.51	14.83	9.85 11	94.72	-2.62	25.01
Mart	7.21 07	106.81	5.07	7.85 88	102.46	-0.28	8.99	10.61 41	102.06	7.75	35.06
Nisan	7.50 66	111.19	4.10	8.49 33	110.73	8.07	13.14	11.32 09	108.85	6.66	33.29
Mayıs	7.80 45	115.61	3.97	8.59 18	112.01	1.16	10.09	11.77 43	113.21	4.00	37.04
Haziran	7.38 17	109.35	-5.42	8.56 02	111.60	-0.37	15.97	12.11 64	116.50	2.91	41.54
Temmuz	7.11 41	105.38	-3.63	8.68 36	113.21	1.44	22.06	11.95 22	114.92	-1.36	37.64
Ağustos	6.87 48	101.84	-3.36	9.54 86	124.49	9.96	38.89	11.74 79	112.96	-1.71	23.03
Eylül	7.07 32	104.78	2.89	9.78 93	127.63	2.52	38.40	11.74 74	112.95	0.00	20.00
Ekim	7.30 80	108.25	3.32	10.27 67	133.98	4.98	40.62	12.54 08	120.58	6.75	22.03
Kasım	7.41 43	109.83	1.45	10.58 79	138.04	3.03	42.80	14.22 82	136.80	13.46	34.38
Aralık	7.67 03	113.62	3.45	10.40 04	135.59	-1.77	35.59	18.05 37	173.59	26.89	73.59

¹Aralık 2018 aylık ortalama kur değeri (6.7508) temel alınmıştır.

Kaynak: KKTC Merkez Bankası, Devlet Planlama Örgütü.

6. Bankacılık

Bankacılık sektöründe 2 kamu bankası, 14 özel sermayeli banka ve 5 şube bankası olmak üzere toplam 21 banka faaliyet göstermektedir. Aralık 2020 – Aralık 2021 döneminde bankacılık sektöründe çalışan personel sayısı 3,118'den 3,099'a gerilerken, aynı dönemde banka şube sayısı 222'den 216'ya düşmüştür.

KKTC Merkez Bankası verilerine göre bankacılık sektörü konsolide bilançosu 2019 yılında 2018 yılına göre %23.73 oranında büyüyerek 40,804.9 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2020 yılı sonunda %24.18 oranında genişleyerek 50,601.3 milyon TL'na ulaşan bankacılık sektörü konsolide bilançosu, 2021 yılında %57.39 oranında artarak 79,643.0 milyon TL'na yükselmiştir. 2021 yılında yaşanan artışın temel sebebi döviz kurlarında yaşanan artıştır.

Sektörün performans rasyolarından risklere karşı bir güven göstergesi kabul edilen Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu' nun (SYSR) önceki yıllarda olduğu gibi 2018-2020 döneminde de %10 olan yasal oranın üzerinde seyretmeye devam ettiği görülmektedir. 2019 yılı sonunda %17.57 olan SYSR, Aralık 2020 döneminde 1.66 puan azalarak %15.91'e gerilemiştir. SYSR 2021'de ise 0,75 puan artarak %16.66'ya yükselmiştir. Brüt kredilerin aktifler içerisindeki payı 2019'da %57.33'den %55.32'ye gerilerken, 2020 yılında %56.83'e yükselmiştir. 2021 yılında ise %52.74 seviyesine gerilemiştir. Mevduatın krediye dönüşüm oranını gösteren kredi/mevduat oranı 2019 yılında %68.74, 2020 yılında %68.82, 2021 yılında ise %63.47 seviyesinde gerçekleşmiştir. Tahsili gecikmiş alacakların brüt krediler içindeki payı 2021 yıl sonunda %3.77'dir.

6.1. Banka Mevduatları

Sektörün temel fon kaynağı konumunda olan toplam mevduatlar 2019 yılında %24.2 büyüme oranı ile 26,441.8 milyon TL'ndan 32,837.3 milyon TL'na ulaşmıştır. 2020 yılında ise toplam mevduatlar %27.3 oranında artışla 41,787.6 milyon TL'na ulaşmıştır. 2021 yılında toplam mevduatlar kurlardaki artışın da etkisiyle %58.4 oranında artışla 66,179.0 milyon TL'na ulaşmıştır. 2019-2021 yılları incelendiğinde toplam mevduatlardaki oransal olarak en yüksek artışın %58.4 ile 2021 yılında, en düşük artışın ise %24.2 ile 2019 yılında gerçekleştiği

görülmektedir. 2021 yılı sonunda toplam mevduatın %23.1'i Türk Lirası, %76.9'u döviz mevduatlarından oluşmaktadır (tablo 6.1).

6.1.1. Türk Lirası Mevduat Gelişmeleri

Türk Lirası mevduatlar 2019 yılında bir önceki yıla göre %22.7 oranında artarak 10,604.5 milyon TL'dan 13,014.4 milyon TL'na ulaşmış, 2020 yılında ise bir önceki yıla göre %11.6 oranında artarak 14,517.6 milyon TL'na ulaşmıştır. 2021 yılında 15,309.0 milyon TL'na ulaşan Türk Lirası mevduatlar %5.5 oranında artış göstermiştir. 2019-2020 döneminde Türk Lirası mevduatlar içerisinde, vadesiz mevduatlar %51.3, vadeli mevduatlar %48.7 oranında artış göstermiştir. 2020-2021 döneminde ise Türk Lirası mevduatlar içerisinde vadesiz mevduatlar %11.3 oranında azalırken, vadeli mevduatlar %9.6 oranında artış göstermiştir. 2021 yıl sonu itibari ile Türk Lirası mevduatın %16.5'lik oranı vadesiz, %83.5'lik oranı ise vadeli mevduatta toplanmıştır. (tablo 6.1).

TABLO-6.1 MEVDUAT GELİŞMELERİ

	2019	2020	2021	2019	2020	2021
	Milyon TL			Mevduat Türleri İçindeki Pay (%)		
1. TL Mevduat	13,014.4	14,517.6	15,309.0	100.0	100.0	100.0
1.1. Vadesiz	1,886.9	2,855.1	2,532.0	14.5	19.7	16.5
1.2. Vadeli	11,127.4	11,662.5	12,777.0	85.5	80.3	83.5
2. Döviz Mevduat	19,823.0	27,270.0	50,870.0	100.0	100.0	100.0
2.1. Vadesiz	2,821.1	4,905.0	10,414.0	14.2	18.0	20.5
2.2. Vadeli	17,001.9	22,365.0	40,456.0	85.8	82.0	79.5
Toplam Mevduat	32,837.3	41,787.6	66,179.0	-	-	-
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
	Değişim (%)			Toplam Mevduat İçindeki Pay (%)		
1. TL Mevduat	22.7	11.6	5.5	39.6	34.7	23.1
1.1. Vadesiz	32.2	51.3	-11.3	5.7	6.8	3.8
1.2. Vadeli	21.2	4.8	9.6	33.9	27.9	19.3
2. Döviz Mevduat	25.2	37.6	86.5	60.4	65.3	76.9
2.1. Vadesiz	24.2	73.9	112.3	8.6	11.7	15.7
2.2. Vadeli	25.3	31.5	80.9	51.8	53.5	61.1
Toplam Mevduat	24.2	27.3	58.4	100.0	100.0	100.0

Kaynak: KKTC Merkez Bankası

6.1.2. Döviz Mevduat Gelişmeleri

Toplam döviz mevduatları, 2019 yılında bir önceki yıla göre %25.2 oranında artarak cari fiyatlarla 19,823.0 milyon TL'na ulaşmıştır. 2020 sonunda 2019 yılının üzerinde bir oranda genişleyen döviz mevduat hacmi, %37.6'lık artışla 27,270.0 milyon TL'na ulaşmıştır. 2021 yılında döviz kurlarında yaşanan artışın etkisiyle döviz mevduat hacmi %86.5'lik artışla 50,870.0 milyon TL'na ulaşmıştır. 2019 yılında vadesiz döviz mevduatları %24.2, vadeli döviz mevduatları %25.3 oranında genişlemiştir, 2020 yılında vadesiz döviz mevduatları %73.9, vadeli döviz mevduatları %31.5 oranında genişlemiştir, 2021 yılında ise vadesiz döviz mevduatları %112.3, vadeli döviz mevduatları %80.9 oranında artış göstermiştir (tablo 6.1).

6.2. Krediler

Bankacılık sektörü aktif toplamı içerisinde en büyük pay brüt kredilere aittir. 2019 yıl sonunda toplam aktifler içerisinde brüt kredilerin payı %55.3 iken 2020 yıl sonunda bu oran %56.8'e yükselmiş, 2021 yıl sonunda %52.7'ye gerilemiştir. 2019 yılında %19.4 oranında büyüyerek 22,573.4 milyon TL'na ulaşan brüt krediler 2020 yılında %27.4'lük büyümeyle 28,758.3 milyon TL'na ulaşmıştır. 2021 yılsonunda 42,006.0 milyon TL'na ulaşan krediler, 2021 yılı içerisinde %46.1 büyüme göstermiştir.

Kredilerin sektörel dağılımı incelendiğinde en büyük payın önceki yıllarda olduğu gibi 2021 yılında da şahsi ve mesleki borçlar kalemine ait olduğu görülmektedir. 2021 yılında şahsi ve mesleki borçların toplam krediler içindeki payı %26.9'dur. Şahsi ve mesleki borçlar kalemini sırasıyla ticaret sektörüne ait krediler ve kamu kurum ve kuruluşlarına ait krediler takip etmektedir (tablo 6.2).

TABLO-6.2 BANKA KREDİLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler	Krediler (Milyon TL)			Değişim (%)			Toplam Krediler İçindeki Pay (%)		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
1. Kamu Kurum ve Kuruluşları	4,665.3	5,392.2	7,447.7	17.9	15.6	38.1	20.7	18.7	17.7
2. Tarım	451.1	590.5	523.8	208.0	30.9	-11.3	2.0	2.1	1.2
3. Sanayi	841.4	1,946.4	3,214.9	46.8	131.3	65.2	3.7	6.8	7.7
4. Nakliye ve Ulaşım	352.9	605.4	714.6	46.6	71.6	18.0	1.6	2.1	1.7
5. Yurtiçi ve Yurtdışı Ticaret	5,285.1	5,181.2	8,942.3	2.2	-2.0	72.6	23.4	18.0	21.3
6. Bina ve İnşaat	3,773.4	5,026.5	7,122.8	68.2	33.2	41.7	16.7	17.5	17.0
7. Turizm	929.0	1,891.5	2,742.3	54.1	103.6	45.0	4.1	6.6	6.5
8. Şahsi ve Mesleki Borçlar	6,275.3	8,124.5	11,297.7	5.1	29.5	39.1	27.8	28.3	26.9
Toplam	22,573.4	28,758.3	42,006.0	19.4	27.4	46.1	100.00	100.00	100.00

Kaynak: KKTC Merkez Bankası

İKİNCİ BÖLÜM

SEKTÖREL GELİŞMELER

I. TARIM

Tarım sektörünün temel görevi toplum bireylerinin beslenme, temel ihtiyaç maddelerini yeterli ve nitelikli olarak sağlamak, ülkemizin ekonomik gündeminde her zaman ön sıralarda yer alan istihdam sorununun çözümüne katkıda bulunmak ve dış satım olanaklarını geliştirmek suretiyle milli gelirimize katkıda bulunarak ekonomik ve sosyal kalkınmamızı hızlandırmaktır. Bu yönüyle her zaman ekonomi içinde ihmal edilmeyecek bir yeri olan tarım sektörünün geliştirilmesine yönelik çalışmalar büyük bir titizlikle devam etmektedir.

Dünya nüfusu son yıllarda hızla artmakta ve bu artan nüfusun dengeli bir şekilde beslenmesi büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Tarımsal alanların sınırlı olması nedeniyle birim alandan daha fazla ve kaliteli ürün alabilmek için bilimsel ve teknolojik çalışmalar büyük bir hızla yürütülmektedir. Bu nedenle hızlı sanayileşmenin yanı sıra tarımın önemi de büyük ölçüde artmaktadır. İnsanlar doğanın olanaklarından en iyi şekilde yararlanmaya ve kaynakları en etkin bir şekilde kullanmaya çalışırken doğal dengenin de bozulmaması için büyük çaba sarf etmektedirler.

Ekonomik gelişme süreci içerisinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisinde tarım önemli rol oynamaktadır. Tarımın ekonomi içerisinde etkin bir yere sahip olmasına rağmen bu alandaki önemli darboğazlar, sektörün ekonomik gelişmedeki yerini almasını ve hızlı bir gelişmenin gerçekleşmesini sınırlamaktadır. Tarımın ülkemiz ekonomisini destekleyecek bir sektör olarak gelişmesi ve tarım sektöründeki darboğazların hafifletilerek hem sektördeki hem de ekonomik gelişme üzerindeki olumsuz etkilerin giderilmesi amaçlanmaktadır.

Bugün ülkemizde tarım arazilerinin fiziksel olarak genişletilmesi imkanı büyük ölçüde ortadan kalktığından tarımsal üretimin artırılması tohumluk, fidan, fide, gübre, tarım alet ve makineleri, zirai mücadele ilaçları, sulama, damızlık hayvan, suni tohumlama, veteriner hizmetleri, yem ve kredi gibi tarımsal girdilerin çiftçilere yeterli miktarda ve zamanında ulaştırılması aynı zamanda bunların mümkün olan asgari fiyatla gerçekleştirilmesi ve uygun pazar şartlarının sağlanması ile mümkün olabilecektir.

1.1.Mevcut Durum ve Gelişmeler

1.1.1. Tarımın Genel Ekonomi İçindeki Yeri

KKTC'nin ekonomik gelişme süreci içinde tarım etkin bir yere sahip olmasına rağmen bu alandaki önemli darboğazlar, söz konusu sektörün ekonomik gelişmedeki yerini gereği gibi almasını ve hızlı bir gelişmenin gerçekleşmesini sınırlamaktadır. Bu nedenle ülkemizde hızlı bir gelişmenin sağlanabilmesi için tarıma dayalı geleneksel yapıdan, sanayi ve hizmetlere dayanan çağdaş bir ekonomik yapıya geçilmesi hedeflenirken, tarımın ekonomiyi destekleyecek bir sektör olarak gelişmesi ve geliştirilmesi, tarımsal üretim ve verimliliğin artırılması ve süre giden tarımsal darboğazların ekonomik gelişme üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşılmasında tarımda verimliliği artırıcı, mevcut potansiyeli değerlendirici teknolojik gelişmelerin uygulamaya konması ve üreticinin desteklenmesi benimsenmiştir.

Tarım sektörü kendi içerisinde bitkisel üretim, hayvansal üretim, ormancılık ve su ürünleri olmak üzere dört alt sektöre ayrılarak incelenmektedir. Tarımsal üretimde bitkisel üretim alt sektörünün önemli bir paya sahip olması dolayısıyla bu alt sektörde meydana gelen değişiklikler toplam tarım sektörünün büyük ölçüde etkilenmesine neden olmaktadır. Tarım sektöründe iklim koşullarına bağımlılığın yüksek oluşuna, ülkede mevcut su kaynaklarının sınırlılığı da eklenince sektörde istikrarlı bir gelişmenin olması büyük ölçüde

engellenmektedir. Ülkemizde mevcut su potansiyelinin her geçen gün giderek azalmasına karşın sulanan tarım alanlarının bir kısmında halen vahşi sulama yöntemlerinin kullanılması sorunun daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır. Bölgemizde mevcut su kaynaklarından aşırı çekimin önlenmesi ve bu kaynaklardan en iyi bir şekilde yararlanılmasına olanak sağlanması amacıyla yönelik olarak halen geleneksel yöntemlerle sulanmakta olan tarımsal arazilerde süratle modern sistemlere geçilmesi gerekmektedir. Bu alanda başlatılan projelerin süratle tamamlanarak yürürlüğe konması su kaynaklarımızın optimum düzeyde kullanılmasına olanak sağlarken tarımsal üretime de olumlu katkıda bulunacaktır.

Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü adada, kışlar ılık ve yağışlı, yazlar kurak ve sıcak geçmekte; ovalık bölgelerde yağışlar az olurken yağış miktarları denizden yükseldikçe artmaktadır. Yaz ayları özellikle Mesarya Ovasında çok sıcak, kış ayları ise nispeten soğuk geçmektedir.

2,465,552 dönümlük (3,298,908 Da) toplam alana sahip olan KKTC'nde 1,398,123 dönümlük (1,870,689 Da) alan tarım arazisi olup bu alan da toplam alanın %56.7'sine eşittir (tablo 1.1). Ancak mevcut koşullarda toplam tarım arazisinin 721.300 dönümü (%51,6'sı) ekonomik olarak ekilip değerlendirilebilmektedir. Ekonomik olarak değerlendirilen tarım arazisinin ise yaklaşık 65.931,6 dönümü (%9.1'i) sulu ziraatta kullanılmaktadır. Yarı kurak iklim koşullarına sahip olan ülkemizde su kaynakları, tarımsal arazi varlığı ve elverişliliği gibi önemli faktörlerin sınırlılığı tarım sektörünün gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. KKTC'nde ihtiyaç duyulan suyun büyük bir kısmının karşılandığı yeraltı su rezervlerinin tek beslenme kaynağı olan yıllık yağışların 350-400 mm. gibi düşük bir düzeyde olmasının yanı sıra, yeraltı suyunun aşırı ve kontrolsüz kullanımı akiferlerdeki su seviyelerinin devamlı azalmasına ve bazı bölgelerde bu azalmanın tehlikeli boyutlara ulaşmasına ve tuzlanmaya neden olmaktadır. KKTC'nde mevcut doğal su kaynaklarının sınırlılığı su sorununu her geçen gün ağırlaştırırken su kıtlığı, ülke tarımının sürekli olarak karşı karşıya bulunduğu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca depolama, nakliye, pazarlama, kredi, hastalıklarla mücadele sorunlarının yanı sıra teknolojik eksiklikler, tarımsal araştırma ve adaptasyon çalışmalarının eksikliği ile yetersiz ve pahalı girdi kullanımının yarattığı sorunlar tarım sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuzlukların hafifletilmesine olanak sağlamak amacıyla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri arasında tarım alanında "Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. 24 Ocak 1997 tarihinde

imzalanan anlaşma; iki ülkeye uzman, materyal ve araştırma sonuçlarını karşılıklı kullanılma imkanı tanırken tarımsal pazarlama ve ortak yatırımların teşviki alanında da birlikte hareket etmelerine olanak sağlamaktadır.

Tablo-1.1 KKTC Arazi Dağılımı

	Dönüm	Dekar	% Pay
1.Tarım Arazisi	1.398.123	1.870.689,0	56,71
2.Orman Arazisi	480.740	643.230,0	19,50
3.Hali ve Mera Arazi	122.157	163.446,0	4,95
4.Kasaba,Köy,Yol,Dere Arazileri	263.471	352.524,0	10,69
5.Kullanılmayan Arazi	201.061	269.019,0	8,15
Toplam Arazi Varlığı	2.465.552	3.298.908,0	100,00

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

1.1.2. Bitkisel Üretim

Genel olarak 1,398,123 dönümlük tarımsal arazi potansiyeline sahip olan KKTC'nde, 2021 yılında 721.300 dönüm ile tarım arazisinin kendi içinde kullanım oranı % 51.6 olmuştur. Bitkisel üretim ekim alanları; tahıl, yemlik baklagil, yemlik baklagil, sebze, bostan, endüstri bitkileri, meyveler, bağlar ve turunçgillerden oluşmaktadır. Ekilen arazinin ürün çeşidine göre dağılımında tahıl arazisi %81.1'lik payla birinci sırada yer alırken bunu sırasıyla meyve, yemlik baklagil ve turunçgil alanları takip etmektedir (tablo 1.2).

Tablo-1.2 Ekilen Arazi Miktarlarının Ürün Çeşidine Göre Dağılımı
(Dönüm)

	2019		2020		2021	
	Arazi	% Pay	Arazi	% Pay	Arazi	% Pay
1. Tahıl	660.380	81,7	665.415	81,5	585.289	81,1
2. Yemlik Baklagil	49.738	6,2	50.547	6,2	34.150	4,7
3. Yemeklik Baklagil	2.473	0,3	2.575	0,3	3.834	0,5
4. Sebze	17.995	2,2	18.144	2,2	17.960	2,5
5. Bostan	1.744	0,2	1.740	0,2	1.743	0,2
6. Endüstri Bitkileri	25	..	20	0,0	35	0,0
7. Meyveler	40.398	5,0	41.655	5,1	41.841	5,8
8. Bağlar	2.024	0,3	2.033	0,2	2.093	0,3
9. Turunçgiller	32.726	4,0	33.387	4,1	33.370	4,6
10. Turfandacılık	1.063	0,1	1.022	0,1	985	0,1
TOPLAM	808.567	100,0	816.538	100,0	721.300	100,0

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

2020 yılında 352,016 ton olarak gerçekleşen toplam bitkisel üretim 2021 yılında %22 oranında azalarak 274,487 ton olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında 148,065 ton olarak gerçekleşen tahıl üretim miktarı 2021 yılında %52 oranında azalarak 71,109 tona gerilemiştir. (tablo 1.3).

Tablo-1.3 Tarımsal Üretimin Ürün Çeşitlerine Göre Dağılımı

(Ton)

	2019		2020		2021	
	Üretim	% Pay	Üretim	% Pay	Üretim	% Pay
1. Tahıl	148.635	41,5	148.065	42,1	71.109	25,9
2. Yemlik Baklagil	15.313	4,3	16.594	4,7	17.061	6,2
3. Yemeklik Baklagil	2.813	0,8	2.876	0,8	2.986	1,1
4. Sebze	50.750	14,2	46.290	13,1	45.866	16,7
5. Bostan	5.844	1,6	5.310	1,5	5.236	1,9
6. Endüstri Bitkileri	5	0,0	5	0,0	8	0,0
7. Meyveler	11.307	3,2	11.936	3,4	13.771	5,0
8. Bağlar	2.601	0,7	2.492	0,7	2.999	1,1
9. Turunçgiller	112.377	31,4	110.969	31,5	108.115	39,4
10. Turfandacılık	8.253	2,3	7.479	2,1	7.335	2,7
TOPLAM	357.898	100,0	352.016	100,0	274.487	100,0

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

2021 yılında sulanan arazi miktarı; narenciye, sebze ve sera, meyve, bağ, bostan ve yemeklik baklagil ile diğerleri olmak üzere toplam 65,932 dönümden oluşmaktadır. Sulanabilen tarımsal arazi, ekilen tarımsal arazinin yaklaşık %9.1'ini oluşturmasına karşın sulu arazi ürünleri, tarımsal üretimin ve toplam dışsattımın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (tablo 1.4).

Tablo-1.4 Sulu Arazi Dağılımı

	2019		2020		2021	
	Dönüm	% Pay	Dönüm	% Pay	Dönüm	% Pay
1.Narenciye	32.726	50	33.387	51	33.370	51
2.Meyveler	6.139	9	6.146	9	6.223	9
3.Bağlar	2.024	3	2.033	3	2.093	3
4.Sebze ve Sera	19.058	29	19.166	29	18.932	29
5.Yemelik Baklagil	2.023	3	1.999	3	1.959	3
6.Bostan	1.722	3	1.631	2	1.642	2
7.Diğer	1.407	2	1.543	2	1.713	3
TOPLAM	65.099	100	65.905	100	65.932	100

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

Bitkisel üretimde sistemli bir gelişmenin sağlanabilmesi; sulu ve kuru tarım yöntemlerinin geliştirilerek üretimin artırılması, uygun münavebe tekniklerinin yaygınlaştırılması, kültürel tedbirlerin tam olarak uygulanması, sulama sistemlerinin yeni teknolojilere dayalı çağdaş sulama sistemlerine dönüştürülerek randımanın kullanılması ile mümkün olacaktır. Özellikle tahıl üretiminde kullanılacak tohumluğun Ülkemiz iklim ve toprak özellikleri dikkate alınarak ıslah çalışmalarının yapılması üretim artışı için büyük önem arz etmektedir.

Günümüzde tarım teknolojisi uygulamaları, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve korunması, sulama, gübreleme, tarımsal mücadele, üstün nitelikli tohumluk, fidan, damızlık materyal ve tarımsal mekanizasyon şeklinde gruplandırılabilir. Bunlar içinde mekanizasyon kendi dışındaki tarım teknolojisi uygulamalarının etkinliğini artırmak, ekonomikliği sağlamak ve çalışma koşullarını iyileştirmek açısından da ayrıca önemli bir tamamlayıcı ögedir. Teknik tarım uygulamaları ayrı ayrı ne kadar iyi olursa olsun, ögeler arasında sağlıklı bir kombinasyon düzeyi oluşturulmadıkça, toplam verimliliğin artırılması sınırlı kalacaktır. Bu düşünce kapsamında mekanizasyon araçlarının tüm tarımsal üretim girdileri arasında en büyük paya sahip olması mekanizasyonun sağlıklı ve ileriye dönük planlanmasının önemini ortaya koymaktadır.

KKTC'nde mevcut tarımsal makine parkının çeşitliliği ve makinelerin genellikle ekonomik ömrünü tamamlamış olması, makinelerde gereksinim duyulan yedek aksam çeşit ve miktarlarını büyük oranda artırmaktadır. Bugüne kadar ticari müesseselerin makine ve yedek aksam konusunda ihtisaslaşmaya yönelmemiş olması, bu aksamların temininde güçlükler yaratmaktadır. Bu durum tarımın gelişmesinin temel kaynağını teşkil eden makine ve teçhizatın istenilen zaman ve koşullarda temin edilmesinde, büyük ölçüde sorun teşkil etmekte, ayrıca üretim maliyetlerini artırıcı bir nitelik taşımaktadır. Traktör, ekim-dikim makineleri, hasat harman makineleri, tohum temizleme makineleri, zirai mücadele vasıtaları ve toprak işleme olarak gruplandırabileceğimiz tarımsal makine, araç-gereç parkının durumu tablo 1.5'de verilmektedir.

Tablo-1.5 Tarımsal Makine, Araç-Gereç Parkı

(Adet)

	2019	2020	2021
1.Traktör	4.445	4.686	4.684
2.Ekim Dikim Makineleri	3.035	3.216	3.246
3.Hasat Harman Makineleri	2.243	2.362	2.415
4.Tohum Temizleme Makineleri	24	24	25
5.Zirai Mücadele Vasıtaları	4.906	4.910	4.972
6.Toprak İşleme Aletleri	6.966	6.977	6.973

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

1.1.3. Hayvancılık

Ülkemizde hayvan sayıları, sayı açısından doyum noktasına yaklaşmış olmakla beraber, hayvan başına elde edilen verim hedeflenen düzeye ulaşamamıştır. Bunun başlıca nedenleri olarak; pedigri ve genetik özellikleri yüksek hayvan sürülerinin oluşturulmaması ile çevre faktörleri ve bakım-beslenme koşullarının yeterli düzeyde olmaması sayılabilir. Tarımı gelişmiş ülkelerde tarımsal üretimin büyük bir kısmı hayvancılıktan elde edilirken ülkemizde hayvancılık üretiminin toplam tarımsal üretim içindeki payı %35 ile %50 dolaylarında seyretmektedir.

Hayvancılık alt sektörü sığırcılık, koyunculuk, keçicilik ve kanatlılardan oluşmaktadır. KKTC'nde sığır türünden et ve süt kombine ırkı olan Siyah-Beyaz Frisian, koyun türünden ivesi, sakız, yerli ve bu ırkların melezleri ve keçi türünden ise yerli kıl keçisi ile Damascus ırkı yaygın olarak bulunmaktadır. Kanatlılardan ise yerli ırk tavuklarla birlikte yumurta ve et tavuğu olan Ross ırkı yaygındır.

2019-2021 yıllarındaki hayvansal varlığımızın durumu tablo 1.6'de verilmektedir.

Tablo-1.6 Hayvan Sayısı

	2019		2020		2021		Yıllık Ort. Değişme(%) 2017-2019
	Adet	% Değişme	Adet	% Değişme	Adet	% Değişme	
1.Sığır	65.701	-4,0	65.428	-0,4	69.181	5,7	1,7
2.Koyun	196.890	5,7	223.294	13,4	258.080	15,6	9,4
3.Keçi	77.852	-7,5	83.053	6,7	88.816	6,9	4,5
4.Kanatlı	11.865.681	6,7	10.010.869	-15,6	10.083.259	0,7	-5,3
4.1.Yumurta Tavuğu	313.326	4,8	332.467	6,1	187.594	-43,6	-15,7
4.2.Et Tavuğu	11.378.915	6,3	9.529.602	-16,3	9.895.665	3,8	-4,5
4.3.Damızlık Tavuk	173.440	44,5	148.800	-14,2		-100,0	-100,0

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

Mevcut hayvan varlığının değerlendirilmesi sonucunda kırmızı et üretimi 2021 yılında 10,103 ton olarak gerçekleşirken aynı yılda beyaz et üretimi 15,420 ton olarak gerçekleşmiştir (tablo 1.7).

Tablo-1.7 Hayvansal Üretim

	2019		2020		2021	
	Ton	%Değişme	Ton	%Değişme	Ton	%Değişme
1. Sığır Eti	4.891	0,0	4.891	0,0	4.891	0,0
2. Kuzu Eti	3.624	-12,3	3.715	2,5	4.078	9,8
3. Keçi Eti	1.157	-4,5	1.150	-0,6	1.134	-1,4
4. Tavuk Eti	17.198	5,4	14.565	-15,3	15.045	3,3
5. Balık Eti	510	-21,5	480	-5,9	375	-21,9
6. İnek Sütü	158.221	-2,6	154.864	-2,1	159.894	3,2
7. Koyun-Keçi Sütü	21.979	2,2	22.450	2,1	24.167	7,6
8. S.Yumurta(Düzine)	7.353.555	8,4	7.731.361	5,1	8.124.764	5,1

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığımızda ıslah çalışmalarına gereken önemin verilmemesi, optimum hayvan işletme büyüklüklerinin henüz saptanmamış olması, üreticimizin eğitilerek pedigri hayvan işletmelerinin henüz oluşturulmamış olması ve hayvansal üretimde besicilik ve süt üretiminde yeterli bilgi birikimine ulaşılmamış olması hayvancılık alanındaki gelişmeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bütün bunlara hayvan beslemede kaba yemin (yeşil yem, silaj, kuru ot vb) gerektiği oranlarda kullanılmaması ve kesif yem ağırlıklı yemlemenin yapılması hayvansal ürünlerde maliyet artışını beraberinde getirmekte ve bu da hayvancılığımızı olumsuz yönde etkileyen diğer bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyükbaş ve küçükbaş hayvan üretiminde çok önemli bir faktör olan barınak sorununa da hassasiyetle eğilmek gerekmektedir. Ülkemizde beslenen hayvanlar ve iklim koşulları dikkate alınarak kendi şartlarımıza uygun barınak tiplerinin geliştirilerek ülke çapında yaygın bir şekilde

kullanılması gerekmektedir. Halen devam etmekte olan ıslah çalışmaları ile birlikte bu konunun da ele alınarak kesin çözümlerin üretilmesi gerekmektedir.

Et ve süt hayvancılığı ile tavukçuluğun geliştirilebilmesi için gerekli kaynak tahsisi yapılırken bu alanda faaliyet gösteren üreticilerin damızlık hayvan ve sürekli aynı kalitede yem temininde bazı güçlüklerle karşılaştığı görülmektedir. Hayvansal üretimin artırılarak bu sektörde arzu edilen gelişmişlik düzeyine ulaşılabilmesi, ıslah edilmiş pedigri damızlıkların yetiştirilerek üreticiye dağıtılmasına, modern hayvan barınaklarının kullanılmasına, hastalıklarla mücadelenin etkin bir şekilde yapılmasına ve kaliteli hayvan yemi üretimine istikrar kazandırılmasına bağlıdır. Böylece hayvansal üretim ve üretimde verimlilik artırılabilir, maliyet unsurları olumlu yönde etkilenebilecek ve hayvansal üretimde daha düzenli bir gelişme sağlanabilecektir.

Devlet tarafından yürütülen suni tohumlama çalışmaları ile hastalıklarla mücadele büyük bir titizlikle Veteriner Dairesi tarafından sürdürülmektedir.

Tablo-1.8 Tatbik Edilen Koruyucu Aşıların Yıllara Göre Dağılımı

(Adet)

Yıllar	Sap-Food And Mouth Disease		Mavi Dil Blue Tongue	Enterotoxemia	Brucella Melitensia Rev I	Virus Abortion	M. Agalaksia	Lumpy Skin Disease (LSD)	Toplam
	Sığır	Koyun-Keçi	B.Baş-K.Baş	Koyun-Keçi	B.Baş-K.Baş	Koyun-Keçi			
2019	-	-	-	1.134	-	-	-	32	1.166
2020								20	20
2021									-

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

1.1.4. Ormancılık

Ormancılık, orman varlıklarını korumak, gereğince artırmak koşulu ile toplumun orman ürünlerine olan gereksinimlerini ve bunun yanında ormanların sunduğu diğer fonksiyon ve hizmetlere olan gereksinimleri karşılamak amacı ile yapılan devamlı, planlı ve rasyonel çalışmaların bütünü olarak tanımlanabilir.

KKTC'nde Ormancılık GSMH'ya doğrudan doğruya olan katkılarından çok, ülkenin doğal zenginlikleri ile sosyal ve kültürel yaşama olan katkıları, turizm, eğlence, toprak erozyonlarını önleme, su depolama ve iklim düzenleme açısından büyük önem taşımaktadır. Sistem bütünlüğü içinde orman kaynağının ele alan Ormancılık sektörünün amacı, bütün imkanları kullanmak suretiyle gelecek kuşakların ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak ülke ormanlarını korumak, çok yönlü yararlanma esas alınarak genişletmek, dengeli ve kalıcı bir biçimde mal ve hizmet taleplerini karşılamak, bunun yanında rekreasyon, estetik ve bilimsel fonksiyonlarından yararlanmaktır. Sosyal, ekonomik ve teknolojik değişim ve gelişmelerin çok hızlı olduğu zamanımızda, ormanların, ağaç topluluğunun bulunduğu yer olma ve odun üretimi yapmasının yanı sıra değişik fonksiyonları bulunmaktadır. Topluma yararlı olan bu fonksiyonlar orman denilen yeryüzü kaynağının iyi incelenmesini ve değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ulusal ormancılık amaçlarımızı şöyle sıralayabiliriz;

- Ülkemizin başta odun hammaddesi olmak üzere orman ürünlerine olan ihtiyaçlarını ormanların verim gücü ölçüsünde ve devamlılık prensibi içerisinde kısmen karşılamak.
- Ülke ormanlarını korumak, verimsiz orman alanlarını verimli hale getirmek ve geliştirmek.
- Orman vasfı taşıyan, ancak orman sınırları içinde yer almayan alanları orman rejimine dahil ederek ağaçlandırmak.

- Orman toprağını korumak, su rejimini düzeltmek ve tabiatı korumak.

Yurt güzelliğini artırmak, ormanlarda tahsis edilen Milli Park, orman içi dinlenme yerleri ve piknik alanları ile halkın giderek artan rekreasyon ihtiyaçlarını karşılamak, orman alanlarındaki av ve yaban hayatı kaynaklarını geliştirerek sosyal ve ekonomik hayatın gelişmesine katkıda bulunmaktır.

Mevcut amenajman planına göre 2,465,552 dönüm olan KKTC toplam arazisinin %19.5'ine tekabül eden 480,740 dönüm orman arazisi olarak kabul edilmektedir. Ancak yapılan çalışmalarda mevcut orman sahalarının büyük bir kısmının bozuk vasıflı orman niteliğinde olduğu saptanmıştır. Bu nedenle mevcut orman arazilerini ağaçlandırma çalışmaları bir master plan çerçevesinde ele alınmıştır. Ağaçlandırma çalışmalarının devam ettiği 2021 yılında fidan dağıtımı ve ağaçlandırma alanlarına ilişkin veriler tablo 1.9'da verilmektedir.

Tablo-1.9 Fidan Dağıtımı ve Ağaçlandırılan Alanlar

	2019	2020	2021
1.Ağaçlandırma	28.000	14.405	10.250
2.Kamu Kuruluşlarına	63.344	184.361	36.853
3.Halka Satılan	28.631	16.083	17.199
4.Kuruyan veya İmha	21.700	2.071	71
5.Ağaçlandırılan Alan	6.010	30	82.481
6.Yeni Orman Yolu Yapımı (Km)	0,0	4,8	18,5

Kaynak: Orman Dairesi Müdürlüğü

2019-2021 döneminde yapılan silvikültür çalışmalarından elde edilen yapacak ve yakacak odun miktarlarının yıllar itibarı ile dökümü tablo 1.10'da verilmektedir.

Tablo-1.10 Yapacak ve Yakacak Odun Üretimi
(2019-2021)¹

Yıllar	<u>Tomruk</u>	<u>Direk</u>	<u>Yakacak Odun</u>	
	m ³	m ³	Ster	Ton
2019	346	1	5.423	2.712
2020	77	0	14.364	7.182
2021	269	-	5.965	2.983

¹ 2019-2021 yılları silvikültür çalışmaları sonucu elde edilen yapacak ve yakacak odun üretimi
Kaynak: Orman Dairesi Müdürlüğü

Ülkemiz ormanlarını iyileştirme çalışmaları hazırlanmış Orman Amenajman Planları ile sürdürülmektedir. Bu çalışmalara hız kazandırmak ve planlanan haleflere daha çabuk ulaşabilmek için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri arasında bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. 12 Ocak 1997 tarihinde imzalanan protokolle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti orman alanlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalarda uygulanacak yardım ve karşılıklı işbirliği esasları belirlenmiştir.

1.1.5. Su Ürünleri

KKTC'nde beslenmedeki yeri ile ithal ikamesi yaratabilecek kapasiteye sahip olması bakımından balıkçılığın önemi bulunmakla beraber Karpaz Bölgesi dışındaki kıyılarda balık stoklarının az olması ve açık deniz balıkçılığının yapılamaması nedeniyle bu sektörün milli gelire olan katkısı sınırlı bir ölçüde ve beklenen düzeyin altında olmakta, süratli bir gelişim

gösterememektedir. Bugünkü koşullarda su ürünleri üretiminin 500 ton/yıl civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu rakamlara olta ile balık avcılarının avladıkları balık miktarı dahil değildir.

2019-2021 dönemi itibarıyla KKTC'nde kayıtlı balıkçı sayısı ile balıkçı teknelerinin dökümü tablo 1.11'de verilmektedir.

Tablo- 1.11 Kayıtlı Balıkçı Sayısı ve Balıkçı Tekneleri

	2019	2020	2021
1.Gemikonağı			
1.1.Kayıtlı Gemi Sayısı	64	64	68
1.2.Faal Gemi Sayısı	41	42	44
1.3.Balıkçı Sayısı	67	71	77
2.Girne			
2.1. Kayıtlı Gemi Sayısı	139	143	171
2.2. Faal Gemi Sayısı	94	103	97
2.3. Trol Sayısı	-	-	
2.4. Faal Trol Sayısı	-	-	
2.5. Balıkçı Sayısı	128	133	142
3.Gazimağusa			
3.1. Kayıtlı Gemi Sayısı	299	303	328
3.2. Faal Gemi Sayısı	205	214	221
3.3. Trol Sayısı	-	-	-
3.4. Faal Trol Sayısı	-	-	-
3.5. Balıkçı Sayısı	293	306	351

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

1.2. Sorunlar

1.2.1. Tarım Sektörü Genel Sorunları:

Tarımsal ürünlerin iç ve dış piyasalarda pazarlanmasında yaşanan sorunlardan dolayı, ürününe uygun fiyatı ve çoğu hallerde alıcı bulamayan üretici ürününü uygun şartlar ve zamanda değerlendirememektedir. Üretici ve tüketici arasında toptancı ve perakendeci kar marjları büyük boyutlara ulaşmakta ve bu durumdan etkilenen üreticinin alım gücü düşmekte dolayısıyla üretimin gerilemesine sebep olmaktadır. Dış pazarlamada ise, ulaşım ile beraber dış ülke pazarları ile olan bağlantıların yetersizliği finansman temininde yaşanan sıkıntılar ve diğer

idari sorunlar mevcuttur. Özellikle uluslararası şirketlere ait uçaklardan yararlanılamaması hava taşımacılığında büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaş meyve ve sebze dışsattımında kargo taşımacılığının ucuz ve seri bir şekilde düzenlenememesi üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Toplu gayri menkullerde veraset sisteminin ekonomik büyüklüklerde meydana getirdiği parçalanmadaki olumsuz durum nedeniyle ekonomik kaynakların optimum büyüklükleri istenen düzeyde tutulamamakta ve bu durum tarım sektöründeki rasyonelliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Üreticinin modern tarım teknolojisine adaptasyonu ve mevcut şartların verimli hale getirilmesi için gereken bilinçlendirme; gerek örgütlenme ve gerekse görsel gereçlerin, ayrıca bilgi birikiminin yetersiz durumda bulunması yanında mali olanakların kıtlığı tarım sektörü gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Dünyadaki çağdaş teknolojik gelişmelere, tarımsal eğitim, üretim teknolojisi ve makineleşme açısından ayak uydurabilmek amacına yönelik araştırma-adaptasyon çalışmalarını yürütecek kuruluşların bulunmaması, tarımsal üretimde verimlilik ve çeşitliliği olumsuz olarak etkilemektedir.

Tarımsal kredi dağıtımı, K.T. Kooperatif Merkez Bankası, Köy Kooperatifleri ve TC Ziraat Bankası tarafından yapılmaktadır. Üreticiler özellikle yatırıma dönük finansman zorlukları çekmektedir. Yatırım kredisi temini için başvuru bankaların verebileceği azami kredi miktarları ile kredi süresi yetersiz kalmaktadır. Ayrıca kefalet ile ilgili işlemlerdeki sorunlar ile faizlerin yüksek olması kredi kullanımını zorlaştırmaktadır.

Üretimde yaşanan verim düşüklüğü ürün maliyetlerini artırmakta, malzeme ve işgücü gibi üretim faktörlerinin israfına neden olmakta ve bu da tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı'na bağlı Daire ve kuruluşların "Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları" Yasalarında belirlenen kadroların organize edilerek doldurulmamış olması bu daire ve kuruluşlarımızın fonksiyonlarını gerektiği gibi yerine getirmelerini sınırlarken tarım sektörünün gelişmesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

KKTC'nde mevcut doğal su kaynaklarının sınırlılığı, su sorununu her geçen gün ağırlaştırırken su kıtlığı, ülke tarımının sürekli olarak karşı karşıya bulunduğu önemli bir sorun olarak

karşımıza çıkmaktadır. Durum böyle iken tarım sektöründe büyük oranda vahşi sulama sistemlerinin kullanılmasına devam edilmektedir. Bu uygulamasız su kaynaklarımızın israfına neden olurken su kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Mevcut tarımsal makine parkının çeşitliliği ve birçok makinelerin genellikle ekonomik ömrünü tamamlamış olması, bu makinelerde gereksinim duyulan yedek aksam çeşit ve miktarlarını büyük oranda artırmaktadır. Bu durum tarım sektöründe kullanılan makine ve teçhizatın istenilen zaman ve koşullarda temin edilmesinde sorun teşkil etmekte ve üretim maliyetlerini artırıcı bir nitelik taşımaktadır.

1.2.2. Bitkisel Üretimde Sorunlar:

Yüksek vasıf ve kalitede tohum gereksiniminin uygun zaman ve miktarlarda karşılanamaması, üretimde verimsizliğe yol açarak üretimin gerilemesine ve dolayısıyla ekim alanlarının rasyonel kullanılamamasına neden olabilmektedir. Özellikle tahıl üretiminde gereksinim duyulan tohumluğun ülkemiz iklim ve toprak koşullarına adaptasyon çalışmalarının eksikliği bu alandaki üretimin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde tarımsal kullanıma elverişli hale getirilmesi için özel işlev gerektiren arazi parçalarının harup ve zeytin gibi geleneksel ürünlerimizle değerlendirmeye tabi tutulamaması, ayrıca bu bölgelerdeki mevcut bitkisel varlığın korunamaması tarımsal arazi kullanımını ve üretimin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Tarla ziraatında önemli bir yeri olan nadas ve münavebenin etkin ve sistemli bir şekilde kullanılmaması tarımsal arazilerde verim düşüklüğüne neden olmakta ve bu da bitkisel üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Narenciye, harup, zeytin, badem, şeftali, antepfıstığı ve diğer meyve fidanlarının tabii şartlarda üretiminin randımanlı olamaması nedeniyle, üretici gerekli miktar ve zamanda fidan tedarik edememekte ve bu durum bitkisel üretimin gelişmesi açısından sorun olmaktadır.

1.2.3. Hayvansal Üretimde Sorunlar:

Hayvan popülasyonundaki dişi yavruların genetik kabiliyetlerine bakılmaksızın damızlık olarak sürüde bırakılması genetik gelişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle gerek büyükbaş gerekse küçükbaş hayvanlardaki genetik gelişme istenilen düzeyde olmamaktadır. Ayrıca suni tohumlama hizmetlerinin ülkenin her tarafına etkin bir şekilde götürülebilmesi hayvan ıslahı çalışmalarını olumsuz olarak etkilemektedir.

Hayvancılık alanında faaliyet gösteren işletmelerin genellikle küçük aile işletmeleri şeklinde çalışmaları hayvansal üretimdeki verim artışını olumsuz yönde etkilemektedir. Buna paralel olarak hayvancılıkta optimum sürü büyüklüklerinin henüz tespit edilip bu alanda gerekli yönlendirme ve teşviklerin yapılmamış olması hayvancılığımızın küçük işletmeler halinde yürütülmesine sebebiyet vermekte bu da hayvancılıkta hızlı gelişmeyi sınırlamaktadır.

Kanatlı yemlerinde gerekli olan çeşitlilikte üretim yapılırken, daha ekonomik olarak değerlendirilebilen pelet yem üretimi sınırlı olarak yapılmaktadır. Yine aynı şekilde inek yemi imalatı ise bir tek isim altında ve aynı rasyonla imal edildiği halde, hem inek yemi hem dana yemi, hem de koyun-keçi yemi olarak kullanılmaktadır. Bu durum yem kullanımında israfa neden olurken hayvansal üretimi de olumsuz yönde etkilemektedir.

Yeşil ve kuru ot üretiminin az olması hayvan beslenmesini olumsuz yönde etkilerken sığır, koyun ve keçilerde verim düşüklüğüne neden olmaktadır. Bu durum hayvansal ürün maliyetlerini artırırken sektörün karlılığını olumsuz yönde etkilemektedir.

Hayvan beslenmesi ve yetiştirilmesinde önemli faktör olan hayvan barınaklarının bugüne dek planlı ve programlı bir şekilde ele alınıp yeterli altyapıya kavuşturulamaması hayvan verimi ve sağlığı yönünden olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Hayvan kesimlerinin modern et kombinaları yerine küçük ve teknik donanım açısından yetersiz mezbahalarda yapılması nedeniyle; hayvancılığın gelişmesi, et ve et mamüllerinin düzenli ve hijyenik üretimi ile pazarlanmasının sağlanması, halen uygulanmakta olan denetimsiz ve dağınık hayvan kesimlerinin önlenmesi ve hayvan kesimlerinde elde edilen yan ürünlerin değerlendirilmesi istenilen düzeyde yapılamamaktadır.

Biyolojik özellikleri yönünden riski çok yüksek olan sütün hijyenik sağım ve taşıma koşullarının halen tam olarak geliştirilmemiş ve devreye sokulan soğuk zincirin bütün üreticilere ulaştırılamamış olmasından dolayı; eski teknolojilerin kullanılmasıyla üretilen sütün hijyenik ortamda pazarlanamamasına ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır.

Veteriner örgütünün tüm gereklerinin yeterli düzeyde olmaması nedeniyle hayvan sağlığı ve hayvansal ürünlerin denetim ve kontrolleri etkin bir şekilde yürütülememektedir.

1.2.4. Ormancılıktaki Sorunlar:

Yapılan amenajman planlarına göre orman sahasının büyük bir kısmının bozuk vasıflı olduğu saptanmıştır. Gerekli finansman kaynaklarının bulunmaması nedeniyle bu arazilerde öngörülen ağaçlandırma yapılamamaktadır. Orman sahalarının yeterli düzeyde ağaçlandırılıp örtülememesi ve arazilerin meyilli olması büyük ölçüde erozyona neden olmaktadır. Bu durum esas su toplama havzalarını teşkil eden orman alanlarındaki su toplama kapasitesini azaltarak, yeraltı su kaynaklarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Master Plan Projesine dahil ağaçlandırma çalışmaları ihale yolu ile yapılmaktadır. İhalelerin geç sonuçlanması çoğu kez sorunlara neden olmaktadır. Arazi hazırlığı ile ilgili ihaleleri kazanan yerli müteahhitlerin araç parkı eksikliği çalışmaların aksamasına neden olmaktadır.

Mahalli kaynaklarla ağaçlandırılması öngörülen sahalar için gerekli finansman kaynağını zamanında ve yeterince sağlanamaması çalışmaların aksamasına neden olmaktadır.

Yeni ağaçlandırılan orman alanlarında uygulanmakta olan otlatma yasağına uyulmaması bu bölgelerde yapılan çalışmaları olumsuz yönde etkilemekte ve kaynak israfına neden olmaktadır.

Gençleştirme alanında yapılan çalışmalarda kullanılacak teknik personel azlığı, gençleştirme yapılmış alanların gerektiği şekilde korunamaması ve orman bakımında kullanılacak vasıflı kesim işçilerinin sınırlı olması bu alanda karşılaşılan sorunların başında gelmektedir.

1.2.5. Su Ürünlerindeki Sorunlar:

Kıyı sularında bulunan balık stoku ancak iç talebi karşılayabilecek düzeyde olup balık konaklama ve geçiş sahaları hakkında yeterli araştırma ve bilgi mevcut değildir. Açık deniz balıkçılığında ise uluslararası sularda avlanma olanaksızlıkları nedeniyle gelişme sağlanamamaktadır.

İklim ve bölge koşullarına uygun balık türlerinin kıyı şeridinde ekonomik olarak üretilbilmeleri için gerekli çalışmalar yapılmamaktadır. Bu durumda ülkemiz ihtiyacının avlanma ve ithal yoluyla karşılanmasına neden olmakta ve böylelikle yıllardan beri üretim artışı gerçekleştirilememektedir.

Gerek balıkçıların yatırım gereksinimlerini karşılamak gerekse balıkçı barınaklarını temizlenmesi, onarımı veya yenilerinin inşası için gerekli kaynağın yeterince sağlanamaması bu alandaki gelişmeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

2. Sanayi

2.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

2.1.1. Katma Değer

Ülkemizde sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki yeri sabit fiyatlarla incelendiğinde; en yüksek değerleri 1980 yılında %14.6 ve sonra sırasıyla 1991 yılında %14.1 ve 1989 yılında %14.0 paylarla elde ettiği görülmektedir. Sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki en düşük değerleri ise son yıllarda görülmektedir. 2012 yılı %8.9 oran ile sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki yeri açısından en kötü yıllardan biridir. Daha sonra 2019, 2020 ve 2021 yıllarında ise toplanarak sırasıyla %7.8, %9.6 ve %7.5'lik paylarla sanayi sektörü GSYİH içerisindeki yerini almıştır. Ülkemizin küçük bir ada ülkesi olması, doğal kaynakların sınırlılığı, iç piyasanın darlığı, rekabet edilebilirlik düzeyinin düşüklüğü, teknoloji, araştırma ve geliştirmeden yeterince faydalanılmaması, işgücü maliyetlerinin yüksekliği, uluslararası kalite standartlarına sahip işletme ve ürün azlığı, diğer ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlüğü olan malların azlığı, sektör planlamasının yetersizliği, ulaşım sorunu ve ekonomik ambargolar gibi ana sebeplerden ötürü sanayi sektörünün amaçlanan hedeflere ulaşmasında zorluk yaşamaktadır.

Sektörün katma değerinin büyüme hızı incelendiğinde ise 2016 yılında %7.3 olarak gerçekleşen büyüme hızı; 1980 yılında %49.6, 1989 yılında %30.3 ve 2006 yılında %20.0 olarak görülen katma değer büyüme hızından sonra en yüksek büyümedir. 2007 ile 2016 yılları arasında ise sanayi sektörü katma değer büyüme hızı çok düşük gerçekleşmiştir. 2019 yılında %-14.7 ve 2020 yılında %-15.0 ve 2021'de %16.8 olarak sektörün büyüme hızı tespit edilmiştir. Ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için kendi koşullarına uygun olarak sanayileşmeleri gerekmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir bir gelişim için işgücü piyasasının, teknoloji, çevre, enerji, finans, ulaştırma ve ticaret sektörlerinin sanayi sektörüne olumlu etkilerinin yaratılması gerekmektedir. Sanayi sektörünün GSYİH içerisinde önemli bir katma değere sahip olabilmesi için hem kamu kesimine hem de özel kesime görevler düşmektedir. Kamu kesimi sektördeki istihdamların, sabit sermaye yatırımlarının ve üretim kapasitelerinin artışlarını sağlayacak düzenlemelerle sektördeki gelişmeye katkı sağlamalıdır. Özel sektöre düşen en önemli görev ise katma değeri yüksek ürünleri üreterek ve bunları dış pazarlara ihraç ederek sanayi sektörünü hedeflenen seviyeye ulaştırmaktır. Sektörün doğru analizlerinin yapılabilmesi için, 17 Ekim 2012 ile 30 Nisan 2013 tarihleri arasında Genel Sanayi ve İşyeri

Sayımı Anketi yapılmıştır. Bu sayım sonucunda ise 2019 İş Kayıtları Sistemi başarı ile oluşturulmuştur. İlgili daireler ile işbirliği içinde iş kayıtları sistemi sürekli güncellenmeye ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kıbrıs Türk Sanayi Odası, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve ilgili bakanlık işbirliğinde ise Kuzey Kıbrıs Sanayi Strateji Raporu (2017-2021) hazırlanmıştır.

Önemle üzerinde durulması gereken diğer konu ise sanayi sektörü içerisinde imalat alt sektörü ile beraber su, enerji ve taşocakları alt sektörlerinin varlığıdır. Ayrıca, serbest bölgelerin ülkemiz ekonomisine sürdürülebilir bir katkısının sağlanabilmesi için nasıl bir pozisyonda konumlanacağı henüz belirlenmemiştir. Türkiye'den deniz içerisine döşenen borular vasıtasıyla Geçitköy Göleti'ne su taşınması başarı ile tamamlanmıştır. Bu suyun sürdürülebilir şekilde yönetilmesini, iletim ve dağıtımını sağlayacak çalışmalar ise devam etmektedir. Sürdürülebilir enerji politikası oluşturulması için ise KKTC Enerji Verimliliği Mevcut Durum ve Öneriler Raporu Örgütümüz başkanlığında, kamu ile sivil toplum temsilcileri işbirliğinde hazırlanmıştır. Ayrıca, 2016-2023 KKTC Enerji Verimliliği Strateji Belgesi Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Taşocaklarının ise çevresel ve sosyal etkilerinin gözetilerek işletilmesini sağlayacak kararlar üretilmeye çalışılmaktadır.

2.1.2. İmalat(Üretim) Sanayi

Ada ülkeleri incelendiğinde, iç piyasadaki kısıtlı tarım ürünlerini değerlendiren ve turizm sektörünün gereksinim duyduğu ürünleri üreten bir yapı oluşturdukları gözlenmektedir. Sanayi bölgelerindeki işletmelerin faaliyet alanları, ülkelerin imalat sanayisi hakkında genel bilgi vermektedir. Ülkemizde nasıl bir sanayi yapısı oluştuğunun belirlenmesi için tablo 2.1'de, sanayi bölgelerindeki işletmelerin faaliyet alanları incelenmiştir. 13 Sanayi Bölge ve Sitesi'nde faaliyet gösteren toplam 1,791 işletmenin 411'ü taşıt parça ve tamir faaliyetinde bulunan işletmelerdir. Bu işletmelerin genel toplam içindeki payı %22.9 oranındadır. Bu tablodan anlaşılacağı üzere, taşıt parça ve tamir faaliyetinde bulunan işletmeler sanayi bölgelerinde büyük bir yer kaplamaktadır. Taşıt parça ve tamir işletmeleri; Lefkoşa Organize Sanayi Bölgesi'nde %18.5, Lefkoşa Küçük Sanayi Bölgesi'nde %0.0, Alayköy(I-II) Organize Sanayi Bölgesi'nde %23.5, Haspolat Sanayi Bölgesi'nde %9.0, Mağusa Büyük Sanayi Bölgesi'nde %26.5, Mağusa Küçük Sanayi Bölgesi'nde %37.6, Yeni Boğaziçi Organize Sanayi Bölgesi'nde %19.7, Güvercinlik(I-II) Sanayi Bölgesi'nde %37.6, Karaoğlanoğlu Organize Sanayi Bölgesi'nde %24.1, İskele Küçük Esnaf Sitesi'nde %36.2, Çatalköy Sanayi Bölgesi'nde %9.0, Haspolat Kirli Sanayi Bölgesi'nde %0.0 ve Vadili Küçük Sanayi Bölgesi'nde ise

%17.2'lik paya sahiptir. Sanayi bölgeleri üretim yerine iç piyasayı hedef edinen hizmetler sektörü odaklı işletmelerle doldurulmuştur.

Tablo 2.1'de belirtilen sanayi bölgelerinde üretim odaklı işletme faaliyetleri içinde en fazla yer kaplayan 377 işletme ile Alüminyum ve Metal İşleme Sanayi'dir. Lefkoşa Organize Sanayi Bölgesi'nde 94 adet, Lefkoşa Küçük Sanayi Bölgesi'nde 5 adet, Alayköy(I-II) Organize Sanayi Bölgesi'nde 77 adet, Haspolat Sanayi Bölgesi'nde 26 adet, Mağusa Büyük Sanayi Bölgesi'nde 75 adet, Mağusa Küçük Sanayi Bölgesi'nde 12 adet, Yeni Boğaziçi Organize Sanayi Bölgesi'nde 17 adet, Güvercinlik(I-II) Sanayi Bölgesi'nde 25 adet, Karaoğlanoğlu Organize Sanayi Bölgesi'nde 5 adet, İskele Küçük Esnaf Sitesi'nde 14 adet, Çatalköy Sanayi Bölgesi'nde 15 adet, Haspolat Kirli Sanayi Bölgesi'nde 0 adet ve Vadili Küçük Sanayi Bölgesi'nde 12 adet bu alanda faaliyet gösteren işletme mevcuttur. 252 işletmenin faaliyet gösterdiği Gıda, İçecek ve Tütün Sanayi ise sanayi bölgeleri içinde yer alan ikinci en çok işletmenin faaliyette olduğu sanayi alt sektörüdür.

Kurulması planlanan yeni sanayi bölgelerinin; yeni teknolojiler kullanacak, ihracatı hedefleyecek ve dış piyasalara göre rekabet üstünlüğü bulunan ürünleri üretecek işletmelere tahsis edilmesi ilke edinilecektir. Ayrıca, işletmelerin yatay ve dikey kümelenmesine imkan sağlanacaktır.

2.1.3. Dış satım ve Rekabet Edilebilirlik

Yurtdışına ihraç ettiğimiz sanayi ürünlerinin listesi tablo 2.2'de verilmiştir. Bu tablodan görüleceği üzere, sanayi ürünleri ihracatı 2019 yılında 62,986.2 Bin Dolar, 2020 yılında 69,642.5 Bin Dolar ve 2021 yılında 97,608,2 Bin Dolar olarak gerçekleşmiştir. Sanayi ürünleri ihracatı toplam ihracat içinde 2019 yılında %71.7, 2020 yılında %65.5 ve 2021 yılında %72.4 paylar elde ederek toplam ihracatı etkilemiştir. 2021 yılı sanayi ürünleri ihracatı, 2019 yılına göre ise %55.0 ve 2020 yılına göre ise %40.2 oranında artmıştır. Süt ürünleri olan hellim ve peynir çeşitleri en çok ihraç ettiğimiz sanayi ürünleridir. Bu ürünlerin toplam sanayi ürünleri ihracatı içindeki oranı; 2019 yılında %58.2, 2020 yılında %59.3 ve 2021 yılında %44.7 olduğu tespit edilmiştir. Sanayi ihraç ürünlerimiz incelendiğinde, hammaddesi ülkemiz kaynaklarından karşılanan veya ülkemize özgü olan ürünlerin dış pazarlarda rekabet etme olanağının bulunduğu görülmektedir.

Tablo - 2.1. Sanayi Bölgeleri'ndeki İşletmelerin 2021 yılı Faaliyet Alanları

NACE BÖLÜM NO	FAALİYET ALANI	Lefkoşa Organize Sanayi Bölgesi	Lefkoşa Küçük Sanayi Bölgesi	Mağusa Küçük Sanayi Bölgesi	Mağusa Organize Sanayi Bölgesi	Karaoğlan Organize Sanayi Bölgesi	Haspolat Sanayi Bölgesi	İskele Küçük Esnaf Sitesi	Alayköy (I-II Etap) Organize Sanayi Bölgesi	Yeni Bogazıcı Küçük Esnaf Sanayi Sitesi	Güvercinlik (I-II) Sanayi Bölgesi	Çatalköy Sanayi Bölgesi	Haspolat Kiri Sanayi Bölgesi	Vadili Küçük Sanayi Bölgesi	TOPLAM
10,11,12	Gıda, İçecek ve Tütün Sanayi	55	1	8	35	2	18	3	66	10	20	16	-	18	252
13,14,15	Doküman, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	28	-	5	4	4	6	4	5	3	6	-	-	-	65
16,31	Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	71	-	18	50	7	21	7	48	12	9	9	-	8	260
17,18	Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi	10	-	-	7	1	5	-	6	2	2	-	-	-	33
19,20,21,22	Kimyasal ve Ezacılık Ürünleri ile Petrol, Kauçuk ve Plastik Sanayi	41	-	2	22	-	13	2	10	2	5	7	-	1	105
23	Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi(Cami, Seramik, Çimento, Kireç, Mermer ve Hazır Beton)	23	-	3	39	2	6	1	2	1	1	-	-	3	81
24,25	Alüminyum ve Metal İşleme Sanayi	94	5	12	75	5	26	14	77	17	25	15	-	12	377
26	Bilişim ve Elektronik Sanayi	20	-	5	9	-	2	3	7	1	6	4	-	4	61
27,28,33	Elektrik Malzemeleri ile Makine ve Teçhizat İmalat ve Montaj Sanayi	17	1	2	15	1	-	1	4	2	5	2	-	-	50
29,30,32	Diğer İmalat Sanayi(Ulaşım Araçları, Mıçveherat, Müzik ve Spor Malzemeleri,	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
A	İmalat Sanayi Toplamı	359	7	55	256	22	97	35	225	50	79	53	-	46	1,284
B	Taştı Parça ve Tamir İşletmeleri	88	-	33	95	7	10	21	77	13	50	6	-	11	411
C	Reklamçılık	14	-	1	3	-	-	-	5	1	3	1	-	-	28
D	Sosyal Anmaçlı İşletmeler	12	-	-	2	-	4	1	8	1	-	1	-	1	30
E	Diğer	3	-	6	2	-	-	1	12	1	1	6	-	6	38
F	Tüm Sektörler Gene	476	7	95	358	29	111	58	327	66	133	67	-	64	1,791

Not:Sanayi alt sektör faaliyet alanları; NACE Revize.2 AB Ekonomik Faaliyetler İstatistikli Sınıflaması baz alınarak düzenlenmiştir.

Kaynak: Sanayi Dairesi

Diğer ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlüğü olan bu gibi ürünlerin tespit edilerek ürün çeşitliliğine gidilmesi ve sektörün bu doğrultuda yönlendirilmesi gerekmektedir. İhracatta süreklilik, değişen üretim ve pazar yapıları göz önüne alınarak belirlenmesi ile sağlanmaktadır.

Tablo - 2.2 Toplam İhracat İçinde Önemli Sanayi Ürünlerinin Değerleri
(Bin ABD Doları)

NO	ÜRÜN	İHRACAT MİKTARI		
		2019	2020	2021
1	Hellim	32,964.9	36,869.1	37,030.6
2	Rakı	682.6	198.4	613.9
3	Peynir Çeşitleri	3,712.6	4,431.5	6,641.4
4	Konsantre (Narenciye)	1,618.8	2,295.2	1,513.8
5	Konfeksiyon	1,081.6	333.8	325.8
6	Piliç Eti Ürünleri	2,435.7	2,721.9	1,858.9
7	Mermer(İşlenmiş)	1,175.1	1,580.1	1,874.0
8	Deriler	606.8	473.2	510.6
9	İlaçlar	90.1	112.5	167.6
10	Meşrubat	3.3	1.5	15.8
11	Sigara	37.6	468.2	1,229.7
12	Alçı Taşı	-	-	0.5
13	Demir Döküntü ve Hurda İşleme(Ayrıştırma ve presleme)	5,397.5	6,447.9	10,529.1
14	Diğerleri	13,179.6	13,709.2	35,296.5
A Sanayi Ürünleri Ara Toplamı		62,986.2	69,642.5	97,608.2
B Toplam İhracat		87,829.5	106,374.0	134,769.8

Not: Toplam İhracat içinde Güney Kıbrıs'a yapılan ihracat dahildir.

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında Güney Kıbrıs'a ihraç ettiğimiz sanayi ürünlerinin ihracat değeri tablo 2.3'de verilmiştir. Bu tablodan görüleceği üzere, Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında sanayi ürünleri ihracatı 2019 yılında 3,891,305 Euro, 2020 yılında 3,487,293 Euro ve 2021 yılında 4,973,808 Euro olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılı sanayi ürünleri ihracatı 2019 yılına göre %27.8 ve 2020 yılına göre ise %42.6 oranında artışlar göstermiştir. Plastik ve kauçuk ürünleri; Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında ihracatı gerçekleştirilen en önemli sanayi ürünleri olmuştur. İkinci önemli ürünler ise taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya; seramik mamülleri; cam ve cam eşyadan oluşan sanayi alt sektörüdür.

Tablo - 2.3 Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında İhraç Edilen Sanayi Ürünlerinin(Tarım hariç) Değeri

NO	FAALİYET ALANI	İHRACAT DEĞERİ		
		2019	2020	2021
1	Gıda sanayi; meşrubat; alkollü içkiler ve sirke; tütün veya tütün yerine geçen işlenmiş ürünler	-	-	661,98
2	Kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	76,143	95,344	90,205
3	Plastik ve kauçuk ürünleri	1,551,309	1,473,415	1,393,950
4	Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü; hasırdan, sazdan veya örülmeye elverişli diğer maddelerden mamüller; sepetçi ve hasırcı eşyası	748,190	475,654	835,088
5	Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt ve karton; kağıt ve karton mamülleri	6,330	6,597	6,942
6	Dokumaya elverişli ürünler	333,353	248,155	406,704
7	Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya; seramik mamülleri; cam ve cam eşya	906,188	603,354	618,672
8	Adi metaller ve adi metallere eşya	234,142	567,794	1,620,680
9	Makinalar ve mekanik cihazlar; elektrik malzemeleri; ses kaydediciler ve televizyonların aksam ve parçaları	35,650	16,980	904,00
A(1-9) Sanayi Ürünleri İhraç Değeri		3,891,305	3,487,293	4,973,808
B	Hurda	339,150	208,104	236,844
C Tarım Dahil Tüm Sektörler Genel Toplamı		5,331,557	4,603,640	5,210,652

Not 1: Bu rakamlar, düzenlenen Refakat Belgelerinin miktarları toplandıktan sonra, geçiş noktalarından geçiş yapmadığı bildirilen miktarlar çıkarılarak hesaplanmıştır. Geçiş noktalarından yapılan bildirimler, Kıbrıs Rum gümrüğü ve İngiliz Üsleri ve ticarete dahil olan şahıs/şirketler tarafından yapılmıştır. Ancak, 'kullanılmadığı belirtilmeyen' belgeler ve/veya 'geçiş yaptığı bildirilmeyen' belgelerdeki rakamlar da bu toplama dahil edilmiştir. Dolayısıyla gönüllü geri bildirimine dayandığından, bu kolondaki miktarlar Yeşil Hat'tan geçiş yapan 'gerçek' değerleri tam olarak yansıtmamaktadır.

Not 2: Sanayi alt sektör faaliyet alanları; **TARİC** uluslararası gümrük ürün kodlaması dikkate alınarak düzenlenmiştir.

Kaynak: Kıbrıs Türk Ticaret Odası

2.1.4. İstihdam

İşgücü maliyeti ile sanayi sektörünün gelişimi birbirini etkileyen en önemli unsurlardır. İşgücü maliyetimiz; Güney Kıbrıs'a göre daha ucuz fakat Türkiye ve diğer yakın komşularımıza göre yüksektir. Bu nedenle, yıllar içinde azalmakla birlikte yinede belirli sayıda kişi Güney'e çalışmaya giderken, yakın komşumuz Türkiye olmak üzere Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve hatta Uzak Doğu Ülkelerinden dahi işgücü ithal etmekteyiz.

Tablo 2.4'de İşgücü anketleri ile 2012 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı sonucu oluşturulan 2019 İş Kayıt Sistemine göre sanayi sektörü istihdamı incelenmiştir. 2019 İş Kayıt Sistemine göre

toplam 25,288 yerel işletmenin 2,025 adeti sanayi işletmesidir ve bu işletmelerde 13,329 kişi çalışmaktadır. 2004 yılından başlamak üzere, ülkemizde düzenli olarak işgücü anketi düzenlenmekte olup, 2019 yılında 13,787, 2020 yılında ise 13,602 kişi ve 2021 yılında ise 10,884 kişi sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. 2021 yılı İşgücü Anketi sonuçlarına göre sanayi sektörü istihdamı, 2019 yılı İşgücü Anketine göre ise % 21.0 ve 2020 yılı İşgücü Anketine göre ise % 20.0 oranında azalış göstermiştir. Sanayi sektörü istihdamının ülkemiz toplam istihdamı içindeki oranı incelendiğinde ise, 2019 İş Kayıt Sistemine göre %9.9 2019 İşgücü anketine göre %10,0 2020 İşgücü anketine göre %10.2 ve 2021 İşgücü anketine göre ise %8.7 oranlarında olduğu görülmektedir.

Tablo - 2.4 İşgücü Anketleri ile 2012 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Sonucu Oluşturulan 2019 İş Kayıt Sistemine Göre Sanayi Sektörü'ndeki İstihdamın Durumu (kişi)

BÖLGE	2019 İş Kayıt Sistemi		2019 İşgücü Anketi		2020 İşgücü Anketi		2021 İşgücü Anketi	
	Toplam İstihdam	Sanayi Sektörü İstihdamı	Toplam İstihdam	Sanayi Sektörü İstihdamı	Toplam İstihdam	Sanayi Sektörü İstihdamı	Toplam İstihdam	Sanayi Sektörü İstihdamı
LEFKOŞA	58,731	7,516	48,221	5,296	47,888	4,421	37,849	3,974
GAZİMAĞUSA	31,084	3,531	32,855	4,174	33,670	3,799	30,405	3,134
GİRNE	35,523	1,675	34,628	2,735	31,087	3,281	34,716	2,041
GÜZELYURT	3,975	334	7,926	590	8,335	1,066	7,133	691
İSKELE	3,537	273	10,905	683	7,544	782	11,927	824
LEFKE	1,965	75	3,903	309	4,360	253	3,709	220
TOPLAM	134,815	13,404	138,438	13,787	132,884	13,602	125,739	10,884

Not 1: 2019 İş Kayıt Sistemi içinde Madencilik, Taşocakçılığı, İmalat, Elektrik, Gaz ve Su ekonomik faaliyetinde istihdam edilenler ayrıştılarak sanayi sektörü istihdamı elde edilmiştir.

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

2.1.5. Sabit Sermaye Yatırımları

Sabit sermaye yatırımları, ekonominin üretim kapasitesini artırarak ekonomik büyümeyi sağlayan temel bir unsurdur. Özel kesim ve kamu kesimi sabit sermaye yatırımları 1977 ve cari fiyatlarıyla tablo 2.5’de verilmektedir. 2021 yılında sanayi sektörü sabit sermaye yatırımı cari fiyatlarla 512,673,295.1₺ olarak gerçekleşmiştir. 1977 yılı fiyatlarına göre yapılan değerlendirmede; 2021 yılı sanayi sektörü toplam sabit sermaye yatırımı; 2019 yılına göre %3.3 ve 2020 yılına göre ise %27.7 oranında artmıştır. Kamu kesimi 2021 yılı sanayi sektörü yatırımı; 2019 yılına göre %29.5 azalmış, 2020 yılına göre ise %33.1 oranında artmıştır. Özel kesim 2021 yılı sanayi sektörü 2019 yılında %6.4, 2020 yılında %27.4 artmıştır. Kamu kesimi sanayi sektörü toplam kamu kesimi yatırımı içerisindeki oranı 2019 yılında %10.4, 2020 yılında %2.6, 2021 yılında ise %5.0’dır. Özel kesim sanayi sektörü, toplam özel kesim sabit sermaye yatırımı 2019 yılında %7.9, 2020 yılında %6.8 ve 2021 yılında %10.0 oranında etkilediği görülmektedir. Sanayi sektörü toplam sabit sermaye yatırımının, toplam sabit sermaye yatırımı içerisindeki oranı ise 2019 yılında %8.0, 2020 yılında %6.2 ve 2021 yılında %9.5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo - 2.5 Sanayi Sektörü Sabit Sermaye Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçerisindeki Yeri

NO	SABİT SERMAYE YATIRIMI	1977 YILI FİYATLARIYLA			CARI FİYATLARLA		
		2019	2020	2021	2019	2020	2021
A	Toplam Kamu Kesimi	219.6	465.2	323.2	253,226,535.7	640,466,522.3	603,046,015.6
A.1	Sanayi Sektörü	22.9	12.1	16.1	26,411,220.6	16,700,590.5	30,116,894.3
	Taşocakçılığı	-	-	-	-	-	-
	İmalat	1.6	0.6	2.9	1,879,234.8	862,035.8	5,499,089.4
	Elektrik-Su	21.3	11.5	13.2	24,531,985.7	15,838,554.7	24,617,804.9
B	Toplam Özel Kesim	3,092.8	2,995.3	2,579.7	3,565,859,157.6	4,124,020,091.6	4,813,693,234.9
B.1	Sanayi Sektörü	243.1	203.0	258.6	280,282,796.0	279,430,577.2	482,556,400.8
	Taşocakçılığı	5.2	4.4	6.1	5,970,820.9	6,049,027.2	11,330,022.7
	İmalat	202	171.3	236.8	232,862,013.4	235,912,060.9	441,870,886.8
	Elektrik-Su	36	27.2	15.7	41,449,961.8	37,469,489.1	29,355,491.2
C	Sanayi Sektörü Toplam (A1+B1) Sabit Sermaye Yatırımı	266.0	215.1	274.7	306,694,016.6	296,131,167.7	512,673,295.1
D	Toplam Sabit Sermaye (A+B) Yatırımı	3,312.4	3,460.5	2,902.9	3,819,085,693.3	4,764,486,613.9	5,416,739,250.5

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Yine tablo 2.5’den görüleceği üzere en yüksek kamu kesimi sanayi sektörü sabit sermaye yatırımı elektrik-su sektöründedir. En yüksek özel kesim sanayi sektörü sabit sermaye yatırımı ise imalattadır. 1977 yılı fiyatlarına göre yapılan değerlendirmelerde; Elektrik-su kamu kesimi

sanayi sektörü içerisinde 2019 yılında %93.0, 2020 yılında %94.8 ve 2021 yılında %81.7'lik paya sahiptir. İmalat özel kesim sanayi sektörü içerisinde ise 2019 yılında %83.1, 2020 yılında %84.4 ve 2021 yılında %91.6 oranında paya sahip olduğu görülmektedir.

2.1.6. Teşvik ve Krediler

Sanayi sektörü üzerinde etkin bir role sahip Devlet Planlama Örgütü, Ticaret Dairesi, Sanayi Dairesi, Kıbrıs Türk Süt Endüstrisi Kurumu (SÜTEK), KOBİ Geliştirme Merkezi (KOBİGEM) ve KKTC Kalkınma Bankası gibi kurumların sanayi sektörünün gelişimi için sağladıkları devlet destek ve teşvikleri tablo 2.6, 2.7, 2.8, 2.9, 2.10 ve 2.11'de verilmektedir.

47/2000 sayılı Teşvik Yasası uyarınca Devlet Planlama Örgütü tarafından 2001 yılından beri sanayi yatırım projeleri dahil olmak üzere uygun bulunan yatırım projelerine Teşvik Belgesi düzenlenmektedir. Tablo 2.6'de teşvik belgesi almış sanayi yatırım projeleri sektörlere ayrılarak, istihdam ve sabit yatırım miktarını da içerecek şekilde düzenlenmiştir. Devlet Planlama Örgütü 2019 yılında 159 istihdam ve 22,251,773 ₺ sabit yatırım, 2020 yılında 55 istihdam ve 63,987,445₺ sabit yatırım ve 2021 yılında 451 istihdam ve 176,613,155 ₺ sabit yatırım olmak üzere gerçekleştiği takdirde üç yılda toplam 665 istihdam ve 262,852,373 ₺ değerinde sabit yatırım artışı sağlayacak sanayi yatırım projelerini teşviklendirmiştir.

2021 yılında teşvik belgesi almış sanayi yatırım projeleri sabit yatırım tutarı; 2019 yılına göre %693.7 ve 2020 yılına göre %176.0 oranında azalma gerçekleşmiştir. Teşvik belgesi almış sanayi yatırım projeleri toplamının, tüm sektörleri içeren genel toplam içerisinde 2019 yılında %11.7 istihdam ve %1.4 sabit yatırım, 2020 yılında %5.0 istihdam ve %4.1 sabit yatırım ile 2021 yılında %41.2 istihdam ve %15.5 sabit yatırım oranlarında yer kapladığı saptanmıştır. Teşvik belgesi almış sanayi yatırım projeleri içinde en çok sabit yatırıma sahip sektör ise 2019 yılında kimyasal ve eczacılık ürünleri, 2020 yılında gıda, içecek ve tütün sanayi ve 2021 yılında ise atık yönetim faaliyetleri ile hurdacılık olmuştur. Sanayi sektörünün “dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi”, “kağıt ürünleri ve basım sanayi”, “elektrik malzemeleri ile makine ve teçhizat imalat ve montaj sanayi” ve “bilişim ve elektronik sanayisi” alt sektörlerinde üç yıllık süre içinde 47/2000 sayılı yasa kapsamında teşvik belgesi kullanılmamıştır (tablo 2.6).

Tablo - 2.6 47/2000 Sayılı Yasa Kapsamında Devlet Planlama Örgütü'nden Teşvik Belgesi Almış Sanayi Yatırım Projeleri

NACE BÖLÜM NO	SEKTÖR	İSTİHDAM (kişi)			SABİT YATIRIM MİKTARI (₺)		
		2019	2020	2021	2019	2020	2021
10,11,12	Gıda, İçecek ve Tütün Sanayi	90	9	266	15,127,450	2,880,889	72,238,887
13,14,15	Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	-	-	-	-	-	-
16,31	Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	-	-	39	-	-	24,015,990
17.18	Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi	-	-	-	-	-	-
19, 20, 21,22	Kimyasal ve Eczacılık Ürünleri ile Petrol, Kauçuk ve Plastik Sanayi	-	17	12	-	583,237	8,685,847
23	Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi (Cam, Seramik, Çimento, Kireç, Mermer ve Hazır Beton)	2	-	-	4,948,323	-	-
24.25	Alüminyum ve Metal İşleme Sanayi	24	29	110	2,176,000	39,204,266	63,705,173
26	Bilişim ve Elektronik Sanayi	-	-	-	-	-	-
27,28,33	Elektrik Malzemeleri ile Makine ve Teçhizat İmalat ve Montaj Sanayi	-	-	-	-	-	-
29,30,32	Diğer İmalat Sanayi(Ulaşım Araçları, Mücevherat, Müzik ve Spor Malzemeleri, Oyuncak ve Tıbbi Ürünlerin İmalatı)	-	-	24	-	-	7,967,258
A	İmalat Sanayi Projeleri Toplamı	116	55	451	22,251,773	42,668,392	176,613,155
5,6,7,8,9	Madencilik ve Taşocakçılığı Ürünleri	-	-	-	-	-	-
35	Havalandırma Sistemi ile Elektrik, Gaz ve Buhar Üretim ve Dağıtım	-	-	-	-	-	-
36,37, 38,39	Şebeke Su, Kanalizasyon ve Atık Yönetim Faaliyetleri ile Hurdacılık	43	-	-	-	21,319,053	-
B	Sanayi Yatırım Projeleri Toplamı	159	55	451	22,251,773	63,987,445	176,613,155
C	Tüm Sektörler Genel Toplamı	1,358	1,094	1,094	1,563,391,261	1,561,999,060	1,139,747,735

Not 1: Sanayi alt sektör faaliyet alanları; **NACE Revize.2** AB Ekonomik Faaliyetler İstatistiki Sınıflaması baz alınarak düzenlenmiştir.

Not 2: Üretim içeren bilişim ve elektronik projeleri sanayi sektörü altında, diğer bilişim ve elektronik projeleri ise haberleşme sektörü içinde değerlendirilecektir.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo 2.7 ise Sanayi Dairesi tarafından sağlanan devlet destek ve teşviklerini içermektedir. Sanayi Dairesi fuarlara katılım desteği, yurt dışı reklam desteği, yurt dışı birim desteği, yurt dışı pazar araştırma desteği, 2/2005 teknoloji geliştirme bölgeleri yasasına göre sağlanan muafiyetler, fiyat istikrar fonu ve gümrük vergilerine ilişkin şartlı muafiyetler kapsamında verilen destekler, ISO 9001 - ISO 22000 - ISO 14001 - OHSAS 18001 - TSE Ürün belgesi - CE işareti - ISO/IEC 27001 ve G uygunluk belgesi gibi standart belgelerine sağlanan katkı gibi pek çok alanda sanayi sektörüne devlet destekleri sağlayarak, sanayi sektörünün gelişimine katkı yapmaktadır. Ülkemizdeki sanayi sektörünün tanıtımını sağlayacak yurtdışı reklamlar yapan ve uluslararası fuarlara katılan firma sayısı oldukça yetersizdir. Uluslararası fuarlara katılıp katılım desteği alan firma sayısı 2019 yılında 16, 2020 yılında 26 ve 2021 yılında 8'dir. Yurtdışı reklam desteği alan firma sayısı ise 2019 yılında 2 adet, 2020 yılında 1 adet ve 2021 yılında yine 1 adettir. İşletmelere standart belgeleri almanın önemi ve devlet tarafından

sağlanan katkı hususunda gerekli bilgilendirme yapılmaya çalışılmalıdır. 2011 yılında 34 firma uluslararası standart belgeleri katkısı alırken, geçen yıllar itibarı ile bu sayısı gittikçe azalmıştır. 2019 yılında 5 firma, 2020 yılında 5 firma ve 2021 yıllarında ise 2 firma uluslararası standart belgeleri katkısı almayı başarmıştır.

Ayrıca, Sanayi Dairesi Müdürlüğü 47/2000 sayılı yasa kapsamında Devlet Planlama Örgütü'nden teşvik belgesi almış sanayi yatırım projelerinin gerçekleşmesi esnasında 2 tür muafiyet belgesi düzenlemektedir. Bu kapsamda, fatura tutarı üzerinden 2019 yılında 36,093,854 ₺ değerinde, 2020 yılında 41,500,434 ₺ değerinde ve 2021 yılında 19,211,126 ₺ değerinde makine teçhizat ve bina inşaat malzemesinin muafiyeti onaylanmıştır. Bu miktarlar teşvik belgesi almış sanayi yatırım projelerinin ne kadarının gerçekleştiği hakkında genel fikir edinmemizi sağlamaktadır.

Tablo - 2.7 Sanayi Dairesi Tarafından Sağlanan Devlet Destek ve Teşvikleri

NO	DEVLET DESTEĞİ		YIL			Endeks (2019=100)	
			2019	2020	2021	2019-2021	
A	Fuarlara Katılım Desteği	Firma Sayısı	16	26		8	-50.0%
		Toplam Miktar (₺)	831,687	2,232,549	1,406,208	69.1%	
B	Yurtdışı Reklam Desteği	Firma Sayısı	2	1		1	-50.0%
		Toplam Miktar (₺)	59,797	10,748	43,307	-27.6%	
C	Yurt Dışı Birim Desteği	Firma Sayısı	1	-		-	-100.0%
		Toplam Miktar (₺)	7,434	-	-	-100.0%	
1	Yurt Dışı Pazar Araştırma Desteği	Firma Sayısı	-	6		1	-100.0%
		Toplam Miktar (₺)	-	38,043	7,141	-100.0%	
E	2/2005 Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası'na Göre Sağlanan Muafiyet Miktarı (₺)		-	-	-	-	-
F	Fiyat İstikrar Fonu ve Gümrük Vergilerine İlişkin Şartlı Muafiyetler Kapsamında Muafiyet Sağlanan Fatura Sayısı(adet)		396	350	382	-3.5%	
G	Standart Belgeleri Katkısı (ISO 9001, ISO 22000, ISO 14001, OHSAS 18001, TSE-HYB Ürün Belgesi, CE İşareti, ISO/IEC 27001 ve G Uygunluk Belgesi)						
		Firma sayısı	5	5	2	-60.0%	
		Belge Sayısı	16	8	2	-87.5%	
		Devlet Desteği Toplamı (₺)	97,340	64,312	28,443	-70.8%	
H	47/2000 sayılı Teşvik Yasası'na göre muafiyeti onaylanan makine teçhizat ve bina inşaat malzemelerinin fatura tutarı (₺)		36,093,854	41,500,434	19,211,126	-46.8%	

Kaynak: Sanayi Dairesi

Ticaret Dairesi'nin teşviklendirdiği sanayi ürünleri tablo 2.8'de listelenmiştir. 2021 yılında sağlanan %14 teşvik primi miktarı; 2019 yılına göre ise %80.4 oranında ve 2020 yılına göre ise %78.0 oranında azalışla 195,509 ₺ olarak gerçekleşmiştir. Ticaret Dairesi tarafından yıllara göre düzenli şekilde teşviklendirilen tek ürün konfeksiyondur. Konfeksiyon ürünlerinin yurtdışı piyasalarda uygun fiyat üzerinden satılması amacı ile 2019–2020 yılları arasında kapsayan iki yıllık dönemde desteği 1,362,343 ₺ değerinde %14 teşvik primi desteği, 851,984

₺ kara navlun teşvik primi desteği ve 40,603 ₺ hava navlun teşvik primi desteği olmak üzere toplam 2,254,930 ₺ değerinde ürüne devlet desteği sağlamıştır.

Tablo - 2.8 Ticaret Dairesi'nin Başlıca Sanayi Ürünlerine Sağladığı Navlun ve Teşvik Primi Değerleri

NO	ÜRÜN	14 % TEŞVİK PRİMİ			KARA NAVLUN TEŞVİK PRİMİ			HAVA NAVLUN TEŞVİK PRİMİ		
		2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
1	Konfeksiyon	712,264	650,079	89,436	-	851,984	208,085	-	40,603	233,728
2	Kahve	3,501	3,634	2,846	-	58,908	31,197	-	-	-
3	Kompoze Mozaik ve Taş	97,798	88,696	-	-	493,339	-	-	-	-
4	Mermer	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	İlaç	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Alkollü İçki	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Kuruyemiş	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Mobilya	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Peçete, Havlu ve Çöp Torbası	-	-	-	-	7,980	-	-	-	-
10	Hazır Buz Küpü	19,906	10,334	-	-	66,000	73,115	-	-	-
11	Donmuş Tavuk Eti	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Logar Kutusu	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Meşrubat	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14	Zeytin ve Zeytin Yağı	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15	Poşet Çanta	5,542	9,801	3,751	-	6,149	7,788	-	-	-
16	Tuğla	-	-	-	-	15,000	-	-	-	-
17	PPRC Boru	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	Harup Pekmezi	630	-	-	-	-	-	-	-	-
19	Helva ve Tahın	83,954	7,700	50,368	-	91,323	86,650	-	-	-
20	Boya Malzemesi	-	-	-	-	20,835	-	-	-	-
21	Macun,Bikla,Turşu,Reçel	41,323	-	-	-	44,914	-	-	-	-
22	Lokum	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Güneş Paneli	-	-	-	-	63,874	-	-	-	-
24	Çanta ve Valiz	34,199	119,705	49,108	-	95,356	47,231	-	1,572	-
25	Donmuş Limon-Mandalın suyu	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Mermi Çekirdeği	-	-	-	-	53,750	195,644	-	-	-
27	Kuş Yemi	-	-	-	-	4,300	-	-	-	-
28	Keçi Boynuzu	-	-	-	-	186,350	292,350	-	-	-
29	Nar	-	-	-	-	6,766	107,170	-	-	-
30	Sıcak Su Tankı ve Ayağı	-	-	-	-	-	21,200	-	-	-
SANAYİ TOPLAMI		999,117	889,949	195,509	-	2,066,828	1,070,429	-	42,175	233,728

Not1: Navlun fatura toplam tutarlarına göre tablo düzenlenmiştir. (Ürün ürün listelenen satış fatura tutarına göre listelenmemiştir. Bu yüzden aynı ürünlerin birden fazla satırda bulunma olasılığı vardır.)

Not2: 2019 Yılında bütçe yetersizliğinden dolayı navlun iadesi ödemesi gerçekleşmedi. Kıstlı olarak bazı firmalara %14 Teşvik Primi ödemesi gerçekleşmiştir.

Kaynak: Ticaret Dairesi

Tablo 2.9'de süt ürünleri olan hellim, kaşar ve peynire sağlanan ihracat teşvik primi(sübvansiyeye) tutarları ihraç edilen ülkelere göre listelenmiştir. Süt ürünlerine sağlanan ihracat teşvik primi miktarları 2019 yılında 9,468,312 ₺ ile 2020 yılında 26,731,980 ₺'dir. 2021 yılında sağlanan teşvik tutarı ise, 2019 yılına göre %306.0 2020 yılına göre de %43.8 oranında artarak 38,439,924 ₺ olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında 9,152,243 kg, 2020 yılında 10,481,672 kg ve 2021 yılında 12,030,393 kg süt ve süt ürününü işletmeler yurtdışına ihraç ederek ihracat teşvik primi almıştır. Bu değerlere göre, 2021 yılında ihraç edilen süt ürünlerinin kilosunda, 2019 yılına göre %31.4, 2020 yılına göre de %14.8 oranında artmıştır. 2021 yılı ağırlık değerlerine göre ise, süt ürünlerinin %45.0'nun Türkiye'ye; geri kalan %55.0'nun ise 3. ülkelere ihraç edildiği tespit edilmiştir. 2021 yılında ihraç edilen ürünlerin %79.9'nun hellim, %3.3'nin kahvaltılık peynir, %2.2'sinin eritme peynir ve %2.0'nin krema olduğu görülmektedir.

Tablo - 2.9 Yıllara Göre Süt Ürünlerine Sağlanan İhracat Teşvik Primi(Sübvansiyeye) Tutarları

NO	MAMÜL	BÖLGE	2019		2020		2021	
			Ağırlık (Kg)	TEŞVİK PRİMİ	Ağırlık (Kg)	TEŞVİK PRİMİ	Ağırlık (Kg)	TEŞVİK PRİMİ
1	HELLİM	Türkiye	2,468,560	2,509,360	2,639,000	8,069,233	3,107,103	8,835,255
		3. Ülke	5,408,311	5,408,311	6,143,075	11,306,491	6,509,270	19,215,509
		TOPLAM	7,876,871	7,917,671	8,782,075	19,375,724	9,616,373	28,050,764
2	KAŞAR	Türkiye	39,008	39,008	259,572	1,267,761	119,706	490,644
		3. Ülke	14,043	41,275	285	427	3,235	6,470
		TOPLAM	53,051	80,283	259,857	1,268,188	122,941	497,114
3	MOZERELLA	Türkiye	139,840	195,040	47,504	125,256	7,696	23,392
		3. Ülke	-	-	19,000	44,500	82,060	164,120
		TOPLAM	139,840	195,040	66,504	169,756	89,756	187,512
4	PEYNİR (Kahvaltılık)	Türkiye	493,388	618,508	231,800	881,372	401,824	1,351,824
		3. Ülke	20,000	60,000	-	-	-	-
		TOPLAM	513,388	678,508	231,800	881,372	401,824	1,351,824
5	PEYNİR (Tost)	Türkiye	-	-	232,334	998,344	51,219	238,203
		3. Ülke	-	-	-	-	-	-
		TOPLAM	-	-	232,334	998,344	51,219	238,203
6	PEYNİR (Eritme)	Türkiye	328,008	580,584	56,808	250,392	270,560	562,120
		3. Ülke	-	-	-	-	-	-
		TOPLAM	328,008	580,584	56,808	250,392	270,560	562,120
7	PEYNİR (Arap Tipi)	Türkiye	-	-	-	-	737	3,685
		3. Ülke	4,050	4,050	13,439	22,559	18,648	49,319
		TOPLAM	4,050	4,050	13,439	22,559	19,385	53,004
8	PEYNİR (Labne)	Türkiye	-	-	-	-	-	-
		3. Ülke	1,100	1,100	-	-	-	-
		TOPLAM	1,100	1,100	-	-	-	-
9	KREMA	Türkiye	235,935	11,076	270,912	-	240,993	-
		3. Ülke	-	-	-	-	-	-
		TOPLAM	235,935	11,076	270,912	-	240,993	-
10	PEYNİR (Beyaz)	Türkiye	-	-	-	-	-	-
		3. Ülke	-	-	-	-	280	-
		TOPLAM	-	-	-	-	280	-
11	PEYNİR (Delikli)	Türkiye	-	-	-	-	4,800	12,000
		3. Ülke	-	-	-	-	-	-
		TOPLAM	-	-	-	-	4,800	12,000
12	YOĞURT	Türkiye	-	-	-	-	-	-
		3. Ülke	-	-	-	-	5,197	-
		TOPLAM	-	-	-	-	5,197	-
13	TELEME	Türkiye	-	-	567,943	3,765,645	1,207,065	7,487,383
		3. Ülke	-	-	-	-	-	-
		TOPLAM	-	-	567,943	3,765,645	1,207,065	7,487,383
GENEL TOPLAM			9,152,243	9,468,312	10,481,672	26,731,980	12,030,393	38,439,924

Kaynak: Kıbrıs Türk Süt Endüstrisi Kurumu (SÜTEK)

Tablo 2.10 KKTC Kalkınma Bankası ile KKTC Merkez Bankası denetimindeki bankaların sanayi ve KOBİ sektörüne kullandığı kredilerin toplamını içermektedir. KKTC Kalkınma Bankası kendi kaynaklarından, hazine kaynaklarından ve Başbakanlık bünyesinde oluşturulan fondan elde ettiği gelirler olmak üzere farklı kaynaklarla öncelikli sektörlere kredi sağlamayı görev edinmiştir. Fonun kaldırılmış olması ve hazine kaynaklı kredilerinden de uzun zamandır kullanılmıyor olması bankanın kendi kaynaklarını daha verimli kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Her kaynak farklı vade, para birimi ve faiz oranları ile yatırım ve işletme kredisi

olarak yatırım projelerinin finansmanında kullanılmaktadır. Banka kendi kaynaklarını genellikle TL ve USD para birimi cinslerinden kullandırmayı tercih etmiştir. Banka uyguladığı piyasa faizinin altındaki faiz oranı, ödemesiz süre ve uzun vade fırsatları ile sanayi ve KOBİ sektörünün gelişmesine katkı yapmaktadır.

Banka bu amaçla sanayi sektörüne, 2021 yılında 10,70,641 ₺ yatırım kredisi ile 6,761,013₺ işletme kredisi kullandırmıştır. Bu değerlere göre, yatırım kredisinin işletme kredisine oranı TL kredisi bazında ise %158.3'dir. KKTC Merkez Bankası denetimindeki bankaların sanayi sektörüne kullandığı krediler ise, diğer bankalar sanayi kredileri bölümü olarak tabloda yer almıştır. Bu krediler işletme ve yatırım kredisi olarak ayrılmamıştır. Buna göre, 2019 yılında 841.4 Milyon ₺, 2020 yılında 1,946.4 Milyon ₺ ve 2021 yılında 3,314.9 Milyon ₺ hacmindeki kredi sanayi sektörünün hizmetine sunulmuştur (tablo 2.10).

Tablo - 2.10 KKTC Kalkınma Bankası ile KKTC Merkez Bankası Denetimindeki Bankaların Sanayi ve KOBİ Sektörüne Kullandığı Kredilerin Toplamı

NO	KAYNAK	PARA CİNSİ	YATIRIM KREDİSİ			İŞLETME KREDİSİ		
			2019	2020	2021	2019	2020	2021
A.1	Banka Kaynaklı Kredi	USD	-	-	-	-	-	-
		EURO	-	-	-	-	-	-
		STG	-	-	-	-	-	-
		TL	13,788,645	12,361,921	10,704,641	19,959,643	12,668,301	6,761,013
A.2	Hazine Kaynaklı Kredi	USD	-	-	-	-	-	-
		EURO	-	-	-	-	-	-
		STG	-	-	-	-	-	-
		TL	-	-	-	-	-	-
A.3	Fon Kaynaklı Kredi	USD	-	-	-	-	-	-
		EURO	-	-	-	-	-	-
		STG	-	-	-	-	-	-
		TL	-	-	-	-	-	-
A	KKTC KALKINMA BANKASI TOPLAM SANAYİ KREDİLERİ	USD	-	-	-	-	-	-
		EURO	-	-	-	-	-	-
		STG	-	-	-	-	-	-
		TL	13,788,645	12,361,921	10,704,641	19,959,643	12,668,301	6,761,013
B	Diğer Bankalar Sanayi Kredileri	Milyon TL	841.4	1,946.4	3,214.9	-	-	-

Not: Diğer Bankalar Sanayi Kredileri olarak nitelendirilen KKTC Merkez Bankası denetimindeki (TMSF bankaları hariç) bankaların sanayi sektörüne kullandıkları kredilerdir. Bu krediler İşletme ve Yatırım kredisi olarak ayrılmamıştır.

Kaynak: KKTC Kalkınma Bankası ve KKTC Merkez Bankası

KOBİ Geliştirme Merkezi(KOBİGEM) ile TC Çukurova Kalkınma Ajansı arasında yapılan anlaşma doğrultusunda ülkemizde faaliyette olan küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) kredi ihtiyaçları için TC Kaynaklı Kredi Destek Programları hazırlanmıştır. Bunlar; Esnaf ve Hizmet sektörüne yönelik %6 Faiz Destek Programı, Yarım Kalmış Otel yatırımlarına yönelik Proje Bazlı Kredi, Sanayi yatırımlarına yönelik Faiz Destek Programı ve Genel Maksatlı Kredilerden

oluşmaktadır. Tablo 2.11’de görüleceği üzere, KOBİ Geliştirme Merkezi (KOBİGEM) aracılığıyla 2019 yılında 41 işletmeye 4,815,000 ₺, kredi kullanılmıştır. 2020 ve 2021 yıllarında Sanayi Yatırımlarına yönelik Faiz Destek Kredi Programları açılmamıştır.

Tablo - 2.11 KOBİGEM Tarafından Koordinasyonu Yapılarak Sanayi Yatırımlarına Yönelik Kullanılan Faiz Destek Programı ile İstihdam Endeksli Faizsiz Kredi Programı

NO	SEKTÖR	2019		2020		2021	
		İşletme Sayısı	KREDİ TUTARI (₺)	İşletme Sayısı	KREDİ TUTARI (₺)	İşletme Sayısı	KREDİ TUTARI (₺)
A	Sanayi Sektörü	24	3,430,000	-	-	-	-
B	Diğer Sektörler	17	1,385,000	-	-	-	-
C	Genel Toplam	41	4,815,000	-	-	-	-

Not 1: Genel Toplam; Esnaf ve Hizmet Sektörüne yönelik %6 Faiz Destek Programı, Yarım Kalmış Otel Yatırımlarına yönelik Proje Bazlı Kredi, Sanayi Yatırımlarına yönelik Faiz Destek Programı, KOBİ Yapılandırma-İş Geliştirme Programı ve Genel Krediler'den oluşmaktadır.

Not 2: 2020-2021 yıllarında Sanayi Yatırımlarına yönelik Faiz Destek Kredi Programları açılmamıştır.

Kaynak: KOBİ Geliştirme Merkezi(KOBİGEM)

2.1.7. Taşocakçılığı

Sanayi sektörü alt bölümlerinden olan taşocakçılığı aynı zamanda inşaat sektörünün tamamlayıcısıdır. Hammadde olarak ülkemizin doğal kaynaklarını kullanan taşocakçılığı ile kırma kum-çakıl, alçıtaşı, mozaik taşı ve yapıtaşı gibi malzemeler üretilebilmektedir. Ülkemizde yeni taşocakları açılmasına izin verilmemektedir. Tablo 2.12’den görüleceği üzere, ülkemizde mevcut toplam 48 taşocağı vardır. Bunlardan 2020 yılında 21 adedi faal iken, 2021 yılında da bu sayı yine 21 olmuştur. 2020 yılında Faal olan Taşocaklarının 2 adedi mozaik taşı, 17 adedi kırma kum-çakıl ve 1’er adedi ise alçıtaşı ile dere kum-çakıl cinsi malzeme üretmektedir. 2021 yılında Faal olan taşocaklarının 3 adedi mozaik taşı, 16 adedi kırma kum-çakıl ve 1’er adedi ise alçıtaşı ile dere kum-çakıl cinsi malzeme üretmektedir. Ruhsat süresinin sonlanması, ruhsat süresi devam etmesine rağmen faal olmayan ve emirname içerisinde olması nedenleri ile 2020 yılında 32 adet faal olamaya ve 2021 yılında ise 27 faal olmayan taşocağı vardır.

Tablo - 2.12 Taş Ocaklarının Faaliyet Durumları

NO	MALZEME CİNSİ	TAŞ OCAĞI SAYISI		FAAL TAŞ OCAĞI SAYISI		FAAL OLMAYAN TAŞ OCAĞI SAYISI	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021
1	Mozaiktaşı	16	15	2	3	14	12
2	Kırma Kum Çakıl	19	19	17	16	2	3
3	Yapıtaşı	14	10	1	1	13	9
4	Alçıtaşı	3	3	1	1	2	2
5	Dere Kum Çakıl	1	1	-	-	1	1
TOPLAM		53	48	21	21	32	27

Kaynak: Jeoloji ve Maden Dairesi

Tablo 2.13’de mevcut taşocaklarının malzeme üretimi ve kullandıkları patlayıcı malzeme miktarları verilmiştir. Mevcut taşocaklarının malzeme üretim değerleri incelendiği zaman, 2021 yılı kırma kum-çakıl üretimi, 2019 yılına göre %14.8 azalmıştır ve 2020 yılına göre %11.7 oranında artmıştır. 2021 yılında alçıtaşı ve yapıtaşı üretimi gerçekleşmemiştir. 2021 yılı mozaik taşı üretimi ise, 2019 yılına göre %5.0 ve 2020 yılına göre ise %9.5 oranında azalmış ve sadece 9,500 ton olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca üretime paralel olarak kullanılan patlayıcı (Amonyum Nitrat ve dinamit) miktarlarında da yıllar itibarı ile değişiklikler olmuştur.

Tablo - 2.13 Mevcut Taş Ocaklarının Malzeme Üretimi ve Kullanılan Patlayıcı Miktarı

NO	MALZEME CİNSİ	TOPLAM MİKTAR (ton)		
		2019	2020	2021
A Malzeme Üretimi				
1	Kırma - Kum Çakıl	3,671,500	2,800,000	3,127,000
2	Alçıtaşı	-	-	-
3	Mozaiktaşı	10,000	10,500	9,500
4	Yapıtaşı	-	-	-
B Kullanılan Patlayıcı				
1	Dinamit	26.2	20.0	22.3
2	ANFO (Amonyum Nitrat)	1,356.4	763.5	982.9

Kaynak: Jeoloji ve Maden Dairesi

2.1.8. Enerji

2.1.8.1. Elektrik

KKTC sınırları içerisinde elektrik enerjisi üretiminden tüketiciye ulaştırılmasına kadar sorumlu olan kurum Kıbrıs Türk Elektrik Kurumu(KIBTEK)'dir. Yasalarımız bu kuruma tesis kurmak, işletmek, bakım-onarım yapmak, iletim ve dağıtım yapmak yetkilerini vermektedir. Bu amaçla kurum Girne'de Teknecik Santrali ile Avrupa Birliği tarafından kuruluş maliyeti karşılanan Serhatköy'deki Güneş Enerji Santralini işletmektedir. Ayrıca, ülkemizin artan enerji ihtiyacının karşılanması için yap işlet modeli ile üretim yapan AKSA Kalecik tesisi kurulmuştur. Elektrik maliyetlerinin ucuzlaması, enerji arz güvenliğinin sağlanması, alternatif enerji kaynaklarından sağlanan enerjinin artırılması ve CO₂ salımının ve enerji yoğunluğunun belirli oranlarda düşürülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, KKTC Enerji Verimliliği Mevcut Durum ve Öneriler Raporu kamu ile sivil toplum temsilcileri işbirliğinde hazırlanmıştır. Ayrıca, sürdürülebilir enerji politikalarının oluşumu için ise 2016-2023 KKTC Enerji Verimliliği Strateji Belgesi Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Tablo - 2.14 Mevcut Elektrik Santrallerinin Üretim Değerleri (MWh)

ÜRETİM SANTRALLERİ	2019		2020		2021	
	Üretilen Enerji (MWh)	Oran	Üretilen Enerji (MWh)	Oran	Üretilen Enerji (MWh)	Oran
Kalecik Dizel Jenaratörleri	719,165	43.20%	714,916	47.62%	725,541	44.04%
Teknecik Buhar Türbinleri	395,333	23.75%	428,134	28.52%	388,043	23.55%
Teknecik Dizel Jenaratörleri	545,522	32.77%	353,079	23.52%	435,794	26.45%
Serhatköy Solar Enerji Santrali	1,450	0.09%	1,939	0.13%	1,686	0.10%
PV toplam Kurulu Güç MW	-	-	705	0.05%	91,673	5.56%
Güney Kıbrıs'dan Alman	9,002	0.54%	11,936	0.79%	33,233	2.02%
Güney Kıbrıs'a Verilen	5,574	-0.33%	9,315	-0.62%	28,363	-1.72%
KKTC TOPLAM ÜRETİM	1,664,898	100%	1,501,393	100%	1,647,607	100%
GÜNEYDEN BESLENEN KÖYLER	0		0		0	
GENEL TOPLAM	1,664,898		1,501,393		1,647,607	

Kaynak: KKTC Elektrik Kurumu

Ülkemizdeki mevcut elektrik santrallerinin üretim değerleri tablo 2.14’de görülmektedir. Bu tablodan görüleceği üzere, ülkemizde üretilen toplam enerji 2019 yılında ise 1,664,898 MWh, 2020 yılında 1,501,393 MWh ve 2021 yılında ise 1,647,607 MWh’dır. 2021 yılında ülkemizde üretilen elektrik enerjisi ise 2019 yılına göre ise %1.0 azalmış ve 2020 yılına göre ise %9.7 oranında artmıştır. Enerji ihtiyacımızın önemli kısmı yapılan anlaşma gereğince Kalecik’te üretim yapan özel sektör işletmesi tarafından karşılanmaktadır. Üretilen toplam enerjinin 2019 yılında %43.20’si, 2020 yılında %47.62’si ve 2021 yılında %44.04’sü bu mobil santralden elde edilmiştir. Tekneçik buhar türbinleri ise üretilen toplam enerjinin; 2019 yılında %23.75’i, 2020 yılında %28.52’si ve 2021 yılında %23.55’i üretmektedir. 2021 yılında Kıbrıs Türk Elektrik Kurumu ve Güney Kıbrıs Elektrik İdaresi varılan anlaşma gereği güney ve kuzey arasındaki elektrik şebekelerini kalıcı olarak bağlamıştır.

Tablo 2.15 Mevcut elektrik santrallerinin aylara göre elektrik üretim değerleri bulunmaktadır. Tablo’dan 2019, 2020 ve 2021 yıllarında Nisan ayının en az enerji üretimi yapılan ay, Ağustos ayında ise en yüksek enerji üretimi yapılan ay olduğu görülmektedir. Buna göre Ağustos ayındaki üretilen enerji değerleri; 2019 yılında %10.6, 2020 yılında %10.9 ve 2021 yılında %12.0’lık oranla gerçekleşmiştir. Yıllara göre Nisan ayında gerçekleşen en düşük enerji değerleri ise; 2019 yılında %6.7, 2020 yılında %5.3’lük oranla ve 2021 yılında %6.4’lük orandır. Aynı yıl içinde en yüksek ile en düşük üretimin yapıldığı ay arasındaki fark 2019 yılında 65,631 MWh, 2020 yılında 83,386 MWh ve 2021 yılında 92,088 MWh’dır. Anlaşılacağı üzere, yoğun(peak) saatleri ve günleri dışında ayları da vardır. Üretim ortalamaları ise 2019 yılında 138,742 MWh, 2020 yılında 125,116 MWh ve 2021 yılında 137,342 MWh olarak gerçekleşmiştir. Tüketim değerlerinin aylık üretim ortalama değerlerine yakın olması hem maliyetlerin hem de elektrik kesintilerinin azaltılmasında etkili bir yöntemdir. Bu nedenle, elektronik sayaç sistemi sayesinde farklı fiyat tarifeleri ve talep güvenliği politikaları oluşturulmuştur. KIBTEK 2021 yılında elektrik tüketiminde çoklu tarife uygulamasına geçmiştir.

Tablo - 2.15 Mevcut Elektrik Santrallerinin Aylara Göre Elektrik Üretimi (MWh)

AYLAR	2019		2020		2021	
	Üretilen Enerji	Oran	Üretilen Enerji	Oran	Üretilen Enerji	Oran
OCAK	157,343	9.5%	157,855	10.5%	135,628	8.2%
ŞUBAT	126,999	7.6%	138,596	9.2%	107,828	6.5%
MART	127,852	7.7%	110,128	7.3%	118,171	7.2%
NİSAN	111,268	6.7%	79,789	5.3%	105,000	6.4%
MAYIS	120,829	7.3%	94,455	6.3%	109,335	6.6%
HAZİRAN	143,027	8.6%	108,407	7.2%	126,239	7.7%
TEMMUZ	171,778	10.3%	156,556	10.4%	186,450	11.3%
AĞUSTOS	176,786	10.6%	163,176	10.9%	197,088	12.0%
EYLÜL	150,810	9.1%	146,446	9.8%	148,421	9.0%
EKİM	127,525	7.7%	114,182	7.6%	129,954	7.9%
KASIM	111,155	6.7%	105,316	7.0%	123,394	7.5%
ARALIK	139,526	8.4%	126,487	8.4%	160,601	9.7%
TOPLAM	1,664,898	100%	1,501,393	100%	1,648,109	100%

Not: Kayıplar ve santral iç tüketim değerleri toplama dahil, güneysden beslenen köyler toplama dahil değildir.

Kaynak: KKTC Elektrik Kurumu

Tablo 2.16’da tüketici sayısı ve tüketiminin tüketici gruplarına göre dağılımı verilmiştir. Kayıplar ve santral iç tüketimi hariç ülkemizde 2019 yılında 1,533,595 MWh, 2020 yılında 1,372,600 MWh ve 2021 yılında 1,430,030 MWh enerji tüketilmiştir. Bu değerlere göre, 2021 yılı tüketim değeri 2019 yılına göre %6,8 azalmış ve 2020 yılına göre ise %4.2 oranında artmıştır. Tüketici grubuna göre en çok tüketim ise; ticari tarife, konut tarifesi, endüstri tarifesi ve savunma tarifesi şeklinde sıralanmaktadır. Tüketici sayısına göre yapılan değerlendirmelerde ise 2021 yılında; 2019 yılına göre %8.7 ve 2020 yılına göre ise %4.3 oranında artışlarla 201,463 tüketici sayısına ulaşıldığı belirlenmiştir. Kayıplar ise genel tüketim miktarı içerisinde 2019 yılında %5.1, 2020 yılında %5.3 ve 2021 yılında %10.3 paya sahiptir.

Tablo - 2.16 Tüketici Sayısı ile Tüketime Tüketici Gruplarına Göre Dağılımı (MWh)

TÜKETİCİ GRUPLARI	TÜKETİCİ SAYISI			TÜKETİM (MWh)		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
01-14. GECİCİ AKIM I-II	1,893	2,029	2,134	14,828	13,378	19,435
02. KONUT TARİFESİ(4 farklı)	146,856	153,477	159,671	518,251	530,523	552,520
03-04. TİCARİ TARİFE I-II	19,478	20,298	20,797	563,513	455,927	506,488
05-06. ENDÜSTRİ TARİFESİ I-II-%5	1,613	1,614	1,614	138,812	115,615	111,933
07-08. TURİZM TARİFESİ I-II	-	-	-	54,163	-	-
09. SU MOTORLARI TARİFESİ	2,980	3,087	3,159	46,523	56,388	56,413
10. SOKAK ISIKLARI TARİFESİ	71	76	76	2,506	2,170	1,786
101. KIBTEK SOKAK AYDINLATMA	2,205	2,296	2,353	22,262	19,763	18,514
102. SOSYAL YARDIM TARİFESİ	801	279	1,140	2,376	3,246	4,600
103.MERDİVEN AYAKLARI	5,934	6,343	6,671	7,695	7,700	8,475
106.YÜKSEK GERİLİM ENDÜSTRİ TARİFESİ	1	-	-	6,760	6,906	9,369
109.SOĞUK ZİNCİR VE AĞILLAR	421	469	498	5,745	6,348	7,333
12. SAVUNMA TARİFESİ	1,867	1,857	1,877	102,410	89,764	91,753
13. DEVLET TARİFESİ	1,010	1,052	1,137	47,071	54,978	40,910
202. TC ELÇİLİĞİ	1	1	1	50	15	2
203. DİPLOMAT TARİFESİ	16	14	14	630	564	499
16. SADECE ÜRETİM PANELİ	129	256	321	-	-	-
GÜNEY KIBRISA VERİLEN	-	-	-	-	9,315	-
TOPLAM	185,276	193,148	201,463	1,533,595	1,372,600	1,430,030
SANTRAL İÇ TÜKETİMİ				46,828	46,261	47,415
KAYIPLAR				84,477	79,911	170,163
GENEL TÜKETİM				1,664,900	1,498,772	1,647,608

Not: Tüketici sayısı olarak yıl sonunda gerçekleşen aktif tüketici sayısı alınmıştır.

Kaynak: KKTC Elektrik Kurumu

2.1.8.2. Su (İçme ve Kullanma Suyu)

Global ısınmanın etkisi sonucu yer altı su kaynaklarımızın azalması ve tarımsal ve kişisel su ihtiyacının bilinçsizce tüketilmesi, ülkemizin su ihtiyacını gün geçtikçe artırmaktadır. Akiferlerden plansız ve rezerve bakılmaksızın tüketim talebine göre yeraltı suyu çekimi, akiferlerdeki su kalitesinin düşmesine ve tuzlanmasına neden olmuştur. İçme ve kullanma ile ticari ve sanayi sektörü su ihtiyaçları, son derece kısıtlı olan bu akiferlerden sağlanmıştır. Güzelyurt Akiferi ülkemizin en büyük yeraltı havzası durumundadır. Bu akiferi besleyen yağışların uzun yıllardan beri yetersiz olması ve bu akiferden yeraltı kaynaklarındaki su yoğunluğunu etkileyecek şekilde aşırı su çekimi yapılması, bu akifere deniz suyu karışmasına neden olmuştur. Güneydoğu Meserya Akiferi'nde de deniz suyu girişi ve kuruma vardır. Çayönü – İncirli - Türkmenköy arasındaki bölümde rezerv durumundaki yeraltı suyu uzun yıllar öncesinden tüketildiğinden yağışa ve yüzey suyu akışına bağlı yıllık beslenme miktarı kadar çekim yapılabilmektedir. Karpaz yarımadasındaki köylere içme suyu sağlayan Yeşilköy akiferi ise tarımsal maksatlar için yapılan yeraltı suyu çekimi nedeniyle, günümüzde kritik bir

noktaya gelmiştir. Büyükkonuk - Yedikonuk akiferi de aynı konumdadır. Girne dağları akiferi ise Güzelyurt akiferi ile birlikte ülkemizin içme suyu ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamıştır. Girne dağları ile Değirmenlik arasındaki bölümde su seviyesinin önemli derecede düşmesine bağlı olarak, Değirmenlik pınarı kurumuştur. Mevcut su durumumuz bu iken, Türkiye’den ülkemize borularla su taşınması can suyu niteliği taşımıştır. Bu suyun içme-kullanma suyu olarak halkımızın hizmetine sunulmasından sonra en kısa sürede tarım amaçlı kullanımı da sağlanacaktır. Böylece, akiferlerdeki sorunların belirli bir süre içerisinde çözülmesi beklenmektedir. Yeraltı su kaynaklarının sürdürülebilir şekilde kullanımını sağlayacak plan ve projeler hazırlanarak, mevcut akiferler düzenli olarak izlenecektir.

Tablo - 2.17 Bölgelere Göre Ruhsatlandırma Onayı Verilen Kuyu Sayıları

BÖLGE	2019		2020		2021	
	Kuyu Sayısı	Oran	Kuyu Sayısı	Oran	Kuyu Sayısı	Oran
GİRNE	111	28.0%	172	40.9%	164	27.7%
LEFKE	85	21.5%	10	2.4%	40	6.7%
İSKELE	83	21.0%	58	13.8%	112	18.9%
GAZİMAĞUSA	60	15.2%	103	24.5%	203	34.2%
LEFKOŞA	29	7.3%	61	14.5%	46	7.8%
GÜZELYURT	28	7.1%	17	4.0%	28	4.7%
TOPLAM	396	100%	421	100%	593	100%

Kaynak: Jeoloji ve Maden Dairesi

Tablo 2.17’den görüleceği üzere, kuyu ruhsatlandırma çalışmaları neticesinde, 2019 yılında 396 adet, 2020 yılında 421 adet ve 2021 yılında 593 adet olmak üzere üç yılda toplam 1,410 adet kuyu açılması için onay verilmiştir. 2021 yılında onay verilen kuyu sayısı; 2019 yılına göre %49.7 ve 2020 yılına göre ise %40.9 oranında artmıştır. Göstergelere göre 2021 yılında en fazla izin Girne Bölgesi’nde verilmiştir. Girne Bölgesi’nde ruhsatlandırılan kuyu sayısı toplam ruhsatlandırılan kuyu sayısı içerisinde, 2019 yılında 111 adet %28.0’lık, 2020 yılında 172 adet ile %40.9’lık ve 2021 yılında 164 adet ile %27.7’lik paylara sahiptir. 2021 yılında en az kuyu ruhsatlandırma onayı Güzelyurt Bölgesi’ne verilmiştir.

Tablo 2.18’den görüleceği üzere,Belediyelerin kullanımına sunulan toplam su miktarı 2019 yılında 41,783,354 m³ ve 2020 yılında 39,710,135 m³’dür. 2021 yılında belediyelerin kullanımına sunulan toplam su miktarı, 2019 yılına göre %9.2 ve 2020 yıllarına göre ise %14.9 oranında artarak 45,627,820 m³ olarak gerçekleşmiştir. Belediyelerin kullanımına sunulan su miktarı aylara göre incelendiğinde, 2019, 2021 yıllarının Mart aylarında ve 2020 Aralık ayında yıl geneline göre en az su kullandırılan aylar olduğu görülmektedir. 2019, 2020 yıllarının

Ağustos aylarında ve 2021 yılının Eylül ayında yıl geneline göre daha çok su kullandırılan aylar olduğu tespit edilmiştir (tablo 2.18).

Tablo - 2.18 Aylara göre Belediyelerin Kullanımına Sunulan Su Miktarı (m³)

SIRA	AYLAR	SU MİKTARI (m ³)		
		2019	2020	2021
1	Ocak	3,047,049	3,008,928	2,947,749
2	Şubat	3,041,955	2,942,070	2,893,040
3	Mart	2,780,354	2,703,465	2,753,014
4	Nisan	3,064,688	2,912,241	3,097,448
5	Mayıs	3,168,211	3,371,626	3,697,101
6	Haziran	4,061,031	3,997,708	4,141,460
7	Temmuz	4,066,038	3,979,765	4,375,350
8	Ağustos	4,270,497	4,046,677	4,720,117
9	Eylül	4,104,584	3,758,109	4,788,542
10	Ekim	3,791,577	2,759,583	4,391,498
11	Kasım	3,333,168	3,530,968	4,299,403
12	Aralık	3,054,202	2,698,995	3,523,098
TOPLAM		41,783,354	39,710,135	45,627,820

Kaynak: Su İşleri Dairesi

Tablo 2.19 Su İşleri Dairesi tarafından belediyelerin kullanımına sunulan yıllık su miktarını göstermektedir. 2019 yılında %16.8'lik ve 2020 yıllarında %17.6'lık, 2021 yılında %16.6'lık pay ile en çok su Girne Belediyesi'nin kullanımına sunulmaktadır. Daha sonra ise 2019 yılında %13.8'lik, 2020 yılında %11.0'lık ve 2021 yılında %11.3'lik paylar ile Lefkoşa Belediyesi gelmektedir. 2021 yılında Girne Belediyesi'nin kullanımına sunulan su miktarı 2019 yılına göre %42.9 oranında artarak ve 2020 yılına göre ise %0.2 oranlarında azalarak 9,766,638 m³ olarak gerçekleşmiştir. Akıncılar Belediyesi ise su ihtiyacını Güney Kıbrıs'tan karşılamaktadır.

Tablo - 2.19 Belediyelerin Kullanımına Sunulan Yıllık Su Miktarı (m3)

SIRA	BELEDİYELER	2019			2020			2021		
		Toplam Su Miktarı (m3)	Oran	Toplam Su Miktarı (m3)	Oran	DSİ tarafından Sağlanan Su Miktarı(m3)	Yerel Kaynaklardan Sağlanan Su Miktarı(m3)	Toplam Su Miktarı (m3)	Oran	
1	Girne Belediyesi	6.833,061	16.8%	9,785,288	17.6%	6,512,399	3,254,239	9,766,638	16.6%	
2	Lefkoşa Belediyesi	5,589,993	13.8%	6,112,296	11.0%	6,673,343	0	6,673,343	11.3%	
3	Mağusa Belediyesi	3,013,534	7.4%	3,780,193	7.4%	4,245,946	82,592	4,328,538	7.4%	
4	Değirmenlik Belediyesi	2,900,177	7.1%	5,173,446	9.3%	3,346,871	1,615,953	4,962,824	8.4%	
5	Lefke Belediyesi	1,885,124	4.6%	6,406,930	11.5%	2,843,909	2,843,909	5,687,818	9.7%	
6	Lapta Belediyesi	2,194,796	5.4%	2,655,341	4.8%	2,078,327	577,260	2,655,587	4.5%	
7	Güzelyurt Belediyesi	2,648,526	6.5%	1,750,840	3.1%	1,188,062	948,586	2,136,648	3.6%	
8	Dikmen Belediyesi	1,755,783	4.3%	3,618,076	6.5%	2,639,706	1,887,281	4,526,987	7.7%	
9	Gönyeli Belediyesi	1,795,302	4.4%	2,805,717	5.0%	2,243,001	38,840	2,281,841	3.9%	
10	Yeni İskele Belediyesi	1,592,587	3.9%	1,852,706	3.3%	2,059,881	0	2,059,881	3.5%	
11	Çatalköy Belediyesi	1,622,159	4.0%	2,309,180	4.1%	1,854,465	587,532	2,441,997	4.1%	
12	Yeni Boğaziçi Belediyesi	1,123,154	2.8%	1,399,149	2.5%	1,351,508	0	1,351,508	2.3%	
13	Mehmetçik Belediyesi	1,088,234	2.7%	872,938	1.6%	947,733	13,804	961,537	1.6%	
14	Alayköy Belediyesi	997,884	2.5%	900,585	1.6%	943,443	0	943,443	1.6%	
15	Paşaköy Belediyesi	734,561	1.8%	744,454	1.3%	819,948	0	819,948	1.4%	
16	Alsancak Belediyesi	999,215	2.5%	931,031	1.7%	1,163,369	467,787	1,631,156	2.8%	
17	Yeni Erenköy Belediyesi	748,457	1.8%	535,856	1.0%	535,637	28,336	563,973	1.0%	
18	Beyarmudu Belediyesi	455,703	1.1%	522,626	0.9%	477,613	36,848	514,461	0.9%	
19	Serdarlı Belediyesi	388,313	1.0%	773,401	1.4%	459,609	428,165	887,774	1.5%	
20	Esenstepe Belediyesi	369,032	0.9%	642,227	1.2%	908,490	108,985	1,017,475	1.7%	
21	Geçitkale Belediyesi	361,055	0.9%	444,529	0.8%	375,342	126,288	501,630	0.9%	
22	Vadii Belediyesi	250,155	0.6%	311,951	0.6%	326,564	0	326,564	0.6%	
23	Akdoğan Belediyesi	307,030	0.8%	216,771	0.4%	237,052	2,962	240,014	0.4%	
24	İnönü Belediyesi	244,990	0.6%	330,039	0.6%	370,508	33,986	404,494	0.7%	
25	Tatlısu Belediyesi	229,682	0.6%	379,582	0.7%	388,923	175,146	564,069	1.0%	
26	Büyükkonuk Belediyesi	263,099	0.6%	303,220	0.5%	346,110	114,779	460,889	0.8%	
27	Dipkarpaz Belediyesi	216,212	0.5%	127,125	0.2%	146,838	11,859	158,697	0.3%	
28	Akncılar Belediyesi	0	0.0%	0	0.0%	0	0	0	0.0%	
TOPLAM		40,607,818	100%	55,685,497	100%	45,484,597	13,385,137	58,869,734	100%	

Not: Akncılar Belediyesi su ihtiyacı Güney Kıbrıs'tan karşılamaktadır.

Kaynak: Su İşleri Dairesi

Tablo 2.20 Mevcut göletlerin kapasiteleri ile Mart-Mayıs ve Eylül-Kasım dönemlerini kapsayan doluluk hacimlerini kapsamaktadır. 2019 yılına göre yapılan değerlendirmede ülkemizdeki göletlerin toplam kapasitesi; Geçitköy Dağdere göleti hariç 14,695,011 m³'dür. Gemikonağı Madendere Göleti 4,121,205 m³ su hacmi ile en büyük kapasiteye sahip gölettir. Sonra sırası ile Akdeniz ve Geçitkale Eğridere Göletleri gelmektedir. 2015 yılında tamamlanan Geçitköy Dağdere Göleti'nin brüt hacim kapasitesi yaklaşık 26.5 milyon m³'dür ve hacmi ülkemizdeki toplam kapasitesinden bile daha fazladır. Türkiye'den getirilen 75 Milyon m³/yıl su bu gölette depolandıktan sonra dağıtılmaktadır.

Belediyelerin kullanımına sunulan su miktarı 2020 yıllarına göre pandemiden dolayı ölçülmemiştir. 2021 yılında ülke genelindeki göletlerin doluluk hacmi; Mart-Mayıs döneminde %51.6 oranında olup 7,586,752 m³; Eylül-Kasım döneminde ise %33.4 oranıyla 4,759,206 m³ olarak ölçülmüştür ve yüzdeler oranında azalış göstermiştir. (tablo 2.20).

Tablo - 2.20 Mevcut Göletlerin Kapasitesi, Yıl İçerisinde Ölçülen Doluluk Miktarları ve Kullanılan Su Miktarı (m³)

NO	GÖLET İSMİ	KAPASİTE (m ³)	MART-MAYIS DOLULUK HACMİ			EYLÜL -KASIM DOLULUK HACMİ		
			2019	2020	2021	2019	2020	2021
1	GEMİKONAĞI MADENDERE	4,121,205	4,121,205	-	1,839,485	1,853,898	-	395,760
2	AKDENİZ	1,468,157	1,468,157	-	1,307,890	1,135,984	-	1,140,067
3	GEÇİTKALE EĞRİDERE	1,360,510	754,731	-	677,205	656,062	-	489,610
4	MERSİNLİK AZGANLIDERE	1,145,065	Ölçülmez	Ölçülmez	Ölçülmez	Ölçülmez	Ölçülmez	Ölçülmez
5	GÖNENDERE	938,666	628,689	-	846,244	898,716	-	694,613
6	BEŞPARMAK ALAGADI ÇİFTLİKDERE	774,575	479,326	-	289,890	432,510	-	160,395
7	KANLIKÖY	730,294	730,294	-	559,354	587,844	-	412,250
8	ARAPKÖY AYANİDERE	608,881	559,126	-	601,013	545,286	-	557,673
9	HAMİTKÖY BAŞTANLIKDERE	529,125	529,125	-	346,203	386,242	-	250,805
10	YILMAZKÖY POLATDERE	517,167	517,167	-	226,000	287,225	-	131,360
11	GÖNYELİ	453,857	453,857	-	287,442	384,374	-	199,696
12	ARAPKÖY UZUNDERE	444,150	444,150	-	Ölçülmez	380,950	-	--
13	ERGAZİ SAYDERE	405,025	405,025	-	316,570	386,415	-	204,496
14	DAĞYOLU ÜÇPARMAKDERE	392,250	392,250	-	117,595	243,290	-	Kurudur
15	SERDARLI AĞILLIDERE	391,880	265,968	-	128,759	268,929	-	94,308
16	DEĞİRMENLİK ÇATALDERE	296,814	296,814	-	Kurudur	296,814	-	Kurudur
17	HASPOLAT	117,390	117,390	-	43,102	98,678	-	28,173
TOPLAM		14,695,011	12,163,274	-	7,586,752	8,843,217	-	4,759,206

Kaynak: Su İşleri Dairesi

Not: 2020 Yılında Pandemiden Dolayı Çalışma Yapılmadı

2.1.9. Serbest Liman ve Bölgesi

Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi 14/77 sayılı yasa ile kurulmuştur. 26/83 sayılı yasa kapsamında yapılan düzenlemeler ile de gelişen ve değişen ekonomik koşullara uygun Serbest

Liman ve Bölgesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat geçen sürede, bu bölgeden beklenen verim alınamamıştır. Bazı dönemler ülkemizin tümünün serbest bölge ilan edilmesi ya da her ilçeye yeni serbest bölgeler oluşturulması tartışmaları yapılmıştır. Serbest bölgelerin ülkemize daha fazla katma değer yaratabilmesi için ticaret yerine özellikle üretim odaklı oluşturulmaları gerekmektedir.

Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi'ndeki işletmeler hurda demir çelik, çimento paketleme, gemi bakım onarım, konteyner depolama, hayvan yemi, küsbe, transit ticaret ve acentelik alanlarında faaliyetler göstermektedir. Bölgede faaliyet gösteren firma sayısı 2016 yılından önce 50-65 aralığında iken 2016 yılından itibaren artış göstermiş ve bu rakam 2021 yılında 94 işletmeye yükselmiştir. 2021 yılında gelen-giden gemi sayısı ise 2019 yılına göre %2.3 ve 2020 yılına göre ise %1.2 oranında azalışla 84 adet olarak gerçekleşmiştir (tablo 2.21).

Tablo - 2.21 Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firma Sayısı, Gelen-Giden Yük Miktarı ve Bölge'nin Faaliyetleri Neticesinde Sağladığı Gelirleri

MEVCUT DURUM	2019	2020	2021	Endeks(2019=100) 2019-2021	Endeks(2020=100) 2020-2021
Bölgede Faaliyet Gösteren Firma Sayısı	94	95	94	-	-1.1%
Çalışan Sayısı	37	49	43	16.2%	-12.2%
Gelen-Giden Gemi Sayısı	86	83	84	-2.3%	1.2%
Gelen Yük Miktarı (Ton)	330,093.9	309,652.2	293,270.2	-11.2%	-5.3%
Giden Yük Miktarı (Ton)	325,631.5	316,535.2	293,586.7	-9.8%	-7.2%
Döviz Gelirleri (USD \$)	-	-	-	-	-
TL Gelirleri	20,435,615	23,352,872	30,243,029	48.0%	29.5%

Kaynak: Gazimağusa Serbest Liman ve Bölge Müdürlüğü

2.2. Sorunlar

Genel Sanayi ve İşyeri sayımı sonuçları doğrultusunda işletmelerin faaliyet konuları, çalışan sayıları ve hukuki işletme şekilleri ile ilgili teknik çalışmalar tamamlanarak iş kayıt sistemi oluşturulmuştur. Fakat henüz işletmelerin; ciroları, kapasiteleri, kullandıkları teknoloji, ürün bilgileri ve imalat verileri gibi teknik detaylarda veri bulunmamaktadır. İşletme bilgilerinin ve ekonomik faaliyetlerinin detaylandırılarak uluslararası standartlarda sınıflandırılmasını ve sektörün mevcut durumunun tespit edilmesini sağlayacak sanayi envanteri henüz tamamlanmamıştır.

Sanayi Yatırım Stratejisi ve Sanayi Sektörü Gelişim Planı henüz tamamlanmamıştır. Bu durum sektörün yeterince yönlendirilmesini ve planlı gelişini olumsuz etkilemektedir.

İşgücü piyasası, teknoloji, çevre, enerji, finans, ulaştırma ve ticaret sektörleri ile sanayi sektörü arasında planlı bir dengenin oluşturulamaması sektörlerin birbiri ile çatışmasına neden olmaktadır. İlgili sektörlerde alınan tedbir ve gelişmelerin sanayi sektörünü etkilediği göz önüne alınarak, buna uygun dengeli plan ve politikaların uygulanması gerekmektedir. Özellikle enerji alanında yaşanan sorunlar sanayi işletmelerini anında etkilemektedir. Ayrıca, ulaşım sektörü gibi bazı sektörlerde yaşanan olumsuz gelişmeler de sanayi sektöründe maliyet artışlarına neden olmaktadır.

Sanayi sektöründe, işletmelerin; kalitelerini, ürünlerini, çevre yönetimini, hizmet ve personel standardını yükselten standart belgelerine sahip olan yeterli sayıda işletme mevcut değildir.

Ülkemizdeki mevcut sanayi bölgelerinde; altyapı sorunları, yönetimsel ve çevresel sorunlar, kaçak inşaat sorunu, arazi ve binaların amaç dışı kullanılması ve uzun süre yarım kalan inşaatların ekonomiye kötü etkisi gibi önemli sorunlar vardır. Bu bölgelerin oluşturulmasından, yönetiminden ve denetiminden sorumlu Sanayi Dairesi, bölge belediyeleri ile zaman zaman sorunlar yaşamaktadır. Ayrıca sanayi bölgelerindeki arazilerin dağıtım ve planlamasından sorumlu komisyonun, önceden belirlenmiş prensipler çerçevesinde arazi tahsisleri yapmasını sağlayacak yasal altyapısı oluşturulmamıştır. Bu amaçla, Sanayi Bölgeleri Yönetim, Denetim ve Planlama Yasası'nın ihtiyaçlara göre güncellenmesi gerekmektedir.

Haksız rekabetin önlenmesi amacı ile 36/2009 sayılı rekabet yasası yasallaşmıştır. Bu yasa kapsamında rekabet kurulu oluşturulmuştur. Fakat kurul, etkili çalışmasını ve kararlar üretmesini sağlayacak yeterli sayıda teknik personel ve teşkilat yasası imkanna kavuşturulamamıştır. Mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti bozucu anlaşmaların kontrol edilmesi, alış veya satış fiyatlarının doğrudan ya da dolaylı olarak belirlenmesi, piyasa veya tedarik kaynaklarının paylaşılması ve işletmeler arasında rekabeti bozucu etkilerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

İşletmelerin diğer önemli bir sorunu ise pazarlamadır. Pazarlama eksikliği satış gücüne neden olmaktadır. Modern pazarlama anlayışı, hangi mala talep olduğu ve ne üretilmesi gerektiğinin araştırılması ile başlamaktadır. İşletmelerin, pazarda oluşan değişimlerden anında

haberdar olmaları büyük önem arz etmektedir. En kısa sürede, diğer ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlüğü olan malların tespit edilmesi gerekmektedir.

İşletmelerde kalite kontrol bilincinin daha da gelişmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kalite kontrol hizmetinin özellikle gıda sektöründe üretim aşamasında olduğu kadar, pazarlama aşamasında da yerinde izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, tüketici güvenliğini ön planda tutarak tarladan tesise kadar işlenmiş gıda ürününün takibini sağlayacak Gıda Yasası ve Ürün Güvenliği Yasası'nın alt mevzuatları henüz hazırlanmamıştır.

Ülkemizin rekabet edilebilirlik seviyesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Ülkemizdeki işletmelerin ihracata yönelmesini güçleştiren çok sayıda unsur vardır. Bunlar arasında ulaşımda karşılaşılan güçlükler, ulaşım maliyetleri, üretim maliyetleri, dış pazarı yeterince takip edememe, markalaşamama ve standartlara uygun kaliteyi yakalayamama en önemli sorunlardır. Bu sorunlar ekonomik ambargoların da etkisiyle, ülkemizde üretilen ürünlerin dış piyasalara geçerli fiyat düzeyinden pazarlanamamasına neden olmaktadır.

Sektörün diğer bir sorunu ise hammadde tedariki esnasında karşılaşılmaktadır. Ülkemizin hammadde konusunda doğal kaynakları kısıtlıdır. Yurtdışından hammadde tedariki esnasında yaşanan sorunlar çeşitlilik arz etmektedir. Bunlar, finansman, fiyat, miktar ve kalitedir. Küçük işletmeler kullanacakları hammaddeyi stok edememekte ve sınırlı miktarda hammadde için de yüksek bedeller ödemektedir. Sık değişen hammadde fiyatları nedeniyle de, maliyetler fiyatların yükselmesine yol açarak bu işletmelerin rekabet gücünü zayıflatmakta ve satış gücünü doğmasına neden olmaktadır. Yüksek girdi maliyetine sahip ürünlerin, dış pazarlarda diğer ülke ürünleri ile rekabet etme olanağı bulunmamaktadır.

Çeşitli nedenler dolayısıyla işletmelerde yaşanan krizler atıl kapasite sorununu daha büyük boyutlara taşımıştır. Atıl kapasite ekonomi için bir yüküdür. Bunlar bir yandan var olan kıt kaynakların israfına, öte yandan da işletmelerin verimli ve karlı bir şekilde çalışmasını engelleyen maliyet artışlarına neden olmaktadır. İşletmelerin üretim için gerekli hammadde finansmanını sağlayamaması ve ihtiyaç duydukları hammaddeyi istedikleri miktar ve zamanda elde edememeleri de kapasitelerinin atıl kalmasına neden olmaktadır.

Sektörün önemli sorunlarından birisi de nitelikli eleman sağlayamamadır. Küçük işletmeler genellikle düz işçi alıp yetiştirmek durumunda kalmaktadırlar. İş başında eğitim ise üretim

değerini etkileyerek, kaliteli mal üretimini engellemektedir. Meslek Liseleri ile sanayi işbirliğine gereken önem verilmemektedir.

Sanayi sektöründeki işletmelerin temel sorunlarından biri de finansman sorunudur. Finansman sıkıntısı, küçük ve orta boy işletmelerin öz kaynak yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. İşletmelerin yatırım ihtiyaçları yanında işletme ihtiyaçları için de düşük faiz oranı ve uzun vade ile kredi kullandırılması gerekmektedir. Ayrıca diğer önemli sorun ise, ihracat yapan sanayiciye İhracat ve Navlun desteklerinin çok geç ödenmesidir. Söz konusu desteklerin planlı bir şekilde ödenmemesi, halihazırda finansman sıkıntısı çeken işletmeleri daha da zora sokmaktadır.

Doğal çevreye uyumlu sürdürülebilir taşocakçılığı oluşturulması çabaları yetersizdir. Taşocakçılığı Yönetim Plan ve Stratejisi hazırlanmamıştır. Ayrıca, maden arama, işletme ve ruhsatlandırma çalışmalarını düzenleyecek ve teknik nezaket sistemini içeren yeni Maden ve Taşocakçılığı Yasası'na gerek vardır. Taşocağı işletmeleri çevre dostu teknolojilerden yeterince yararlanmamaktadır. Mevcut taşocaklarının çevreye yaptıkları zararlar tespit edilmemiş ve olası senaryolar hazırlanmamıştır. Karayollarına ait taşocağı, üretim için hala daha aynalama yöntemini kullanmaktadır. Diğer ocaklar ise uluslararası standartlara uygun basamak sistemi kurallarını uygulayamamaktadır.

Kuzey Kıbrıs Maden ve Endüstriyel Hammaddeler Rezerv Haritası ve Yönetim Planı henüz hazırlanmamıştır.

Enerji kaynaklarının planlama, yönetim ve denetim kabiliyetini oluşturacak strateji, plan ve mevzuatlar hazırlanmamıştır. Uluslararası normlara uygun Enerji Yasası, Yenilenebilir Enerji Yasası ve Enerji Verimliliği Yasası ve alt mevzuatları en kısa sürede yasallaşmalıdır. Enerji, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği ile ilgili uluslararası sertifikalar ülkemizde de düzenlenmelidir. Ayrıca, Enerji Dairesi ve Enerji Üst Kurulu'nun oluşturulması gerekmektedir.

Güneş ve Rüzgar haritaları hazırlanmadığından ülke yenilenebilir temiz enerji potansiyelimiz belirlenmemiştir.

Enerji ve su verimliliği ile ilgili yasal çalışmaların en kısa sürede sonuçlandırılması gerekmektedir. Elektrik üretim, iletim ve dağıtım ile beraber binalar, ulaşım araçları, aydınlatma, beyaz eşya, sanayi, tarım ve turizm sektörlerini de içerecek şekilde hazırlanan Enerji Verimliliği Stratejisi ve Eylem Planı uygulanmaya başlanmamıştır.

Atık Su Stratejisi, Su Havzaları Yönetim Planı ve Deniz Suyu Arıtma ve Kullanma Stratejisi hazırlanmamıştır.

Su İşleri Dairesi teknolojik gelişmelerden yeterince yararlanmamaktadır. Artık günümüzde, su hatlarında oluşan arıza ve hasarların tespiti için sızıntı(ball) sistemi ile depo ve kuyulardaki su seviyesinin otomatik ölçülmesini, su kalitesinin tespitini ve pompaj ayarlarının merkezi sistemden yapılmasını sağlayan su otomasyon(scada) sistemi vardır.

Ülkemizin tanınmasında etkin rol oynayabilecek, coğrafi avantajlardan yararlanarak dış pazarlara açılmamızı kolaylaştıracak ve sanayi sektörünün gelişmesine katkı yapabilecek bir yapıya kavuşturulmayan Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi'nden beklenen verim alınamamıştır. Bu bölgenin, yeni bir yasal düzenleme ve yatırım güdüsü ile üretim odaklı bir bölgeye dönüştürülmesi gerekmektedir.

3. İnşaat

3.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

İnşaat sektörü birçok mal ve hizmet üretimi ile doğrudan bağlantılı olup, istihdama ve büyümeye katkı koymakta, sanayi üretimine altyapı sağlamaktadır. İnşaat sektörünün canlanması, ekonomik duraklamaya giren birçok dünya ülkesinin ekonomik olarak büyümesini sağlamaktadır.

İnşaat sektöründeki büyümeye özel sektör inşaat yatırımları ile birlikte kamu sektörü yol yapım ve tamiri ile su ve kanalizasyon yapım ve tamiri çalışmalarında olumlu etki yapmaktadır.

İnşaat Sektörü, ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel unsurlarından biri olup, diğer sektörlerin gelişmesi ve arasındaki ilişkilerin düzenli ve seri olabilmesi için bir etkidir. Bu niteliği ile inşaat sektörü için ekonomide lokomotif güç tanımlaması yapılmaktadır. DPÖ'nün 1998 yılı verileri dikkate alınarak ekonominin genel durumunu gösteren girdi-çıktı tabloları incelendiği zaman inşaat sektörünün toplam 63 sektörden 27'sini tetiklediği görülmektedir.

Sektör, başta konut olmak üzere bina, fabrika, yol, kanalizasyon, liman, havaalanı, su regülatörü, gölet, baraj gibi inşaat işlerini bünyesinde toplarken, bahçe mimarisi dâhil, park tanzimi, anıt ve heykel türü inşaatları da kapsamına almaktadır. İnşaat işleri altyapı ve üst yapı olarak sınıflandırıldığı gibi bu sektör bina ve bina dışı inşaat işleri olarak da ayırımı tabi tutulmaktadır.

2018 yılında inşaat sektörünün cari fiyatlarla GSYİH'daki payı %5.9 iken, 2019 yılında %5.8, 2020 yılında ise %9.6 olmuştur. 2021 yılına geldiğimizde bu oran 7.5'a düşmüştür.

Müteahhitler Birliği kayıtlarına göre, inşaat sektöründe faaliyet gösteren müteahhit sayısı 2003 yılında 171 iken 2021 yılında 487'ye ulaşmıştır.

İnşaat Taşeronlar Birliği kayıtlarına göre, inşaat sektöründe 2003 yılında 58 taşeron firma çalışırken 2021 yılında taşeron firma sayısı yaklaşık 600'e çıkmıştır. İnşaat sektöründeki sıkışıklık nedeniyle kayıtlı taşeron firmaların büyük bir çoğunluğunun aktif olmadığı da birlik tarafından vurgulanmaktadır.

3.1.1. İnşaat Malzemeleri

KKTC'nde tuğla, alçı, kireç, mermer, briket, taş kırma, termosifon, alüminyum anodlama, çelik boru, parke ve ahşap, boya, elektrik kablosu, alüminyum doğrama, inşaat demir işleri (kapı-pencere) gibi inşaat malzemeleri (girdileri) üreten tesisler faaliyet göstermektedir.

İnşaat malzemesi üreten tesislerin kapasite darlığı, kalite kontrol ve standart sorunları ile bazı malzemelerin yurtiçi üretiminin yapılmaması gibi nedenlerle talebin büyük bir kısmı dışalım yolu ile sağlanmaktadır. Son yıllarda inşaat sektörünün genel ekonomi içindeki payı ile paralel olarak yaşadığı daralma ile birlikte demir, çimento, tuğla ve diğer inşaat malzemelerinin ithalatında az da olsa düşüş görülmektedir. 2020 yılı ithalat verilerine göre çimento üretiminde kullanılan çimento hammaddesi ve çimento ithalatı toplam 346,338 ton olmuştur. Aynı dönemde inşaat demiri ithalatı 67,244 ton olmuştur. 2021 yılı ithalat verilerine göre çimento üretiminde kullanılan çimento hammaddesi ve çimento ithalatı toplam 380,185 ton olmuştur. Aynı dönemde inşaat demiri ithalatı 79,023 ton olmuştur.

Tablo - 3.1 Yıllar İtibarıyla Bazı İnşaat Türlerinin Maliyetleri

İnşaat Türleri	(Cari Fiyatlarla TL/m ²)		
	2019	2020	2021
1. Konutlar			
1.1. Ev	3,265	3,592	4,023
1.2. Apartman	3,180	3,498	3,918
2. Dükkan			
2.1. Dükkan Sendeli	3,180	3,498	3,918
2.2. Dükkan Sendesiz	2,780	3,058	3,425
3. Okul	2,840	3,124	3,499
4. Daire/Ofis	2,710	2,981	3,339
5. Garaj	2,150	2,365	2,649
6. Fabrika	2,150	2,365	2,649
7. Atölye	2,150	2,365	2,649
8. Süthane	2,450	2,695	3,018
9. Salhane	2,450	2,695	3,018
10. Fırın	3,265	3,592	4,023
11. Otel	4,938	5,432	5,667
12. Sinema	4,530	4,983	5,581
13. Gazino	3,870	4,257	4,768
14. Lokanta	3,870	4,257	4,768
15. Benzin İstasyonu	2,675	2,943	3,296
16. Oto tamir Evi	2,150	2,365	2,649
17. Ağıl	1,075	1,183	1,325
18. Kümes	1,075	1,183	1,325
19. Depo	2,015	2,365	2,649
20. Oto-Park	1,990	2,189	2,451

Kaynak: İstatistik Kurumu

3.1.2. Konut

Konut, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayan, ekonomik ve rakamsal içeriği olan bir barınaktır.

Konut üretimi, insana dönük bir yatırım ve insanın yaşam koşullarını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Bireysel ve toplumsal refah düzeyi ile çok yakın ilgisi bulunan konut üretimi, gerek istihdama gerekse pek çok üretim dalından girdi alması nedeniyle ekonominin tümüne olan olumlu katkıları bakımından inşaat sektörü içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizdeki toplam yapı inşaatı içerisindeki en büyük pay, gerek parasal değer bakımından gerekse alan bakımından konut inşaatına aittir.

Ülkemizdeki konut ihtiyacını karşılayacak, konut alanlarını ve konut politikalarını saptamak gerekmektedir. Konut politikaları, ülkesel kalkınma planlarında belirtilen kentsel/bölgesel planlama ile uyum içinde olan kural ve önlemleri içermektedir. Konut politikaları, konut ihtiyacını karşılarken konut çevresi ve yaşayanların sosyo-ekonomik sorunlarının özömlenmesini de kapsamalıdır.

KKTC'de yaşanan sosyo-ekonomik değerişimler ve Annan Planının yaptığı olumlu ekti sonucu inşaat sektöründe özellikle kentlerde konut yapımına hızlı bir ivme kazandırmıştır. Buna paralel olarak kırsal kesimlerde de 2. konut sayılarında ve yabancılara yönelik konut satışlarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu dönemdeki konut arzı ülkemiz ekonomisine ve istihdamına büyük katkılarda bulunmuştur.

2020 yılında konut inşaat alanının toplam inşaat alanı içerisindeki payı %72.2 iken, 2021 yılında %48.3 olarak gerçekleşmiştir. Konut inşaatı için ayrılan değerin toplam inşaat için ayrılan değer içerisindeki payı 2020'de %116.0 iken, 2021'da artarak %67.4 olarak gerçekleşmiştir (tablo 3.2).

Tablo - 3.2 Toplam Yapı İnşaatı ve Konut İnşaatı
(2019-2021)

Yıllar	(TL)					
	Toplam Yapı İnşaatı		Konut		Konut İnşaatı Payı (%)	
	Alan (m ²)	Değer	Alan (m ²)	Değer	Alan (m ²)	Değer
2019	1,131,450	2,777,356,489	832,667	2,246,986,956	73.6	80.9
2020	1,276,084	2,222,701,109	921,010	2,577,743,566	72.2	116.0
2021	1,133,283	3,414,747,783	547,117	2,302,101,674	48.3	67.4

Kaynak: İstatistik Kurumu

2020 yılında konut amaçlı olarak 1,127'si kentsel ve 1,242'si kırsal alanda olmak üzere toplam 2,369 adet inşaat gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ev ve apartman olarak inşa edilen binalardan toplam 4,646 adet konut (daire) üretilmiştir. 2021 yılında konut amaçlı olarak 646'sı kentsel ve 603'ü kırsal alanda olmak üzere toplam 1,249 adet inşaat gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ev ve apartman olarak inşa edilen binalardan toplam 4,507 adet konut (daire) üretilmiştir. 2020 dönemde üretilen konutların %98.34'ü kentlerde ve %1.66'da kırsal alanda yapılmıştır. 2021 dönemde ise üretilen konutların %71.17'si kentlerde ve %28.83'de kırsal alanda yapılmıştır (tablo 3.3-3.4).

Tablo - 3.3 Kentsel Konut İnşaatlarında Gelişme
(2019-2021)

	2019	2020	2021
1. Yapı Sayısı	1,007	1,127	646
2. Daire Sayısı	4,046	4,618	3,208
3. Toplam Yüzölçümü (m ²)	506,971.0	569,898.0	359,270.0
4. Toplam Değeri (TL)	1,385,637,926.0	1,644,323,146.0	1,463,251,538.0
5. Ort. Konut Birimi Alanı (m ²)	125.3	123.4	112.0

Kaynak: İstatistik Kurumu

Tablo - 3.4 Kırsal Konut İnşaatlarında Geliş me
(2019-2021)

	2019	2020	2021
1. Yapı Sayısı	1,232	1,242	603
2. Daire Sayısı	2,548	28	1,299
3. Toplam Yüzölçümü (m ²)	319,473	351,112	187,847
4. Toplam Değeri (TL)	859,245,398	933,420,420	838,850,136
5. Ort. Konut Birimi Alanı (m ²)	125.4	12,539.7	144.6

Kaynak: İstatistik Kurumu

3.2. Sorunlar

Gelişen inşaat sektörü, çevreyi olumsuz etkileyen sektörler arasında yer almaktadır. Bölgesel planların yetersizliğinden kaynaklanan dağınık, düzensiz ve altyapı noksanlığı bulunan, bireysel tercihlere yönelmiş bir yapılaşma eğilimi devam etmektedir. Bu durum sektörün geliştiği güzel plansız gelişmesine ve kıt olan doğal kaynaklarımızın bilinçsizce hızla yok olmasına neden olmaktadır. Annan planından sonra özellikle Girne bölgesinde yaşanan konut ağırlıklı inşaat patlaması bu alanda kötü bir örnek oluşturmaktadır. Konut alanındaki plansız büyüme, tarım alanlarının yok olmasını beraberinde getirmektedir. Başkent Lefkoşa İmar Planı, Girne-Çatakköy İmar Planı, Girne Koruma Çevre Planı, Alagadi Çevre Planı, Beyarmudu İmar Planı ve Ülkesel Fizik Planı yürürlüğe girmiştir. Ancak diğer şehirlerimizde de imar planlarına ihtiyaç vardır. Diğer kentlerdeki imar planlarının henüz yürürlüğe girmeyişi, kentlerde dağınık ve çarpık gelişmelere neden olmaktadır. Su ve yolu olan her yere parselasyon yaparak inşaat yapılabilmektedir. Bu yüzden ihtiyacın üzerinde parsel açılmakta ve konut yerleşimi dağınık olmaktadır.

Yapılan her türlü inşaatın zemininin jeolojik olarak incelenmesi için (depremsellik ve heyelan durumu, suyun drenajı, tabakaların geçirgenliği v.b.) gerekli teknik donanım noksanlığı, finansman güçlükleri ve büyük ölçüde dışalım mallarındaki fiyat artışlarından kaynaklanan maliyet artışları sektörün gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

KKTC'nde gerek yerel üretimi yapılan, gerekse çeşitli ülkelerden ithal edilen inşaat malzemelerinde kalite kontrolü yapılacak ve standardizasyonu gerçekleştirecek sistemin henüz kurulamamış olması inşaat kalitesini düşürücü ve can güvenliğini tehdit eden bir etken

olmaktadır. Yapılacak inşaatların proje aşamasından başlayarak, tamamen bitirilmesine kadar geçecek sürede bağımsız ve sadece bu işle uğraşan denetim örgütlerinin olmayışı önemli bir sorundur.

Modern inşaat teknolojisinin ülkemizde henüz yaygın olarak kullanılmaması bakım-onarım maliyetlerini yükseltmekte ve çevre görünümünü bozarak turistik bir ülke olan KKTC'nden dolaylı maliyetler getirmektedir. KKTC'nde halen yoğun bir şekilde kullanılan betonarme yapı türüne İzolasyon uygulamaları konusunda yeterince önem verilmesi halinde hem kış hem de yaz aylarında önemli enerji tasarrufu sağlanabilecektir.

KKTC'nde son yıllarda önemli bir büyüme yaşayan inşaat sektöründe faaliyet gösteren kaçak ve kayıtsız müteahhit sayısının artması ve bunların kayıt altına alınmasında yaşanan sıkıntılar inşaat sektöründe ciddi sorunlar yaratmaktadır. İnşaat sektöründe çalışan bazı taşeron firmalar yasal olmadığı halde müteahhitlik hizmetleri yapmaktadırlar. İnşaat Encümenliği kaçak müteahhitliği önlemek amacıyla denetimler yapmaktadır. Fakat yaptırım uygulama konusunda gerekli yasal mevzuat altyapısı ve yaptırım gücü olmadığından dolayı tespit ettiği usulsüzlükleri Belediye ve Kaymakamlıklara havale etmektedir. Ülkemizde (1-2-3-4-5) 5 farklı sınıf karnelere sahip müteahhitler bulunmaktadır. Müteahhitlerin mesleki sorumluluk sahibi olanlarının sektör de bulunması ve sektöre yeni katılmak isteyenlerin belli standartlara sahip olması gerekmektedir. Kriter, standartlar ve uygulanacak yaptırımlar konusunda mevzuat ve yasal düzenlemelerin yapılabilmesi için ilgili kurum, kuruluşlar ve meslek örgütleri ile birlikte gerekli düzenleme ve çalışmalar yapılmalıdır.

KKTC'nde gerek yerel üretimi yapılan gerekse çeşitli ülkelerden ithal edilen inşaat malzemelerinde kalite kontrolü yapacak ve standardizasyonu gerçekleştirecek sistemin ivedi olarak kurulması kalite ve güvenlik konusundan inşaat sektörünü daha iyi bir noktaya taşıyacaktır.

İnşaat piyasasında mevcut olan bitmiş fakat değerlendirilmeyen yapılar ve yarım inşaatlar, sektörün en önemli sorunlarından biridir. Son dönemde piyasada hissedilen durgunluk aşılmadığı takdirde inşaat sektörünün yarattığı katma değerden yararlanan 70'e yakın alt sektör de ekonomik çıkmaz içerisine girecektir.

YAP-SAT sektöründe fiyat, iklim ve doğa avantajlarımız nedenleri ile yakalanan iyi bir dış Pazar fırsatı mevcut olup yabancıların mülk edinmesine yönelik bürokratik işlemlerin hızlandırılması ve kısaltılmasının yanı sıra yabancıların KKTC'ye pandemi koşulları çerçevesinde gelmelerinin kolaylaştırılması şu anda durgun olan piyasaya ivme kazandıracaktır.

4. Ticaret ve Pazarlama

4.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

4.1.1. Toptan ve Perakende Ticaret

KKTC ekonomisi küçük bir ekonomi olması nedeniyle özel niteliklere sahiptir. Toptan ve perakende ticaret sektörü, yarattığı katma değer, istihdam ve diğer sektörlerle olan ilişkilerinde, ülkemiz ekonomisinin oluşturduğu şartlar gereği önemli bir yer tutmaktadır. KKTC jeolojik yapısı nedeniyle doğal yeraltı kaynaklarına sahip değildir. Bunun bir sonucu olarak, üretim, yatırım ve kaynak yaratılması açısından ve bunların optimum düzeyde kullanılarak optimum bir verim alınabilmesi için yüksek bir ithalatın yaratılması gereği doğmaktadır. Bu nedenle, ülkemiz ekonomisinin gelişmesinde dış ekonomik ilişkilerin, dolayısıyla ticaret sektörünün büyük önemi ve ağırlığı vardır.

2020 yılında 1977 yılı sabit fiyatlarıyla sektör katma değeri, 2,225.1 TL olarak gerçekleşirken bu değer 2021 yılında 2,240.1 TL olarak gerçekleşmiştir. 2020 yıllı milli gelir gerçekleşme rakamlarına göre sektör katma değerinde reel olarak % 18.7 oranında bir küçüme yaşanmıştır. Sektörün GSYİH’da cari fiyatlarla 2020 yılında % 10.3 olan payı 2021 yılı gerçekleşme rakamlarına göre % 10.4 olarak gerçekleşmiştir.

4.1.2. Dış Ticaret

KKTC’nin dış ticareti özellikle ihracatımızı engelleyici ABAD kararlarının olumsuz etkilerini gidermek amacı ile alınan kararlı önlemler sonucu Türkiye’ye yönelerek gelişme göstermiştir. 2021 yılı verilerine göre toplam ithalatımız içerisinde Türkiye’nin payı % 62.9 ve diğer ülkelerin %37.1 olurken, ihracatımız içerisinde Türkiye’nin payı %47 ve diğer ülkelerin ise %53 olarak gerçekleşmiştir (tablo 4.1.).

Tablo- 4.1 Dış Ticaretin Ülkelere Göre Dağılımı
(2019-2021)

	(Milyon ABD \$)													
	2019						2020						2021	
	İthalat		İhracat		İthalat		İhracat		İthalat		İhracat		Değer	Pay (%)
1.Türkiye	927.2	58.4	43.1	49.1	796.3	60.3	49.5	46.5	988.2	62.9	63.4	47.0		
2.Diğer Ülkeler	660.7	41.6	44.7	46.6	523.3	39.7	56.9	53.5	583.9	37.1	71.4	53.0		
2.1.AB Ülkeleri	287.9	18.1	7.5	5.3	224.7	17.0	7.3	6.9	235.9	15.0	8.0	5.9		
2.1.1.Birleşik Krallık	71.4	4.5	1.3	1.5	59.7	4.5	0.6	0.6	53.5	3.4	0.6	0.4		
2.1.2.Diğer AB Ülkeleri	216.5	13.6	6.2	7.1	165.0	12.5	6.7	6.3	182.4	11.6	7.4	5.5		
2.2.Orta Doğu Ülkeleri	91.8	5.8	30.4	34.6	54.5	4.1	31.7	29.8	99.0	6.3	33.4	24.8		
2.3.Uzak Doğu Ülkeleri	102.3	6.4	0.2	0.2	156.8	11.9	0.0	0.0	140.2	8.9	0.1	0.1		
2.4.ABD	15.4	1.0	0.9	1.0	13.6	1.0	4.0	3.8	16.9	1.1	15.7	11.6		
2.5.Diğer Ülkeler	163.3	10.3	5.7	6.5	73.7	5.6	13.9	13.1	91.9	5.8	14.2	10.5		
Toplam	1,587.9	100.0	87.8	95.7	1,319.6	100.0	106.4	100.0	1,572.1	100.0	134.8	100.0		

Kaynak : Ticaret Dairesi

Tablo-4.2 Dış Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı
(2019-2021)

	(Milyon ABD \$)					
	2019		2020		2021	
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)
1.Türkiye	970.3	57.9	845.8	59.3	1,051.6	61.6
2.Diğer Ülkeler	705.4	42.1	580.2	40.7	655.3	38.4
2.1.AB Ülkeleri	295.4	17.6	232.0	16.3	243.9	14.3
2.1.1.Birleşik Krallık	72.7	4.3	60.3	4.2	54.1	3.2
2.1.2.Diğer AB Ülkeleri	222.7	13.3	171.7	12.0	189.8	11.1
2.2.Orta Doğu Ülkeleri	122.2	7.3	86.2	6.0	132.4	7.8
2.3.Uzak Doğu Ülkeleri	102.5	6.1	156.8	11.0	140.3	8.2
2.4.ABD	16.3	1.0	17.6	1.2	32.6	1.9
2.5.Diğer Ülkeler	169.0	10.1	87.6	6.1	106.1	6.2
Toplam	1,675.7	100.0	1,426.0	100.0	1,706.9	100.0

Kaynak : Ticaret Dairesi

Tablo- 4.3 Ülkelere Göre Dış Ticaret Dengesi
(2019-2021)

	(Milyon ABD \$)								
	2019			2020			2021		
	İthalat	İhracat	Dış Tic. Dengesi	İthalat	İhracat	Dış Tic. Dengesi	İthalat	İhracat	Dış Tic. Dengesi
1.Türkiye	927.2	43.1	-884.1	796.3	49.5	-746.8	988.2	63.4	-924.8
2.Diğer Ülkeler	660.7	44.7	-616.0	523.3	56.9	-466.4	583.9	71.4	-512.5
2.1.AB Ülkeleri	287.9	7.5	-280.4	224.7	7.3	-217.4	235.9	8.0	-227.9
2.1.1.Birleşik Krallık	71.4	1.3	-70.1	59.7	0.6	-59.1	53.5	0.6	-52.9
2.1.2.Diğer AB Ülkeleri	216.5	6.2	-210.3	165.0	6.7	-158.3	182.4	7.4	-175.0
2.2.Orta Doğu Ülkeleri	91.8	30.4	-61.4	54.5	31.7	-22.8	99.0	33.4	-65.6
2.3.Uzak Doğu Ülkeleri	102.3	-	-102.3	156.8	0.0	-156.8	140.2	0.1	-140.1
2.4.ABD	15.4	-	-15.4	13.6	4.0	-13.6	16.9	15.7	-16.9
2.5.Diğer Ülkeler	163.3	5.7	-157.6	73.7	13.9	-59.8	91.9	14.2	-77.7
Toplam	1,587.9	87.8	-1,500.1	1,319.6	106.4	-1,213.2	1,572.1	134.8	-1,437.3

Kaynak : Ticaret Dairesi

KKTC'nin ihracatı 2021 yılında 134.8 milyon ABD doları, ithalatı ise 1,572.1 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılında 1,426 milyon ABD doları olarak gerçekleşen dış ticaret hacmimiz 2021 yılında 1,706.9 milyon ABD doları seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Tablo-4.4 Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında Güney Kıbrıs'la Olan Ticaret
(2019-2021)

	(ABD \$)		
	2019	2020	2021
İthalat	1,178,210.0	1,495,998.0	1,275,350.0
İhracat	5,331,557.0	4,603,640.0	6,123,707.0

Kaynak: Ticaret Dairesi

	(Milyon KWs)		
	2019	2020	2021
Güney Kıbrıs elektrik			
İthalat	9.002	11.936	33.233
İhracat	5.574	9315	28.363

Kaynak: Ticaret Dairesi & KIB-TEK

2005 yılında Yeşil Hat Tüzüğü'nün uygulamaya girmesi ile Güney Kıbrıs ile olan ticaret hacmimizde gelişme gözlemlenmektedir. Ancak gerek Yeşil Hat Tüzüğü'nün tam anlamı ile uygulanamamasından gerekse KKTC'ye yönelik olan izolasyonların ortadan kaldırılmamasından dolayı Yeşil Hat Tüzüğü beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır.

Güney Kıbrıs ile olan ihracat hacmimiz tablo 4.4'de görüldüğü üzere dalgalı bir trend izlemektedir. Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında Güney Kıbrıs'a olan ihracatımız içerisinde ağırlıklı paya sahip mallar taze sebze ve meyve, taze balık, plastik mutfak eşyaları, plastik ambalaj malzemeleri, mobilya ve inşaat malzemeleridir.

2020 yılında tarım ürünlerinin dışsatımımız içerisinde %36,4 olan payı 2021 yılında %27.6 olarak gerçekleşirken; sanayi ürünlerinin payı ise 2020 yılında %65.8, 2021 yılında %72.5 olarak gerçekleşmiştir (tablo 4.5).

Tablo - 4.5 KKTC Dışsatımının Yapısı
(2019-2021)

(Milyon ABD \$)

	2019		2020		2021	
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)
1. Tarım Ürünleri	24.6	28.0	36.4	34.2	37.1	27.6
1.1. Narenciye	19.3	22.0	27.4	25.8	28.7	21.3
1.2. Patates	0.1	0.1	0.5	0.5	0.1	0.1
1.3. Canlı Hayvan	-	..	-	..	-	..
1.4. Diğer Tarım Ürünleri	5.2	5.9	8.5	8.0	8.3	6.2
2. Sanayi Ürünleri	63.2	72.0	70.0	65.8	97.7	72.5
2.1. İşlenmiş Tarım Ürünleri	46.8	53.3	51.0	47.9	56.0	41.5
2.2. Konfeksiyon	1.0	1.1	0.4	0.4	0.3	0.2
2.3. Diğer Sanayi Ürünleri	15.4	17.5	18.6	17.5	41.4	30.7
3. Minareller	-	-	-	-	-	-
Toplam	87.8	100.0	106.4	100.0	134.8	100.0

Kaynak : Ticaret Dairesi

Tablo - 4.6 Ana Mal Gruplarına Göre Dışalım
(2019-2021)

(Milyon ABD \$)

Ana Mal Grupları	2019		2020		2021	
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)
1. Yiyecek ve Canlı Hayvan	218.5	15.4	207.9	15.3	248.7	15.8
2. İçki ve Tütün	103.7	5.8	67.2	6.1	78.8	5.0
3. Yakıttan Gayrı Yenmeyen Hammaddeler	15.5	1.3	14.3	1.3	17.1	1.1
4. Mineral Yakıtlar Yağlayıcı Madde ve İlgili Olanlar	344.5	16.3	218.7	13.0	344.6	21.9
5. Hayvan ve Sebze Yağları	1.6	0.1	1.6	0.1	2.8	0.2
6. Kimyevi Maddeler	126.8	7.3	127.8	7.5	126.1	8.0
7. Yapıldığı Maddenin Cinsine Göre Tasnif Edilenler	244.9	16.7	193.5	16.2	245.2	15.6
8. Makine ve Nakliye Araçları	366.6	24.7	352.8	26.6	361.2	23.0
9. Çeşitli Mamüller	165.8	12.3	135.8	13.8	147.6	9.4
Toplam	1,500.6	100.0	1,557.2	100.0	1,572.1	100.0

Not: 2014 yılında Sınıflama SITC REV.3'e göre yapılmıştır □

Kaynak : Ticaret Dairesi

4.2. Sorunlar

Ülkemizdeki ticaret sektörünün belirgin özelliği, çok sayıda küçük ölçekli ticarethanelerden oluşmasıdır. Aynı işi yapan ticari işletmelerin çokluğu ve küçüklüğü dağıtım maliyetlerinin yükselmesine, buna bağlı olarak da fiyatların artmasına neden olmaktadır.

Dış ülkelerle olan ticari ilişkilerimizde özellikle ihracatımızın gelişmesinde önemli bir sorun da taşımacılık ve ulaşım faaliyetlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizin ada oluşu, ulaşımın hava ve deniz yoluyla yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu alanda ortaya çıkan başlıca sorunlar.

- Uçak kargo taşımacılığındaki dar kapasite nedeniyle karşılaşılan zorluklar.
- Yükleme ve boşaltmadaki aksaklıklar nedeniyle malların zamanında ve hasarsız ulaşımının sağlanamaması.
- Yükleme ve boşaltma maliyetlerinin yüksek olması.

KKTC'nin coğrafi konumu nedeni ile transit ticaret potansiyeli oldukça yüksektir. Bu alandaki ticaretin özendirilmesi ve geliştirilmesi yanında, başta altyapı eksiklikleri olmak üzere limanlarımıza liner bağlantılı gemi seferlerinin olmaması, işçilik ücretlerinin yüksek olması, yükleme ve boşaltma için yeterli ve modern araç ve gerecin eksikliği, liman derinliğinin az ve konteyner rıhtımının ve alanının bulunmaması gibi ticaretin gelişmesine engel oluşturan nedenlerin ivedilikle çözülmesi gerekmektedir.

5. Turizm

Turizm sektörü, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, küresel aktivite haline gelmiş ve dünya ekonomisinde en hızlı büyüyen ve gelişen sektörlerden biri olmuştur. Küresel ve bölgesel bütünleşmenin güçlendiği bir ortamda yaşanan ekonomik, teknolojik, sosyal ,kültürel ve politik gelişmeler ve değişimler ülkelerin birbiriyle olan ilişki ve bağımlılıklarını artırmakta ve yeni ekonomi politikalarının oluşturulmasına neden olmaktadır. Buna paralel olarak turizm hareketleri de değişmekte ve dünya turizm gelirlerinden paylarını artırmak isteyen ülkeler de Turizmde çeşitliliğe giderek rekabet üstünlüğü sağlamaya çalışmaktadır. Dünyada, ülkelerin kalkınmasında, birçok iş ve işletmeler turizm sektörüne bağımlıdır. Turizm aynı zamanda doğal ve kültürel mirasın korunmasında ve gelecek nesillere fayda sağlayacak şekilde aktarılması yönünde muhafaza edilmesinde de itici güç sağlamaktadır.

Turizm sektörü diğer sektörlerle göre politik sorunlar, salgın hastalıklar, ekonomik krizler gibi olaylardan daha hızlı etkilenmektedir. Bu bağlamda, Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaletindeki Wuhan kentinde ortaya çıkan ve o tarihten beri de küresel olarak yayılmaya devam eden Covid 19 virüsü, başta insan sağlığı olmak üzere, insanla alakalı tüm sektörleri, ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemektedir. Pandeminin yayılımını önlemek için alınan tedbirler kapsamında ülkeler arasında sınırları kapatma, seyahat yasakları, karantinalar gibi tedbirlerden en çok etkilenen hizmet sektörü, alt bileşeninde de insan hareketliliğini içeren turizm sektörü olduğu söylenebilir. Turizmin kısmi lüks bir tüketim aracı olması, ötelenebilir yapısı ile bu olumsuzluktan ilk etkilenen ve en son toparlanan sektörlerden olması beklenmektedir.

Dünya Turizm hareketinde önemli bir paya sahip olan Akdeniz bölgesinde yer alan ülkemiz için de turizm sektörü, ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan önem arz etmektedir. Covid -19 pandemik bir hal aldığından, etkisi tüm dünyada hissedildiği gibi ülkemizde de hissedilmiştir. Yaşanacak gelişmeler, salgının etkisinin ne kadar süreceğine bağlı olarak değişmekle birlikte, turizm sektörünü bir süre etkilemeye devam edeceği ve turizmde kalıcı değişimler yaratacağı düşünülmektedir. Covid-19 sonrası turist davranışlarında da değişim olacağı öngörülmektedir. Yeni normal dönemde kitlesellikten uzak, doğa ile iç içe, katılımın az olduğu, bireysel tatillerin ön plana çıkması beklenmektedir. Turizmi çeşitlendirme, alternatif turizm türlerini ortaya

ıkarma ve turizmi dört mevsime yayma çabası, salgın sonrası bu durumun kendiliğinden bu yöne doğru kayması bir fırsat olarak görülmektedir.

5.1.Mevcut Durum ve Gelişmeler

5.1.1.Yolcu Sayısındaki Gelişmeler

2020 yılında KKTC'ye gelen yolcu sayısı dünyada yaşanan salgın hastalık nedeniyle 2019 yılına göre % 77.8 oranında azalarak 1,749,979'dan 388,837'ye düşmüştür. 2021 yılında ülkemize gelen yolcu sayısı 2020 yılına göre % 42.0 oranında artarak 552,312'ye yükselmiştir. 2019 yılına göre ise 2021 yılı yolcu sayısı artış hızı % - 68.4 olarak gerçekleşmiştir (tablo 5.1.1).

Tablo - 5.1.1 Yolcu Sayısında ve Yapısında Gelişme

lke	2019		2020		2021	
	Yolcu Sayısı	Oran (%)	Yolcu Sayısı	Oran (%)	Yolcu Sayısı	Oran (%)
1. Türkiye	1.358.465	77,6	307.717	79,1	438.700	79,4
2. Diğer	391.514	22,4	81.120	20,9	113.612	20,6
Toplam	1.749.979	100	388.837	100	552.312	100

Kaynak:Turizm Planlama Dairesi-Polis Genel Müdürlüğü

KKTC'ye gelen yolcuların uyruklarına göre dağılımı tablo 5.1.2'de görülmektedir. Buna göre 2021 yılında en yüksek yolcu sayısına sahip Türkiye'yi(TC) sırasıyla Nijerya, İnan, Almanya, Pakistan ve Rusya takip etmektedir. 2021 yılı TC uyruklu yolcu sayısı 2019 yılına göre % 67.7 düşüş, 2020 yılına göre ise % 42.6 oranında artış göstermiştir. 2021 yılında Almanya uyruklu yolcu sayısı 2019 yılına göre % 81.1 düşüş, 2020 yılına göre % 3,3 oranında artış göstermiştir. 2021 yılında İngiltere (U.K.) uyruklu yolcu sayısı 2019 yılına göre % 81 düşüş, 2020 yılına göre % 2.3 oranında azalarak 5,432 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo - 5.1.2 KKTC'ye Hava ve Deniz Yolu ile Gelen Yolcuların Uyruklarına Göre Dağılımı (KKTC uyruklular hariç)			
	2019	2020	2021
A.B.D.	3.994	927	1.610
Almanya	49.913	9.149	9.454
Avustralya	979	110	142
Avusturya	7.329	579	462
Azerbeycan	5.626	943	1.607
Belçika	6.487	1.613	285
Beyaz Rusya	2.371	495	1.198
Bulgaristan	2.251	1.031	668
Çek Cumhuriyeti	15.554	47	148
Çin	1.988	515	427
Danimarka	4.100	120	289
Estonya	266	36	59
Fas	1.561	674	927
Finlandiya	5.490	237	377
Fransa	16.316	3.529	1.343
Güney Kıbrıs	5.062	790	762
Gürcistan	1.607	276	459
Hollanda	7.301	340	653
Irak	10.825	2.236	2.414
İngiltere (U.K.)	28.578	5.562	5.432
İngiltere(Kıbrıslı Türk)	15.706	3.437	3.003
İran	19.086	3.720	10.007
İrlanda	936	156	200
İspanya	927	99	180
İsveç	6.061	2.557	829
İsviçre	2.960	166	576
İtalya	5.160	269	397
Kanada	1.054	228	415
Kazakistan	7.894	1.760	2.914
Kırgızistan	3.073	745	1.115
Letonya	632	86	159
Lübnan	4.226	904	1.419
Mısır	3.093	992	850
Moldovya	1.980	467	605
Nijerya	9.346	6.966	16.193
Norveç	4.763	605	767
Özbekistan	2.216	558	991
Pakistan	5.523	2.809	6.075
Polonya	8.353	182	204
Romanya	1.735	252	439
Rusya Federasyonu	16.521	2.799	5.500
Suriye	9.271	1.754	1.601
Slovakya	6.933	35	169
Slovenya	1.805	26	64
Türkiye	1.358.465	307.717	438.696
Türkmenistan	9.681	1.511	1.788
Ukrayna	11.006	1.914	3.054
Ürdün	12.617	3.478	4.048
Yunanistan	1959	274	274
Diğer	39.399	13.162	21.056
Toplam	1.749.979	388.837	552.304
Turizm Planlama Dairesi - Polis Genel Müdürlüğü			

5.1.2. Geceleme ve Doluluk Oranları

2019 ve 2020 yıllarında turistik konaklama tesislerinde konaklayan turist sayısı 1,149,714 ve 265,325 doluluk oranları da % 50.4 ve % 17.0 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında konaklayan turist sayısı 401,516, doluluk oranı da % 26.8 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında konaklayan turist sayısı 2019 yılına göre % 65.1 düşüş, 2020 yılına göre ise % 51.3 oranında artış göstermiştir. 2021 yılında toplam geceleme sayısı 2019 yılına göre % 70.9 düşüş, 2020 yılına göre ise % 64.8 oranında artış göstermiştir (tablo 5.1.3).

	2019	2020	2021
1. Konaklayan Turist Sayısı	1.149.714,0	265.325,0	401.516,0
2. Ortalama Kalış Süresi	3,9	3,0	3,2
3. Toplam Geceleme Sayısı	4.456.543,0	786.609,0	1.296.205,0
4. Doluluk Oranı (%)	50.4	17,0	26,8
Kaynak: Turizm Planlama Dairesi			

5.1.3. Ulaşım Tercihler

Ülkemize gelen yolcuların ulaşım tercihleri tablo 5.1.4'de görülmektedir. Havayolunu tercih eden yolcuların toplam yolcu sayısı içindeki payı yıllar itibarı değişim göstererek 2019 yılında % 95.4, 2020 yılında % 91.2, 2021 yılında ise % 47.4 olarak gerçekleşmiştir. Deniz yolunu tercih eden yolcuların toplam yolcu sayısındaki payı, 2019 yılında % 4.6, 2020 yılında % 8.8 ve 2021 yılında % 52.6 olarak gerçekleşmiştir. Deniz yolunu tercih ederek ülkemize gelen TC uyruklu yolcuların, toplam TC uyruklu yolcu sayısına oranı 2019 yılında % 5.5, 2020 yılında % 10.5 ve 2020 yılında da % 10.8 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo - 5.1.4 Ulaşım Tercihleri

	2019		2020		2021	
	Yolcu Sayısı	Oran (%)	Yolcu Sayısı	Oran (%)	Yolcu Sayısı	Oran (%)
1. Havayolu	1.973.844	95,4	426.545	91,2	575.044	47,4
1.1. Yabancı	384.965	18,6	79.538	17,0	111.453	9,2
1.2. TC uyruklu	1.283.785	62,0	275.542	58,9	391.488	32,3
1.3. KKTC	305.094	14,7	71.465	15,3	72.103	5,9
2. Deniz Yolu	95.148	4,6	41.102	8,8	638.151	52,6
2.1. Yabancı	6.549	0,3	1.582	0,3	2.159	0,2
2.2. TC uyruklu	74.680	3,6	32.175	6,9	47.212	3,9
2.3. KKTC	13.919	0,7	7.345	1,6	13.736	1,1

Kaynak: Turizm Planlama Dairesi ve Polis Genel Müdürlüğü

5.1.4. Turizm Hizmetleri Arzı

Turizm sektörünün diğer sektörlere olan bağımlılığı nedeniyle bu sektördeki hizmet sunumu ekonomik faaliyetlerin tüm alanlarını kapsamaktadır. Turizm hizmetleri sunumunun göstergeleri olarak konaklama tesisleri, seyahat acenteleri, eğlence ve spor tesislerindeki gelişmeler ile hava ve deniz limanları ve karayollarındaki hizmet sunumları göz önüne alınabilir.

Limanlar ve karayolları yanında turistik restoranların hizmet sunumlarının da dahil olmadığı hizmetlerin bir özeti tablo 5.1.5’de görülmektedir. 2019 yılında toplam tesis sayısı 364, toplam personel sayısı da 18,988 olarak görülmektedir. 2020 ve 2021 yıllarında, toplam tesis sayısının 340 ve 376, toplam istihdam edilen personel sayısının da 14,890 ve 12,256 olduğu görülmektedir.

2021 yılında, 2019 yılına göre Turizm sektöründe hizmet veren kuruluşların sayısında % 3.3, yatak sayısında % 2.6 artış, personel sayısında ise % 35.5 oranında düşüş görülmektedir.

Tablo - 5.1.5 Turizm Hizmetleri Arzı

Tesisin Türü	2019	2020	2021	Endeks (2019=100)
1. Turistik Konaklama Tesisleri				
1.1. Tesis Sayısı	153	158	166	108.5
1.2. Yatak Sayısı	25,570	25,766	26,244	102.6
1.3. Personel Sayısı	10,271	6,282	6,048	58.9
2. Diğer Konaklama Tesisleri				
2.1. Tesis Sayısı	12	7	8	66.7
2.2. Yatak Sayısı	433	220	385	88.9
2.3. Personel Sayısı	78	51	63	80.8
4. Turizm ve Seyahat Acenteleri				
4.1. Acente Sayısı	165	141	167	101.2
4.2. Personel Sayısı	495	413	490	99.0
5. Kumarhaneler				
5.1. Tesis Sayısı	34	34	35	102.9
5.2. Personel Sayısı	8,144	8,144	5,655	69.4

Kaynak : Turizm Planlama Dairesi - Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi

2021 yılında, 2019 yılına göre Turistik Konaklama Tesisleri'nde tesis sayısında % 8,5, yatak sayısında % 2.6 artış, personel sayısında ise % 41.1 oranında düşüş görülmektedir. Aynı dönemde, Diğer Konaklama Tesisleri'nde, tesis sayısında % 33,3 oranında düşüş görülürken, yatak sayısında % 11.0 oranında düşüş, personel sayısında ise % 19.0 oranında düşüş görülmektedir. Turizm ve Seyahat Acenteleri'nde, acente sayısında %1.0 artış, personel sayısında da % 1.0 oranında düşüş görülmektedir. Aynı dönemde Kumarhaneler'de, tesis sayısı %3 artış, personel sayısında % 31.0 oranında düşüş görülmektedir (tablo 5.1.5).

2019 - 2021 dönemi konaklama tesislerinin sınıflarına göre dağılımı tablo 5.1.6'da verilmektedir. 2021 yılı verilerine göre KKTC'de mevcut 26,629 yatağın % 98.6'sı, Diğer Konaklama Tesisleri dışındaki konaklama tesislerine ait yatak kapasitesini oluşturmaktadır.

Diğer Konaklama Tesisleri yatak kapasitesinin toplam konaklama tesisleri yatak kapasitesine oranı da % 1.4 olarak saptanmıştır. Tesis sayıları esas alınarak yapılan değerlendirmede, 2021 yılında 5 Yıldızlı Otellerin Diğer Konaklama Tesisleri dışındaki konaklama tesislerine oranı % 13.86, 4 Yıldızlı Otellerin % 3.01, 3 Yıldızlı Otellerin % 10.24, 2 Yıldızlı Otellerin % 14.46, 1 Yıldızlı Otellerin % 8.43, Turistik Bangalovların % 12.65 ve Turistik Pansiyonların %23.49 olduğu saptanmıştır. 2021 yılı yatak kapasitesi dikkate alınarak yapılan değerlendirmede de, 5 Yıldızlı Otellerin yatak kapasitesinin, Diğer Konaklama Tesisleri dışındaki konaklama tesisleri yatak kapasitesine oranı % 60.74, 4 Yıldızlı Otellerin % 5.91, 3 Yıldızlı Otellerin % 9.14, 2 Yıldızlı Otellerin % 8.36, 1 Yıldızlı Otellerin % 2.41, Turistik Bangalovların % 4.69 ve Turistik Pansiyonların % 1.92 olduğu görülmektedir.

Tablo - 5.1.6 Konaklama Tesislerinin Sınıflarına Göre Dağılımı

Tesisin Türü	2019		2020		2021	
	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
1 Yıldızlı Otel	13	477	15	665	14	633
2 Yıldızlı Otel	21	1.589	22	1.801	24	2.193
3 Yıldızlı Otel	16	2.502	16	2.284	17	2.400
4 Yıldızlı Otel	5	1.550	5	1.550	5	1.550
5 Yıldızlı Otel	22	15.690	23	15.940	23	15.940
Özel Belgeli Otel	1	34	1	34	1	34
II. Sınıf Tatil Köyü	3	442	3	442	3	442
Butik Otel	8	826	8	826	9	930
Turistik Bangalov	25	1.550	23	1.434	21	1.230
Apart Otel	2	96	2	96	2	96
Yöresel Ev	2	54	2	54	2	54
Turistik Konut	5	232	5	232	6	238
Turistik Pansiyon	28	334	33	408	39	504
henüz sınıflandırılmayan	1	12	-	-	-	-
kapalı	1	182	-	-	-	-
Toplam	153	25.570	158	25.766	166	26.244
Diğer Konaklama Tesisleri	12	433	7	220	8	385
Genel Toplam	165	26.003	165	25.986	174	26.629

Kaynak : Turizm Planlama Dairesi

2021 yılında konaklama tesislerinin bölgelere göre dağılımı tablo 5.1.7’de verilmektedir. Diğer Konaklama Tesisleri dışındaki tesis türlerinin yatak kapasitesinin büyük bir oranda Girne Bölgesi’nde yer aldığı görülmektedir. Toplam yatak kapasitesinin oransal olarak bölgelere göre dağılımı, % 57.8 Girne Bölgesi, % 25.0 İskele Bölgesi, % 9.5 Gazimağusa Bölgesi, %6.7 Lefkoşa Bölgesi, % 0.1 Güzelyurt Bölgesi ve % 0.7 Lefke Bölgesi olarak görülmektedir. Konaklama tesislerinin oransal dağılımı da % 49.4 Girne Bölgesi, % 21.1 İskele Bölgesi, % 11.4 Gazimağusa Bölgesi, % 13.9 Lefkoşa Bölgesi, % 0.6 Güzelyurt Bölgesi ve % 3.6 Lefke Bölgesi olarak görülmektedir.

Tablo - 5.1.7 Konaklama Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı (2021)

Tesisin Türü	Lefkoşa Böl.		Gazimağusa Böl.		Girne Böl.		Güzelyurt Böl.		İskele Böl.		Lefke Böl.		Toplam	
	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak
	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı
1 Yıldızlı Otel	1	118	2	98	6	183	1	38	4	196	-	-	14	633
2 Yıldızlı Otel	3	436	5	648	11	761	-	-	5	348	-	-	24	2.193
3 Yıldızlı Otel	2	250	4	586	10	1.450	-	-	-	-	1	114	17	2.400
4 Yıldızlı Otel	-	-	-	-	5	1.550	-	-	-	-	-	-	5	1.550
5 Yıldızlı Otel	3	772	1	850	15	9.022	-	-	4	5.296	-	-	23	15.940
Özel Belgeli Otel	-	-	-	-	1	34	-	-	-	-	-	-	1	34
II. Sınıf Tatil Köyü	-	-	-	-	3	442	-	-	-	-	-	-	3	442
Butik Otel	-	-	1	204	7	622	-	-	1	104	-	-	9	930
Turistik Bangalov	-	-	1	60	16	866	-	-	4	304	-	-	21	1.230
Apart Otel	-	-	-	-	2	96	-	-	-	-	-	-	2	96
Yöresel Ev	-	-	-	-	-	-	-	-	2	54	-	-	2	54
Turistik Konut	1	40	-	-	2	84	-	-	2	108	1	6	6	238
Turistik Pansiyon	13	150	5	60	4	68	-	-	13	162	4	64	39	504
Toplam	23	1.766	19	2.506	82	15.178	1	38	35	6.572	6	184	166	26.244
Diğer Konaklama Tesisleri	1	50	1	71	1	112	-	-	5	152	-	-	8	385
Genel Toplam	24	1.816	20	2.577	83	15.290	1	38	40	6.724	6	184	174	26.629

Kaynak : Turizm Planlama Dairesi

5.1.5. Turizm Gelirleri

2021 yılında toplam döviz gelirleri 1380.5 milyon \$, ihracat gelirleri 150.1 milyon \$ ve net turizm gelirleri 340.3 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Net turizm gelirlerinin toplam döviz gelirleri içindeki payı % 24.7, ihracat gelirlerine oranı ise % 226.7 olarak gerçekleşmiştir (tablo 5.1.8).

2021 yılı net turizm gelirleri 2019 yılına göre % 64.3 düşüş gösterirken, 2020 yılına göre de % 105.7 oranında artış göstermiştir. 2021 yılı toplam döviz gelirleri 2019 yılına göre % 24.1

oranında düşüş gösterirken, 2020 yılına göre ise % 46.8 oranında artış göstermiştir. 2021 yılı ihracat gelirlerinde 2019 yılına göre % 81.9, 2020 yılına göre de % 41.1 oranında artış görülmektedir.

Tablo - 5.1.8 Turizm Gelirleri ve Döviz Gelirlerindeki Payı

	(milyon \$)		
	2019	2020	2021
1. Net Turizm Gelirleri	954,5	165,4	340,3
2. Toplam Döviz Gelirleri ¹	1.819,2	940,3	1.380,5
3. İhracat Gelirleri	82,5	106,4	150,1
4. Net Turizm Gelirlerinin Toplam Döviz Gelirlerine Göre Yüzdesi	52,5	17,6	24,7
5. Net Turizm Gelirlerinin Toplam İhracat Gelirlerine Göre Yüzdesi	1.157,0	155,5	226,7

Kaynak: İstatistik Kurumu

5.1.6. Devlet Planlama Örgütü Tarafından Teşvik Belgesi Düzenlenen Turizm Projeleri

Devlet Planlama Örgütü, 47/2000 sayılı Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girdiği 2001 yılından itibaren turizm yatırım projelerini de bu yasa kapsamında değerlendirerek Teşvik Belgesi düzenlemektedir.

Tablo - 5.1.9 Devlet Planlama Örgütü Tarafından Teşvik Belgesi Verilen Turizm Projelerinin Bölgelere ve Yıllara göre Dağılımı

	(TL)					
	2019		2020		2021	
	Sabit Yatırım	Yatak Sayısı	Sabit Yatırım	Yatak Sayısı	Sabit Yatırım	Yatak Sayısı
Girne Bölgesi	987.331.027	1.998	916.260.422	1.166	1.037.703.148	1.594
Gazimağusa Bölgesi	-	-	39.813.841	286	375.255.543	576
Lefkoşa Bölgesi	-	-	44.127.247	120	-	-
İskele Bölgesi	531.097.207	1.194	-	-	843.975.105	1.496
Güzelyurt Bölgesi	-	-	-	-	-	-
Lefke Bölgesi	-	-	-	-	-	-
Toplam	1.518.428.234	3.192	1.000.201.510	1.572	2.256.933.796	3.666

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo 5.1.9'da görüldüğü gibi, 2019, 2020 yıllarında, Teşvik Belgesi düzenlenen turizm yatırım projelerinin, daha çok Girne Bölgesi ile İskele Bölgesi'nde yer aldığı görülmektedir. 2021 yılında da en çok Girne Bölgesi, daha sonra da İskele ve Mağusa Bölgeleri'nde görülmektedir. Teşvik Belgesi düzenlenen turizm yatırım projelerinin toplam yatak kapasitesinin, 2019 yılında 3,192, 2020 yılında 1,572 ve 2021 yılında da 3,666 olduğu saptanmıştır. Teşvik Belgesi düzenlenen turizm yatırım projelerinin toplam sabit yatırım

tutarının 2021 yılında 2020 yılına göre % 125,6, 2019 yılına göre ise % 48,6 oranında arttığı belirlenmiştir.

5.2. Sorunlar

Turizm sektörünü olumsuz yönde etkileyen faktörlerin ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılmasına rağmen, sektörün çözüm bekleyen birçok önemli sorununun halen mevcut olduğu, ayrıca sektörün ülke ekonomisindeki yerinin henüz istenilen düzeye ulaşamadığı görülmektedir.

Doğal çevre ve tarihi dokunun yeterince korunmaması, turistik tesis ve yan tesisler ile eklentilerinin doğal çevreye ve özgün mimariye uyumlu bir biçimde gerçekleştirilmemesi, özel koruma alanları, kıyısal alanlar gibi konularda da etkin politikaların henüz istenilen düzeyde geliştirilmemesi ve paydaşlar arasındaki koordinasyonun sağlanamamasından doğan sorunlar mevcuttur.

Coğrafi konum itibarıyla, yakın çevremizde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ülke turizmini olumsuz yönde etkilemektedir.

Turizm sektörünün ülke genelinde yönlendirilmesinde esas alınacak olan plan çalışmalarının tamamlanmaması, sektörün gelişmesini olumsuz yönde etkileyen önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır.

Ülkemizdeki altyapı ile fiziksel büyümenin paralel gelişmemesinden kaynaklanan sorunlar da turizm sektörünü olumsuz etkilemektedir.

Ülkemizin diğer ülkelerde etkin tanıtımının yeterince yapılamaması ve iyi bir imajın yaratılamaması, sektörde istenilen gelişmelerin sağlanamamasına neden olmaktadır. Ayrıca rekabet üstünlüklerimizin ortaya konulmasındaki güçlükler nedeni ile pazarlamanın düşük fiyatlarla yapılmasının çekim unsuru haline gelmesi, turizm gelirlerinin istenilen düzeyde olmasını engellemektedir.

Tesislerde servis standardının ve kalitesinin düşüklüğü ile yüksek turizm sezonunda kalifiye personel azlığı sektörün gelişmesini engelleyici bir nitelik arz etmektedir.

Direk olmayan uçuşlarda geçmiş yıllara göre bir aşama kaydedilmesine rağmen, yabancı ülkelerden direk ulaşımın sağlanamamış olması ve hava ulaşımındaki organizasyon ve koordinasyon eksikliğinin yarattığı sorunlar sektörü olumsuz yönde etkilemektedir.

Yerel bir hava yolu şirketinin olmayışı dışa bağımlı oluşumuz ve uçak biletleri fiyatlarının çok yüksek oluşu turizm sektörünün gelişmesine engel teşkil etmektedir.

Pazarın çeşitlendirilmemesi, turizm ürününe, özel turizm pazarlarına hitap edebilecek nitelikler kazandırılmasını sağlayabilecek ekonomik, sosyal ve kültürel aktivite ve organizasyonlar ile sektörün desteklenmesi için gereken çalışmaların yeterince yapılmaması sektörün gelişmesini olumsuz etkilemiştir.

Dünya’da turizmdeki yenilik ve çeşitlilik yönündeki değişimlere rağmen, on iki aya yayılan inanç, kültür, agro, eko gibi alternatif turizm modellerinin ülkemizde yeterince yer almaması, uygulanmakta olan sezonluk kitle turizmi, sektörün istenilen düzeye ulaşamamasına neden olmaktadır.

Yüksek gelir düzeyine sahip turistlerin ülkemizi tercih etmesini ve yıl boyu talep yaratılmasını sağlayacak çalışmaların yeterince yapılamaması sektörün gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kırsal bölgelerde yerel halka dayalı küçük ölçekli turizm yatırımlarının yeterli düzeyde geliştirilememesi, ayrıca mevcut teşvik uygulamalarından da yeterli düzeyde yararlandırılmamaları bu bölgelerde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanamamasına neden olmaktadır.

Turizm işletmelerinde devam eden finansman sorunu nedeniyle tesislerde yenileme yatırımları ile ek yatırımların rekabet koşullarının gerektirdiği ölçüde gerçekleştirilememesi, tesislerde standardın düşmesine neden olmaktadır.

Belirli bölgelerde yoğunlaşan tatil amaçlı ikincil konutlar, bölgelerin altyapı sorunlarını artırmakta, turistlerin kayıt dışı olarak pazarlanan ikinci konutlara yönelmesini sağlamakta, bu nedenle de turistik tesislere olan talebin azalmasına ve ülke ekonomisinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Ülkemizde toplu taşımacılığın geliştirilmemiş olması, trafik yoğunluğu ve çevre kirliliği yaratmakta, ayrıca münferit olarak ülkemize gelen turistlerin ülke içinde dolaşımını sınırlandırmaktadır. Bu durum da turizmi olumsuz yönde etkilemektedir.

Turizm faaliyetleri içinde yer alan yat turizminin bölgesel ölçeğe uygun olarak planlama yapılmadan uygulanmaya çalışılması, mevcut dokuyu olumsuz yönde etkilemektedir.

6. Ulaştırma - Haberleşme

6.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Ulaştırma-Haberleşme sektörü ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel altyapılarından birini oluşturmakta olup ve aynı zamanda diğer sektörlerin karşılıklı uyum içinde, etkin olarak faaliyetlerini sürdürebilmesi açısından da önem taşımaktadır. Özellikle başta turizm sektörü olmak üzere ticaret, sanayi ve tarım sektörlerine dışsal ekonomi sağlayarak onları harekete geçirmekte, devamlı bir ekonomik gelişmeye katkıda bulunmakta ve öngörülen ekonomik ve sosyal hedeflerin gerçekleşmesini desteklemektedir.

Sektör, karayolu ulaştırması, havayolu ulaştırması, denizyolu ulaştırması, telekomünikasyon hizmetleri, posta hizmetleri, radyo-televizyon hizmetleri olmak üzere altı alt sektöre ayrılmaktadır.

6.2. Ulaştırma

6.2.1. Karayolu Ulaştırması

KKTC yurtiçi ulaşımının tamamen karayolu taşımacılığına dayanıyor olması, karayolu alt sektörünün ekonomi içindeki önemini ve ekonomimize etkilerini artırmaktadır. Ülkemizde toplam karayolu uzunluğunun yaklaşık 2000 km.'si asfalt kaplamalı ve 500 km'si stabilize yol olmak üzere 2500 km'dir. Bir kısım köy yolları stabilize olmakla beraber her köyün şehirler ve kasabalarla bağlantısını sağlayan en az bir asfalt yolu mevcuttur.

Sınırlarımız içinde kalan yol ağının km²'ye düşen miktarı yaklaşık 750 m olup, bu rakam dünya standartlarına göre oldukça iyi bir karayolu ağına sahip olduğumuzu göstermektedir.

KKTC'nde kentlerarası yolların bakım, tamir ve yenileme çalışmaları Karayolları Dairesi tarafından gerçekleştirilirken kentlerde bu hizmet belediyeler tarafından yürütülmektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Karayolları Master Planı kapsamında mevcut 2500 km uzunluktaki yol ağımız 2012 yılında revize edilmiş olan KKTC 2012-2020 Karayolu Master Planı ile 1625 km'si plana girmiş ve projelendirilmiştir. 1625 km uzunluktaki yolların 454 km'si anayolu ağı ve geriye kalan 1171 km'si 3. Sınıf yollar olarak belirlenmiştir.

KKTC sınırları içerisinde kalan ve 1668 km uzunluğuna ulaşan yolların bakım onarımı ve güvenliği Karayolları Dairesi tarafından sağlanmaktadır. Karayolları Dairesi yaptığı çalışmaları kendi imkanlarıyla emanet usulü veya ihale ile müteahhitlere yaptırmaktadır. KKTC’de 3.sınıf yol olarak tanımlanan ve bu yolların geçtiği güzergahlar üzerinde bulunan yerleşim yerlerinde, ihtiyaç olduğu tespit edilen iç ulaşım yollarındaki yapım, onarım işlerinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli faaliyetleri yürütmek amacıyla Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı arasında imzalanan Karayolu Master Planı 2021-2022 Uygulama Protokolü (Onay) Yasası Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde Girne-Alsancak Anayolu I.ci etap yapım çalışmaları devam etmiş ve yapım çalışmalarının %70’i tamamlanmıştır. Yine aynı dönemde 2012-2020 Karayolları Master Planı kapsamında bulunan Lefkoşa Kuzey Çevre bölünmüş, Güzelyurt-Lefke bölünmüş, İskele-Çayırova bölünmüş, Balalan-Yeni Eranköy I.ci sınıf bölünmüş anayolları yapım işlerinde gerekli duyulan kamulaştırma, elektrik, su, telefon ötelemeleri, ağaç sökümü ile ilgili çalışmalar devam etmiştir. Lefkoşa-Girne Anayolu Lavinyum Sitesi Kavşağı ve bağlantı yolu inşası yapılarak trafiğe açılmıştır. 322 km anayol bakım onarım ve yenileme çalışmaları Yol Projesi hizmet alımı ihalesi yapılmıştır. Atatürk Öğretmen Akademisi- Ercan Hava Limanı yol proje çalışmalarına devam edilmiştir. Ülke ulaşım ağının geliştirilmesi için Değirmenlik-Çatalköy(Girne dağ) Yolu double yol olarak yapımına başlanmıştır. Lefkoşa Kuzey Çevre Yolu’nun 11 km’lik bölümünün açılışı yapılmıştır.

2006 yılında kurulumuna başlanan sabit görüntülü hız kamerası uygulaması kapsamında 2006-2021 yılları arasında bölgelerdeki tehlikeli noktalara toplam 104 adet kamera kurulmuştur. Sabit görüntülü kameraların yanında 2 adet point to point hız kamera sistemi kurulmuştur. Ayrıca sürat tespiti yapan 8 adet mobil araç bulunmaktadır.

6.2.2. Havayolu Ulaştırması

Ülkemiz ekonomisinde özel bir yeri bulunan havayolu ulaştırması, havayolu işletmeciliğini, hava alanları işletmeciliğini, hava trafik kontrol hizmetlerini, yer ve ikram hizmetlerini, eğitim, bakım ve diğer havacılık faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin uluslararası zorunluluklara göre koordinasyonu ve denetimini kapsamaktadır.

Çok hızlı gelişen ve yenilenen bir sektör olan sivil havacılıkta yarışabilmemiz için teknik teçhizat, personel eğitimi, lisan (İngilizce), ICAO (International Civil Aviation Organisation)'ın çıkardığı kurallar ve yerel yasalar gibi konularda kalite ve sürekliliğin devamı gerekmektedir.

Ercan Havaalanı'nın işletme haklarının devredilmesine ilişkin 24.05.2012'de başlayan süreç 10 Aralık 2012'de tamamlanmış olup Ercan Havalimanı'nın işletme hakkı 25 yıllığına Taşyapı Taahhüd Sanayi ve Ticaret A.Ş'ne devredilmiştir.

Havayolu yük ve yolcu taşımacılığında tarifeli hizmet veren hava yolu şirketleri THY ve Pegasus olarak sıralanabilir. Bunun yanında charter sefer yapan havayolu şirketleri de mevcuttur. KTHY'nın uçuşları ise TC Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'nün 21 Haziran 2010 tarihli yazısıyla durdurulmuştur.

2020 yılının başında başlayan Covid-19 pandemisinden en çok etkilenen sektörlerden biri de havayolu sektörü olmuştur. Özellikle Mart ve Nisan dönemlerinde uçuşların durdurulmasıyla havayolu yük ve yolcu taşımacılığında belirgin bir düşüş yaşanmıştır.

Havayolu taşımacılığının toplam yurt dışı taşımacılık içindeki payına bakıldığında 2020 yılında %88.4 olan yolcu taşıma payının 2021'de %90.7 ve %0.1 olan yük taşıma oranının ise yine %0.1 olarak gerçekleştiği görülmektedir (tablo 6.1).

Havayolu ile yük taşımacılığında bakıldığı zaman 2020 yılında taşınan yük miktarının 731 ton iken, 2021'de 716 ton olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aynı dönemde yolcu taşımacılığına bakıldığı zaman 2020'de 946,989 olan yolcu sayısı 2021 yılında artış göstererek 1,238,137 olarak gerçekleşmiştir. Bu arada hava sahamızdan geçen uçak sayısının 2020 yılında 2,559 iken, 2021 yılında 140,745 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir (tablo 6.2)

Tablo - 6.1 Yurtdışı Yük ve Yolcu Taşımacılığı
(2019-2021)

	A: Yolcu	B: Yük	(Kişi-Ton)		
			2019	2020	2021
1. Toplam Taşıma	A....		4,229,521	1,071,118	1,365,170
	B....		2,405,595	2,125,199	3,007,788
1.1. Hava Yolu	A....		4,035,276	946,986	1,238,137
	B....		2,050	731	716
1.2. Deniz Yolu	A....		194,245	124,132	127,033
	B....		2,403,545	2,124,468	2,291,517
2. Oransal Dağılım Toplam (%)	A....		100.0	100.0	100.0
	B....		100.0	100.0	100.0
2.1. Hava Yolu	A....		95.4	88.4	90.7
	B....		0.1	0.0	0.0
2.2. Deniz Yolu	A....		4.6	11.6	9.3
	B....		99.9	100.0	100.0

Kaynak: Sivil Havacılık Dairesi ve Limanlar Dairesi Müdürlükleri

Tablo - 6.2 Havayolu Yük, Yolcu ve Sefer Sayıları
(2019-2021)

	2019	2020	2021
1. Sefer Sayısı	27,760	7,899	11,163
2. Yolcu Sayısı	4,035,276	946,986	1,238,137
3. Kargo (Ton)	2,050	731,014	716,271
4. Hava Sahamızdan Geçen Uçak Sayısı	224,898	2,559	140,745

Kaynak: Sivil Havacılık Dairesi Müdürlüğü

6.2.3. Denizyolu Ulaştırması

Denizyolu ulaştırması hizmet ve ürünlerin üretim merkezlerinden tüketim merkezlerine, limanlararası yapılan taşıma ve dağıtım hizmetlerinin tamamını kapsamaktadır. Bu hizmetler Limancılık, gemi, yük ve yolcu taşımacılığı, tersanecilik, yük ve gemi acenteliği ve brokerliğinden oluşmaktadır. Ülkemizde denizyolu ulaştırması ile ilgili faaliyetler halen:

- 1) Limanlar Dairesi Müdürlüğü
- 2) Serbest Liman ve Bölge Müdürlüğü
- 3) K.T. Denizcilik Ltd. Şti.
- 4) K.T. Liman İşçileri Şti.
- 5) Gemi ve yük acenteleri eliyle yürütölmektedir.

Ülkemizin belli başlı limanları şunlardır:

- Gazimağusa Liman
- Girne Turizm Liman
- Gemikonağı Liman

KKTC yük taşımacılığında Gazimağusa Limanı, yolcu taşımacılığında da Girne Limanı en önemli limanlardır.

Bunlar dışında denetim ve teknik hizmetler yönünden Gazimağusa Limanına bağlı,

- Kalecik Akaryakıt Dolum Tesisleri
- Kalecik Alçı ve Çimento İskelesi

Girne Limanına bağlı,

- Tekneçik Elektrik Santarlı Akaryakıt Dolum Tesisi
- Girne Yat Limanı

mevcuttur.

Bunların yanında Limanlar Dairesi'ne bağlı 12 adet balıkçı barınağı bulunmaktadır. Denetim ve teknik hizmetler yönünden Limanlar Dairesi'ne bağlı bulunan İskele Yat Limanı ve diğer tesisler, işletmecilik yönünden kamu ve özel sektör işletmeleri tarafından işletilmektedirler.

2020 yılında KKTC'ne denizyolu ile 2,124,468 ton yük ve 124,132 adet yolcu taşınırken, 2021 yılında 2,291,517 ton yük ve 127,033 adet yolcu taşınmıştır. (tablo 6.3).

Tablo - 6.3 Denizyolu Yük ve Yolcu Taşınması
(2019-2021)

	(Ton,Adet)					
	2019		2020		2021	
	Yük	Yolcu	Yük	Yolcu	Yük	Yolcu
1. Gazimağusa Limanı	1,372,142	50,040	1,253,553	21,666	1,288,601	21,486
2. Kalecik Akaryakıt Tesisleri	452,869	-	352,548	-	413,408	-
3. Kalecik Alçı-Çimento Tesisleri	128,930	-	131,995	-	190,500	-
4. Girne Turizm Limanı	223,262	144,205	191,078	102,466	226,039	105,547
5. Teknecik Santrali	226,342	-	195,294	-	172,969	-
6. Girne Yat Limanı	-	-	-	-	-	-
7. Gem-Yat Delta Marina	-	-	-	-	-	-
8. Gemikonağı Limanı	-	-	-	-	-	-
9. Karpaz Yat Limanı *	-	-	-	-	-	-
Toplam	2,403,545	194,245	2,124,468	124,132	2,291,517	127,033

* Haziran 2011 yılında hizmete girmiştir.

Kaynak: Limanlar Dairesi Müdürlüğü

KKTC gemi siciline 2021 yılı sonu itibarıyla, 39 adet gemi kayıtlı bulunmaktadır.

2021 yılı itibarı ile Gazimağusa Limanı'na gelen yükün %79.4'ü ve giden yükün %95.4'ü KKTC bandıralı gemilerle, gelen yükün %2.5'i ve giden yükün %0.8'i TC bandıralı gemilerle, gelen yükün %18.1'i ve giden yükün %3.8'i Üçüncü Ülke bandıralı gemilerle taşınmıştır (tablo 6.4).

Tablo - 6.4 Gazimağusa Limanına Taşınan Yük Miktarları ve Taşıyan Gemilerin Milliyetleri
(2019-2021)

Milliyeti	(Ton)					
	2019		2020		2021	
	Gelen	Giden	Gelen	Giden	Gelen	Giden
1. KKTC	878,377	164,194	846,632	198,202	853,113	204,574
2. TC	36,064	318	33,449	2,910	26,506	1,697
3. Yabancı	285,270	7,919	155,010	17,350	194,484	8,227
Toplam	1,199,711	172,431	1,035,091	218,462	1,074,103	214,498

Kaynak : Limanlar Dairesi Müdürlüğü

6.3. Haberleşme

Haberleşme sektörü telekomünikasyon, yayıncılık, bilişim ve posta hizmetlerini kapsamaktadır.

6.3.1. Telekomünikasyon Hizmetleri

Hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler ve artan globalleşme eğilimi, telekomünikasyon sektörünü bireysel haberleşmenin sağlanmasının ötesinde, bilgi toplumunun temel altyapısını oluşturan bir sektör durumuna getirmiştir.

KKTC'deki Telekomünikasyon hizmetlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, her yıl yapılan yeni yatırımlar ile devam etmektedir. Bugün KKTC sınırları içerisinde kullanılan Telekomünikasyon sistemleri tamamıyla en son teknoloji ürünü sistemlerdir. 2020 ve 2021 sonu itibarı ile Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Güzelyurt bölgelerinde toplam 142,753 adet abone kapasitesi mevcuttur (tablo 6.5).

2021 yılında KKTC’de dijital dönüşümün önemli bir parçası olan sabit bant (bina ve hanelere fiber-optik altyapı) ve mobil geniş bandın (4.5-5G) ülkeye getirilmesi ile ilgili belirlenecek yol haritası için çalışmalar başlatılmıştır.

GSM mobil telekomünikasyon hizmetleri, Vodafone Mobile Operations Ltd.(KKTC Telsim) ve Kıbrıs Mobile Telekomünikasyon Ltd. (KKTCELL) tarafından verilmektedir.

2020 Aralık ayı itibarıyla Kuzey Mobile Telekomünikasyon Ltd. (Kuzey Kıbrıs Turkcell) in 511,957 ve KKTC Vodafone Mobile Operation Ltd. (Telsim)'in 306,711 kayıtlı mobil abonesi bulunurken, 2021 Aralık ayı itibarıyla Kuzey Mobile Telekomünikasyon Ltd. (Kuzey Kıbrıs Turkcell) in 562,446 ve KKTC Vodafone Mobile Operation Ltd. (Telsim)'in ise 341,214 kayıtlı abonesi bulunmaktadır.

Aralık 2020 sonu itibarıyla KKTC'de toplam 79.895 kayıtlı sabit şebeke bulunurken, Aralık 2021 sonu itibarıyla bu rakam 77,786 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo - 6.5 Bölge Santralleri ve Hat Kapasiteleri
(2019-2021)

Bölgeler	2019	2020	2021
1. Lefkoşa	56,288	56,288	56,288
2. Gazimağusa	46,026	46,026	46,026
3. Girne	22,928	22,928	22,928
4. Güzelyurt	17,511	17,511	17,511
Toplam	142,753	142,753	142,753

Kaynak: Telekomünikasyon Dairesi

6.3.2. Posta Hizmetleri

KKTC posta hizmetleri düzenli bir şekilde gelişmekte ve çağdaş bir anlayışla sürdürülmektedir. Yurtiçi ve yurtdışı posta gönderilerinin kara, hava ve deniz yolu ile sevki yapılmakta ve gelen postaların dağıtımı süratle gerçekleştirilmektedir. Acele posta servisi başarı ile sürdürülmekte, bu hizmetlere ek olarak, yurtiçi ve TC ile karşılıklı olarak posta havalesi kabul ve ödemesi yapılmaktadır. Bunun yanında uluslararası posta havaleleri tek taraflı olarak TC kanalıyla alınmakta ve alıcıya ödenmektedir. Posta hizmetleri alanında uygulanan etkin görevlerin bir sonucu olarak ülkemizin posta ile haberleşmesi dünyanın heryeri ile başarılı bir şekilde yapılabilmektedir. 2021 yılı itibarıyla KKTC'nde 37 adet posta şubesi ve şubelere bağlı 142 adet posta acentesi ve 15 pul bayisi mevcuttur.

6.3.3. Radyo ve Televizyon

Bayrak Radyo ve Televizyon Kurumu (BRTK) tarafından yürütülmekte olan radyo ve televizyon hizmetlerinin geliştirilmesi çağdaş bir anlayışla sürdürülmektedir. Hızla gelişen teknoloji sayesinde bülten ve bilgi akışı, ülkeler arasında sınırsız bir şekilde oluşmaya başlamıştır. BRTK, çağımızın yayıncılık gereklerini yerine getirebilmek için atılımlarını devam ettirmektedir.

BRTK'nun kendi TV ve Radyo yayınlarına ek olarak vermekte olduğu TRT1 ve TRT2 yayınları yanında TC Orijinli özel TV ve Radyo yayınlarında düzenleyen yeni yasanın gündeme gelmesi ve kısmen de yürürlüğe girmesi ile KKTC'de de özel yayıncılık alanda etkinlik gösteren kuruluşların verici ve yansıtıcı donanımı için gerekli enerji, bina, anten kulesi vb. altyapı gereksinimleri ile ölçü-bakımları da BRT Kurumu tarafından karşılanmaktadır. 2021 yıl sonu itibarıyla ülkemizde yayın yapan toplam 18 TV ve 39 Radyo kanalı bulunmaktadır (tablo 6.7 ve 6.8).

Tablo - 6.6 Radyo ve Televizyon Şebekesi Gelişim Tablosu

Bölgeler	2019	2020	2021
1. Radyo Yayınları			
1.1. Orta Dalga Radyo Vericileri			
1.1.1. Verici Sayısı	-	-	-
1.1.2. Toplam Güç (kW)	-	-	-
1.2. Kısa Dalga Radyo Vericileri			
1.2.1. Verici Sayısı	-	-	-
1.2.2. Toplam Güç (kW)	-	-	-
1.3. FM Radyo Vericileri			
1.3.1. Verici Sayısı	14	14	14
1.3.2. Toplam Güç (kW)	104.3	104.3	104.3
1.4. Toplam Yayın Saati			
1.4.1. Radyo I	8,760	8,760	8,760
1.4.2. BRT International (Radyo II)	8,760	8,760	8,760
1.4.3. Bayrak FM (Radyo III)	8,760	8,760	8,760
1.4.4. Radyo Klasik	8,760	8,760	8,760
1.4.5. Bayrak Haber	8,760	8,760	8,760
1.4.6. Bayrak Türk Müziği	8,760	8,760	8,760
2. TV Yayınları			
2.1. TV Ana Verici Sayısı	13	13	13
2.2. Toplam Güç (kW ERP)	725	725	725
2.3. TV Kanal Aktarıcı Sayısı	36	36	36
2.4. TV Aktarıcı Toplam Gücü (kW ERP)	936	936	936
2.5. Toplam Yayın Saati			
2.5.1. BRT TV 1	8,760	8,760	8,760
2.5.2. BRT TV 2	8,448	8,448	8,448
2.5.3. Eğitim TV	312	312	312
3. Uydu Yayınları			
3.1. Uydu Verici Sayısı	1	1	1
3.2. Toplam Güç (kW ERP)	1,000	1,000	1,000
3.3. Toplam Yayın Saati			
3.3.1. BRT TV1	8,760	8,760	8,760
3.3.2. BRT Radyo 1	8,760	8,760	8,760
3.3.3. Bayrak International	8,760	8,760	8,760
3.3.4. Bayrak FM	8,760	8,760	8,760
3.3.5. Bayrak Klasik	8,760	8,760	8,760
3.3.6. BRT TV 2	8,760	8,760	8,760
3.3.7. BRT HB	8,760	8,760	8,760

Kaynak: BRT Kurumu

Tablo - 6.7 TV Kanal Sayısı

		2019	2020	2021
KAMU	KKTC	2	2	2
	TC	3	3	3
ÖZEL	KKTC	6	6	6
	TC	4	4	4
	ÜNİVERSİTE	3	3	3
Toplam		18	18	18

Kaynak: BRT Kurumu

Tablo - 6.8 Radyo Kanal Sayısı

		2019	2020	2021
KAMU	KKTC	6	6	6
	TC	1	1	1
ÖZEL	KKTC	21	21	21
	TC	1	1	1
	SİVİL SAVUNMA T.B	3	3	3
	GKK	1	1	1
	ÜNİVERSİTE	6	6	6
Toplam		39	39	39

Kaynak: BRT Kurumu

6.4. Sorunlar

KKTC'nin uluslararası alanda tanınmaması nedeniyle Türkiye dışındaki ülkelerle doğrudan hava bağlantısı yapılamamakta, KKTC siciline kayıtlı gemiler ise genelde TC-KKTC arasında sefer yapabilmekte ve tarifeli gemi seferleri yapılamamaktadır. Bu durum ulaştırma maliyetlerini yükseltmekte ve gelir kaybına neden olmaktadır.

Hızlı ve plansız kentleşme sonucu yollarda artan yük taşımaları ve aşırı yüklemeler zaten yetersiz olan karayolu altyapısının daha da yıpranmasına ve verimsiz bir ulaşım sisteminin oluşmasına sebep olmuştur.

Artan karayolu ulaşım talebi ile birlikte nüfus yoğunluğu yüksek olan bölgelerde trafik önemli sorunlardan bir haline gelmiştir. Karayollarındaki ağır taşıt trafiği de trafik güvenliğinin azalmasında önemli bir etkidir.

2020 yılında 27 kişinin ölümü ve 783 kişinin yaralanması ile toplam 2,882 trafik kazası meydana gelirken, 2021 yılında 34 kişinin ölümü ve 694 kişinin yaralanması ile sonuçlanan 2,937 trafik kazası ülkedeki etkili ve acil çözümler gerektiren en önemli sorunların başında yer almaktadır.

2020 yılının Mart ayında başlayan ve DSÖ'nün de küresel pandemi olarak ilan ettiği Covid-19 salgını nedeniyle; kamu, özel sektör, eğitim kurumları ve diğer kuruluşlar hizmetlerini çevrim içi(online) olarak sunmaya başlamışlardır. Bu hizmetlerin daha yoğun kullanımı ve hızla artan yapılaşma nedeniyle bazı bölgelerde telefon ve internet hizmetlerinde altyapı yetersizliğinden dolayı birçok sorunlar yaşanmıştır.

7. Eğitim

Eğitimin dinamik yapısını; tarihsel, siyasal, toplumsal ve ekonomik etkenler şekillendirmektedir. Günümüzde ülkeler, eğitim sistemlerinin yapısını yeni bilgilerle ve değişime uyum gösterebilecek esneklikte yeniden yapılandırmaktadır. Bu yapılanmada teknoloji kullanımı yaygınlaşırken, verimlilik ve toplam kalite anlayışı ön plana çıkmaktadır. Eğitimde kaliteyi hedefleyen geliştirme ve yenilenme çalışmalarının temelinde, eğitim sürecine katılımın ve oynanan rollerin yeniden tanımlanması yatmaktadır. Ana hedef ise, içinde bulunduğumuz bilgi çağına uyum gösterebilecek bireyleri yetiştirmektir. Bu yaklaşımda, eğitim öğrenci odaklı olarak düzenlenmekte, öğretmen, yönetici, veli ve sivil toplum da buna uygun yöntemlerle katkı ve etkilerini artırmaktadırlar. Bu anlayışla hedef; kendisine, ülkesine yararlı, yaratıcı düşünceye sahip, varlığını ve çevresini sorgulayan, okulunu seven, sosyal yönü güçlü, başarılı, mutlu bireyler yetiştirmektir.

Hızla değişen ve gelişen dünyada eğitim artık Akıllı Okullarda veriliyor. Akıllı okul, okulda eğitimin ve yaşamın tamamen internet destekli ve interaktif öğrenme araçlarını içeren bir modelde kurgulandığı okuldur. Öğrencilerin ileri teknolojiyle donatılmış ortamlarda deneyerek, yaşayarak ve yaparak öğrenmelerini mümkün kılan bir sistemdir. Tamamen teknolojiye dayalı, tüm sınıflarda Akıllı Tahta, tüm öğrencilerde ve öğretmenlerde Tablet PC, derslere yardımcı interaktif eğitim programları gibi çağın gerektirdiği tüm imkânlar kullanılır. Öğrenciler sınav sonuçları için değil, başarmanın, birlikte olmanın, kaliteye ulaşmanın verdiği haz için çalışırlar. Öğrenciler okullarında her şeyden sorumlu oldukları bilinciyle çevreleriyle etkileşirken, öğrenmeyi öğrenen bireyler olarak, salt bilgiye değil, bilgi kaynaklarına nasıl ulaşacaklarını ve onları nasıl kullanacaklarını bilirler. Öğretmenler ise katı disiplin anlayışı yerine, rehberliği, sınav ve not yerine, gelişimi ölçen, ölçme ve değerlendirme çalışmalarını ön plana çıkararak öğrencilerini yetiştirirler. Bir akıllı okulda öğrencilere danışmanlık da yapabilen lider öğretmenler bulunur. Öğrenciye neyi öğreneceğini değil, bunu niçin öğrenmesi gerektiğini gerçek yaşamdaki uygulamaları ile destekleyerek anlatır. Lider öğretmen, sınıfta daha iyi bir öğrenme ortamı oluşturmak için öğrencileri ile işbirliği yapar. Okul yönetimleri, kendilerini de yönetimin bir parçası gören öğretmenlerle birlikte, lider yöneticiliği uygulamaya çalışırlar. Tehdit, ceza ve düşük notların değil, yönlendirmenin ve rehberliğin egemen olduğu bir okul olgusuna inanırlar. Bakanlık; okulların teknolojik, sosyal, kültürel ve altyapı eksikliklerini gidermek için, veliler ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapmayı benimsemiştir. Veliler de bu sürece katılarak, hem nitelik çemberinde yerlerini alırlar hem de velisi bulunduğu çocuğun geleceğine katkıda bulunma görevini üstlenirler.

7.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Milli Eğitim sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olarak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

7.1.1. Örgün Eğitim

Örgün eğitim genelde, klasik olarak “okul çatısı altında alınan eğitim” olarak bilinir. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yasalara göre düzenlenen ve önceden belirlenmiş plan ve program eşliğinde ve belirli yaş gruplarında olan aynı seviyedeki öğrenciler için uzman öğretmen ve eğitimci eşliğinde dersler verilir. Bu derslerle öğrencileri iş ve meslek kollarında çalışmaya başlamadan önce, genel ve özel bilgiler yönünden yetiştirmeleri sağlanır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde “eğitim” örgün eğitim, okul öncesi eğitim, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğrenimi kapsar.

7.1.1.1. Okul Öncesi Eğitim

İlköğretim yaşına gelmemiş çocukların eğitimi olarak ele alınan okul öncesi eğitim, Milli Eğitim Yasası gereği ilgili öğretim yılının 31 Aralık gününden önce dört ve beş yaşını tamamlayan grubu kapsamaktadır. Devlet eliyle yürütülen ve çağ nüfusunun tümünü kapsayacak şekilde bir programa bağlı olarak yaygınlaştırılan okul öncesi eğitim bir veya iki yıl sürelidir.

Okul öncesi eğitim, devlet anaokullarında, ilkokullara bağlı anasınıflarda ve özel anaokullarda sürdürülmektedir. Okul öncesi eğitim veren okulların sayıları 2019-2020 öğretim yılında 2020-2021 yılına geçerken 26’dan 25’e, öğrenci sayıları ise 4088’den 3477’ye, öğretmen sayıları da 717’den 714’e düşmüştür. Buna bağlı olarak öğretmen öğrenci oranı 10.9’dan 9.2’ye, okullaşma oranı da 69.83’den 59.99’a düşmüştür.

2020-2021 öğretim yılında 2021-2022 yılına geçerken okul sayısı 25, öğretmen sayısı ise 714 olarak aynı kalmıştır. Öğrenci sayıları ise 3477’den 3665’e yükselmiştir. Buna bağlı olarak öğretmen öğrenci oranı 9.2’den 9.5’e, okullaşma oranı da 59.99’dan 69.7’ye yükselmiştir.

Tablo 7.1 Okul Öncesi Eğitim

(2019/2020 - 2021/2022)

	2019-2020	2020-2021	2021-2022
Devlet Anaokulları			
Okul Sayısı	26	25	25
Öğrenci Sayısı	4,088	3,477	3,665
3 Yaş	63	50	23
4 Yaş	1,262	887	501
5 Yaş	2,763	2,540	1,332
Özel Anaokullar			
Okul Sayısı	104	91	88
Öğrenci Sayısı	3,711	3,127	3,127
3 Yaş	1,233	930	930
4 Yaş	1,343	1,105	1,105
5 Yaş	1,135	1,092	1,092
Şube Sayısı Toplam	535	499	525
3 Yaş	111	98	104
4 Yaş	175	159	171
5 Yaş	249	242	250
Öğretmen Sayısı Toplam	717	714	714
3 Yaş	143	135	135
4 Yaş	229	214	214
5 Yaş	345	365	365
Okul Öncesi			
Toplam Öğretmen Sayısı	717	714	714
Toplam Öğrenci Sayısı	7,799	6,604	6,792
Öğrenci/Öğretmen Oranı	10.9	9.2	9.5
Okullaşma Oranı (%)	69.83	59.99	69.7

Kaynak: İstatistik Kurumu, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.1.1.2. İlköğretim

KKTC'nde 17/1986 sayılı Milli Eğitim Yasası'na göre ilköğretim zorunlu olup, ilgili öğretim yılının 31 Aralık gününden önce altı yaşını tamamlayan çocukların beş yıllık eğitim süresini tamamlayıncaya kadar süren eğitim ve öğrenimlerini kapsar.

Söz konusu eğitim kademesinde, devlet ilkokulları ile özel ilkokullarda, 2020-2021 öğretim yılında toplam okul sayısı 93 olmuştur. 2020 - 2021 eğitim yılında 19,897 olan öğrenci sayısı 2021-2022 eğitim yılında 20,434 olurken, öğretmen sayısı 1,799'a yükselmiş, öğrenci/öğretmen oranı ise 11 olmuştur. 2021-2022 öğretim yılında, ilkokullarda okullaşma oranı ise değişmemiş %100 olarak gerçekleşmiştir.(Tablo 7.2)

Tablo 7.2 Özel ve Devlet İlkokulları
(2019/2020 - 2021/2022)

Ders Yılları	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci/ Öğretmen	Okullaşma Oranı (%)
2019-2020	95	19.988	1.841	11	100,0
2020-2021	93	19.897	1.701	12	100,0
2021-2022	95	20.434	1.799	11	100,0

Kaynak:KKTC İstatistik Kurumu

7.1.1.3. Ortaöğretim

Ortaöğretim, ilköğretimden sonraki yedi yıl süreli zorunlu eğitimin tümünü kapsar. İlköğretimi tamamlayan her öğrenci, ortaöğretime devam etme ve ortaöğretim olanaklarından ilgi ve yetenekleri ölçüsünde yararlanma hakkına sahiptir.

7.1.1.3.1. Ortaokullar

Ortaokul öğrenimi, Milli Eğitim Yasası uyarınca, kız ve erkek ayırımı yapılmaksızın her yurttaş için bir hak ve ödev olup zorunludur. Ortaokullar, ayrı okullar halinde kurulabilecekleri gibi, bir liseye bağlı olarak da kurulabilirler. Süreleri ise üç yıldır. Bu eğitim kademesinde belirlenen genel amaç ve ilkeler doğrultusunda öğrenciler, bir üst öğretim kurumu olan Genel Lise veya Meslek Liseleri'ne hazırlanmaktadır.

2021-2022 öğretim yılında bu eğitim kademesinde 12 ortaokul, 1 güzel sanatlar lisesine bağlı ortaokul, 5 kolejlere bağlı ortaokul, 11 liselere bağlı ortaokul ve 10 da özel olmak üzere toplam 37 ortaokul bulunmaktadır.

Söz konusu eğitim kademesinde, 2020-2021 öğretim yılında 11,718 olan öğrenci sayısı, 2021-2022 öğretim yılında 11,925'e yükselmiş, öğretmen sayısı 2,397 olurken, öğrenci/öğretmen oranı ise 5.0 olmuştur. Bir önceki dönemde %100 olan okullaşma oranı değişmemiştir (Tablo 7.3)

**Tablo – 7.3 Özel ve Devlet Ortaokulları
(2019/2020 - 2021/2022)**

Ders Yılları	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci/Öğretmen	Okullaşma Oranı (%)
2019-2020	37	12.114	2.274	5,3	100,0
2020-2021	38	11.718	2.362	5,0	100,0
2021-2022	40	11.925	2.397	5,0	100,0

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Örgütü

7.1.1.3.2. Liseler

Liseler, ortaokul üstü dört yıllık çeşitli programlar uygulayan ve ağırlık verdikleri program uyarınca adlandırılan genel liseler ile meslek liselerinden oluşurlar.

Ortaokul eğitimini tamamlayanları kapsayan ve dört yıl süreli bu eğitim kademesinde amaç, Milli Eğitim Yasası'nda yer alan "Genel Amaç ve Temel İlkeler" doğrultusunda, öğrencileri toplum ekonomisinin gereklerini de gözeterek çeşitli programlar çerçevesinde ilgi ve yeteneklerine göre geliştirerek yüksek öğretime veya hem mesleğe hem yüksek öğretime veya toplumsal yaşama ve iş olanaklarına hazırlamaktır.

7.1.1.3.2.1. Genel Liseler

Özel ve Devlet okullarını kapsayan genel liselerde, 2020-2021 öğretim yılında faaliyet gösteren okul sayısı 30 olmuştur. Bu eğitim kademesinde, 2020-2021 öğretim yılında 10,434 olan öğrenci sayısı, 2021-2022 öğretim yılında 11,327'ye, öğretmen sayısı ise 2,362'den 2,397'ye yükselmiş, öğrenci/öğretmen oranı da 4.4'den 4.7'ye yükselmiştir (Tablo 7.4)

**Tablo 7.4 Özel ve Devlet Genel Liseleri
(2019/2020 - 2021/2022)**

Ders Yılları	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci/ Öğretmen	Okullaşma Oranı (%)
2019-2020	29	9.68	2.274	4,3	67,7
2020-2021	30	10.434	2.362	4,4	72,5
2021-2022	32	11.327	2.397	4,7	70,6

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Örgütü

7.1.1.3.2.2. Mesleki ve Teknik Öğretim

KKTC'de Mesleki ve Teknik Öğretim etkinlikleri büyük ölçüde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Mesleki ve teknik eğitim, örgün eğitim yanında yaygın ve çıraklık eğitimi olarak da işlevlerini sürdürmektedir. Ortaokul üstü dört yıllık programları uygulayan bu eğitim kademesinde, 2021-2022 öğretim yılında 3 endüstri meslek lisesi, 3 ticaret lisesi ve 6 meslek lisesi faaliyetlerini sürdürmüştür.

2020-2021 eğitim yılında Mesleki Teknik Liselerde öğrenim gören öğrenci sayısı 3,678 olurken, 2021-2022 eğitim yılında öğrenci sayısı 3,814'e, öğretmen sayısı da 596'ya yükselmiştir. Aynı yılda öğrenci/öğretmen oranı 6,4 ve okullaşma oranı da 23.6 olmuştur (tablo 7.5).

**Tablo 7.5 Mesleki Teknik Liseler
(2019/2020- 2021/2022)**

Ders Yılları	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı ¹	Öğrenci/ Öğretmen	Okullaşma Oranı (%)
2019-2020	12	3.337	562	5,9	23,8
2020-2021	12	3.678	617	5,8	23,6
2021-2022	12	3.814	596	6,4	23,6

¹ Bazı öğretmenlerden yaygın eğitimde de yararlanılıyor.

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Örgütü

7.1.1.4. Yüksek Öğretim

Milli Eğitim Yasası'na göre yüksek öğretim, orta öğretime dayalı en az iki yıllık yüksek öğretim veren eğitimin tümünü kapsar.

Liselerden herhangi birini başarı ile tamamlayan öğrenciler, yüksek öğrenim kurumlarının koşullarına bağlı olmak kaydıyla bu kurumdan yararlanma hakkına sahiptirler.

Yüksek öğretim kurumlarının kuruluşu, açılışı, özel amaçları, çalışmaları ve öğretim üyeleri ile ilgili esaslar ve yüksek öğretim kurumlarına ilişkin diğer hususlar, bu kurumların özel yasalarında belirlenir.

Yüksek öğretim paralıdır; ancak maddi olanakları elverişli olmayan başarılı öğrenciler ile özürlü öğrencilerin her türlü öğrenim giderleri olanaklar ölçüsünde burs, kredi, parasız yatılı ve benzeri yollarla devletçe karşılanmaktadır.

Bu eğitim kademesinde, KKTC'de 18 üniversite, bir Anadolu Üniversitesine bağlı Açık Öğretim Fakültesi, ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, İTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü ve Atatürk Öğretmen Akademisi, olmak üzere, 22 yüksek öğretim kurumu vardır. Ayrıca, ÖSYM ve diğer sınavlarda yüksek öğrenim hakkı kazanan öğrenciler Türkiye'de öğrenim görmektedirler. Bunların yanında üçüncü ülkelerde de öğrenim gören öğrenciler vardır.

7.1.1.4.1. KKTC'ndeki Yüksek Öğretim Kurumları

7.1.1.4.1.1. Atatürk Öğretmen Akademisi

Atatürk Öğretmen Akademisi, idari yönüyle Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın gözetiminde, akademik yönü ise YÖDAK'ın kontrol ve denetiminde olmak üzere 4 yıl süreli eğitim ve öğretim yapmakta olup, ilkokullara öğretmen yetiştirmektedir.

Atatürk Öğretmen Akademisi'ne öğrenci alımları, Bakanlığın ihtiyaçları göz önüne alınarak sınavla yapılmaktadır. 2020-2021 öğretim yılında 231 olan öğrenci sayısı 2021-2022 öğretim yılında 293 olmuştur. (Tablo 7.28)

7.1.1.4.1.2. Doğu Akdeniz Üniversitesi

18/1981 sayılı yasa ile oluşturulan ve 1979-1980 eğitim yılında faaliyete geçen Yüksek Teknoloji Enstitüsü 1986-1987 öğretim yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi'ne (DAÜ)

dönüştürülmüştür. DAÜ eğitim dili İngilizce olan ve yurt dışından gelen öğrencilere de hizmet veren bir yüksek öğretim kurumudur.

Yarı yıl esasına dayalı öğretim vermekte olan Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde halen 11 Fakülte ve 5 yüksek okul çatısı altında eğitim öğretim hizmeti sunulmaktadır.

Bunun yanında bir de İngilizce Hazırlık Okulu vardır. Tıp Fakültesi programı, Marmara Üniversitesi ile yapılan bir protokol uyarınca, ilk üç yılı DAÜ'de, kalan üç yılı da Marmara Üniversitesi'nde yürütülmektedir. Üniversiteye öğrenci kabulü ile ilgili esaslar "DAÜ Öğretim ve Sınav Tüzüğü" ve bu Tüzüğe bağlı "DAÜ Giriş Sınavı ve Öğrenci Kabul Yönetmeliği ile belirlenmiştir. Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde son üç yıllık döneme ait durumu ise tablo 7.6'da verilmiştir.

Tablo 7.6 Doğu Akdeniz Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin

Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı

(2019/2020- 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	3.581	6.721	6.590	16.892
2020-2021	3.858	6.704	5.756	16.318
2021-2022	4.109	6.249	6.282	16.640

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Örgütü

Tablo 7.6'dan da görüleceği gibi, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde 2019-2020 eğitim yılında 3,581 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2020-2021 eğitim yılında 3,858'e, 2021-2022 eğitim yılında ise 4,109'a yükselmiş. TC uyruklu öğrenci sayısı 6,721'den 6.704'e gerilemiş, Üçüncü Ülke Uyruklu öğrenci, sayısı ise 5,756'dan 6,282'ye yükselmiştir. Bu verilere göre 2020-2021 eğitim yılında toplam öğrenci sayısı bir önceki eğitim yılına göre artarak 16,318 olmuştur.

7.1.1.4.1.3. Lefke Avrupa Üniversitesi

1990-91 öğretim yılında eğitim vermeye başlayan Lefke Avrupa Üniversitesi, bir Vakıf Üniversitesi'dir. İngilizce dilinde eğitim yapmakta olan üniversite, ön lisans, lisans ve lisans üstü eğitim programları uygulamaktadır.

Lefke Avrupa Üniversitesi bünyesinde, Mimarlık Fakültesi , Mühendislik Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Eczacılık ve Diş Hekimliği Fakülteleri olmak üzere onbir Fakülte, bir İngilizce Hazırlık okulu ile yedi Meslek Yüksek Okulu bulunmaktadır.

Tablo 7.7 Lefke Avrupa Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin

Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı

(2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	<u>Toplam</u>
2019-2020	980	7.908	2.930	11.818
2020-2021	816	7.401	2.285	10.502
2021-2022	897	7.304	2.331	10.532

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Örgütü

Yukarıda verilen tablo 7.7'den de görüleceği gibi 2020-2021 öğretim yılında 816 olan KKTC'li öğrenci sayısı 2020-2021 eğitim yılında 897'ye yükselirken, TC uyruklu öğrenci sayısı 7,401'den 7,304'e yükselmiş, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenci sayısı ise 2,285'den 2,331'e yükselmiştir. 2020-2021 eğitim yılında 10,502 olan toplam öğrenci sayısı da artarak 2021-2022 eğitim yılında 10,532'ye ulaşmıştır.

7.1.1.4.1.4. Girne Amerikan Üniversitesi

Girne Amerikan Üniversitesi, University College of Northern Cyprus (UCNC) adı ile 1985 yılında İşletme ve Ticaret alanında kursların verilmeye başlanması ile eğitime açılmış ve Eylül 1986'da İşletme alanında lisans eğitimi vermeye başlamıştır.

1990-1991 Öğretim Yılında Girne Amerikan Üniversitesi olarak adını değiştirmiştir. Girne Amerikan Üniversitesi bünyesinde, Mühendislik Fakültesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Mimarlık Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi, İşletme Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, İletişim Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Eczacılık Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi olmak üzere on Fakülte ve sekiz de Meslek Yüksek Okulu vardır.

İngilizce ve Türkçe dillerinde eğitim yapan Üniversitede iki yıllık ön lisans ve dört yıllık lisans programları uygulanmaktadır.

Tablo 7.8 Girne Amerikan Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2019-2020	1.937	7.595	8.070	17.602
2020-2021	1.980	7.078	7.831	16.889
2021-2022	2.022	7.171	6.651	15.844

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Örgütü

Tablo 7.8'den de görüleceği gibi 2020-2021 eğitim yılında 1,980 olan KKTC'li öğrenci sayısı 2021-2022 eğitim yılında 2,022'ye yükselirken, TC uyruklu öğrenci sayısı 7,078'den, 7,171'e yükselmiş, 7,831 olan Üçüncü Ülke uyruklu öğrenci sayısı ise 6,651'e gerilemiştir. Toplam öğrenci sayısı da 2020-2021 eğitim yılında 16,889 iken, 2021-2022 eğitim yılında 15,844'e gerilemiştir.

7.1.1.4.1.5. Yakın Doğu Üniversitesi

Lefkoşa'da Yakın Doğu Üniversitesi, öğretim faaliyetlerine 1988-1989 öğretim yılında başlamış, İngilizce dilinde eğitim yapan özel bir yüksek öğrenim kurumudur.

Üniversitede halen İnşaat ve Çevre Mühendisliği, Spor Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Fakültesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Hukuk Fakültesi, İletişim Fakültesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Sahne Sanatları Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Tıp Fakültesi, Eczacılık Fakültesi, Veterinerlik Fakültesi, Dış Hekimliği Fakültesi ve Güzel Sanatlar ve Tasarım olmak üzere toplam on dokuz fakülte, üç yüksek okul, dört meslek yüksekokulu ve bir İngilizce Hazırlık Okulu ile Türkçe Hazırlık Okulu bulunmaktadır.

Tablo 7.9 Yakın Doğu Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin

Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı

(2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	3.263	13.416	10.659	27.338
2020-2021	3.645	11.683	10.934	26.262
2021-2022	3.495	10.015	12.231	25.741

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

Yakın Doğu Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla, uyruklarına göre dağılımları incelendiği zaman, tablo 85'den de görüldüğü gibi 2020-2021 eğitim yılında 3,645 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2021-2022 eğitim yılında 3,495'e, TC uyruklu öğrenci sayısı 11,683'den 10,015'ye gerilemiştir. Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenci sayısı ise 10,934'den 12,015'ye yükselemiştir. Toplam öğrenci sayısı ise 26,262'den, 25,741'ye gerilemiştir.

7.1.1.4.1.6. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, yüksek öğretim yaşamına 1997-1998 öğretim yılında başlamış, İngilizce dilinde eğitim yapan özel bir yüksek öğretim kurumudur.

Üniversite'de, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İletişim Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eczacılık Fakültesi ile Eğitim Fakültesi olmak üzere on fakülte ve dört yıllık eğitim veren yedi yüksek okul bulunmaktadır.

Tablo 7.10 Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin

Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı

(2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	1.205	7.141	10.136	18.482
2020-2021	1.204	5.185	11.357	17.746
2021-2022	1.108	3.802	12.659	17.569

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

Tablo 7.10'dan da görüleceği gibi 2020-2021 öğretim yılında 1,204 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2021-2022 eğitim yılında 1,108'e gerilerken, TC uyruklu öğrenci sayısı da 5,185'den 3,802'ye gerilemiş, Üçüncü Ülke Uyruklu öğrenci sayısı ise 11,357'den 12,659'a yükselmiştir. 2021-2022 öğretim yılında toplam öğrenci sayısı ise 17,569 olmuştur.

7.1.1.4.1.7. Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Kuzey Kıbrıs Kampüsü

ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin daveti üzerine, her iki ülkenin Hükümetleri ve ODTÜ Rektörlüğü arasında 2000 yılında imzalanan üçlü-protokol ile başlatılan bir yükseköğretim projesidir. ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü 2003 yılında Cumhuriyet Meclisi tarafından çıkartılan yasa ile özel tüzel kişilik kazanmıştır. ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, akademik ve idari bakımdan bütünüyle ODTÜ

Senatosu, ODTÜ Yönetim Kurulu ve ODTÜ Rektörlüğü'ne bağlı bir yapı içinde faaliyet göstermektedir.

ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü 2003-2004 akademik yılında lisans programına öğrenci kabul etmiştir. Bu öğrenciler eğitimlerine Ankara'daki ana kampüste başlamışlar ve 2005-2006 akademik yılından itibaren, KKTC'nin Güzelyurt bölgesinde kurulan ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü'nda sürdürmüşlerdir. ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü'nda eğitim dili İngilizcedir. Üniversitede halen toplam on beş bölüm ve yedi de yandal bölümü bulunmaktadır.

ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü'nde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla, uyruklarına göre dağılımları incelendiği zaman, 2020-2021 eğitim yılında 181 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2021-2022 eğitim yılında 160'a gerilerken, TC uyruklu öğrenci sayısı da 2,228'den 1,741'ye düşmüş, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenci sayısı da 509'dan 386'ya gerilemiştir. Toplam öğrenci sayısı da 2,918'den, 2,287'ye gerilemiştir (Tablo 7.11)

Tablo 7.11 Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Kampüsü'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla

Uyruklarına Göre Dağılımı

(2019-2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	173	2.277	550	3.000
2020-2021	181	2.228	509	2.918
2021-2022	160	1.741	386	2.287

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

7.1.1.4.1.8. İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Kuzey Kıbrıs Eğitim-Araştırma Yerleşkeleri

İTÜ-KKTC Eğitim-Araştırma Yerleşkeleri ile ilgili ilk adım, 2008 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümeti ve İTÜ Rektörlüğü arasında imzalanan Çerçeve Protokolü ile başlar. Yine aynı yıl Türkiye Cumhuriyeti imzalanan protokolu TBMM'de kanunlaştırılır. 2009 yılında ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Cumhuriyet Meclisi tarafından çıkartılan yasa ile

özel tüzel kişilik kazanmıştır. 2011-2012 akademik yılında Yabancı Diller Hazırlık Okulu faaliyete girdi. Hala hazırda üç mühendislik bölümünde eğitim verilmektedir.

Tablo 7.12 İstanbul Teknik Üniversitesi Kuzey Kıbrıs

Eğitim-Araştırma Yerleşkeleri Öğrencilerin

Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı

(2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	1	429	11	441
2020-2021	0	471	6	477
2021-2022	0	610	3	613

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

İTÜ Kuzey Kıbrıs Yerleşkelerinde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla, uyruklarına göre dağılımları incelendiği zaman, 2020-2021 eğitim yılında 471 olan TC uyruklu öğrenci sayısı 610'a yükselmiş, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenci sayısı ise 6' dan 3'e düşmüştür. Toplam öğrenci sayısı da 477'den, 613'e yükselmiştir (Tablo 7.12)

7.1.1.4.1.9. Akdeniz Karpaz Üniversitesi

Akdeniz Karpaz Üniversitesi, yüksek öğretim yaşamına Lefkoşa'da 2012-2013 öğretim yılında başlamış, İngilizce dilinde eğitim yapan özel bir yüksek öğretim kurumudur.

Üniversitede halen İşletme Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Turizm ve Otelcilik Fakültesi, olmak üzere toplam üç fakülte ile Havacılık Meslek Yüksek Okulu, İşletmecilik Meslek Yüksek Okulu, Mutfak Sanatları Yüksek Okulu, ve Amerikan Turizm ve Otelcilik Yüksek Okulu olmak üzere dört Yüksek Okul yer almaktadır.

Tablo 7.13 Akdeniz Karpaz Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	230	16	540	786
2020-2021	342	14	568	924
2021-2022	314	16	1.140	1.470

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

Akdeniz Karpaz Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla, uyruklarına göre dağılımları incelendiği zaman, 2019-2020 eğitim yılında 342 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2021-2022 eğitim yılında 314'e gerilerken, TC uyruklu öğrenci sayısı 14'den 16'ya yükselmiştir. Aynı dönemlerde Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenci sayısı ise 568'den 1,140'a yükselmiştir. Toplam öğrenci sayısı da 924'den 1,470'e yükselmiştir (Tablo 7.13)

7.1.1.4.1.10. Kıbrıs İlim Üniversitesi

Kıbrıs İlim Üniversitesi, yüksek öğretim yaşamına 2014-2015 öğretim yılında Lefkoşa İngiliz Üniversitesi ismiyle başlamış, İngilizce dilinde eğitim yapan özel bir yüksek öğretim kurumudur.

Üniversitede Turizm Fakültesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi olmak üzere toplam yedi fakülte ile altı meslek yüksekokulu ve bir de İngilizce Hazırlık Okulu bulunmaktadır.

Tablo 7.14 Kıbrıs İlim Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	81	714	380	1.175
2020-2021	146	865	370	1.381
2021-2022	196	876	690	1.762

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

Kıbrıs İlim Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla, uyruklarına göre dağılımları incelendiği zaman, 2020-2021 eğitim yılında 146 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2021-2022 eğitim yılında 196'ya yükselmiştir. TC uyruklu öğrenci sayısı 865'den 876'ya, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenciler de 370'den 690'a yükselmiştir. Toplam öğrenci sayısı ise 1,381'den 1,762'ye yükselmiştir (Tablo 7.14)

7.1.1.4.1.11. Girne Üniversitesi

Girne Üniversitesi, yüksek öğretim yaşamına 2014-2015 öğretim yılında başlamış, İngilizce dilinde eğitim yapan özel bir yüksek öğretim kurumudur.

Üniversitede Deniz Bilimleri Fakültesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Deniz İşletmeciliği ve Yönetimi Fakültesi, Denizcilik Fakültesi, Diş Hekimliği, Eğitim Fakültesi, Hukuk Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Tıp Fakültesi olmak üzere toplam 12 fakülte ile dört yıllık lisans eğitimi veren bir yüksekokul ile iki de meslek yüksekokulu vardır. Üniversitede bir de İngilizce Hazırlık Okulu bulunmaktadır.

Tablo 7.15 Girne Üniversitesi'ndeki

Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı

(2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	116	1.667	261	2.044
2020-2021	148	1.993	666	2.807
2021-2022	183	2.007	1.460	3.650

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

Girne Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla uyruklarına göre dağılımları incelendiğinde, 2020-2021 eğitim yılında 148 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2021-2022 eğitim yılında da 183 olmuştur. TC uyruklu öğrenci sayısı 1,993'den 2,007'ye yükselirken, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenciler ise 666'dan 1,406'ya yükselmiştir. Toplam öğrenci sayısı da 2,807'dan 3,650'e yükselmiştir (Tablo 7.15)

7.1.1.4.1.12. Anadolu Üniversitesi

KKTC'inde 1982-1983 öğretim yılında, iki bölüm olarak öğretime başlayan Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi daha sonraki yıllarda öğrenci sayısındaki gelişme yanında, 1984 yılında kamu görevlilerine ayrılan kontenjanlarla, Özel Sektör ile Kamu kesiminde çalışanlara özel giriş sınavı uygulanarak öğrenim olanağı sağlanmıştır. Ancak özel sınavla alınan öğrencilere ait kontenjanlar 1991-1992 öğretim yılından itibaren kaldırılmıştır. 1992-1993 öğretim yılında İktisat Fakültesi, İşletme Fakültesi ve Açık Öğretim Fakültesi olmak üzere 3 fakülteyi bünyesinde taşıyan Anadolu Üniversitesi Lefkoşa Kampüsü oluşmuştur. Lisans düzeyinde Açıköğretim, İktisat ve İşletme Fakülteleri eğitimi sürdürürken, 2 yıl süreli önlisans programları da uygulamaktadır.

Tablo - 7.16. Anadolu Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			Toplam
	KKTC	TC	III. Ülkeler	
2019-2020	1,123	1,136	6	2,265
2020-2021	1,410	1,915	15	3,340
2021-2022	1,431	1,944	15	3,389

Kaynak: Anadolu Üniversitesi

Üniversitesi'nde 2020-2021 akademik yılında toplam 3,340 öğrenci öğrenim görürken, bu rakam 2021-2022 akademik yılında 3,398'e yükselmiştir (Tablo 7.16)

Anadolu Üniversitesi'nde basılı malzeme ve eğitim teknolojisi, Radyo ve Televizyon aracılığı ve uzaktan eğitim olanaklarıyla öğretim sürdürülmektedir. Bu arada yüzyüze eğitim ve akademik danışmanlık da uygulanmaktadır.

7.1.1.4.1.13. Kıbrıs Amerikan Üniversitesi

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, öğretim faaliyetine 2015-2016 öğretim yılında başlamış, İngilizce dilinde eğitim veren özel bir yüksek öğrenim kurumudur.

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi bünyesinde, Güzel Sanatlar Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme ve Ekonomi Fakültesi olmak üzere üç fakülte bulunmaktadır.

İngilizce ve Türkçe dillerinde eğitim yapan Üniversite’de iki yıllık ön lisans ve dört yıllık lisans programları uygulanmaktadır.

Tablo 7.17 Kıbrıs Amerikan Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2019-2020	48	128	33	209
2020-2021	92	133	18	243
2021-2022	195	113	133	441

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin, uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde, 2020-2021 öğretim yılında 92 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısının 2021-2022 öğretim yılında 195’e yükseldiği görülmektedir. Aynı dönemde TC uyruklu öğrenci sayısı 133’den 113’e gerilerken, üçüncü ülkelerden gelen öğrenci sayısı da 18’den 133’e yükselmiştir. 2020-2021 öğretim yılında 243 olan toplam öğrenci sayısının da 2021-2022 öğretim yılında 441’e yükseldiği görülmektedir (Tablo 7.17)

7.1.1.4.1.14. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Yerleşkesi

Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında imzalanan protokol çerçevesinde, 2020 - 2021 Eğitim-Öğretim yılından itibaren faaliyet göstermeye başlamıştır.

2021-2022 öğretim yılında 8 Lisans Programı, 1 Ön Lisans Programı ve 1 Lisansüstü Program ile eğitim-öğretim vermeye devam etmektedir. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin 2020-2021 eğitim yılında uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde, KKTC uyrukluların 97'den 2021-2022 döneminde 58'e, TC uyuklu öğrencilerin de 770'den, 626'ya gerilediği görülmektedir. Bu üniversitede öğrenim gören toplam öğrenci sayısının da 867'den 684'e gerilediği gözlemlenmektedir (Tablo 7.18)

**Tablo 7.18 Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kuzey Kıbrıs
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2019/2020 - 2021/2022)**

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020*	89	951	3	1.043
2020-2021	97	770	0	867
2021-2022	58	626	0	684

* 2019/2020 de Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi adı altında faaliyet göstermekteydi.

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Örgütü

4.1.1.4.1.15. Uluslararası Final Üniversitesi

Uluslararası Final Üniversitesi 2015-2016 eğitim yılında Girne bölgesinde faaliyetlerine başlanmış ve 2017-2018 akademik yılında 7 Fakülte ve 3 Yüksekokul ile faaliyetlerini sürdürmüştür. Üniversite halen Eğitim Bilimleri Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mimarlık Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi, Hukuk Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi olmak üzere 7 Fakülte ve 3 Yüksekokul ile eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Tablo 7.19 Uluslararası Final Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2019-2020	150	748	650	1.548
2020-2021	180	963	1.015	2.158
2021-2022	282	1.268	1.858	3.408

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

Uluslararası Final Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, 2020-2021 eğitim yılında uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde, 2020-2021 ders yılında 180 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısının 282'ye, TC uyruklu öğrenci sayısının 963'den, 1,268'e ve 1,015 olan üçüncü uyruklu öğrenci sayısı da 1,858'ye yükselmiş olup, 2021-2022 öğretim yılında toplam öğrenci sayısı da 3,408'e yükselmiştir (Tablo 7.19)

7.1.1.4.1.16. Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi

Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi 2015-2016 eğitim yılında KKTC'nin Güzelyurt ilçesinde kurulmuştur. Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi, 2017-2018 akademik yılında 2 Fakülte, 3 Yüksekokul ve Hazırlık Okulu ile eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Tablo 7.20 Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar

İtibarıyla Uyrıklarına Göre Dağılımı

(2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyrıklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	64	559	58	681
2020-2021	242	597	226	1.065
2021-2022	552	719	809	2.080

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, 2020-2021 eğitim yılında uyrıklarına göre dağılımı incelendiğinde, 242 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısının 2021-2022 öğretim yılında 552 ye , 597 olan TC uyruklu öğrenci sayısının 719'a ve 226 olan üçüncü ülkelerden gelen öğrenci sayısının da 809'a yükseldiği görülmektedir. 2021-2022'de bu üniversitedeki toplam öğrenci sayısının da 2,080'e yükseldiği görülmektedir (Tablo 7.20)

7.1.1.4.1.17. Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi

Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi 2017 yılında faaliyete başlamıştır. Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi BAU Global Eğitim Ağı üyesidir. BAU Global Eğitim Ağı kapsamında sanat, mimarlık, sosyal bilimler, fizik bilimleri, sağlık bilimleri ve hukuk gibi çeşitli alanlarda çeşitli lisans, lisansüstü ve doktora programları sunmaktadır. 2020-2021 öğretim yılında okulda öğrenim gören öğrencilerin uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde KKTC 36 ve TC uyruklu 37 öğrenci olduğu ve Üçüncü Ülke uyruklu öğrenci sayısının da 591 olduğu görülmektedir. 2021-2022 öğretim yılında KKTC uyruklu öğrenci sayısı ve TC uyruklu öğrenci sayıları 49 olurken Üçüncü Ülke uyruklu öğrenci sayısının da 1,704 olduğu ve toplam öğrenci sayısının da 1,802'ye yükseldiği görülmüştür(Tablo 7.21)

Tablo 7.21 Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	12	-	251	263
2020-2021	37	36	591	664
2021-2022	49	49	1,704	1.802

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

7.1.1.4.1.18. Ada Kent Üniversitesi

Ada Kent Üniversitesi 2017-2018 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Gazimağusa kentinde faaliyete geçmiştir.

Üniversite bünyesinde sekiz fakülte, bir yüksek okul ve bir de Hazırlık Okulu mevcuttur. Ada Kent Üniversitesi'nde 2021-2022 öğretim yılında öğrenim gören öğrencilerin uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde, 28 KKTC, 339 TC ve 21 Üçüncü Ülke Uyruklu öğrenci olmak üzere toplam 388 öğrencinin öğrenim gördüğü görülmektedir (Tablo 7.22)

Tablo 7.22 Ada Kent Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	39	332	101	472
2020-2021	30	315	48	393
2021-2022	28	339	21	388

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

7.1.1.4.1.19 Rauf Denktaş Üniversitesi

Rauf Denktaş Üniversitesi 2018-2019 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Lefkoşa kentinde faaliyete geçmiştir.

Üniversite bünyesinde, İşletme ve Ekonomi, Mimarlık ve Mühendislik ve Hukuk Fakültesi olmak üzere üç fakülte ve bir de Yabancı Diller ve İngilizce Hazırlık Okulu mevcuttur.

Rauf Denktaş Üniversitesi'nde 2019-2020 öğretim yılında öğrenim gören öğrencilerin uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde, 57'si KKTC ve 249'u Üçüncü Ülke Uyruklu öğrenci olmak üzere toplam 306 öğrenci öğrenim görmüştür. 2020-2021 yılında 64 olan öğrenci sayısı 2021-2022 öğretim yılında 93'e çıkarken, Üçüncü ülke uyruklu öğrenci sayısı ise 113'den 1102'ye çıkmıştır. (Tablo 7.23)

Tablo 7.23 Rauf Denktaş Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	57	-	249	306
2020-2021	64	-	113	177
2021-2022	93	4	1102	1.199

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

7.1.1.4.1.20 Kıbrıs Batı Üniversitesi

Kıbrıs Batı Üniversitesi 2015 yılında , Gazimağusa'da kurulan bir üniversitedir. Kıbrıs Batı Üniversitesi bünyesinde 5 fakülte, 3 okul ve 20 farklı lisans ve ön lisans programı bulunmaktadır .

Okulda öğrenim gören öğrencilerin uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde 2020-2021 yılında 34 olan KKTC öğrenci sayısı 2021-2022 öğretim yılında KKTC uyruklu 7'ye düşmüştür. TC uyruklu öğrenciler ise 56 olan sayı 62'ye yükselmiştir. Üçüncü Ülke uyruklu öğrenci sayısını ise 556'dan 384'e düşmüştür. Toplam öğrenci sayısının da 646'dan 453'e düştüğü görülmektedir. (Tablo 7.24)

Tablo 7.24 Kıbrıs Batı Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	3. Ülkeler	Toplam
2019-2020	1	-	218	219
2020-2021	34	56	556	646
2021-2022	7	62	384	453

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

7.1.1.4.1.21 Arkin Yaratıcı Sanatlar ve Tasarım Üniversitesi

Arkin Yaratıcı Sanatlar ve Tasarım Üniversitesi (ARUCAD), 2017 yılında Kuzey Kıbrıs'ın Girne bölgesinde kurulmuş sanat, tasarım ve iletişim alanlarını bir arada bulandıran sanat odaklı tematik bir üniversitedir.

Arkin Yaratıcı Sanatlar ve Tasarım Üniversitesi'nde 2021-2022 öğretim yılında öğrenim gören öğrencilerin uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde, 147'si KKTC ve 130'u TC uyruklu , 125 Üçüncü Ülke Uyruklu öğrenci olmak üzere toplam 402 öğrenci öğrenim görmüştür. (Tablo 7.25)

Tablo 7.25 Arkin Yaratıcı Sanatlar Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III. Ülkeler	Toplam
2019-2020	23	-	16	39
2020-2021	79	71	63	213
2021-2022	147	130	125	402

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama

7.1.1.4.1.22 Onbeş Kasım Üniversitesi

Onbeş Kasım Üniversitesi bünyesinde 4 fakülte ve 3 meslek yüksek okulu bulunmaktadır. 2021-2022 öğretim yılında 19 KKTC ve 1,224 Üçüncü Ülke uyruklu öğrenci olmak üzere toplam 1,243 öğrencinin öğrenim gördüğü görülmektedir. (Tablo 7.26)

Tablo 7.26 15 Kasım Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			Toplam
	KKTC	TC	III.Ülkeler	
2019-2020	12	-	-	12
2020-2021	21	-	14	35
2021-2022	19	-	1,224	1.243

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

7.1.1.4.1.23 Avrupa Liderlik Üniversitesi

2019-2020 öğretim yılında öğrenci alımına başlayan Avrupa Liderlik Üniversitesin’de 2020-2021 yılında 192 olan Üçüncü Ülke öğrenci sayısında 2021-2022 yılında düşüş yaşanmış ve 87 öğrenciye düşmüştür. (Tablo 7.27)

Tablo 7.27 Avrupa Liderlik Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2019/2020 - 2021/2022)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2019-2020	-	-	130	130
2020-2021	-	-	192	192
2021-2022	-	-	87	87

Kaynak: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü

7.1.1.4.2. Türkiye ve Üçüncü Ülkelerde Okuyanlar

ÖSYM tarafından hazırlanan sınavlarda başarılı olan KKTC uyruklu öğrenciler Türkiye'deki üniversitelere bağlı fakülte, akademi ve meslek yüksek okullarında öğrenim görmektedirler. Türkiye’de 2020-2021 eğitim yılında 2,308 öğrenci lisans üstü, lisans ve önlisans alanlarında öğrenimlerini sürdürmüştür; öğrenci sayısı 2021-2022 eğitim yılında ise 2,000 kişi olmuştur.

Başta AB olmak üzere Üçüncü Ülkelerde 2020-2021 eğitim yılında 1,932 öğrenci lisans ve önlisans, lisans üstü öğrenimlerini sürdürmüştür. 2021-2022 eğitim yılında bir önceki yıla göre düşüş yaşanmış ve 1,000 öğrenci öğrenim görmüştür.

Tablo 7.28'de 2020-2021 eğitim yılında yüksek öğrenime devam eden öğrenci dağılımı, incelendiğinde; KKTC'de öğrenimine devam eden toplam öğrenci sayısının 106,682 olduğu görülmüştür. Aynı dönemde öğrenimine devam eden KKTC'li öğrenci sayısı 19,190, TC uyruklu öğrenci sayısı 48,548 ve 3. Ülkelerden gelen öğrenci sayısı da 43,130 olmuştur.

Tablo 7.28 Yüksek Öğretimde Öğrenci Dağılımları (2020/2021 – 2021/2022)

Tablo - 95 Yüksek Öğretimde Öğrenci Dağılımları
(2020/2021 - 2021/2022)

Eğitim Kurumu*	Öğrenci Sayıları ve Uyrıkları							
	2020-2021				2021-2022			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
1. Doğu Akdeniz Üniversitesi	3.858	6.704	5.756	16.318	4.109	6.249	6.282	16.640
2. Yakın Doğu Üniversitesi	3.645	11.683	10.934	26.262	3.495	10.015	12.231	25.741
3. Gine Amerikan Üniversitesi	1.980	7.078	7.831	16.889	2.022	7.171	6.651	15.844
4. Lefke Avrupa Üniversitesi	816	7.401	2.285	10.502	897	7.304	2.331	10.532
5. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi	1.204	5.185	11.357	17.746	1.108	3.802	12.659	17.569
6. ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü	181	2.228	509	2.918	160	1.741	386	2.287
7. İTÜ Kuzey Kıbrıs Yerleşkesi	-	471	6	477	-	610	3	613
8. Akdeniz Karpaz Üniversitesi	342	14	568	924	314	16	1.140	1.470
9. Kıbrıs İlim Üniversitesi	146	865	370	1.381	196	876	690	1.762
10. Gine Üniversitesi	148	1.993	666	2.807	183	2.007	1.460	3.650
11. Kıbrıs Amerikan Üniversitesi	92	133	18	243	195	113	133	441
12. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	97	770	-	867	58	626	-	684
13. Uluslararası Fırat Üniversitesi	180	963	1.015	2.158	282	1.268	1.858	3.408
14. Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi	242	597	226	1.065	552	719	809	2.080
15. Bahçeşehir Üniversitesi	37	36	591	664	49	49	1.704	1.802
16. Ada Kent Üniversitesi	30	315	48	393	28	339	21	388
17. Rauf Denktaş Üniversitesi	64	-	113	177	93	4	1.102	1.199
18. Kıbrıs Batı Üniversitesi	34	56	556	646	7	62	384	453
19. On Beş Kasım Kıbrıs Üniversitesi	21	-	14	35	19	-	1.224	1.243
20. Avrupa Liderlik Üniversitesi	-	-	192	192	-	-	87	87
21. Arkan Yaratıcı Sanatlar Tasarım Üniversitesi	79	71	63	213	147	130	125	402
22. Anadolu Üniversitesi (AÖF) LK	1.523	1.985	12	3.520	1.497	1.882	10	3.389
23. Türkiye'de Öğrenim Görenler	2.308	-	-	2.308	2.000	-	-	2.000
24. III. Ülkelerde Öğrenim Görenler	1.932	-	-	1.932	1.000	-	-	1.000
25. Atatürk Öğretmen Akademisi	231	-	-	231	293	-	-	293
Toplam	19.190	48.548	43.130	110.868	18.704	44.983	51.290	114.977

* Tabloda yer alan öğrenci rakamları lisans üstü eğitimi de kapsamaktadır.

Kaynak : Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.1.1.5. Özel Eğitim

Özel eğitim, bedenen veya ruhen engelli olup, özel eğitim ve öğretime ihtiyaç duyan okul öncesi eğitim yaşına ulaşmış çocukların 18 yaşına kadar olan eğitimlerinin tümünü kapsar.

Özel eğitime gereksinim duyan her öğrenci, zorunlu eğitim çağında iken ilgi ve yeteneği ile alakalı olarak zorunlu eğitimden parasız ve/veya parasız yatılı şekilde yararlanma hakkına sahiptir. Ayrıca zorunlu eğitim yaşı dışında da özel eğitim kurumları, özel programlar uygulayan bağımsız okullar şeklinde kurulur veya diğer okullar bünyesindeki özel sınıflardan veya guruplardan oluşur.

Engelli çocuğun engel durumu, gereksinimi ve yeteneklerine göre bir plan ve program dahilinde, kullanılacak en uygun yöntemleri saptayarak, en başarılı olacağı eğitim ortamına yerleştirilmesini amaçlayan entegrasyon çalışmaları başlatılmış ve buna bağlı olarak da Bakanlıkça "Özel Eğitim Birimi" kurularak kaynak sınıflar oluşturulmuştur.

7.1.1.5.1. Lefkoşa Özel Eğitim ve İş Eğitim Merkezi

2007-2008 öğretim yılında kurulan Lefkoşa Özel Eğitim ve İş Eğitim Merkezi daha önce Lapta'da işitme engelli öğrenciler için hizmet veren okulu da bünyesine alarak Dr. Burhan Nalbantoğlu Hastahanesi kampüsünde eğitim vermeye başlamıştır. Okula 6-18 yaş grubundaki öğrenciler devam etmektedir. 2020-2021 öğretim yılında 51 öğrenci eğitim alırken 2021-2022 öğretim yıllarında 61 öğrenci eğitime devam etmiştir.

7.1.1.5.2. Girne Özel Eğitim Merkezi

Girne'de yatılı olarak eğitilebilir ve öğretilbilir 6-18 yaş grubundaki öğrencilere hizmet veren okul 2020-2021 öğretim yılında 25 öğrenci ve 5 öğretmen ile hizmetlerini sürdürmüştür. 2019-2020 öğretim yıllarında ise 30 öğrenci, ve 5 öğretmen ile hizmetlerini sürdürmüştür.

7.1.1.5.3. Yeşilyurt Özel Eğitim Merkezi

2007-2008 öğretim yılında kurulan Yeşilyurt Özel Eğitim Merkezi bölgede önemli bir eksikliği kapatma açısından yararlı olmuştur. 2018-2019 öğretim yılında 16 öğrenci ile 4 öğretmen

varken 2019-2020 öğretim yıllarında 19 öğrenci ve 5 öğretmenle eğitim hayatlarını sürdürmüşlerdir.

7.1.1.5.4. Rauf Raif Denктаş Görme Engelliler Eğitim Okulu

2002- 2003 eğitim öğretim yılında Hisarüstü Anaokulu ve Özel Eğitim Merkezi'nde görme engelli öğrencilere ayrılan bir sınıfta Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak eğitim vermeye başlayan okul 2005 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve Kıbrıs Türk Görmezler Derneği arasında imzalanan protokolle Kıbrıs Türk Görmezler Derneği'ne ait binada eğitim vermeye başlamıştır. 2019-2020 öğretim yılında 8 öğrenci ve 2 öğretmenle eğitimine devam etmiştir.

7.1.1.5.5. Gazimağusa Özel Eğitim Merkezi

2006-2007 öğretim yılında eğitime başlayan Gazimağusa Özel Eğitim Merkezi 2018-2019 öğretim yılında 90 öğrenciye 19 öğretmenle hizmet veren merkez, 2019-2020 öğretim yılında 85 öğrenci ve 23 öğretmenle faaliyetlerini yürütmüştür.

7.1.2. Yaygın Eğitim

Yaygın eğitimimin özel amacı, Kıbrıs Kıbrıs Türk cumhuriyeti Milli Eğitimi'nin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, örgün eğitimin herhangi bir kademesinden yararlanamamış veya örgün eğitimin herhangi bir kademesinden ayrılmış veya herhangi bir kademesinde bulunan yurttaşlara, örgün eğitim yanında veya dışında eğitim hizmeti vermektedir.

Yaygın eğitimin genel amacı ise örgün eğitim yanında veya dışında verilen ve endüstrimizin ihtiyaç duyacağı becerili ve nitelikli ara insan gücünü yaratma veya günlük yaşantıda gereksinime duyulan becerileri kazandırma veya mevcut bilgi ve becerilerin artırılmasına yöneliktir. Zorunlu eğitim yaşını tamamlayan bireyler için sürdürülen bu eğitim uygulamaları, Pratik Sanat Okullarında, Köy Kadın Kurslarında ve Çıraklık Eğitim Merkezlerinde yürütülmektedir.

Köy Kadın Kursları ise, küçük yerleşim merkezlerinde yürütülen çalışmalarla kursiyerlerin becerilerini geliştirmek ve aile bütçesine katkıda bulunmak amacı ile giyim nakış, el sanatları, ev ekonomisi ve beslenme konularında eğitim veren 2 yıl süreli kurslardır. Yaygın eğitimdeki kurum ve kursiyer sayıları tablo 7.29'da verilmiştir.

Tablo - 7.29. Yaygın Eğitim
(2020/2021 - 2021/2022)

Eğitim Kurumu	2020-2021		2021-2022	
	Kurum	Kursiyer	Kurum	Kursiyer
	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı
1. Köy Kadın Kursları	62	1,509	62	1,443
2. Çıraklık Eğitimi	1	281	1	232
Toplam	63	1,790	63	1,675

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.3. Sorunlar

Eğitim sistemimiz ilköğretimde kolejlere, orta öğretimde ise üniversitelere girişe endekslenmiş olup başarı sadece bu sınavlar neticesi ile değerlendirilir hale gelmiştir. Çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerini gözetken eğitim ortamları oluşturulmalıdır.

Uygulanan yoğun müfredat çocukların ve gençlerin müzik, sanat, spor gibi daha sağlıklı ve mutlu nesiller yetiştirmede etkili olan faaliyetlere zaman ayırmasına izin vermemektedir. Ders programlarının seyreltilip bilim, dijitalleşme, çevre, spor ve kültür-sanat faaliyetlerinin eğitime entegre edilmesine olanak verilmelidir.

Sınıflardaki öğrenci fazlalığı, özellikle büyük bir sorun olmakta ve eğitimin kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bazı ortaöğretim kurumlarında Bilgisayar, Fizik, Kimya, Biyoloji ve Fen Bilimleri Laboratuvarı yetersizdir yada hiç yoktur. Mevcut olan laboratuvarlarda ise araç-gereç eksikliği vardır.

Milli Eğitim, Denetleme, Değerlendirme ve Yönlendirme Kurulu'nda görev yapan müfettiş sayısının yetersiz oluşu, okulların denetimini zorlaştırmaktadır.

Özel ders-not ilişkisi eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Bazı okul binaları artan öğrenci potansiyeline cevap verebilecek standard ve düzeyde değildir. Eğitim yapıları teknolojiye ve çevreye uyumlu, güvenli, ekonomik, estetik, erişilebilir, standartları ve kalitesi yüksek bir mimaride tasarlanmalıdır.

Ortaokullarda okuma ve yazma da zorlanan öğrenci sayısında artış vardır. Orta öğretimde okutulan derslerin seçimi, hedefleri ve içeriği sistemin amaçlarından ve öğrenci ihtiyaçlarından çok öğrencilerin yüksek öğrenime hazırlanması gerektiği varsayımına göre bilgi aktarma şeklinde görülmektedir.

Özel okullar ve devlet okulları arasında özellikle özel okullarda uygulanan müfredat farkı nedeniyle geçişler zorlaşmıştır.

Meslek Liseleri'nde teknolojiye uygun cihaz ile araç ve gereçler artılmalıdır. Döner sermayeli atölyeler ile okullardaki döner sermaye işleri arzu edilen düzeyde değildir.

Gerek özel eğitim veren kurumlarda gerekse diğer kurumlarda oyun oynamanın eğitsel bir faaliyet olduğu bilindiğinden çocuklara ayrılan oyun alanlarının geniş tutulmasına önem verilmelidir.

Öğretmenlere gerektiği alanlarda hizmetiçi eğitim sağlanmalıdır. Öğretmenlerin dijital okur-yazarlığı geliştirilmelidir.

Köy kadın kursları, kadro azlığı ve kurs merkezi olmaması nedeniyle geniş olarak yapılamamaktadır.

Kalite anlayışının egemen olduğu yükseköğrenimle ilgili bir Strateji Planı eksikliği bulunmaktadır. Sorun alanlarının tespitine yönelik olarak öncelikle bir sektör analizi yapılması gerekmektedir. SWOT gibi birçok farklı teknik kullanılabilir. Önemli olan bu stratejik bakış açısının ortaya konulması ve devamlılığının sağlanması için sorumlu bir kurumun tesis edilmesidir.

Şehirlerdeki altyapı eksikliği, ortak toplu taşıma yoksunluğu, belediye hizmetlerinin eksikliği ve üniversite-belediye etkileşiminin olmayışı Okulları etkilemektedir.

Üniversitelerimizi denetlemek ve akredite etmek amacıyla kurulmuş olan YÖDAK'ın yapısının gözden geçirilmesi ve verimli bir şekilde çalışabileceği yeni bir yasal çerçeveye oturtulması gerekmektedir.

Üniversiteler ile yerel yönetimlerin, öğrencilere yönelik ulaşım, kültür sanat ve sportif etkinlikler gibi konularda işbirlikleri yetersizdir.

Vakıf üniversitelerimizde ortaya çıkan yönetim sorunu rektörlerin seçilmesi ve yönetim kurulunun ve başkanlarının oluşmasında da ortaya çıkmaktadır.

Milli Eğitim bakanlığı bünyesinde Üniversitelerin marka tanınırlığını artıracak bir Eğitim Tanıtım Ajansı kurulmalıdır. İlgili ajans uluslararası akreditasyon kurullarından akreditasyon almakta önemli bir rol oynayabilir. Ajans aracılığı ile yapılacak ortak platformlar pazarlama da maliyeti düşürecek hem kaliteyi artıracaktır.

Üniversitelerden mezuniyet sonrası destekler ve mezunlarla ilişkiler Ada'daki bütün üniversiteler tarafından ihmal edilmiştir. Halbuki mezunlar hem yeni öğrenci kazanılmasında hem de var olan öğrencilerin kuruma bağlılıklarının pekiştirilmesinde çok önemli bir kaynaktır.

8. Kültür

8.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Kültür, bir toplumun yaşantısından doğan maddi ve manevi değerlerle, türünü sürdürme, örgütlerini düzenleme, öğrenilmiş davranış biçimlerini, bilgi ve becerilerini, duygu, düşünce, inanç, gelenek ve sanatsal varlıklarının tümünü içeren; insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren gereksinimlerini karşılamak için bir bütün olarak benliğini ve varlığını ortaya koyan bir yaşam biçimidir.

Kültür, günümüzde günlük hayat içerisinde kişinin ve toplumun hissedip yaşadığı bir ruh ve kimlik bütünlüğü olarak ele alınmalı ve bu görüşle araştırılıp değerlendirilmelidir.

Kültürel miras, geçmişle gelecek arasında kimlik sorunu çözücü, tarih bilinci yaratıcı, yeni kuşakları uluslararası toplumlar arasında etkin ve saygın kılıcıdır. Bu yüzden geçmişten geleceğe akıp gelen kültürel değerlerin üstüne hızla yeni değerler ekleyebilecek çağdaş yöntemler bulunarak geliştirilmeli ve yerleştirilmelidir.

Bir yandan, kültür varlık ve mirasımızın tespit edilip ortaya çıkarılmasına, bunlara sahip çıkılarak özenle korunmasına, öz değerlerimizle geliştirilerek benimsetilmesine ve yaygınlaştırılıp gelecek kuşaklara aktarılmasına çalışılırken, diğer yandan da kültürümüzün dünyaya tanıtılıp, dünya kültürüne katkıda bulunması ve dünya kültürü ile olan etkileşiminin sağlanması yönünde gayret sarfedilmektedir. Kültürel değerlerin araştırılması, geliştirilmesi, yaygınlaşması ve bu alanlarda eserler üretilmesi, eserler icra edilmesi, sergiler, sunumlar, çalıştaylar ülkemizde Kültür Dairesi aracılığı ile yapılmaktadır. Daire'nin kültür icraatlarını yapma ve yönetme bağlamında kendi bünyesinde bulunan Atatürk Kültür Merkezi ve İsmet Vehit Güney Sanat Merkezi'nden yararlanma yanında özel ve kamu/özel salon, atölye vb. alanları da kullanmaktadır. Daire ayrıca birer sanat merkezi gibi kullanılan, ilçelere ve bölgelere dağılmış dokuz adet kütüphanesi ile hizmet vermektedir. Daire bu imkanları kendi ajandası yanında toplum kültürünü artırıcı etkinliklerde de kullanmaktadır. Böylece ülkemizin kültür dağarcığının gelişmesine katkı koymaktadır. Daire, yine kültür ve sanat derneklerini ve kişileri de maddi ve manevi olarak destekleyerek bu alanda öncü bir rol oynamaktadır.

Sanatın kültür içinde kapsadığı alan azımsanmayacak derecede geniştir. Ülkemiz sanat dünyası tam olarak profesyonelleşmediğinden, devlet destek ve motivasyonuna daha çok ihtiyaç

duymaktadır. Bu bağlamda “**Güzel Sanatlarla İlgili Derneklere Yardım Tüzüğü**” kapsamında halkbilim yanında sanatsal projelere de finansman sağlanmaktadır. Başarılı bireysel sanatçılar ise dairenin kendi bütçesinden desteklenmeye çalışılmaktadır. Kültür Dairesi Müdürlüğü; kültür şemsiyesi altında, sanat ve halkbilimini içine alan çok geniş bir yelpazede etkinlik göstermektedir.

Kültür ile ilgili düşün ve sanat ürünlerinin eksiksiz olarak derlenmesi KKTC düzeyinde kaynaklar denetiminin sağlanması, toplanan ürünlerin gelecek kuşaklara aktarılacak üzere düzenlenmesi ve elverişli ortamlarda saklanması, uluslararası bilgi ve belge değişiminin en ekonomik ve sağlıklı yoldan gerçekleştirilebilmesi konularının hayata geçirilebilmesi için 32/2000 sayılı Düşün ve Sanat Ürünlerini Derleme Yasası yürürlüğe konmuştur.

Yeni yayınları izleyebilmek için aylık olarak kitapevleri ve yayınevleri izlenmekte, olanaklar çerçevesinde yeni yayınlar kütüphane kullanıcılarının istekleri gözönünde bulundurularak satın alınmaktadır. Ulusal yayınları eksiksiz olarak sağlayabilmek için büyük özen gösterilmektedir.

Milli Kütüphaneye bağış yoluyla gelip demirbaş fazlası olan kitaplar ihtiyacı olan kurum ve kuruluş kütüphanelerine gönderilmiş ve böylece daha çok okurun kitapla buluşması sağlanmıştır.

Milli Kütüphanenin ana görevi; ulusal ve yurt dışında ülkemiz ile ilgili yayınlanan yayınları sağlamak ve hizmete sunmaktır. Bu bağlamda Milli Kütüphanenin Kıbrıs konulu veya Kıbrıslı yazarların, araştırmacıların yazdığı ve kaydettiği eserlerden oluşan bir koleksiyon oluşturulmuştur. KKTC’de yayınlanan tüm eserler hangi konuda olursa olsun hızla sağlanıp hizmete sunulmaktadır. Bugün ülkemizde hizmet veren kütüphanelerden en zengin Kıbrıs konulu koleksiyon, Milli Kütüphanede bulunmaktadır.

**Tablo - 8.1 Milli Kütüphane ile Halk Kütüphanelerindeki Kitap Sayıları
(2019 - 2021)**

Kütüphanenin Adı	2019	2020	2021
	Kitap Sayısı	Kitap Sayısı	Kitap Sayısı
1. KT Milli Kütüphanesi	109.145	110.421	112.030
2. Gazimağusa Halk Kütüphanesi	27.673	27.795	27.992
3. Girne Halk Kütüphanesi	33.544	34.853	36.308
4. Güzelyurt Halk Kütüphanesi	33.728	34.054	34.312
5. İskele Halk Kütüphanesi	22.217	24.078	24.444
6. Akdoğan Halk Kütüphanesi	23.926	22.474	22.635
7. Mehmetçik Halk Kütüphanesi	9.296	9.475	9.567
8. Değirmenlik Halk Kütüphanesi	16.456	16.976	17.351
9. Yeni Erenköy Halk Kütüphanesi	8.128	8.128	8.137
Toplam	284.113	288.254	292.776

Kaynak: Kültür Dairesi

Kıbrıs Türk Milli Kütüphane ile Halk Kütüphanelerindeki kitaplar yenileriyle takviye edilerek artırılmış 2021 yılı sonunda toplam kitap sayısı 292,776 olmuştur (tablo 8.1).

Lefkoşa'daki Atatürk Kültür Merkezi ve Milli Kütüphane ile Gazimağusa, Girne, Güzelyurt, İskele, Akdoğan, Değirmenlik, Yeni Erenköy ve Mehmetçik'teki Halk Kütüphaneleri yeni kitaplarla takviye edilerek hizmet sunmaya devam etmektedirler.

K.T. Milli Kütüphane ve Halk Kütüphanelerindeki üye sayısına bakıldığında 2020 yılında 2,417 olan üye sayısının, 2021 yılında sadece 8 kişi artarak, 2,425 olduğu görülmektedir (Tablo 8.2).

Tablo 8.3'de görüleceği gibi 2020 yılında kütüphanelerimizde bulunan kitap toplamı 288,254 iken 2021 yılında 292,776 olarak gerçekleşmiştir. Bu dağılımda en çok %34.6 payla ve 101,257

kitap sayısı ile edebiyat alanındaki kitapların ve en az %1.4 payla ve 4,219 kitap sayısı ile nazari ilimler konularındaki kitapların yer aldığı görülmektedir.

**Tablo - 8.2 Milli Kütüphane ile Halk Kütüphanelerindeki Üye Sayıları
(2019 - 2021)**

Kütüphanenin Adı	2019	2020	2021
	Üye Sayısı	Üye Sayısı	Üye Sayısı
1. KT Milli Kütüphanesi	896	625	651
2. Gazimağusa Halk Kütüphanesi	424	344	343
3. Girne Halk Kütüphanesi	902	352	324
4. Güzelyurt Halk Kütüphanesi	714	459	468
5. Yeni İskele Halk Kütüphanesi	133	216	210
6. Akdoğan Halk Kütüphanesi	200	109	127
7. Mehmetçik Halk Kütüphanesi	177	141	124
8. Değirmenlik Halk Kütüphanesi	184	160	163
9. Yeni Erenköy Halk Kütüphanesi	31	11	15
Toplam	3.661	2.417	2.425

Kaynak: Kültür Dairesi

Kitap alımına ayrılan bütçenin sınırlı olması kitap sayısı artış hızını da yavaşlatmaktadır. Mevcut bütçenin daha da artırılarak, okuyuculara daha fazla kitap sunulabilmesi için, kaynak yaratma çalışmaları devam etmektedir.

Milli Kütüphane ve Halk Kütüphanelerinin hizmetlerinin gelişmesi, artması ve çeşitlenmesi, ayrıca kullanıcılarının bilinçlendirilmesi için Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Üniversite Kütüphaneleri, Kütüphanecilik Kursüleri ve Türk Kütüphaneciler Derneği ile işbirlikleri devam etmiştir.

Geçmiş yıllarda olduğu gibi 2020 yılında da yerli yazarlarımızın yayınladıkları tüm eserler kütüphane amaçları için satın alınmış ve Halk Kütüphanelerine dağıtım için Atatürk Kültür Merkezi'ne gönderilmiştir.

Tablo - 8.3 Milli Kütüphane ile Halk Kütüphanelerindeki Kitapların Konularına Göre Dağılımı (2019 - 2021)

Konu Adı	2019	%	2020	%	2021	%
	Kitap Sayısı	Pay	Kitap Sayısı	Pay	Kitap Sayısı	Pay
1. Genel Konular	6.541	2,3	6.569	2,3	6.614	2,3
2. Müracaat Eseri	7.165	2,5	7.169	2,5	7.188	2,5
3. Çocuk Eserleri	75.605	26,6	77.151	26,8	78.219	26,7
4. Felsefe	5.5	1,9	5.676	2,0	5.836	2,0
5. Din	5.33	1,9	5.35	1,9	5.404	1,8
6. Sosyal Konular	36.203	12,7	36.601	12,7	37.289	12,7
7. Dil Bilimleri	6.174	2,2	6.184	2,1	6.217	2,1
8. Nazari İlimleri	4.159	1,5	4.185	1,5	4.219	1,4
9. Teknoloji	7.652	2,7	7.742	2,7	7.839	2,7
10. Güzel Sanatlar	9.14	3,2	9.213	3,2	9.355	3,2
11. Edebiyat	97.777	34,4	99.416	34,5	101.257	34,6
12. Tarih-Coğrafya	22.867	8,0	22.998	8,0	23.339	8,0
Toplam	284.113	100,0	288.254	100,0	292.776	100,0

Kaynak: Kültür Dairesi

Yeni yayınları izleyebilmek için aylık olarak kitap evleri ve yayınevleri izlenmekte, olanaklar çerçevesinde yeni yayınlar kütüphane kullanıcılarının istekleri gözönünde bulundurularak satın alınmaktadır. Ulusal yayınları eksiksiz olarak sağlayabilmek için büyük özen gösterilmektedir.

Her yıl Mart ayının son Pazartesi günü ile başlayan hafta olarak kutlanan Kütüphaneler Haftasında konferanslar, yarışmalar, sergiler ve benzeri çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir.

Milli Kütüphaneye bağış yoluyla gelip demirbaş fazlası olan kitaplar ihtiyacı olan kurum ve kuruluş kütüphanelerine gönderilmiş ve böylece daha çok okurun kitapla buluşması sağlanmıştır.

Milli Kütüphanenin ana görevi ulusal yayınları ve yurt dışında ülkemiz ile ilgili yayınlanan yayınları sağlamak ve hizmete sunmaktır. Bu bağlamda Milli Kütüphanenin Kıbrıs konulu veya Kıbrıslı yazarların, araştırmacıların yazdığı ve kaydettiği eserlerden oluşan bir koleksiyonu oluşturulmuştur. KKTC’de yayınlanan tüm eserler hangi konuda isterse olsun hızla sağlanıp hizmete sunulmaktadır. Bugün ülkemizde hizmet veren kütüphanelerden en zengin Kıbrıs konulu koleksiyon Milli Kütüphanede bulunmaktadır.

Milli Arşiv’in daha iyi bir düzeye getirilebilmesi için özel çaba sarfedilmekte ve eldeki imkanlar zorlanmaktadır.

Yeni bir Arşiv Sitesinin yapılması için yoğun çabalar saf edilmekte ve projeler üretilip finans kaynakları bulunmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında milli arşiv malzemelerinin scan edilip stoklanması için gayret gösterilmekte ve çalışmalar yapılmaktadır.

Osmanlıca, Rumca ve İngilizce belgelerin katologlama çalışmaları ve arşiv kutularına yerleştirilme işlemleri, yıpranmış kitapların dijital olarak alınarak duplikasyonu ve mevzuat çalışmaları sürdürülmüştür.

Elektronik ortamlarda oluşturulan ve oluşturulacak olan arşiv malzemelerinin standartlarının belirlenmesi ve Elektronik Belge Rehberi’nin hazırlanması çalışmaları yapılmıştır.

2021 yılı Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi’ndeki kitap, dergi ve benzeri dökümanların yıllık kullanımları tablo 8.4’da yer almaktadır.

Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi kaynaklarından 2021 yılında en çok kitaplardan yararlanılmıştır. 2021 yılında toplam 380 kitap araştırmacılar tarafından kullanılmıştır. İkinci sırada 207 adet ile gazeteler yer almıştır. 2021 yılında 28 dergi, 101 defter, 27 CD, 4 dosya, 16 belge, 3 yazma kullanılmıştır. Tutanaklar kaynak olarak kullanılmamıştır.

Tablo - 8.4 Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi’nin Kaynaklarının Yıllık Kullanımı
(2019-2021)

	Kitap	Dergi	Gazete	Defter	Belge	CD	Yazma	Dosya	Tutanak
2019	268	1	261	37	0	3	34	0	0
2020	280	14	346	50	0	12	0	10	3
2021	380	28	207	101	16	27	3	4	0

Kaynak: Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi

2021 yılı Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'ndeki kitap, belge ve benzeri dökümanları kullanan ziyaretçilerin milliyet, cinsiyet ve eğitim durumlarına göre dağılımları tablo 8.5'da yer almıştır.

Tablo - 8.5 Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Ziyaretçilerinin Cinsiyet, Yurttaşlık ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık (2019 - 2021)

	Toplam	Erkek	Kadın	K.K.T.C.	T.C.	Diğer	Lise ve altı	Lisans	Lisans üstü
2019	421	280	141	253	106	62	25	200	196
2020	199	130	69	161	32	6	19	108	72
2021	135	93	42	108	22	5	26	44	65

Kaynak: Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi

2021 yılında Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi ziyaretçilerinin eğitim düzeylerini göz önünde bulundurduğumuzda en çok lisans üstü düzeyinde eğitim almakta olan kişiler kaynaklardan yararlanmıştır. Buna göre 2021 yılında lisans düzeyinde 44, lisans üstü düzeyinde 60, lise ve altı düzeyindeki ziyaretçi sayısı 26 olmuştur. 2020 yılında 199 olan kullanıcı sayısı 2021 yılında yaşanan pandemi nedeniyle 135 kişiye gerilemiştir.

Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi kitap koleksiyonunun bilgisayar ortamında tasnif etmeye devam etmiştir ve internette <http://arsiv.kamunet.net> adresinde hizmete sunmuştur.

Eski Eserler ve Müzeler Dairesi dünya insanlığının ortak kültür mirası olan eski eserleri ve bunların içinde bulunduğu alanlar ile müzeleri en geniş anlamda korumak, yaşatmak, tanıtmak, geliştirmek, yaygınlaştırmak ve restore etmek için gerekli olan saptama, belgeleme, kazılarla açığa çıkartma, değerlendirme, fonksiyon verip kullanma ve yeni müzeler kurmakla ilgili iş ve işlemleri gerçekleştirmek amacı ile 1975 yılında kurulmuştur.

Tarihi miras ve antik değerlerimizin korunması, aslına uygun olarak restore edilmesi, kurtarma kazıları yapılarak tarihi eserlerimize sahip çıkılması çalışmalarına devam edilmiş ve elde edilen tarihi eserler envantere kaydedilmiştir.

Yeni elde edilen tarihi eserlerin envantere dahil edilmesiyle mevcut eski eser sayıları artmakta ve yeni müzelere olan ihtiyacı da artırmaktadır. Son birkaç yıldan beridir yeni müze açılmamış olması bu konudaki sıkıntıların günden güne daha da büyümesine neden olmaktadır.

Tablo 111'den görüldüğü gibi arkeolojik, etnoğrafik ve ikon eserler 2021 yılında, 2020 yılına göre artmıştır. Envanteri yapılan eski eserlerin dökümü tablo 8.6'de verilmiştir.

Tablo - 8.6 Envanteri Yapılan Eski Eserlerin Dökümü
(2019-2021)

Eser Türleri	2019	2020	2021
	Sayı	Sayı	Sayı
1. Arkeolojik	28.847	29.194	29.315
2. Etnoğrafik	6.142	6.219	6.235
3. Kilise Malzemesi	7.953	7.954	7.959
Toplam	42.942	43.367	43.509

Kaynak: Eski Eserler ve Müzeler Dairesi

Tablo 8.7’de görüldüğü gibi 2019’da 1,078,415 olan ören yeri ve müze ziyaretçi sayıları yaşanan pandemi nedeniyle 2020 yılında 164,872 kişiye gerilemiştir. 2021 yılında müzeleri ziyaret eden kişilerin sayısı 109,011 olmuştur. (tablo 8.7).

Tablo 8.7 Ziyaretçi Sayıları
(2019-2021)

Yıllar	2019	2020	2021
Ziyaretçi Sayısı	1.078.415	164.872	109.011

Kaynak: Eski Eserler ve Müzeler Dairesi

Eski eserlerimizin korunup teşhir edilebileceği yerler olan müzelere bakıldığı zaman 2018 yılında Gazimağusa’da Ay. Yuannis ikon müzesi geçici olarak kapatılmış ve İskele arkeoloji müzesi açılmıştır. Müzelerin türlerine göre dağılımı tablo 8.8’de verilmiştir

Tablo - 8.8 Müzelerin Türlerine Göre Dağılımı
(2019-2021)

Müze Çeşitleri	2019	2020	2021
	Sayı	Sayı	Sayı
1. Milli Müzeler	4	4	4
2. Etnoğrafya Müzesi	7	7	7
3. Arkeolojik Müze	9	9	9
4. İkon Müzesi	6	6	6
5. Taş Eserler (Ortaçağ)	6	6	6
6. Kilise Manastır	1	1	1
7. Güzel Sanatlar	1	1	1
Toplam	34	34	34

Kaynak: Eski Eserler ve Müzeler Dairesi

Büyük bir bölümü Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü'nün denetim, gözetim ve kontrolünde 34 müze, 2 Han, 5 Kale, 1 Kule, 11 Harabe-Örenyeri, 1 Kültür Sanat Merkezi ve 1 Müze Ev olmak üzere 54 adet müze ve ören yeri bulunmaktadır. Bunların ilçelere göre dağılımı Lefkoşa'da 11 tane, Gazimağusa'da 16 tane, Girne'de 21 tane ve Güzelyurt ise 6 tanedir. 2021 yılı içerisinde de restorasyon, bakım, onarım, temizlik, araştırma, kazı belgeleme, envanter ve değerlendirme, yayın, tanıtma, sergileme çalışmalarına devam edilmiştir.

Kıbrıs Türk Tiyatrosunun daha çağdaş bir düzeye ulaştırılması ve hizmet etkinliğinin artırılması için yasal ve idari düzenlemeler yapılması zorunluluğu vardır.

Kıbrıs Türk Devlet Tiyatrolarına ait bir salon bulunmamaktadır. Bugünkü şartlarda oyun çıksa bile oyunların sunulabileceği salonlar yok derecede veya yetersizdir.

27 Mart Dünya Tiyatrolar Günü etkinliklerle kutlanmıştır. Kıbrıs Türk Devlet Tiyatrosu her yıl olduğu gibi temsiller ve turneler düzenlemiştir. Bununla beraber belediye tiyatroları ve özel tiyatroların temsilleri de sahnelenmiştir.

Amatör ve özel tiyatrolar yıl boyunca çeşitli etkinlikler düzenlenmişler ve oyunlar sergilemişlerdir.

Devlet Senfoni Orkestra ve Korosu 1981 yılında yürürlüğe giren Genel Kadro Yasası altında oluşturulan çok sınırlı bir kadro ile faaliyetlerini sürdürürken bugün faaliyet gösteremez duruma gelmiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanlığına bağlı bir Senfoni Orkestrası oluşturmak amacıyla 41/2014 sayılı Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası yürürlüğe konmuştur. KKTC Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, 19-20-21 Ekim 2015 tarihlerinde yapılan sınavlar sonucunda oluşturularak çalışmalara başlamış ve ilk konserini 28 Kasım 2015 tarihinde Lefkoşa'da vermiştir.

8.2. Sorunlar

Okullarda eğitim programlarını destekleyici kütüphaneler olmadığından Milli Kütüphane daha çok okul kütüphanesi görevi görmektedir. Bu yüzden asli görevi olan ulusal araştırmalara kaynak teşkil edebilmek veya koleksiyon ile ilgili araştırmalar yapabilmek görevlerini aksatmakta, personel ve bütçenin büyük çoğunluğunu orta öğrenim öğrencilerine yönlendirmektedir.

Eski Eserler ve Müzeler Dairesinin kuruluş yasasında arkeologların dışında etnograf, topoğraf, kemik uzmanı, konservatör, restorasyon uzmanı, epigraf ve kütüphaneci olmaması dairenin atılım yapmasını ve bilimsel bir kuruluş haline gelmesini olanaksız hale getirmektedir.

Bugüne kadar müzelere mal edilen eski eserlerin konservasyonları çok kısıtlı bir şekilde ve tam anlamı ile bilimsel olarak yapılamamaktadır.

Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde bulunan malzemenin ayıklama ve düzenlemeye ihtiyacı olması tüm personelin bu çalışmaya girmesine neden olmakta ve bu nedenle daire asli görevlerinden olan araştırma ve yayın görevlerini yerine getirememektedir.

Ülkemizde bir "Milli Arşiv Yasası'na" ivedilikle ihtiyaç vardır. Bu yasa çıkarılmadan yapılan çalışmalardan istenilen sonucu almak mümkün değildir.

Arşiv malzemesinin uygun koşullar ve yerlerde muhafaza edilmesi gerekmektedir. Mevcut binalar arşiv malzemesinin korunmasını sağlayacak özelliklerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde bilimsel anlamda eğitim görmüş derlemeci, araştırmacı, yorumculara ihtiyaç vardır. Folklor konusunda eğitim görmüş yeni mezun gençler ise kadro sorunları yüzünden istihdam edilememektedir.

Dernekler, kültür, sanat ve folklor etkinliklerinin kitlelere yayılmasında önemli bir yere sahip olmasına karşın dergi, kitap basımı, ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılar, araştırma ve arşiv çalışmalarında maddi sorunlar yaşamakta ve yeterince üretken olamamaktadırlar.

Kıbrıs Türk Devlet Tiyatrolarının kendine ait salonunun olmaması ve personel sıkıntısı nedeniyle işlemlerini yerine getirmekte zorluklarla karşılaşmaktadır.

Amatör ve özel tiyatrolar maddi bakımdan zorluk çekmekte ve kısıtlı imkanlara rağmen ayakta kalmaya çalışmaktadırlar.

9. Gençlik

9.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Gençlik dönemi; çocukluktan erginlik çağına geçişi bağlayan bir köprüdür. Bu dönem yetişkinliğe hazırlanma, öğrenme aktivitelerini kapsayan dinamik ve değişken bir süreçtir. Gencin, aile, okul, iş ve yakın çevresi ile sürdürdüğü faaliyet ve ilişkileri sonucu edineceği, içinde bulunduğu toplumun kültür, eğitim, alışkanlık, değer, tutum ve inançlarını öğrenme ve uygulaması hem kendisini hem de geleceğini biçimlendirecek en önemli unsurlar olacaktır.

Genç bireyler dinamik ve değişken yapılarını, kaliteli ve yeterli bir sosyalleşme süreci içerisinde sürdürdüğünde, verimli, karakterli ve sağlıklı kişilik özelliklerine sahip olacaktır. Sosyalleşen gençlerin yeterince sosyalleşmeyen gençlere kıyasla daha başarılı oldukları yapılan araştırmalarda kanıtlanmıştır. Gençlerin içinde buldukları topluluk ile aralarında ortak yanlar bulup onlara benzemesi, özerklik ve sorumluluk duygularını geliştirmeleri sonucunda, zihnen ve bedenen fikri hür gençlerin yetişeceği sabittir.

Tablo - 9.1 12- 24 Yaş Grubu Genç Nüfusun Yıllara Göre Dağılımı (2019-2021)

Yıllar	Toplam Nüfus	12-24 Yaş Grubu	Genç Nüfus (%)
2019	382.23	107.943	28,2
2020	382.836	110.137	28,8
2021	390.745	114.136	29,2

Kaynak: İstatistik Kurumu

Bizim gibi sınırlı kaynaklarla gelişmek zorunda olan ve hızlı bir kalkınma süreci içerisine girmek isteyen ülkelerin genç nüfusunun aktif, dinamik ve sürükleyici gücü büyük bir değer taşımaktadır. 2021 yılı için 390,745 kişi olarak tahmin edilen toplam nüfusumuzun %29.2 (114,136 kişi) 12-24 yaş grubundaki kişilerden oluşmaktadır. Gençliğin bu kadar yüksek bir orana ulaşması, toplumumuzun geleceğine yönelik etkinliğini ve beklentilerini daha da artırmaktadır. Ülkemize eğitim amacıyla gelen öğrencilerden dolayı genç nüfus oranı yüksektir. Genç nüfusun yıllara göre dağılımı tablo 9.1’de görülmektedir.

Gençliği, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan destekleyici, eğitici ve geleneksel değerlerimiz çevresinde yönlendirici önlemlerin, teknolojik gelişmelerle ele alınması gerekmektedir.

Gençlerin gereksinim duyacağı maddi ve manevi imkanların sağlanması Devletimizin temel bir görevi olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumda 12-24 yaş arasındaki nüfus grubunu belirtmek için kullanılan ve çocukluk ile orta yaş arasındaki dönemi kapsayan gençlik, toplum içinde gelişim ve değişime en açık, en enerjik ve en dinamik kesimdir. Bu nedenle gençliğin toplum sorunlarına duyarlılığının artırılması, inisiyatif almalarını teşvik etmek ve demokratik süreçlere etkin biçimde katılmalarının sağlanması büyük önem arz etmektedir. Gençliğin kötü alışkanlıklardan korunması polisiye tedbirler ve yasal önlemler dışında sosyal, psikolojik yanları da ele alınarak değerlendirilmektedir.

Ülkemizdeki gençlerin sorunlarının tespit edilmesi, çözümlerine yardımcı olunması, gençlerin boş zamanlarını çeşitli etkinliklerle iyi bir şekilde değerlendirmelerine yardımcı olunması ve gençlerimizin duyarlı ve iyi bir şekilde yetişmelerine katkıda bulunmak amacıyla faaliyet gösteren Gençlik Dairesi, gençlere yönelik çalışmalarını bu yönde sürdürmektedir. Gençlik Dairesi 4/1988 sayılı Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Yasası ile kurulmuş olup gençlerin gelişimi, sorunları, sosyal, kültürel ihtiyaçları, akademik gelişimleri vs ile ilgilenmektedir. Gençlik Dairesinin temel amacı ülkemiz gençlerini Atatürk İlkeleri doğrultusunda ulusal, toplumsal ve evrensel kültür bilinci içinde yetiştirilmesine yardımcı olmaktır. Bununla birlikte, gençliğin her türlü zararlı alışkanlıktan uzak yetişmesini sağlamak amacıyla etkinlikler hazırlamak ve hazırlanan etkinlikleri desteklemektir.

Dairenin iki ana şubesinden biri olan Eğitim Araştırma Şubesi gençlik sorunlarının tesbiti için çalışmalar yapmakta, gençliğe rehberlik etmektedir. Diğer şubesi ise Gençlik Merkezleri, Gençlik Kampları ve İzcilik Şubesidir.

Gençlik Merkezleri gençlerin boş zamanlarını en iyi şekilde değerlendirmeleri ve grup çalışmaları yapmaları için etkinliklerde bulunurlar. Halen Güzelyurt, Akçay, Alsancak, Akdoğan, Vadili, Paşaköy, Bostancı, Geçitkale ve Gazimağusa gibi yerleşim birimlerinde faaliyet gösteren Gençlik Merkezlerinde sosyal, kültürel, sportif ve izcilik konularında etkinliklerde bulunmaktadır.

Gençlik kampları yurt içinde Lapta ve Kantara olmak üzere iki bölgede sürdürülmektedir. Kantara Gençlik Kampı, kış ve yaz mevsimlerinde çeşitli devreler halinde 12-16 yaş

dilimindeki öğrencilere yönelik olarak düzenlenmektedir. Kantara Gençlik Kampındaki faaliyetler ise, liderler tarafından gönüllülük çerçevesinde yürütülmektedir. Lapta Gençlik Kampında ise faaliyetler gruplar tarafından oluşturulmakta, yatı ve yemek temini Gençlik Dairesi tarafından karşılanmaktadır. Kamplar ayrıca talebe göre TC ve üçüncü ülkelerden gelen (gençlik, spor, folklor, kültür kabileleri) gençlere, üniversiteler, spor kulüpleri ve sivil toplum örgütlerine yemek ve yatak için ödenen küçük bir ücret karşılığında Gençlik Dairesi tarafından tesis edilmektedir. Gençlerimiz KKTC Kampları yanında Türkiye'deki kamplara da gönderilmektedirler. Kantara Gençlik Kampında gençlerin deniz ile buluşması için iki adet klimalı minibüs ayrıca kamplara malzeme taşımak amacıyla bir adet van tipi araç bulunmaktadır. 2020 yılında yaşanan Koronavirüs salgını nedeniyle Gençlik Dairesi bu etkinlikleri durdurmuş, dolayısı ile Kantara ile Lapta Kampları yıl boyunca faaliyette bulunamamışlardır.

Gençlik Dairesine bağlı Halk Dansları birimi ulusal ve toplumsal halk danslarımızı gençlerimize öğretmeyi ve özgün kültür değerlerimizi yaygınlaştırıp yaşanır hale getirmeyi amaçlamaktadır. Lefkoşa, Gazimağusa, Geçitkale, Bostancı, Vadili ve Akdoğan bölgelerinde üç katagoride (küçükler, orta ve büyük gruplar) faaliyet gösteren Halk Dansları Topluluğumuz, her yıl yurt içi ve yurt dışındaki faaliyetlere katılmaktadırlar. Ayrıca ülkemizin tanınmasına katkıda bulunması açısından büyük öneme haiz olan yerel ve uluslararası şöenlere dünya gençliği ile kültür sanat alanında bütünleşmek gayesi ile katılım sağlanmaktadır. Buna ilave olarak dünya çocukları ile ülkemiz çocuklarının kaynaşması için her yıl Türkiye, Romanya, Polonya, Tayvan, Makedonya, Bulgaristan, Gürcistan, Arnavutluk, Kırgızistan ve Azerbaycan'ın katılımıyla 23 Nisan Çocuk Şenliği ve Halk Dansları Festivali düzenlenmektedir.

Gençlik Dairesine bağlı İzcilik Birimi, izciliğin KKTC gençliğine benimsetilmesini sağlayıp bu yolla milli varlığımızın ve bilincimizin korunmasını, güçlendirilmesini amaçlamaktadır izcilik birimi kız ve erkek iki ayrı türde kol olmak üzere faaliyet göstermektedir. Yurt içi ve yurt dışında kamplar düzenlenmekte ve birçok etkinliğe katılım sağlanmaktadır (yardım kampanyaları, fidan dikimi, temizlik kampanyaları gibi).

Gençlik Dairesine bağlı olarak faaliyetler göseteren Gönüllü Gençlik Hizmetleri birimi özellikle yaz aylarında gençlerimiz tarafından desteklenmektedir. Gerek gençlik kamplarında, gerek izcilik faaliyetlerinde ve gerekse gençlik merkezlerinde çevre ve sahil temizlikleri, ağaçlandırma faaliyetleri ve farklı yardım kampanyaları gerçekleştirmektedirler.

9.2 Bağımlılık

İnsan toplumlarının yaşamlarının giderek bilgi ve iletişime dayandığı, hızla değişim gösteren teknoloji, toplum ve aile birliğine olumlu yönde katkılarının yanında gençlerin hareket ve davranışlarında sosyal ve duygusal olarak birtakım istenmeyen hareketlerin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Ekonomik gücün birincil önemde olduğu günümüzde aile bireylerinin uzun saatler boyunca çalışmaları çocuklara ve genç bireylere daha az vakit ayırmalarına sebebiyet verirken sosyal çevreleri, ilişkiler, medya, onları istediği gibi şekillendirmekte ve bu durum da bazen istenmeyen ilişkilerin aile kontrolü dışında şekillenmesine sebep olmaktadır.

Suç ve şiddet, intihar, madde bağımlılığı, sapkın gruplara katılım gibi risklerle karşı karşıya olan gençleri başarılı bir bireye dönüştürebilmek için okullarda alacakları gelişim rehberlik dersleri yanında, devletin de bu gibi sorunlarla baş edebilmesi için kendi üstüne düşenleri yapması gerekmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak gençlerin bilinçlendirilmesi korunması kollanması ve yönlendirilmesi için Başbakanlık Uyuşturucu ile Mücadele Komisyonu (UMK), Bakanlar Kurulu'nun 3 Eylül 2014 tarihinde aldığı karar sonrası oluşumunu tamamlayarak, 18 Kasım 2014 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Komisyon bünyesinde oluşturulan Psikososyal Destek Programı'na başvuran bağımlı birey ve aileye destek vermek ve sosyal uyum merkezi ile bireyleri her alanda geliştirmeyi ve topluma kazandırmayı amaçlamaktadır. Uyuşturucu ile mücadele kapsamında, kullanımı önlemek amacıyla sosyal,

kültürel ve eğitsel birçok etkinliği hayata geçirmiştir. Ayrıca, ülkedeki madde kullanımı hakkında geniş kapsamlı bilimsel veriler elde edilmesi amacıyla birçok araştırma yapılmıştır. KKTC Başbakanlık Uyuşturucu İle Mücadele Komisyonu tarafından yayınlanan "Kuzey Kıbrıs Uyuşturucu Raporu 2021", KKTC'de genç yetişkinler arasında esrar, sentetik kannabinoid, extasy, kokain gibi maddelerinin yaygın olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Sentetik kannabinoid esrara göre daha ucuz ve popülerliğinin bulunması nedeniyle son yıllarda alternatif olarak tercih edilen uyuşturucu bir madde konumuna gelmiştir.

Rapordan elde edilen verilere bakıldığında zaman, son üç yıl içerisinde olay ve sanık sayısı ve ele geçirilen yasadışı uyuşturucu madde miktarlarının da artmakta olduğu belirlenmiştir. Uyuşturucuyla etkin bir mücadele için yasal düzenlemelerin, denetimlerin ve toplumsal birlikteliğin önemi tartışılmaz durumdadır. Bu anlamda toplumdaki bireylerin bağımlılık

alanında bilinçlenmesi adına “Bağımlılıklarda Farkındalık Eğitimi” ismi ile cezaevinde, devlet kurumlarında, üniversitelerde ve çeşitli sivil toplum örgütlerinde eğitimler gerçekleştirilmiştir.

Başbakanlık Uyuşturucu ile Mücadele Komisyonu, İlaç Eczacılık Dairesi, Gümrük Dairesi Müdürlüğü, Eczacılar Birliği, Kıbrıs Türk Tabipleri Birliği, Serbest Çalışan Hekimler Birliği, Tedavi Merkezleri yetkilileri ve üniversitelerin Eczacılık Fakültesi Dekanlarının yer aldığı “Uyuşturucu Nitelikli İlaçların Kötüye Kullanımı Önleme Komisyonu” bu konu ile ilgili çalışmalar yapmaktadır.

2019 ve 2021 Kuzey Kıbrıs Uyuşturucu ve Bağımlılık Rapor’larına göre genç yaşlarda bağımlılığın daha fazla yaygın olduğu görülmektedir. Yukarıdaki grafik’te görüldüğü üzere 2020 yılında UMK Psikososyal Destek Programı’ na başvuran ve destek talebinde bulunan bireylerin toplam sayısı 266 olduğu saptanmıştır. Bu kişilerin 239’unun (%90) erkek ve 27’sinin (%10) ise kadın olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet dağılımları incelendiğinde, erkek danışanların oranının kadın danışanların oranına göre daha fazla olduğu göze çarpmaktadır.

9.3. Sorunlar

Ana görevi gençliğe hizmet vermek olan Gençlik Dairesi'nin, kadrolarının doldurulamaması, genç nüfusa hizmet verebilecek yeterli sayıda eğitmenin bulunmaması, ayrıca gerekli araç-gereç ve bina sıkıntısı olması Daire'nin verimli hizmet sunmasını güçleştirmektedir. Özellikle bazı büyük yerleşim yerlerinde bu tesislerin eksikliği gençlere yeterli hizmet verilememesine neden olmaktadır.

Bunun yanı sıra, yapılması planlanan etkinlikler yeterli mali kaynağa ulaşılmadığı için sınırlandırılarak yapılmaktadır. Bu durum, Dairenin planladığı şekilde aktif etkinlikler yapılmasını sınırlamaktadır.

Okullardaki müfredatın yüklü olması ve özel derslerin maddi ve manevi zorlukları nedeni ile gençlerin yeterli sosyal, sportif ve kültürel faaliyetlere katılması güçleşmektedir. Okul müfredatının yanı sıra yeterince spor tesisinin olmaması sosyal ve sportif aktivitelere katılımı olumsuz yönde etkilemektedir. Kardeş okul ve kulüplerin olmamasıysa paylaşımı, sosyal ve kültürel ilişkilerin gelişmesini önlemektedir.

Spor gençlerin zararlı alışkanlıklardan uzak kalmasını sağlamak açısından bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda okullardaki spor faaliyetlerinin geliştirilmesi ve spor yönetimlerinin modernizasyonu gerekmektedir.

Öğrencilerin okullarda kendi hakları konusunda bilgilendirilip öğrenci konseyinde, okul yönetiminde söz hakkı ve yaptırım gücünün olmaması gençliğin inisiyatif almasını ve demokratik süreçlere katılmaları üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Gençlerin meslek edinmede belirli alanları tercih etmeleri ve iş piyasasının çalışma şartları ile ücret politikası gençlerin iş edinme ve iş güvenceleri konusunda sorunlar yaratmaktadır.

10. Spor

10.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Toplumun en önemli eğitim araçlarından biri olan spor insanın fiziksel, ruhsal, toplumsal ve zihinsel gelişimini sağlamak, etik ve estetik duygularını geliştirmek, bireysel ve toplumsal barışa ve dayanışmaya katkıda bulunmak, bireyde kurallar içinde mücadele ve rekabet anlayışını yerleştirmek, ülke kültürünü sporcularla dünyaya tanıtmak gibi çok yönlü fonksiyonları yerine getiren çok önemli bir vasıtaadır. Bunun en önemli kaynağı bütün dünya ülkelerinin büyük bir özenle yetiştirmeye çalıştığı gençliktir. Günümüzdeki teknolojik gelişmelere bakıldığında insanların hareketsizliğinden kaynaklanan çok büyük sorunlar olduğu görülmektedir. Bundan dolayı spor yapmanın önemi artmıştır.

Spor, beden ve ruh sağlığını geliştiren, bireysel ya da toplu oyun veya yarışma anlayışıyla belirli kurallara göre gerçekleştirilen bedensel etkinliklerin bütünüdür. Sporun kökeni çok eskilere gitmekle birlikte bugünkü anlamda doğuşu XIX yy'da olmuş, XX yy'ın başından itibaren toplumsal bir kimlik kazanmıştır. Sporu, yarışma sporu ve kitle sporu olarak kategorize etmek mümkündür. Yarışma sporu belli bir grup tarafından yapılırken kitle sporu yaygın şekilde geniş halk kitleleri tarafından yapılmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de basın aracılığıyla spora olan ilgi artmıştır. Bundan hareketle, spor yapabilmek amacıyla geniş halk kitlelerinin spor altyapısı konusundaki talepleri de yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede, ülkemizde spor konusunda faaliyet gösteren birimler, hem yarışma hem de kitle sporunun daha fazla geliştirilebilmesi yönünde faaliyetlerine devam etmektedir.

KKTC spor yönetiminin çağdaşlaştırılmasını, federasyonlarımızın ve kulüplerimizin güçlendirilmesini, sporun daha geniş kitlelere yaygınlaştırılmasını sağlamak, tabana yayılmasını teşvik etmek için aile, okul, kulüp ve spor teşkilatı işbirliğini gerçekleştirmek ve spor tesislerinin dengeli dağılımını ve verimli kullanılmasını sağlamak yönünde gayret sarfedilmektedir.

İnsan yaşamında ve sağlığında önemli rol oynayan sporun eğlence ihtiyacını karşıladığı gibi sağlıklı bir yaşam içerisinde kaçınılmaz bir etkinlik haline geldiği bilinmektedir. Her yaşta insanın kendi yaşına uygun, bilinçli spor yapması için, Spor Dairesi gerekli girişimleri yapmaktadır.

Tablo - 10.1 Federasyonların Sayısal Durumları
(2021)

No	Federasyonlar	Kulüp Sayısı	Antrenör Sayısı	Hakem Sayısı	Sporcu Sayısı
1	Atıcılık Federasyonu	91	21	48	3,523
2	Atletizm Federasyonu	-	-	-	
3	Avcılık Federasyonu	-	-	-	3,835
4	Badminton Federasyonu	10	24	49	180
5	Basketbol Federasyonu	14	60	64	672
6	Bilardo Federasyonu	14	21	24	309
7	Binicilik Federasyonu	8	18	25	174
8	Bisiklet Federasyonu	-	-	-	-
9	Boks Federasyonu	-	-	-	-
10	Cimnastik Federasyonu	16	76	58	1,577
11	Darts Federasyonu	20	-	12	169
12	Engelliler Spor Federasyonu	4	3	0	30
13	Eskrim Federasyonu	5	9	7	52
14	Futbol Federasyonu	262	566	100	-
15	Futbol Tenisi Federasyonu	5	10	7	89
16	Golf Federasyonu	5	2	12	90
17	Güreş Federasyonu	-	-	-	-
18	Halter ve Vucut Geliştirme Fed	11	514	89	563
19	Hava Sporları Federasyonu	10	-	25	41
20	Hentbol Federasyonu	-	-	-	-
21	Kickboks Federasyonu	12	64	64	358
22	Herkes İçin Spor Federasyonu	9	10	15	80
23	Kempo Savunma Sporları Fed	9	38	33	167
24	Masa Tenisi Federasyonu	11	58	85	800
25	Okçuluk Federasyonu	10	12	6	151
26	Satranç Federasyonu	22	33	46	1,281
27	Su Sporları Federasyonu	17	75	35	367
28	Tekvando Karate Aikido Fed	23	253	195	8,612
29	Tenis Federasyonu	11	45	45	1,423
30	Triatlon Federasyonu	3	15	28	69
31	Üniversiteler Spor Federasyonu	15	60	-	1,560
32	Voleybol Federasyonu	10	70	27	282
33	Yelken Motor Kürek Federasyonu	10	18	15	272
TOPLAM:		637	2,075	1,114	26,726

Kaynak : Spor Dairesi

Ülkemizde spor faaliyetleri, Spor Dairesi'ne bağlı 33 spor federasyonu tarafından sürdürülmektedir. 2021 yılında ülkemizde spor, 33 spor federasyonuna bağlı 637 kulüpte lisanslı olarak 26,726 sporcu, 1,114 hakem ve 2,075 antrenör tarafından sürdürülmüştür (tablo 10,1).

Ülkemizde 2021 yılı itibarıyla mevcut Spor Dairesi'ne bağlı tesislere baktığımız zaman 16 spor salonu, 57'i çim, 40'ı toprak, 14'ü de sentetik olmak üzere 111 futbol sahası, 5 atletizm pisti, 21 tenis kortu, 4 atış poligonu, 1 sporcu kamp ve eğitim merkezi, 1 beach voley tesisi, 1 kapalı yüzme havuzu, 3 bocce sahası ve 1 okçuluk sahası mevcuttur (tablo 10.2).

Tablo - 10.2 Mevcut Spor Tesislerimiz
(2019-2021)

Tesisler	2019	2020	2021
1. Spor Salonu	16	16	16
2. Futbol Sahası	111	111	111
2.1 Çim Saha	57	57	60
2.2. Toprak Saha	40	40	38
2.3. Sentetik Saha	14	14	14
3. Atletizm Pisti	5	5	5
4. Tenis Kortu	21	21	21
5. Atış Poligonu	4	4	4
6. Sporcu Kamp ve Eğitim Merkezi	1	1	1
7. Beach Voley Tesisi	1	1	1
8. Kapalı Yüzme Havuzu	1	1	1
9. Bocce Sahası	3	3	3
10. Okçuluk Sahası	1	1	1

Kaynak : Spor Dairesi

Ülkemizde spor faaliyetlerinin yürütülmesi, tesis yapımı ve geliştirilmesinin başlıca finansman kaynakları olarak, devlet bütçesi, Milli Piyango, Devlet Piyangosu, Spor Toto-Loto, Sayısal Loto, At Yarışları, Betting Ofislerden, Hemen Kazan, Şans Topu gibi şans oyunlarından elde edilen gelirler, ilgili yasa ve tüzükler çerçevesinde kullanılmaktadır.

Her yıl olduğu gibi 2020-2021 döneminde Spor Dairesince Lefkoşa Spor Kompleksi içindeki Antrenman Salonu, Lefkoşa Cimnastik Federasyonu Dr. Küçük Cimnastik Salonu yenilenmiş,

gerekli bakım ve onarım çalışmaları yapılmıştır. Girne Merit Alsancak Spor Klübü'nün kullanımında olan Mustafa Hidayet Çağlar Stadının alt yapısı, sulama sistemi ve çim ekimi işleri tamamlanmıştır. Girne Esentepe Spor Salonunun uzay çatısı yapılması işi, Lefkoşa Atatürk Spor Kompleksi içindeki Okçuluk Federasyonu antrenman/müsabaka alanı ile tenis kortları arasına emniyet duvarı tamamlanmıştır.

10.2. Sorunlar

Ülkemizde tüm spor dallarının dikkate alan bir spor politikası yoktur. Sporun yaygınlaştırılması kapsamında sivil toplum kuruluşları ile de istişare edilerek spor altyapılarına daha çok önem gösterilerek gerekli yatırımlar yapılmalıdır. Bütçe olanakları çerçevesinde spor federasyonları ve spor kulüplerine ayrılan pay yetersizdir. Genç ve engelli bireylerin spor yapma olanaklarını artırmak için gerekli teşvikler verilmelidir.

Ülkemizde milli sporcu profili halen oluşturulamamış olup, Türkiye Milli Takımlarında ülkemizi temsil eden milli sporcularımızın müsabakalara katılmaları durumunda onlara gerekli teşvik veya ödüller verilmesi gerekmektedir.

Beden Eğitimi ve Spor Yasası'nda değişiklik yapılarak spor federasyonlarının tüzük ve yönetmeliklerinin uluslararası federasyonların tüzük ve yönetmelikleri ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. KKTC'nin dış dünyaya tanıtılması ve sporumuzun uluslararası deneyim kazanması için uluslararası federasyonlara üyelik konusunda yapılmakta olan girişimlerden henüz bir sonuç alınmamış olması da ciddi bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Uluslararası Spor Örgütlerine üye olan spor federasyonlarımız ve kulüplerimizin ilişkilerini daha ileriye götürmeleri ve örgüt içerisinde güçlü bir konuma gelebilmeleri için destek verilmelidir.

Spor Dairesi yasaının ve teşkilat yapısının günümüz şartlarına ve ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Dairenin üstlenmiş olduğu görevlerin etkin bir şekilde yürütülmesinde mevcut kadro yetersiz kalmaktadır. Özellikle teknik eleman eksikliği önemli ölçüde hissedilmektedir.

Özel sektörün spora katkı ve/veya tesis yapması yönündeki düzenlemeler uygulamada yetersiz kalmaktadır. Bunun yanında sponsorluk ile ilgili düzenlemenin de işlerlik kazanmadığı gözlemlenmektedir.

11. Sağlık

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün tanımına göre sağlık, ruhsal, bedensel ve sosyal bakımdan iyi durumda olma halidir.

Başka bir tanıma göre ise, kişinin fiziksel ve toplumsal çevreye ilişkin olarak vücut ve kafanın düzenli biçimde çalışmasıdır.

Kişi ve toplumun sağlığı, çevresel, davranışsal ve tıbbi olmak üzere üç ana unsurla ilişkilendirilmektedir. Sağlığın korunup geliştirilmesi ekonomik, sosyal, biyolojik ve fiziksel çevre şartlarının insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması, toplum üyelerinin davranış ve hayat tarzında gerekli değişikliklerin yapılması ve son olarak gerekli tıbbi yöntemlerin uygulanması ile sağlanabilir.

11.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

KKTC'de sağlık hizmetleri kamu kesiminin temel görevleri arasındadır. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinden Devlet sorumludur. Sağlık alanında devletin gözetim ve denetiminde özel teşebbüs de faaliyet göstermektedir. Kamu tarafından yürütülen sağlık hizmetleri Sağlık Bakanlığı bünyesindeki hastane ve sağlık merkezlerinde verilmektedir.

Hastane ve sağlık merkezlerine kamu görevlileri ile devlet işçileri sağlık kartları ile, yoksullar ise Sosyal Hizmetler Dairesi'nden aldıkları dar gelirlilik belgeleri ile müracaat ederek, sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmaktadırlar. Ancak hastaların kategorilerine göre mevcut Sağlık Kurumları Ücretler Tarifesi uyarınca %20-%30 katkı payı alınmaktadır. Ayrıca sigortalı ve sigorta emeklileri ile bakmakla yükümlü oldukları eş ve çocuklarına da her türlü sağlık hizmeti, yapılan harcamalar Sosyal Sigortalar Dairesi'nden talep edilmek kaydıyla karşılıksız verilmektedir. Özel kesim tarafından yürütülen sağlık faaliyetleri ise özel klinik, muayenehane ve laboratuvarlarda, Bakanlar Kurulu'nca tespit edilen ücretler karşılığında sürdürülmektedir.

11.1.1. Kamu Tarafından Yürütülen Sağlık Hizmetleri

Ülkemizde, ihtisas eğitimi veren 1 eğitim hastanesi, 2 genel hastane, 2 bölge hastanesi, 5 özel dal hastanesi, kalabalık nüfuslu bölgelerde 13'ü kırsal 2'si kentsel olmak üzere 16 sağlık merkezi ve 3 sağlık ocağı sağlık hizmeti vermektedir. Hastane ve sağlık merkezlerinde halen 227 uzman hekim, 50 pratisyen hekim, 25 diş hekimi, 39 eczacı ve eczacı kalfa, 861 hemşire, 24 ebe ve çok sayıda yardımcı personel görev yapmaktadır. 2021 yılında sağlık servislerinde çalışan toplam personel sayılarını 2019 ve 2020 yıllarına göre kıyasladığımızda 2021 yılında sayı artmış ve 1188'den 1226'ya çıkmıştır. En büyük artış hemşire sayılarında olmuştur. 2019 yılında 816 olan hemşire sayısı, 2020 yılında 823'e, 2021'de ise 861 kişiye yükselmiştir. Diş hekimi sayılarına bakıldığında ise rakam 3 yıl içinde değişime uğramamıştır. (Tablo 11.1)

Tablo 11.1 Kamu Sağlık Servislerinde Çalışan Personel Sayısı (2019-2021)

	2019	2020	2021
Uzman Hekim	233	229	227
Pratisyen Hekim	43	49	50
Diş Hekimi	26	25	25
Eczacı/Eczacı Kalfası	43	37	39
Hemşire	816	823	861
Ebe	26	25	24
Toplam	1187	1188	1226

*Hastane ve Sağlık Merkezlerindeki eczacı ve eczacı kalfalarını içermektedir.

Kaynak : Devlet Planlama Örgütü, İstatistik Kurumu

Tablo 11.2 Kamu Sağlık Servislerinde Çalışan Personelin Bölgelere Göre Dağılımı (2021)

	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Diş Hekimi	Eczacı*	Hemşire	Ebe
1. Dr. Burhan Nalbantoğlu Devlet Hastanesi	127	15	5	8	432	8
2. Gazimağusa Devlet Hastanesi	43	3	1	5	130	8
3. Dr. Akçiçek Hastanesi	21	4	2	2	65	6
4. Cengiz Topel Hastanesi	12	2	2	3	32	2
5. Barış Ruh ve Sinir Hastanesi	8	2	-	3	30	-
6. Bülent Ecevit Rehabilitasyon Merkezi	-	-	-	-	9	-
7. Lefkoşa Kentsel Sağlık Merkezi	5	5	4	2	16	-
8. Maraş Semt Polikliniği	-	1	1	1	5	-
9. Lefke Sağlık Merkezi	1	-	1	1	2	-
10. Güzelyurt Sağlık Merkezi	2	1	2	1	8	-
11. Lapta Sağlık Merkezi	2	1	3	1	8	-
12. Esentepe Sağlık Merkezi	-	1	-	1	3	-
13. Değirmenlik Sağlık Merkezi	1	-	1	1	3	-
14. Serdarlı Sağlık Merkezi	-	1	-	1	2	-
15. İskele Sağlık Merkezi	3	2	1	1	8	-
16. Yeni Erenköy Sağlık Merkezi	-	2	1	1	8	-
17. Akdoğan Sağlık Merkezi	-	1	1	1	7	-
18. Geçitkale Sağlık Merkezi	-	1	1	1	8	-
19. Mehmetçik Sağlık Merkezi	-	1	-	1	8	-
20. Dipkarpaz Sağlık Merkezi	-	1	-	-	6	-
21. İnönü Sağlık Merkezi	-	-	-	-	2	-
22. Akıncılar Sağlık Ocağı	-	-	-	-	-	-
23. Tatlısu Sağlık Ocağı	-	-	-	-	-	-
24. Kalkanlı Yaşam evi	-	1	-	-	7	-
25. Çamlıbel Sağlık Ocağı	-	1	-	1	3	-
26. Dikmen Sağlık Merkezi	-	1	-	1	1	-
Toplam	225	47	26	37	803	24

* Hastane ve Sağlık Merkezlerindeki eczacıları ve eczacı kalfalarını içermektedir.

Kaynak: İstatistik Kurumu

Kamu tarafından yürütülen sağlık hizmetlerini Temel Sağlık Hizmetleri, Yataklı Tedavi Hizmetleri, İlaç ve Ecza Hizmetleri ve Laboratuvar Hizmetleri olarak dört ana başlıkta toplayabiliriz.

11.1.1.1. Temel Sağlık Hizmetleri (Koruyucu Hekimlik Hizmetleri)

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre koruyucu hekimlik "Bedensel ve ruhsal sakatlıkların oluşumunu ve gelişimini, toplumun organize edilmiş çabalarıyla önlemenin yanı sıra, bireylerin ve bunların ailelerinin sağlığından sorumlu olan iyi bir hekim tarafından bağışıklama (kişinin aşılama yoluyla bir hastalığa karşı korunma sürecidir), sağlık eğitimi ve benzeri çabalarla herkesin bir bütün olarak toplum sağlığını daha iyiye götürmek için tüm olanakları kullanarak yapılan hekimliktir".

Toplum hastalıklardan korumak, insan ömrünü uzatmak, beden ve ruh sağlığını düzeltmek amacı ile çevrenin sağlık koşullarını iyileştirmek, sıtma, tüberküloz ve diğer bulaşıcı hastalıkları kontrol altına almak, temiz su, temiz gıda kontrolleri yapmak, sağlıklı beslenmeyi sağlamak, ana-çocuk sağlığı hizmeti sunmak, basamak hekimliği hastaları muayene, tedavi, sevk ve takip etmek ve halk sağlığı eğitimi ile ilgili çalışmalar, Temel Sağlık Hizmetleri çerçevesinde yürütülmektedir.

Ülkemizde Temel Sağlık Hizmetleri, kentsel ve kırsal sağlık merkezlerinde görevli pratisyen hekimler ve diğer yardımcı sağlık personeli tarafından verilmektedir. Ayrıca, sağlık merkezinde görevli pratisyen hekimler ve yardımcı sağlık personeli, kendi bölgelerdeki sağlık ocağı olan köyleri Sağlık Bakanlığı'nca onaylanan bir program çerçevesinde ziyaret etmektedirler. Ayrıca, 1992 yılından beri Lefkoşa'da, 1994 yılından beridir de Gazimağusa'da ev ziyaretleri yapılmaktadır.

11.1.1.2. Yataklı Tedavi Hizmetleri

Yataklı Tedavi Hizmetleri, yataklı tedavi kurumlarınca ayakta ve yatılı olarak yürütülen II. ve III. Basamak hekimliği hizmetlerini kapsamaktadır. Ayakta ve yatılı hizmetlerinin yürütüldüğü hastaneler, günün 24 saatinde faaliyette olup, uzmanlık gerektiren hastaların havale edildiği poliklinik ve yatılı servislerden oluşmaktadır.

Lefkoşa Dr. Burhan Nalbantoğlu Devlet Hastanesi, Gazimağusa Hastanesi, Dr. Akçiçek Hastanesi ve Cengiz Topel Hastanesi genel hastane niteliğindedir. Barış Ruh ve Sinir Hastanesi

ile uzun süreli tedavi ve bakım isteyen hastaları kabul eden Kronik Hastalıklar Hastanesi, ve talassemialı hastalara hizmet veren Thalassaemia Merkezi ile kanser olaylarının teşhis ve tedavisini yürüten Radyasyon Onkoloji Merkezi özel dal hastaneleridir.

Hastanelerimizde yatılı tedavi hizmetleri yanında, çeşitli uzmanlık dallarında poliklinik, Hematoloji, Biyokimya, Mikrobiyoloji, Patoloji, Röntgen, Invasiv Kadiyoloji Laboratuvarları, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi ve ameliyathaneler ile hizmet verilmektedir. (Tablo 11.3)

Tablo 11.3. Kamu ve Özel Sağlık Kuruluşlarının Yatak Sayılarının İlçelere Göre Dağılımı (2021)

İlçe	Kamu	Özel	Toplam
1. Lefkoşa	836	270	1106
2. Gazimağusa	153	48	201
3. Girne	74	73	147
4. Güzelyurt	93	-	93
5. İskele	-	-	-
6. Lefke	50	-	-
Toplam	1206	391	1597

Kaynak: İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Örgütü

11.1.1.3. İlaç ve Eczacılık Hizmetleri

İlaç herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürebilmek amacıyla kullanabileceği en önemli vasıtalarından biri olup, GMP (Good Manufacturing Practice) kurallarına uygun olarak üretilen, tedavi edici ve koruyucu özelliği olan bir mamüldür. Ancak her ilacın, tedavi edici özelliği olduğu gibi, tedavi dozu suistimal edildiği takdirde, her ilaç bir zehirdir. Bu itibarla, doktor ve eczacı denetiminde kullanılan ilacın, tedavi ve koruyucu özelliğinden faydalanılabilmektedir. Sağlık servislerimizde gereksinimi duyulan ilacın bir kısmı direk üretici firmalardan, bir kısmı ise ihale yöntemi ile temin edilmektedir. İhale yöntemi ile temin edilen ilaçlardan bir kısmı, KKTC'de faaliyet gösteren ilaç üretim fabrikasından karşılanmaktadır.

İlaç ve Eczacılık hizmetleri, İlaç ve Eczacılık Dairesi ve buna bağlı olarak görev yapan Genel Ecza Deposu tarafından yürütülmektedir. Kamuda 2021 yılında çalışan 39 eczacı ve eczacı kalfası mevcuttur.

11.1.1.4. Laboratuvar Hizmetleri

Laboratuvar hizmetleri, Devlet Laboratuvarı tarafından tüm kamu kurum ve kuruluşlar ile özel kurum ve kuruluşlara verilmektedir. Hizmet alanları İlaç ve Kimyasal Analizler, Pestisit Kalıntı Analizleri, Besin Analizleri, Adli Kimya ve Fen Analizleri, Mikrobiyolojik Analizler ile Radyasyon ve Çevre Analizlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmalar, 1997 yılından itibaren Devlet Laboratuvarının yeni binasında sürdürülmektedir.

11.2.1. Sağlık Harcamaları

Ülkemizde kamu sağlık harcamaları, Sağlık Bakanlığı bütçesinden karşılanmaktadır. Tablo 11.4.'den de görüldüğü gibi kamu sağlık harcamaları 2021 yılında cari fiyatlarla 1,143,212,843.1 TL olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında kamu sağlık harcamalarının bütçe toplamı içerisindeki payı %11, GSMH içindeki payı ise %3.8 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 11.4 Kamu Sağlık Harcamalarının Devlet Bütçesi ve GSMH'ya Oranı (2019-2021)

	2019	2020	(TL) 2021
1. Toplam Sağlık Harcamaları	763,882,321.6	656,576,235.6	1,143,212,843.1
2. Devlet Bütçesi	7,688,791,290.5	8,696,193,649.6	10,386,147,484.8
3. GSMH	21,409,098,810.4	21,424,616,751.9	30,188,868,239.0
Bütçeye Oranı (%)	9.9	7.6	11.0
Toplam Yatırımlara Oranı (%)	3.6	3.1	3.8

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

11.2.2. Sağlık Yatırımları

Toplam sağlık yatırımları, 2021 yılında cari fiyatlarla 14,230,887.5 TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam yatırımlar içerisindeki payı %1.1, bütçe içerisindeki payı ise %0.1 olmuştur (Tablo 11.5).

Tablo 11.5 Kamu Sağlık Yatırımlarının Toplam Yatırımlar ve Bütçe İçerisindeki Payı (2019-2021)

	2019	2020	(TL) 2021
1. Toplam Sağlık Yatırımları	7,378,381.5	7,750,000.0	14,230,887.3
2. Devlet Bütçesi Toplamı	7,688,791,290.5	8,696,193,649.6	10,386,147,484.8
3. Toplam Yatırımlar	759,456,234.3	715,606,486.2	1,352,471,431.9
Bütçeye Oranı (%)	0.1	0.1	0.1
Toplam Yatırımlara Oranı (%)	1.0	1.1	1.1

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

11.1.2. Özel Kesimde Yürütülen Sağlık Hizmetleri

Özel kesimdeki sağlık hizmetleri, Sağlık Bakanlığı denetimindeki özel hastane, klinik,eczane ve laboratuvarlarda verilmektedir. Özel sağlık kuruluşları 37/2012 sayılı Özel Hastane, Özel Dal Hastanesi, Özel Klinik, Özel Dispanser ve Özel Muayenahaneler (Denetim) Yasası uyarınca denetlenmektedir.

Özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi amacıyla, özel sağlık yatırımları dahil, değiştirilmiş şekliyle 47/2000 sayılı Teşvik Yasası uyarınca, 2001 yılından beri yatırım projelerine Teşvik Belgesi verilmektedir. Bu bağlamda 2001 yılından 2021 yılına kadar, Devlet Planlama Örgütü tarafından teşviklendirilen özel sağlık yatırım projelerinin sabit yatırım tutarı 379,905,258 TL'dir.

Son yıllarda ülkemizde sağlık hizmeti sunan özel hastane ve tüp bebek merkezlerinin sayısı giderek artmaktadır. Buna göre Lefkoşa’da 11, Gazimağusa’da 3, Girne’de 5 olmak üzere toplam 19 özel sağlık kuruluşu, Lefkoşa’da 11, Gazimağusa’da 2 ve Girne’de 3 olmak üzere 16 tüp bebek merkezi mevcuttur. Bu hastane ve merkezlerin yatak sayısı ise 391’dir. Ayrıca Lefkoşa’da 141, Gazimağusa’da 87, Girne’de 71, Güzelyurt’ta 19 ve İskele’de 17 ve Lefke’de 11 olmak üzere toplam 346 eczane mevcuttur. 2021 yılı özel sağlık kuruluşlarının bölgelere göre dağılımları tablo 11.6’de görülmektedir.

Tablo 11.6 Kamu ve Özel Sağlık Kuruluşlarının Yatak Sayılarının İlçelere Göre Dağılımı (2021)

İlçe	Kamu	Özel	Toplam
1. Lefkoşa	836	270	1106
2. Gazimağusa	153	48	201
3. Girne	74	73	147
4. Güzelyurt	93	-	93
5. İskele	-	-	-
6. Lefke	50	-	-
Toplam	1206	391	1597

Kaynak: İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Örgütü

11.3. Sorunlar

Sağlığın finansmanı, genel bütçeden vergi veren ve Sosyal Sigortalara katkı yapan kesim tarafından sağlanmaktadır. Bu da zaten yetersiz olan sağlık bütçesini zorlamaktadır.

Son yıllarda ülkemizde oluşan öğrenci ve yabancı uyruklu sayısındaki artış, sağlık alanında altyapı eksikliklerine sebep olmaktadır. Özellikle önemli cerrahi operasyonların gerçekleştirildiği Burhan Nalbantoğlu ve Girne Akçiçek Hasataneleri zaten yetersiz olan kapasitelerinin üzerinde hizmet vermeye çalışmaktadır.

2016 yılında meydana gelen bir yangın sonrasında önemli hasar gören Devlet Laboratuvarı, KKTC’de yürürlükte olan mevzuata uygun olarak her çeşit ham ve mamül maddelerin kalite kontrol analizlerini, adli kimya analizlerini, pestisit kalıntı analizlerini, besin ve suların kalite

kontrol analizlerini besin ve çevre maddelerinde radyasyon tayini ve tesbitlerini, çevre kirliliğine neden olan maddelerin analizlerini ve tıbbi analizler dışında her türlü kalitatif ve kantitatif kimyasal analizleri yaparak yürürlükteki mevzuat uyarınca dışalım ve dışsatım için gerekli sağlık, kalite ve radyasyon sertifikalarını düzenlemekteydi. Ancak henüz yeni bir laboratuvarın oluşturulmaması bu hizmetlerin aksamasına neden olmaktadır.

Hastaların sağlık hizmetlerini alırken haklarını koruyacak ve düzenleyecek Hasta Hakları Yasası'nın henüz yürürlüğe konulamaması bir takım huzursuzluklara ve istenmedik uygulamaların devamına yol açmaktadır.

Üst düzey uzmanlaşmayı gerektiren belirli alanlarda sağlık yatırımlarının yetersiz oluşu, yurt dışına ve özel sağlık kuruluşlarına hasta sevkini zorunlu kılmakta ve bu durum önemli maddi giderlere yol açmaktadır.

Çağdaş beklentilere yanıt verecek, hasta kayıtlarının paylaşımını sağlayacak, tıbbi ve idari işleri kolaylaştıracak ve yurttaşlarımızın e-sağlık kapsamında sağlıkla ilgili bilgilere arzuladıkları zaman ulaşabilecekleri kapsamlı bir otomasyon sisteminin kurulamaması, sağlık hizmetlerinin sunumunda ciddi sorunlara ve bürokratik güçlüklerle yol açmaktadır.

Resmi nitelikte bir ulusal ilaç politikasının olmayışı ve Sağlık Bakanlığı bünyesinde yeterli otomasyona gidilememesi ilaç yönetiminde beklenen kaliteye ulaşılmasını engellemekte ve ciddi savurganlıklara yol açmaktadır.

Kurumlar ve bölgeler arası hasta sevk sisteminin oluşturulmaması, bir yandan hastalarımızın zamanında ve beklentilerine yanıt verecek sağlık hizmeti almalarını engellediği gibi, bir yandan da ikinci ve üçüncü kademe sağlık merkezlerinin gereksiz kullanılması nedeniyle zaman, malzeme ve emek sarfiyatına neden olmaktadır.

Tüm çabalara rağmen koruyucu sağlık hizmetlerine, diğer bir deyişle hastalıkların baş göstermeden önlenmesine ilişkin uygulamalara yeteri kadar önem verilmediğinden sağlık harcamalarının yükselmesine ve yurttaşlarımızın çeşitli hastalıklara maruz kalarak sıkıntı yaşamalarına neden olmaktadır.

Ayrıca, Sağlık sektöründen düzenli ve zamanında veri akışında sıkıntılar yaşanmaktadır.

12. Çalışma ve Sosyal Güvenlik

12.1. Çalışma Yaşamı

12.1.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

12.1.1.1. Hanehalkı İşgücü Anketi'ne Göre İstihdam

Çalışma kısaca üretim sürecine katılma; istihdam ise belli bir dönem içerisinde işi olup ekonomik faaliyette bulunanları ifade etmektedir.

KKTC'de İşgücü Piyasası için asıl veri kaynağını Hanehalkı İşgücü Anketleri oluşturmaktadır.

Ülkemizdeki ilk Hanehalkı İşgücü Anketi Ekim 2004 tarihinde yapılmıştır. Bu anketlerin amacı KKTC'deki işgücünün yapısını ortaya koymak, istihdam edilenlerin, ekonomik faaliyet, meslek, işteki durum ve çalışma süresi, işsizlerin ise; iş arama süresi ve iş aradıkları meslek ve benzeri özellikleri hakkında bilgi derlemektir. Hanehalkı İşgücü Anketi, KKTC'de yaşayan ve kurumsal olmayan sivil nüfus kapsamında yer alan yabancı uyruklular da dahil olmak üzere hanehalkı özelliği teşkil eden yerlerde uygulanmaktadır. Tablo 12.1'de iktisadi faaliyet kollarına göre istihdam görülmektedir.

Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre 2020 yılında ülkemizde 15 ve daha yukarı yaştaki kurumsal olmayan sivil nüfus (çalışma çağındaki nüfus) 289,348 kişi olarak saptanmıştır. İstihdam edilen kişi sayısı ise 132,885 olmuştur. Bu dönemde istihdam edilen nüfusun çalışma çağındaki nüfusa (ÇÇN) oranı %45,9 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında istihdam edilen nüfus 2020 yılına göre %5.4 azalarak 125,739 kişi olmuştur. Aynı dönemde ÇÇN 311,479 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde istihdam edilen nüfusun ÇÇN'a oranına bakıldığında %40,4 olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile çalışabilir nüfusun %59,6'sının çalışmadığı anlaşılmaktadır. Çalışmayan bu kesimi ev kadınları, askerler, öğrenciler, işsizler, çalışamaz durumda olanlar, emekliler v.b. oluşturmaktadır (tablo 12.2).

Tablo - 12.1 Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre İstihdamın
İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı ¹
(2019-2021)

	2019	%Pay	2020	%Pay	2021	%Pay
1. Tarım, Ormancılık, Avcılık ve						
Balıkçılık	5.620	4,1	4.066	3,1	4.478	3,6
2. Madencilik ve Taşocakçılığı	216	0,2	333	0,3	28	0,0
3. İmalat Sanayi	10.474	7,6	9.752	7,3	9.366	7,4
4. Elektrik, Gaz, Su, Kanalizasyon,						
Atık Su Arıtımı	3.097	2,2	3.517	2,6	1.490	1,2
5. İnşaat	10.906	7,9	10.104	7,6	12.084	9,6
6. Toptan ve Perakende Ticaret	25.110	18,1	25.101	18,9	22.763	18,1
7. Lokanta ve Oteller	14.896	10,8	8.709	6,6	12.455	9,9
8. Ulaştırma, Depolama, Haberleşme ve						
Yayıncılık, Programcılık	7.552	5,5	8.043	6,1	6.780	5,4
9. Mali Aracı Kuruluşlar	4.768	3,4	5.295	4,0	4.324	3,4
10. Gayrimenkul, Kiralama, Teknik ve İdari						
Hizmet Faaliyetleri	10.185	7,4	9.220	6,9	9.756	7,8
11. Kamu Yönetimi	15.436	11,2	17.955	13,5	13.425	10,7
12. Eğitim Hizmetleri	13.765	9,9	14.981	11,3	11.843	9,4
13. İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	5.387	3,9	6.256	4,7	6.361	5,1
14. Diğer Toplumsal Hizmetler	11.025	8,0	9.551	7,2	10.587	8,4
Toplam	138.437	100,0	132.885	100,0	125.740	100,0

İktisadi faaliyet kodlama sistemi NACE Rev.2 kullanılmaktadır.

¹Sektörlerin toplamı yuvarlamadan dolayı genel toplamı vermeyebilir.

Kaynak: İstatistik Kurumu

Tablo - 12.2 Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre Bazı Temel Göstergeler
(2019-2021)

	2019	2020	2021
1. Çalışma Çağındaki Nüfus (ÇÇN)	287.810	289.348	311.479
2. İşgücü	147.755	147.835	136.385
3. İşgücüne Katılma Oranı(%)	51,3	51,1	43,8
4. İstihdam	138.438	132.885	125.739
5. İşsiz Sayısı	9.317	14.950	10.646
6. İşsizlik Oranı (%)	6,3	10,1	7,8
7. Genç Nüfusta İşsizlik Oranı ¹ (%)	19,4	29,3	21,4

¹ 15-24 yaş grubunda olanlar.

Kaynak: İstatistik Kurumu

12.1.1.2. İstihdam Destek Merkezi (İDM)

Yerli istihdamın desteklenmesine yönelik olarak Şubat 2009'dan itibaren Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı İhtiyat Sandığı Dairesi bünyesinde "Teşvik Prim Sistemi" olarak adlandırılan yeni bir prim uygulamasına başlanmıştır. Buna göre 1 Ocak 2008 tarihinden başlayarak ilk kez İhtiyat Sandığı Dairesi'ne kaydı yapılan yabancı uyruklu çalışanlar ile daha önce İhtiyat Sandığı Dairesi'ne kaydı olup olmadığına bakılmaksızın 1 Şubat 2009 tarihinden sonra yurtdışından çalışma maksadı ile gelen yabancı uyruklular için işverenleri, brüt maaş veya ücretlerinin %5'i oranında yerli istihdamına katkı primini, İhtiyat Sandığı'na yatırmakla yükümlü kılınmıştır. Böylece işverenin yabancı uyruklu çalışanın aylık maaş ve ücretinin %5'i oranında İhtiyat Sandığı Dairesi'ne yatıracağı yerli istihdamına katkı primi, yerli istihdamı teşvik amacı ile kullanılması sağlanmıştır.

Yerli istihdamı teşvik uygulaması işverenler açısından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren ve sosyal güvenlik kuruluşlarına borcu olmayanları kapsamına alırken çalışanlar açısından KKTC yurttaşı; üniversite veya yüksekokul mezunları, meslek lisesi mezunları ile Milli Eğitim Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen meslek edindirme kurslarından mezun olanları kapsamaktadır. İşkolları açısından ise turizm ve basın yayın kapsama alınmıştır.

Uygulamada ortaya çıkan hukuksal durum nedeniyle 49/2009 sayılı yasa ile İhtiyat Sandığı Yasası'nda yapılan tadilatlar, 6/2010 sayılı İhtiyat Sandığı (Değişiklik) Yasası ile iptal edilerek "Teşvik Prim Sistemi Uygulaması" sonlandırılmıştır. Yine 6/2010 sayılı İhtiyat Sandığı (Değişiklik) Yasası ile Esas Yasa'da yapılan değişikliklere bağlı olarak 2013 yılında çıkarılan "Yerel İşgücü İstihdamının Desteklenmesi Tüzüğü" ile İstihdam Destek Merkezi (İDM) oluşturularak uygulamaya tekrar başlanmıştır. İDM kapsamındaki yabancı uyruklu kişi sayıları, tablo 12.3'te verilmiştir.

5 Aralık 2013 tarihinde yürürlüğe giren "Yerel İşgücü İstihdamının Desteklenmesi Tüzüğü" ile özel sektörde yapılacak yeni istihdamlar desteklenmektedir. Bu kapsamda işverene, yeni istihdam ettiği çalışanları için ödemiş olduğu sosyal güvenlik primlerinin işveren katkısı ile İhtiyat Sandığı depozit miktarları üzerinden belirlenmiş sürede teşvik ödemesi yapılmaktadır. Diğer bir anlatımla işverenler Sosyal Sigortalar Dairesi'ne ve İhtiyat Sandığı Dairesi'ne çalışanlar için yaptıkları işveren mükellefiyetlerinden belirli bir süre muaf olmaktadır.

Tablo - 12.3 İstihdam Destek Merkezi Kapsamındaki Kişi Sayısı
(2019-2021)

Yıllar	İDM Kapsamındaki Kişi Sayısı	İDM Kapsamındaki Erkek Sayısı	İDM Kapsamındaki Kadın Sayısı
2019	53.898	39.758	14.140
2020	43.778	32.347	11.431
2021	49.746	37.194	12.552

Kaynak: İhtiyat Sandığı Dairesi

12.1.1.3. Çalışma Dairesi

Çalışma Dairesi'ne kaydını yaptırmış kayıtlı tamamen işsiz sayısına bakıldığında zaman zaman 2021 yılında ortalama işsiz sayısı 653 olmuştur (Tablo 12.4).

Tablo - 12.4 Kayıtlı Tamamen İşsizlerin İstihdamı
Genel Görünüm Tablosu
(2019-2021)

Yıllar	2019	2020	2021
1. Yıl İçinde iş isteğiyle müracaatlar	3.721	2.226	2.394
2. İşe yerleştirilenler	605	179	44
3. Kayıttan düşenler	3.003	1.878	2.824
4. Yıl sonu itibarıyla iş isteği ile bekleyenler	702	851	375
5. İşe yerleştirilenlerin, iş isteği ile müracaat eden kişilere oranı (%)	16,3	8.0	1,8
6. Yıllık ortalama işsiz sayısı	791	536	653

Kaynak: Çalışma Dairesi

Tablo 12.4'e bakıldığında 2021 yılında iş isteği ile müracaat eden kişi sayısının 2020 yılına göre arttığı görülmektedir. Müracaat eden kişilerin %1.9'u (44 kişi) işe yerleştirilmiştir. 2020

ve 2021 yıllarında pandeminin da etkisi ile Çalışma Dairesi tarafından yapılan plasmanlarda gerileme olmuştur. 2021 yılında toplam 44 plasman yapılmıştır.

2021 yılında 2,646'sı iş ve 344'ü cihaz olmak üzere toplam 2,990 teftiş yapılmıştır. Aynı dönemde 274 çalışma izni olmayan işçi tespit edilip gerekli işlemler yapılmıştır. Tespit edilen çalışma izni olmayan işçilerin 210'unun pasaportla, 64'ünün ise kimlikle KKTC'ye giriş yaptığı belirlenmiştir. 2019, 2020 ve 2021 yılları içerisinde verilen çalışma izinleri tablo 12.5'te yer almaktadır.

Tablo - 12.5 Yabancı Uyruklulara Verilen Çalışma Ve İş Kurma İzinleri (2019-2021)

Yıllar	2019	2020	2021
Ön İzin	26.316	12.074	18.098
Yatay Geçiş	7.904	6.511	9.999
Uzatma	34.917	*	*
İş Kurma İzni	496	*	*
Öğrenci Çalışma İzni	752	28	136
Toplam Verilen İzin	70.385		

*Temin edilemedi

Kaynak: Çalışma Dairesi

2021 yılında Çalışma Dairesi'ne işsizlik kaydı yaptıran, aktif işsizlerin eğitim seviyelerine göre dağılımına bakıldığında zaman %28,3'lük pay ile lise ve dengi okul mezunlarının ilk sırada yer aldığı görülmektedir. (Tablo 12.6)

Çalışma Dairesi tarafından son üç yılda işe yerleştirilenlerin kamu ve özel kesim ayırımına göre dağılımına bakılacak olursa, yalnız özel kesime plasman yapıldığı görülmektedir. (Tablo 12.7)

İşe yerleştirilen kayıtlı işsizlerin ana meslek gruplarına göre dağılımlarına bakıldığında zaman (Tablo12.8) yoğun olarak nitelik gerektirmeyen meslekler grubunda olduğu görülmektedir. 2020 ve 2021 yıllarında küresel ölçekte yaşanan Covid-19 Pandemisinin de etkisi ile iş münhallerine yapılan plasmanlarda gerileme olmuştur. (Tablo 12.8)

Tablo - 12.6 Kayıtlı Aktif İşsizlerin Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı
(2019-2021)

Yıllar	2019		2020		2021	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Eğitim Durumu						
1. Okur Yazar Değil	8	1,0	5	0,9	8	1,2
2. Diplomasız Okur-Yazar	5	0,6	14	2,6	14	2,1
3. İlkokul Mezunu	214	27,1	125	23,3	178	27,3
4. Ortaokul Mezunu	134	16,5	98	19,0	108	16,5
5. Lise ve Dengi Okul Mezunu	236	29,8	177	33,0	185	28,3
6. Fakülte veya Yüksek Okul Mezunu	182	23,0	110	20,5	142	21,8
7. Yüksek Lisans	12	1,5	7	1,3	18	2,8
Toplam (Yıllık Ort.)	791	100,0	536	100,0	653	100,0

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo - 12.7 İşe Yerleştirilenlerin Kamu ve Özel Sektör Ayrımına Göre Dağılımı
(2019-2021)

A: Kişi Sayısı	B: Pay (%)	2018	2019	2021
1. Kamu Kesiminde İşe Yerleştirilen Sayısı	A: ...	-	-	-
	B: ...	-	-	-
2. Özel Kesiminde İşe Yerleştirilen Sayısı	A: ...	605	179	44
	B: ...	100,0	100,0	100,0
3. Toplam İşe Yerleştirilen Sayısı	A: ...	605	179	44
	B: ...	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Çalışma Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Tablo-12.8 İşe Yerleştirilen İşsizlerin Ana Meslek Gruplarına Göre Dağılımı
(2019-2021)

Yıllar Ana Meslek Grupları	2019		2020		2021	
	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)
1. Yöneticiler	3	0,5	2	1,1	-	-
2. Profesyonel Meslek Mensupları	17	2,8	6	3,4	1	2,3
3. Teknisyenler Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları	11	1,8	2	1,1	2	4,5
4. Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	78	12,9	20	11,2	7	15,9
5. Hizmet ve Satış Elemanları	221	36,5	29	16,2	6	13,6
6. Nitelikli Tarım, Ormancılık ve Su Ürünlerinde Çalışanlar	8	1,3	-	-	1	2,3
7. Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	15	2,5	7	3,9	1	2,3
8. Tesis ve Makine Oper. Ve Montajcılar	45	7,4	6	3,4	5	11,4
9. Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	207	34,2	107	59,8	21	47,7
0. Silahlı Kuvvetlerle İlgili Meslekler	-	-	-	-	-	-
Toplam	605	100,0	179	100,0	44	100,0

Kaynak: Çalışma Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Çalışma hayatında dikkatsizlik, umursamazlık, tedbirsizlik ve beklenmedik nedenlerle ortaya çıkan iş kazaları, bir yandan milli ekonomide kayba yol açarken, diğer yandan çalışanların, güçlerini veya hayatlarını kaybetmelerine neden olmaktadır.

Son üç yılda meydana gelen iş kazalarına bakıldığında; en fazla iş kazasının 2019 yılında olduğu görülmektedir. 2021 yılında meydana gelen 285 iş kazası neticesinde ise 8 kişi hayatını kaybetmiştir (Tablo 12.9).

Tablo - 12.9 İş Kazaları ve Neticeleri
(2019-2021)

Yıllar	2019	2020	2021
1. İş Kazası	388	302	285
2. Yaralanan Kişi Sayısı	383	298	277
3. Ölen Kişi Sayısı	5	4	8
4. Ölümlerin İş Kazalarına Oranı (%)	1,3	1,3	2,8

Not: İş kazaları Çalışma Dairesi'ne bildirilenleri kapsamaktadır

Kaynak: Çalışma Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

12.1.1.4. Asgari Ücret

Çalışma hayatı içerisinde oldukça önemli bir yeri olan ve vasıfsız olarak nitelendirilen bir işçinin ortalama ücretinin ekonomik nedenlerle, sosyal yönden kabul edilmez bir düzeye inmesini önlemek temel amacına yönelik olarak asgari ücret tespit edilmektedir. Uygulanmakta olan asgari ücret miktarı Gelir Vergisi Yasası'ndaki muafiyetlerden dolayı gelir vergisi kapsamı dışındadır. Ancak tespit edilen asgari ücret miktarı üzerinden çalışan hissesi olarak, %9 Sosyal Sigorta ve %4 İhtiyat Sandığı kesintisi yapıldıktan sonra çalışanlara ödeme yapılmaktadır. Asgari ücretteki gelişmeler tablo 12.10'da gösterildiği gibidir.

Tablo - 12.10 Asgari Ücretteki Gelişmeler
(2019-2021)

Uygulama Süresi	(TL)	
	Günlük Asgari Ücret	Aylık Asgari Ücret (Brüt)
1 Eylül 2018 - 31 Ocak 2019	120,92	2.620,00
1 Şubat 2019 - 31 Temmuz 2019	145,38	3.150,00
1 Ağustos 2019 - 31 Ocak 2020	156,92	3.400,00
1 Şubat 2020 - 31 Ocak 2021	176,31	3.820,00
1 Şubat 2021 - 31 Ağustos 2021	203,07	4.400,00
1 Eylül 2021 - 31 Aralık 2021	229,38	4.970,00

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

12.1.1.5. Sendikalar Mukayyitliği

Sendikalar Mukayyitliği, 13/1971 sayılı 1971 Sendikalar Yasası'nda kendisine verilen yetki görev ve sorumluluklar çerçevesinde sendikaların, yasada öngörülen yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin takibini yapmaktadır.

Çalışma barışının sağlanmasına ve ülke kalkınmasına katkıda bulunan, demokrasinin vazgeçilmez unsurları olan sendikaların üye sayılarına ilişkin veriler, tablo 12.11’de verilmiştir.

Tablo - 12.11 KKTC’nde Faaliyet Gösteren Sendika Ve Sendika Federasyonlarının Üye Sayısı (2019-2021)

Yıllar	2019		2020		2021	
	Sayı	%Pay	Sayı	%Pay	Sayı	%Pay
Hür İşçi Sendikaları Federasyonu (Hür-İş)	4.752	19,1	5.300	20,3	5.210	19,8
KT İşçi Sendikaları Federasyonu (Türk-Sen)	1.610	6,4	1.573	6,0	1.587	6,0
Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu (Dev-İş)	1.138	4,6	1.128	4,3	1.184	4,5
Hiçbir Federasyona Bağlı Bulunmayan Sendikalar	17.437	69,9	18.133	69,4	18.354	69,7
Toplam	24.937	100,0	26.134	100,0	26.335	100,0

Kaynak: Sendikalar Mukayyitliği

Tablo 12.11’de görüldüğü gibi 2021 yılında toplam sendikalı kişi sayısı %0,8 oranında artmıştır. Bu dönemde hiçbir federasyona bağlı bulunmayan sendikaların üye sayısı %1,2 Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu’nun(Dev-İş) üye sayısı %5 ve K.T İşçi Sendikaları Federasyonu’nun(Türk-Sen) üye sayısı %0,9 artmıştır. Hür İşçi Sendikaları Federasyonu’nun(Hür-İş) üye sayısı ise %1,7 azalmıştır

12.1.2. Sorunlar

13/1971 sayılı 1971 Sendikalar Yasası’nın günümüz uygulama koşullarında yetersiz kalması, var olan sorunların devam etmesine ve çalışma yaşamında huzursuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır.

42/1996 sayı ile yürürlüğe girmiş olan Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Referandum Yasası’nda öngörülen tüzüklerin hazırlanıp yürürlüğe konamaması, sorun çıkmasına yol açabilecektir.

Eğitim-sanayi işbirliğinin tam olarak kurulamamış olması ve eğitim sistemindeki eksiklikler, özellikle genç işgücünün çalışma yaşamına girişini zorlaştırmaktadır.

Özel sektörde işçi ve işveren sendikalarının örgütlenebilmesi için yasal düzenlemelerin yapılmaması, sosyal tarafların oluşumu ve sosyal diyalog mekanizmasının ortaya çıkmasını güçleştirmektedir.

Gençler arasındaki işsizlik oranının, genel işsizlik oranından yüksek seyretmesi önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

KKTC işgücü piyasasındaki işgücü ihtiyacının, yerel işgücünden istenilen düzeyde sağlanamaması, ülkemiz açısında bir olumsuzluktur.

12.2. Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenlik ihtiyacı insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte modern anlamda sosyal güvenlik anlayışının gelişmesi, sanayi inkılabının getirdiği ağır sosyal olumsuzlukların ve sefaletin önüne geçilmesi amacıyla zorunlu sosyal sigortaların kurulması ile başlamış ancak bugün bildiğimiz anlamda sosyal güvenlik kavramının oluşması 1930'lu yıllarda gerçekleşmiştir. Günümüzde sosyal güvenlik, insan için bir hak, devlet için ise bir görev olarak görülmüş ve bu anlayış İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile ILO'nun 1952 tarihli ve Sosyal Güvenliğin Asgari Normları hakkındaki 102 sayılı sözleşmesinde de açıkça ifade edilmiştir. KKTC Anayasası'nın 55. maddesinde de herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu, bu hakkı sağlamak için Sosyal Sigortalar ve benzeri sosyal güvenlik kurumları ile sosyal yardım örgütleri kurmak ve kurdurmanın Devletin devi olduğu belirtilmektedir.

Sosyal güvenliği kısaca; toplumun bütün fertlerinin uğrayabilecekleri tehlikelere ve tehlikenin zararına karşı ekonomik ve sosyal olarak güvence altına alınması şeklinde tanımlayabiliriz.

Bu bağlamda kişi için temel bir hak olan sosyal güvenlik ile ülkemizde, tehlikeye uğrayan insanları tehlikenin zararlarından koruma ve insan haysiyetine yaraşır asgari bir geçim seviyesi sağlama amacına yönelik bir anlayış benimsenmiştir.

12.2.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Ülkemizde sosyal güvenlik kapsamı içerisinde hizmet veren sosyal güvenlik kurumları mevcuttur. Bu kurumlar, Sosyal Sigortalar Dairesi, İhtiyat Sandığı Dairesi, Emeklilik Yasası tahtında emeklilik kurumu ve Sosyal Hizmetler Dairesi'dir. Mevcut sosyal güvenlik sistemimiz içinde nüfusumuzun tamamı, sosyal güvenlik kapsamına alınmıştır. Sosyal güvenlik sistemimizin, günümüzde birçok dünya ülkesinde ulaşılması hedef alınan nüfusun tamamını kapsamaması yanında, sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak normların çağdaş kriterlere uygun nitelikte olması da, ülkemiz açısından dikkat çeken önemli bir olgudur.

Uzun yıllardan bu yana sosyal güvenlik alanında gerçekleştirilmesi öngörülen yeniden yapılanma çalışmaları konusunda 9 Temmuz 2007 tarihinde Cumhuriyet Meclisi Genel Kurulu'nda kabul edilen 73/2007 sayılı Sosyal Güvenlik Yasası ile önemli bir mesafe alınmıştır. Söz konusu yasanın uygulanmasına, 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren başlanmıştır.

12.2.1.1. Sosyal Güvenlik Yasası

Bu yasa ile esas olarak çalışanlar arasındaki dengesizliklerin ortadan kaldırılması, eşit nimet-eşit külfet ilkesine bağlı olarak, sosyal güvenlik norm ve standart birliğinin sağlanması, farklı sosyal güvenlik sistemlerine tabi olan kesimlerin aynı sistem ve aynı çatı altında toplanması amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra, kamu ve özel sektör çalışanları arasında emeklilik hak ve menfaatleri bakımından farklılıklar ortadan kalktığından kamudan özele, özelden kamuya geçişler daha kolay gerçekleşebilecektir. Sosyal Güvenlik Yasası'nın 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmesiyle başlayan işyeri ve sigortalı tescillerinin 2021 yılı sonu itibarıyla durumu tablo 12.12 ve 12.13'te yer almaktadır. 2020 yılında Covid-19 Pandemisinin de büyük etkisi ile sigortalı tescilleri önceki yıla göre %49,1 oranında azalırken, 2021 yılında sigortalı tescilleri yeniden artış eğilimine girmiştir. Sosyal Güvenlik Yasası çerçevesinde Daireye bildirilen işsizlik vakaları tablo 12.14'te, prim oranları ise tablo 12.18'de gösterilmektedir.

Tablo - 12.12 İşyeri Tescillerinin Görünümü
(2019-2021)

Yıllar	Yıl İçinde		Yıl Sonu İtibarıyla (01.01.2008'den İtibaren)		İşyeri Sayısı (01.01.2008'den İtibaren)
	Tescil Edilen İşyerleri	Kapanan İşyerleri	Tescil Edilen İşyerleri	Kapanan İşyerleri	
2019	2.503	736	27.441	5.427	22.014
2020	2.652	982	30.093	6.409	23.684
2021	2.430	831	32.523	7.240	25.283

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları.

Tablo - 12.13 Sigortalı Tescillerinin Görünümü
(2019-2021)

Yıllar	Yıl İçinde Yapılan			Yıl Sonu İtibarıyla		
	Sigortalı Tescilleri			Sigortalı Tescilleri		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2019	19.148	13.181	5.967	184.078	125.283	58.795
2020	9.737	6.341	3.396	193.815	131.624	62.191
2021	13.901	9.491	4.410	207.716	141.115	66.601

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Tablo - 12.14 Sosyal Sigortalar Dairesi'ne Sosyal Güvenlik Yasası Çerçevesinde
Bildirilen İşsizlik Vakaları
(2019-2021)

Yıllar	2019	2020	2021
1. İşsizlik Vaka Sayısı	885	1.278	883
2. Önceki Yıla Göre Dağışım (%)	45,8	44,4	-30,9

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları.

Sosyal Güvenlik Yasası'nın yürürlüğe girdiği 2008 yılından itibaren ilk defa çalışmaya başlayanlar, bu yasaya tabi olmuşlardır. Böylece Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında yeni aktif iştirakçi kabul edilmesine son verilmiştir.

Sosyal Güvenlik Yasası'na göre malullük, yaşlılık ve ölüm aylığı alan kişi sayıları tablo 12.15'te, bu çerçevede yapılan ödemeler tablo 12.16'da gösterilmiştir.

Tablo- 12.15 Sosyal Güvenlik Yasası'na Göre Malüllük Yaşlılık Ölüm
Aylığı Alan Kişi Sayısı
(2019-2021)

Yıllar	A:Kişi Sayısı		B:Pay(%)	
	2019	2020	2020	2021
1.Malüllük	A....	25	36	41
	B...	14,9	14,2	12,4
2.Yaşlılık	A...	49	78	106
	B...	29,1	30,7	31,9
3.Ölüm	A...	94	140	185
	B...	56,0	55,1	55,7
Toplam	A...	168	254	332
	B...	100	100	100

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Tablo-12.16 Sosyal Güvenlik Yasası Çerçevesinde Malüllük Yaşlılık Ölüm Aylığı Alan
Kişilere Yapılan Ödemeler
(2019-2021)

Yıllar	(TL)		
	2019	2020	2021
Ödeme			
Miktarı	3.412.628	5.365.821	6.288.204

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Sosyal Güvenlik Yasası ile Sosyal Sigortalar Yasası'na göre aktif ve pasif sigortalı sayıları tablo 12.17'de gösterilmektedir. Sistemin kendi kendini idame etmesi için en az %4 olması gereken aktif-pasif oranı, 2021 yılında ülkemizde 2,86 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo - 12.17 Sosyal Güvenlik Yasası ve Sosyal Sigortalar Yasası'na Göre Aktif - Pasif Sigortalı Sayıları
(2019-2021)

	Sosyal Güvenlik Yasası'na Göre			Sosyal Sigortalar Yasası'na Göre			Toplam
	Aktif Sigortalı Sayısı	Pasif Sigortalı Sayısı *	Aktif Sigortalı Sayısı	Pasif Sigortalı Sayısı *	Aktif Sigortalı Sayısı	Pasif Sigortalı Sayısı *	
2019	63.906	199	49.145	38.266	113.051	38.465	2,94
2020	70.630	296	48.938	40.512	119.568	40.808	2,93
2021	75.075	378	45.831	41.917	120.906	42.295	2,86

* Mamürlük, Yaşlılık, Ölüm Sigortaları ile İş Kazaları Sigortası'ndan maaş alanları kapsamaktadır.

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi ve Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Tablo - 12.18 Sosyal Güvenlik Yasası'na Göre Prim Oranları¹

Sigorta Kolu	Kamu Görevinde Sürekli Personel Olarak Çalışanlar				Kamu Görevinde Sürekli Personel Haricinde Çalışanlar ile Kamu Görevi Dışında Olup Hizmet veya Çıkarılığa Akdine Dayalı Olarak Çalışanlar				Kendi nam ve Hesabına Çalışanlar (Çiftler Dahil) ve İşverenler		
	Sigortalı	İşveren	Devlet	Toplam	Sigortalı	İşveren	Devlet	Toplam	İşveren	Devlet	Toplam
1. İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası	-	Min. 0.50 Max. 6.00	-	Min. 0.50 Max. 6.00	-	Min. 0.50 Max. 6.00	-	Min. 0.50 Max. 6.00	Min. 0.50 Max. 6.00	-	Min. 0.50 Max. 6.00
2. Hastalık Sigortası	2,25	2,25	2,00	6,50	2,25	2,25	2,00	6,50	4,50	2,00	6,50
3. Analık Sigortası	0,50	0,50	-	1,00	0,50	0,50	-	1,00	1,00	-	1,00
4. Matürlük, Yaşlılık Ölüm Sigortası	5,50	7,00	4,00	16,50	5,50	7,00	4,00	16,50	12,50	4,00	16,50
5. İşsizlik Sigortası	-	-	-	-	0,75	0,75	-	1,50	-	-	-
Toplam	8,25	Min. 10.25 Max. 15.75	6,00	Min. 24.50 Max. 30.00	9,00	Min. 11.00 Max. 16.50	6,00	Min. 26.00 Max. 31.50	Min. 18.50 Max. 24.00	6,00	Min. 24.50 Max. 30.00

¹ 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren çalışmaya başlayanlar için
Kaynak: Sosyal Güvenlik Yasası

Tablo 12.18’de gösterilen prim oranları yanında, %4 çalışan ve %4 işveren katkı payı olmak üzere toplam %8 kesinti de İhtiyat Sandığı Fonuna yapılmaktadır.

12.2.1.2. Sosyal Sigortalar Yasası

Genel olarak Sosyal Sigorta, kişinin iktisaden faal olduğu dönemde zorunlu olarak ödediği primler vasıtasıyla doğabilecek tehlikelere karşı tehlikenin tazmini yönünde sağladığı bir sosyal güvencedir.

KKTC’de Sosyal Sigortalar 16/1976 sayılı Sosyal Sigortalar Yasası’na bağlı olarak ve sigortalı çalışanları ömür boyu karşılayacakları mesleki, fiziki, sosyal ve ekonomik risklere karşı koruma ve tazmin etme temel amacına yönelik olarak kurulmuş ve faaliyet gösteren bir müessesedir.

Sosyal Sigortalar Yasası kapsamına kamu veya özel tüm ekonomik faaliyet kollarında, gerek bir hizmet veya çıraklık akdine dayanarak, gerekse işveren durumunda veya kendi nam ve hesabına bağımsız çalışan 14 yaşını doldurmuş herkes, zorunlu olarak girmektedir. Bunun dışında ev kadınları da isteğe bağlı olarak prim yatırmak koşuluyla Sosyal Sigortalar Yasası kapsamına girebilmektedir. Ancak 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren Sosyal Güvenlik Yasası’nın yürürlüğe girmesi ile Sosyal Sigortalar Yasası çerçevesinde yeni aktif iştirakçi kabul edilmemektedir.

Sosyal Sigortalar Yasası’nın amacı; iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık, analık, evlenme, işsizlik, malullük, yaşlılık ve ölüm hallerinde yardım ve hizmet sağlamaktır.

Sosyal Sigortalar Fonu, birikim (kapitalizasyon) sistemi ile çalışan işçi, işveren ve devlet üçlüsünün yatırdığı primler ile prim dışı gelirlere oluşmaktadır.

Sosyal Sigortalar Fonu’nun idaresi, dört Devlet, iki işçi ve bir işveren temsilcisinden oluşan yedi kişilik İdare Heyeti tarafından yürütülmektedir.

1 Ocak 2008 tarihinden itibaren ise Sosyal Güvenlik Yasası’nın uygulanmaya başlanması ile Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında yeni aktif iştirakçi kabul edilmesine son verilmiştir.

Sosyal Sigortalar Dairesi tarafından, sigortalı çalışanlara uygulanmakta olan prime esas kazançların alt ve üst sınırları asgari ücrette yapılan değişikliklere bağlı olarak artırılarak iştirakçilerin yatırımlarının günün koşullarına uydurulması sağlanmakta, buna karşılık emekliye ayrılanların daha yüksek maaş almasına imkan yaratılmaktadır. Tablo 12.19’da Sosyal Sigortalar Dairesi tarafından uygulanan prime esas kazançların alt-üst sınırları gösterilmiştir.

Tablo - 12.19 Prime Esas Kazançların Alt ve Üst Sınırları
(2019-2021)

Uygulandığı Tarih	(TL)			
	Alt Sınır		Üst Sınır	
	Günlük	Aylık	Günlük	Aylık
(01.09.2018 - 31.01.2019)	87,33	2.620,00	611,33	18.340,00
(01.02.2019 - 31.07.2019)	105,00	3.150,00	735,00	22.050,00
(01.08.2019 - 31.01.2020)	113,33	3.400,00	793,33	23.800,00
(01.02.2020 - 31.01.2021)	127,33	3.820,00	891,33	26.740,00
(01.02.2021 - 31.08.2021)	146,67	4.400,00	1.026,67	30.800,00
(01.09.2021 - 31.12.2021)	165,67	4.970,00	1.159,67	34.790,00

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi

Sosyal Sigortalardan yapılan maaş ödemelerinin alt ve üst sınırları tablo 12.20’de gösterilmiştir.

Tablo - 12.20 Sosyal Sigortalardan Yapılan Maaş Ödemelerinin Alt ve Üst Sınırları
(2019-2021)

Geçerli Olduğu Aylar	(TL)					
	2019		2020		2021	
	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
1. Ocak-Haziran	2.984,40	5.915,78	3.341,62	6.623,87	3.783,65	7.500,09
2. Temmuz-Ağustos	3.150,63	6.245,29				
3. Temmuz-Aralık			3.419,48	6.778,21	4.117,75	8.162,35
4. Eylül-Aralık	3.210,32	6.363,60				

Kaynak : Sosyal Sigortalar Dairesi

2008 yılında Sosyal Güvenlik Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle ilk defa çalışmaya başlayanlar ile kamuda daimi kadrolara atanana bu yasa uygulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Sosyal Sigortalar Yasasına tabi tescil edilen sigortalı sayısı, sabit kalmıştır.

Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında tescilli olup fiilen çalışan işyerlerinin bölgelere göre dağılımı, tablo 12.21'de gösterilmiştir.

Tescil edilmiş olup fiilen çalışan işyerlerinin, Lefkoşa bölgesinde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Lefkoşa'da tescilli olup fiilen çalışan işyerlerinin toplam işyerleri içerisindeki payı %44 olmuştur. Bu pay Gazimağusa da %22 olarak gerçekleşmiştir. Sosyal Güvenlik Yasası'nın 1 Ocak 2008 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle Sosyal Sigortalar Yasası kapsamındaki yeni tescillerin durmuş olması ve kapanan işyerlerinin olması nedeniyle Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında fiilen çalışan işyerlerinin sayısında yıllar itibarıyla azalma yaşanmaktadır.

Sosyal Sigortalar Fonu'ndan yaşlılık, malullük ve ölüm aylığı alan kişi sayıları yıllar itibarıyla aşağıdaki tabloda görülmektedir. 2020 yılında fondan yaşlılık, malullük ve ölüm aylığı alan kişi sayısı 40,121 iken bu sayı 2021 yılında %3,6 artarak 41,583 kişiye yükselmiştir. (Tablo 12.22)

Tablo - 12.21 Sosyal Sigortalar Yasası'na Göre Tescilli Olup Fiilen Çalışan İşyerlerinin Dağılımı (2019-2021)

Yıllar	2019	2020	2021
1. Lefkoşa	8.161	7.861	7.705
2. Girne	3.203	3.054	2.982
3. Gazimağusa	4.090	3.912	3.796
4. İskele	1.065	1.006	977
5. Güzelyurt ¹	2.020	1.957	1.913
Toplam	18.539	17.790	17.373

¹ Lefke dahil

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi

Tablo - 12.22 Sosyal Sigortalardan Fonundan Maaş Alanların Kategorilerine Göre Dağılımı (2019-2021)

Yıllar		A: Kişi Sayısı		B: Pay (%)	
		2019	2020	2021	
1. Yaşlılık	A....	29.174	31.046	32.302	
	B....	77,0	77,4	77,7	
2. Malüllük	A....	1.248	1.281	1.285	
	B....	3,3	3,2	3,1	
3. Ölüm	A....	7.475	7.794	7.996	
	B....	19,7	19,4	19,2	
Toplam	A....	37.897	40.121	41.583	
	B....	100,0	100,0	100,0	

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Sigortalı olarak özel uygulamalar ve ekli cetvellere göre menfaat alanların sayıları ile toplam içerisindeki yüzde payları sürekli düşmektedir. Özel uygulamalardan menfaat alan sigortalıların sayısının azalması çeşitli nedenlerle (ölüm, ayrılma v.b) kapsam dışı kalmalarından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık 1976 Sosyal Sigortalar kalemlerinden menfaat alanların sayısı ve payı artmaktadır. 2019-2021 döneminde özel uygulamalar kaleminden menfaat alanların sayısı 186'dan 166'ya toplamdaki payı %0,5'ten %0,4'e düşerken aynı dönemde 1976 Sosyal Sigortalar kaleminden menfaat alanların sayısı 32.135'ten 36.184'e toplamdaki payı ise %84,8'den %87'ye yükselmiştir (tablo 12.23).

Tablo - 12.23 Sosyal Sigortalar Yasası'na Göre Maaş Alanların Statülerine Göre Dağılımı (2019-2021)

		A: Kişi Sayısı	B: Pay (%)		
			2019	2020	2021
1. Özel Uygulamalar ve Ekli Cetvellere Göre Maaş Alanlar ¹					
	A....		186	176	166
	B....		0,5	0,4	0,4
2. Özel Uygulamalar ve KTS Sigortalar Fonundan Maaş Alanlar ²					
	A....		5.577	5.424	5.233
	B....		14,7	13,5	12,6
3. KT Sosyal Sigortalar Fonundan Maaş Alanlar ³					
	A....		32.135	34.523	36.184
	B....		84,8	86,1	87,0
Toplam					
	A....		37.898	40.123	41.583
	B....		100	100	100

¹Tüm prim kesintileri Rum Sosyal Sigortalarına yatanlar.

²Prim kesintilerinin bir kısmı Rum Sosyal Sigortalarına, bir kısmı da KT Sosyal Sigorta Fonu'na

³Tüm prim kesintileri KT Sosyal Sigortalar Fonuna yatanlar.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo 12.24'te Sosyal Sigortalar'dan Malullük Yaşlılık ve Ölüm aylığı alan kişilere ödenen toplam miktar ile Fon-Devlet ayrımı yer almaktadır.

Tablo - 12.24 Sosyal Sigortalar Fonundan Yapılan Maaş Ödemelerinin Fon ve Devlet Ayrımı (2019-2021)

Yıllar	A: Miktar	B: Pay (%)	(TL)		
			2019	2020	2021
1. Fon	A....		1.616.522.501	1.839.167.375	2.246.439.469
	B....		93,0	93,6	94,1
2. Devlet	A....		121.472.119	126.767.309	141.802.195
	B....		7,0	6,4	5,9
Toplam					
	A....		1.737.994.620	1.965.934.684	2.388.241.664
	B....		100,0	100,0	100,0

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Tablo 12.24'te görüldüğü gibi yapılan toplam ödemeler içerisinde fonun yüzde payı sürekli artarken, devletin payı sürekli azalmaktadır. Bu da, KT Sosyal Sigortalar Fonu'ndan menfaat alanların sayısının artmasından, devletten menfaat alanların (SSY'nın XVII. bölümü kuralları çerçevesinde) sayısının ise azalmasından kaynaklanmaktadır.

Sosyal Sigortalar Dairesine bildirilen işsizlik vakalarına bakıldığında 2021 yılında, önceki yıla göre %31,2 oranında azaldığı görülmektedir (tablo 12.25).

Tablo - 12.25 Sosyal Sigortalar Dairesi'ne Sosyal Sigortalar Yasası Çerçevesinde
Bildirilen İşsizlik Vakaları

(2019-2021)

Yıllar	2019	2020	2021
1. İşsizlik Vaka Sayısı	1.601	1.930	1.327
2. Önceki Yıla Göre Değişim (%)	11,1	20,5	-31,2

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

12.2.1.3. Emeklilik Yasası

26/1977 sayılı yasa ile oluşturulan Emeklilik Yasası, yasada belirlenen koşullar çerçevesinde yasa kapsamına giren kamu görevlilerine emeklilik hakkı vermektedir. Bu hak, emeklilik ve malullük durumlarında kişinin kendisini ve ölüm halinde dul eş ve yetimlerini kapsamaktadır. Birçok kez değişikliğe uğrayan yasa, emeklilik menfaatine hak kazanmak için yaş haddi aranmaksızın, en az fiili hizmet koşullarını içeren iki kategoriye ayrılmıştır. Buna göre;

- 2 Nisan 1985 tarihinden önce göreve atananlar için asgari 10 yıl;
- 2 Nisan 1985 tarihinden 1 Temmuz 1987 tarihine kadar olan dönem içerisinde göreve atananlar için ise, 15 yıl asgari çalışma koşulları getirilmiştir.

Tablo - 12.26 Sosyal Sigortalar Yasası'na Göre (1.2.2012 tarihinden itibaren) Prim Oranları

Sigorta Programı	Kamu Görevinde Aday Kadroda Çalışanlar Md.4(1)			Hizmet veya Çıraklık Akdine Dayalı Olarak Çalışanlar Md. 4(2)			Kendi Nam ve Hesabına Çalışanlar (Çiftçiler Dahil) Md. 4(3/4)				
	Sigortalı	İşveren	Devlet	Sigortalı	İşveren	Devlet	Sigortalı	İşveren	Devlet	Toplam	
1. İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası	-	Min. 0.5 Max 6	- Min.0.5 Max. 6	-	Min. 0.5 Max 6	-	Min 0.5 Max 6	Min. 0.5 Max. 6	-	Min. 0.5 Max 6	
2. Hastalık Sigortası	-	-	-	2	2	2	6	4	2	6	
3. Analık Sigortası	-	0,5	0,5	1	0,5	0,5	1	0,5	0,5	1	
4. Malîlülük, Yaşlılık	6	7	3	16	6	7	3	16	12	4	
5. İşsizlik Sigortası	-	-	-	-	1	1	1	3	-	-	
Toplam	6	Min.8 Max.13.5	3,5	Min.17.5 Max 23	9	Min. 11 Max. 16.5	6,5	Min.26.5 Max.32	Min. 17 Max.22.5	6,5	Min. 23,5 Max.29

Kaynak: Sosyal Sigortalar Yasası

Bu yasa ile kamu görevine girenlerin mecburi hizmet süresini doldurduktan sonra emekliye ayrılmasına zemin teşkil edilmiş, bu da ülkemizde kısa sürede genç emekliler ordusunun oluşmasına yol açmıştır.

Günden güne büyük sorun haline gelen ve bütçedeki yükü artıran bu uygulamanın yarattığı olumsuzlukların giderilmesi için, 1 Temmuz 1987 tarihinden itibaren kamu hizmetine atananlar için 39/1987 sayılı yasa ile ayrı bir Emekli Sandığı Fonu oluşturulmuştur. Bu fona tabi olanlara asgari 25 yıl fiili hizmet verme ve emekli maaşı almak için asgari 55 yaşını doldurmuş olma koşulu getirilmiştir. Görüldüğü gibi daha önce kamu hizmetinde çalışanlar yaş koşulu aranmaksızın, asgari hizmet koşuluyla (10 veya 15 yıl) emekli olabilirken, yeni yasaya tabi olanlara yaş koşulu getirilip hizmet süreleri artırılmıştır. Getirilen bir diğer değişiklik ise, emeklilik iştirak paylarında yapılan düzenlemelerle ilgilidir. 1 Temmuz 1987'den önce göreve atanarlardan emeklilik menfaatleri için asli maaş üzerinden %5.5 kesinti yapılırken (bayanlar için tercihe dayanıyor) 1 Temmuz 1987'den itibaren göreve atanarlardan brüt maaş üzerinden toplam %8 zorunlu kesinti yapılmıştır. 1 Eylül 1997 tarihinden geçerli olmak üzere ise bu oran %9'a çıkarılmıştır. 1.1.2002 tarihinden itibaren hayat pahalılığı ödeneği asli maaşlara konsolide edildiğinden asli maaşlar brüt maaşa eşit olmuş ve söz konusu tarihten geçerli olmak üzere kamu hizmetine 1 Temmuz 1987 den önce girenlere uygulanmakta olan emeklilik iştirak payı kesintisi de %12'den %2.5'e düşürülmüştür. Hak sahiplerinden yapılan iştirak payı kesintileri tablo 12.28'de gösterildiği gibidir.

1 Ocak 2008 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Yasası ile kamu dahil yeni çalışmaya başlayanlar söz konusu yasaya tabi olduklarından emeklilik ile ilgili menfaatleri de bu yasa kuralları çerçevesinde yürütülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren Emekli Sandığı Fonu'na yeni iştirakçi girişi olmamıştır.

Emekli Sandığı Fonu'nun yönetimi dört devlet temsilcisi ve bir de sendika temsilcisi olmak üzere toplam beş üyeden oluşmaktadır. Ancak yönetimin bugüne kadar düzenli bir çalışma sergileyememesi sorun yaratabilecektir.

Tablo - 12.27 Kamu Görevindeki Sürekli Personelin Emeklilik Açısından Zorunlu Olduğu En Az Çalışma Sürelerine Göre Dağılım*
(2019-2021)

	2019		2020		2021	
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
10 Yılda Emeklilik Hakkı Olan Çalışan Sayısı	74	74	148	47	36	83
15 Yılda Emeklilik Hakkı Olan Çalışan Sayısı	36	83	119	27	51	78
25 Yılda Emeklilik Hakkı Olan Çalışan Sayısı(Toplam)	6.021	5.924	11.945	5.932	5.780	11.714
- Kamu Görevine 01.07.1987'den 31.12.2007 Tarihine Kadar (her iki tarih dahil) Atanan Çalışan Sayısı	3.945	4.309	8.254	3.845	4.126	7.971
- Kamu Görevine Sürekli Personel Olarak 1 Ocak 2008 Tarihinden İtibaren Atanan Çalışan Sayısı	2.076	1.615	3.691	2.089	1.654	3.743
GENEL TOPLAM	6.131	6.081	12.212	6.006	5.867	11.875

* Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Belediye Personeli Hariç
Kaynak: Personel Dairesi

Tablo - 12.28 Kamu Görevlilerinin Emeklilik İştirak Payı Kesintileri
(Maaşın % Payı Olarak)

	1 Temmuz 1987 Öncesi Kamu Hizmetine Girenler		1 Temmuz 1987'den İtibaren Kamu Hizmetine Girenler	
	26.04.85-31.08.97 (Asli Maaş Üzerinden)	01.09.97-31.12.2001 (Asli Maaş Üzerinden)	01.01.02'den İtibaren	01.07.87-31.08.97 01.09.97'den itibaren
1. Evli Erkeklerin Kendileri için	-	-		4 5
2. Evli Erkeklerin Eş ve Çocukları için	5,5	12	2,5	4 4
3. Bekar Erkeklerin Kendileri için	-	-		4 5
4. Erkeklerin Evlenmeleri Halinde Geriye Dönük Olarak	-	-		4 4
5. Kadınların Kendileri için	-	-		4 5
6. Kadınların Evli Olması Halinde Tercihle Bağlı Olarak Eş ve Çocukları için	5,5	12	2,5	4 4

Not: 1.1.2002 tarihinden itibaren HP ödeneğinin tamamı asli maaşa konsolide edildiğinden asli maaş = maaş olmuştur. Ayrıca 1 Ocak 2008'den itibaren kamu hizmetine girenler 73/2007 sayılı Sosyal Güvenlik Yasası kapsamına alındığından söz konusu yasaya göre prim ödenmektedirler.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

12.2.1.4. İhtiyat Sandığı Yasası

Değiştirilmiş şekliyle 34/93 sayılı İhtiyat Sandığı Yasası'na göre faaliyet gösteren İhtiyat Sandığı bir sosyal güvenlik kurumu şeklinde çalışmaktadır. Sosyal Sigortalar Yasasına tabi olarak çalışanlardan kesilen asgari %5 prim ile işverenden kesilen asgari %5 depozit çalışanın hesabına fona yatırılmaktaydı. Ancak 1 Şubat 2012 tarihinde yürürlüğe giren 4/2012 sayılı İhtiyat Sandığı (Değişiklik) Yasası uyarınca prim ve depozit oranları bu tarih itibarıyla %4'e düşürülmüştür. 73/2007 sayılı Sosyal Güvenlik Yasası kapsamında çalışmaya başlayanlar için ise söz konusu oranlar yasanın yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Ocak 2008'den itibaren %4 prim ve %4 depozit olarak uygulanmaktadır.

İhtiyat Sandığı Fonu'nda biriken paralar, İhtiyat Sandığı Yönetim Kurulunun kararı ve Bakanlar Kurulu'nun onayı ile uygun sahalarda işletilmektedir. İhtiyat Sandığı Fonu'nun yönetimini üstlenen Yönetim Kurulu, dört devlet temsilcisi, en çok üyeye sahip işveren sendikasının iki temsilcisi, en çok iştirak sahibi üyesi bulunan işçi sendikası federasyonunun iki temsilcisi ve ikinci en çok iştirak sahibi üyesi bulunan işçi sendikası federasyonunun bir temsilcisinden oluşmaktadır. Üyeler, Bakanlar Kurulu tarafından iki yıllık süre için atanmaktadır.

İhtiyat Sandığına aylık ortalama yatırım yapan işveren sayısı 2021 yılında önceki yıla göre %26 artarak 6523 kişi olmuştur. Aynı dönemde fiilen çalışıp yatırım yapan (aylık ortalama) kişi sayısı ise 48,099 olmuştur (tablo 12.29).

Tablo - 12.29 İhtiyat Sandığına Yatırım Yapan Kişi Sayıları
(2019-2021)

	2019	2020	2021
1. Yatırım Yapan Fiili İşveren Sayısı	5.687	5.177	6.523
2.Fiili Çalışan Sayısı	47.049	41.458	48.099

Kaynak: İhtiyat Sandığı Dairesi

İhtiyat Sandığı'nın, yıllar itibarıyla yaptığı tahsilatların nevine göre dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir (tablo 12.30).

Tablo - 12.30 İhtiyat Sandığının Yaptığı Tahsilatların Nevine Göre Dağılımı
(2019-2021)

Yıllar	(TL)			
	Prim Depozit Tahsilatı	Avans Tahsilatı	Diğer Tahsilatlar	Toplam Tahsilat
2019	381.420.591	112.207.808	37.383.234	531.011.633
2020	400.594.537	106.873.759	30.350.148	537.818.445
2021	482.975.428	131.670.559	34.162.132	648.808.119

Kaynak: İhtiyat Sandığı Dairesi

İhtiyat Sandığı Fonu'ndan ödenen kişilerin sayısı 2021 yılında %4,9 oranında azalarak 4,730'dan 4,496'ya gerilemiştir (tablo 12.31).

Tablo - 12.31 İhtiyat Sandığından Ödenen Kişi Sayısı
(2019-2021)

Yıllar	Ödeme Yapılan Kişi Sayısı
2019	5.417
2020	4.730
2021	4.496

Kaynak: İhtiyat Sandığı Dairesi

12.2.1.5. Sosyal Hizmetler Dairesi

Sosyal güvenlik sistemimiz içerisinde, diğer sosyal güvenlik kurumlarını tamamlayıcı bir unsur olarak görev yapan Sosyal Hizmetler Dairesi, herhangi bir prim ve/veya katkı esasına dayanmayan, çağdaş ve sağlıklı bir toplum yaratmak için çalışan ve çeşitli nedenlerden dolayı zor duruma düşen yurttaşlarımıza geçici veya sürekli sosyal yardım yapan ve hizmet götüren bir müessesedir.

Sosyal Hizmetler Dairesi, toplumsal değişimler sonucu fonksiyonlarını yitiren ve bireylerin davranışlarını düzenleyen sosyal, ekonomik ve kültürel kurumların yerine yenilerini ikame etmek, kişi grup ve toplulukların fiziksel ve çevre koşullarından doğan eşitsizlik veya yoksulluklarını gidermelerine yardımcı olmak, toplumsal değişim veya sosyal çevreye uyum sağlayamayan bireylerin karşılaştıkları sosyal, psikolojik ve benzeri sorunlarını çözümlenerek topluma kazandırılmalarını sağlamak, sonuç olarak bireylerden hareketle toplumsal refah seviyesini yükseltmek amacıyla hizmet vermektedir.

Yatalak olmayan fakat kendi temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan bakıma muhtaç yaşlıların huzurlu bir ortam içerisinde hayatlarını devam ettirebilmeleri için Lapta Huzurevi'nde bakımları yapılmaktadır. Lapta'daki Huzurevi'nde 2020 yılında aylık ortalama 27 bakıma muhtaç yaşlı barındırılmıştır.

Her yıl geleneksel olarak gerçekleştirilen dar gelirli ve yoksul ailelerin çocuklarını ücretsiz sünnet ettirme etkinliği, pandemi nedeniyle 2021 yılında gerçekleştirilememiştir.

Sosyal Hizmetler Dairesi kişi veya toplulukların fiziksel veya sosyal problemleri yanında karşılaştıkları psikolojik ve ekonomik sorunlarını çözümlenmede yardımcı olmak amacıyla rehabilitasyon ve bakım hizmetlerini de yürütmekte, çalışamayacak durumda olan ve güç duruma düşen vatandaşlar ile dar gelirli ailelere yasa ve tüzükler çerçevesinde nakdi ve ayni olarak yardımda bulunmaktadır. Sosyal Hizmetler Dairesi'nin 2021 yılında nakdi yardım yaptığı kişi sayısı önceki yıla göre %2,1 oranında artarak 4,687 kişi olmuştur. Sosyal Hizmetler Dairesi'nin 2021 yılında çeşitli kategorilerdeki vatandaşlara ödediği toplam miktar ise önceki yıla göre % 19,4 oranında artmış ve 129,669,804 TL'den 154,881,800 TL'ye yükselmiştir. (Tablo 12.32)

Tablo - 12.32 Sosyal Hizmetler Dairesi'nce Yapılan Ödemelerin
Nevine Göre Dağılımı ve Ödenen Miktarlar
(2019-2021)

Ödemelerin Nevi		B: Miktar (TL)		
		2019	2020	2021
1. Sosyal Yardım (Yoksul) Maaşı	A....	3.562	3.773	3.919
	B....	71.484.295	81.256.326	100.291.523
2. Malül Maaşı	A....	97	93	90
	B....	4.513.046	4.803.403	5.487.690
3. Şehit Ailesi Maaşı	A....	339	315	302
	B....	25.401.378	26.066.363	29.064.846
4. Malül Gazi Maaşı	A....	236	235	230
	B....	13.269.820	14.317.231	16.406.982
5. Şehit Ebeveynleri Maaşı	A....	77	77	68
	B....	2.318.003	2.407.480	2.600.147
6. Acil Yardımlar	A....	65	78	57
	B....	26.600	34.500	17.300
7. Koruyucu Aile Ödemesi	A....	22	20	21
	B....	422.245	784.501	1.013.312
Toplam	A....	4.398	4.591	4.687
	B....	117.435.387	129.669.804	154.881.800

Kaynak : Devlet Planlama Örgütü

Tablo - 12.33 Sosyal Hizmetler Dairesince Yapılan Ödemelerin Çeşitleri ile Miktarları
(2019-2021)

Yıllar	(TL)		
	2019	2020	2021
Ödenek Kategorileri	Ocak ayı	Ocak ayı	Ocak ayı
1. Şehit Eşine	5.684	6.364	7.206
2. Şehit Ebeveynlerine	2.039	2.283	2.585
3. I.Derece Malül Gaziler	6.499	7.277	8.239
4. VI.Derece Malül Gaziler	3.645	4.082	4.622
5. I.Derece Malüller	5.980	6.696	7.581
6. VI.Derece Malüller	3.040	3.404	3.854
7. Yoksul Yardımları (Bir Kişi)	1.494	1.668	1.885
8. Yoksul Yardımları (Karı-Koca)	1.722	1.923	2.173

Not: Şehit eşine, malül gazi ve malülerin maaşlarına kamu görevlilerinin maaşlarına yapılan konsolide oranında artış yapılmaktadır. Ödemeler kişi başıdır. Malüller ile Malül Gaziler altı derecede mütalaa edildikleri için en düşük olan VI. Derece ile en yüksek olan I. dereceye tabi olanlara tabloda yer verilmiştir.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

12.2.2. Sorunlar

Devletin, Sosyal Güvenlik Fonlarına yapması gereken katkıları zamanında yapamaması, bu fonların zora girmesine ve bazı sorunların doğmasına neden olmaktadır.

Sosyal Güvenlik Fonları birikimlerinin istenilen düzeyde gelir getirici sahalara kanalize edilememesi fon birikimlerinin yeterli düzeyde artmasını engellemektedir.

Prim karşılığı olmayan ödemeler sistemde sıkıntı yaşanmasına yol açabilmektedir.

Sosyal Sigortalar ve İhtiyat Sandığı primlerinin gerçek kazançlar üzerinden tahsil edilmesi konusunda var olan sıkıntılar ilgili fonların maddi kayıp yaşamasına yol açmaktadır.

Sosyal hizmetler alanında yaşlı, korunmaya ve desteklenmeye muhtaç insanlar için istenilen standartta hizmet verilememesi, sorun teşkil etmektedir.

13. Çevre

Çevre, tanımı ve kapsamı çok geniş olan ve çeşitlilik arzeden bir kavramdır. Günümüzde Çevre; doğal, yapısal, ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin bir bütünü olarak ele alınmakta ve bunlar arasındaki karşılıklı etkileşim gözetilmektedir. Bir ilişkiler bütünü olan çevrenin soruna dönüşmesi, insandan kaynaklanan etkilerin doğanın dengesini zorlaması sonucu olmaktadır. Doğal dengeler karşılaştıkları yeni yükleri kaldıramaz hale geldiklerinde “Kirlenme” diye adlandırılan dengesizlikler ortaya çıkmaktadır. Böylece insanoğlunun bitmeyen beklentileri ile yenilenemeyen kaynaklar hızla tükenirken, yenilenebilir kaynaklarda da tahrip ve bozulmalar görülmekte hatta gürültü ve estetik bozulması gibi kişi huzurunu bozan gelişmeler insan-çevre ilişkilerindeki olumsuzlukları artırmaktadır.

İnsanoğlu varolduğundan bu güne kadar çevresiyle yakından ilgilenmiş ve yakın çevresinde bulunan tabiat kaynaklarını kullanmıştır. Başlangıçta tükenmez gibi görünen bu doğal kaynaklar, kaynak israfına varan aşırı kullanımlar sonucunda toprak, su ve hava kirliliği olarak ortaya çıkmış ve insanın kendi yaşamını tehdit edecek boyutlara varmıştır.

Hızla artan dünya nüfusu, hızlı ve çarpık kentleşme, plansız endüstrileşme, sulak alanların kirletilmesi, zirai mücadele ilaçlarının aşırı ve kontrolsüz kullanımı, orman yangınları ile meydana gelen kirlenmeler bunların başında gelmektedir. Yanlış ve aşırı kullanımlar; hava, toprak, su ve buralarda yaşayan canlıların yaşam ortamlarının [habitatlarının (ekolojik denge)] bozulmasına neden olmakta ve sonuçta başta insan olmak üzere, bütün canlıların yaşama ortamları giderek kötüleşmekte ve küçülmektedir. Bunlara bağlı olarak gelişen önemli bir çevre sorunu ise biyolojik çeşitliliğin azalması veya türlerin yok olmasıdır. Bilim çevrelerinin son yıllarda yaptığı bir çalışmada, yeryüzündeki canlı türlerinin beşte birinin önümüzdeki yirmi yıl içinde kaybolabileceğinden ve mevcut eko sistemlerin tamamen çökebileceğinden söz edilmektedir. Doğada var olan enerji zinciri içinde bir halkanın yok olması, bütün sistemi etkilemekte ve sonuçta bundan en çok insanoğlu zarar görmektedir.

Dünya ülkelerinde çevre kirliliğinin yarattığı sorunlar tartışılmaktadır. Bunlardan en güncel olanlardan birisi Küresel Isınma denilen iklim değişikliği dünyamızın gündemine oturmuş bulunmaktadır. Bilim adamları bu gidişatın durdurulamaması halinde 2100 yılına kadar dünyamızda 1.4 - 5.8 derece arasında sıcaklık artışı olacağı, dünyanın çevre felaketleri

açısından geri dönülmez noktaya geleceğini duyurmaktadırlar. Bilindiği üzere 19. yüzyılın ortalarından beri, iklimdeki doğal değişebilirliğe ek olarak, ilk kez insan etkinliklerinin de iklimi etkilediği yeni bir döneme girilmiştir. Bu yüzden günümüzde iklim değişikliği, sera gazı birikimlerini artıran insan etkinlikleri dikkate alınarak da tanımlanabiliyor. Temel olarak; fosil yakıtların yakılması, sanayi süreçleri, arazi kullanımını değişiklikleri ve ormansızlaşma gibi çeşitli insan etkinlikleri sonucunda, önemli sera gazlarının atmosferdeki birikimleri sanayi devriminden beri hızla artmakta ve doğal sera etkisi kuvvetlenmektedir.

Kuzey Buz Denizi'ndeki buzların beklenenden daha hızlı yok olduğu, deniz seviyelerinin sanılandan daha fazla yükselerek tehdit oluşturmaya devam ettiği ve su kaynaklarının gerek eriyen buzlardan, gerekse kuraklık ve sel gibi olaylardan dolayı artan şekilde risk altında olduğu vurgulanmıştır.

Çevrenin ilk kez uluslararası gündeme yerleşmesi ve ekonomik gelişme ile çevre üzerindeki etkilerinin tartışılmaya başlanması, 5 Haziran 1972 tarihinde İsveç'in başkenti Stockholm'de yapılan Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevresi Konferansı'na dayanır. Konferans'ın en önemli beklentisi, siyasal rejimleri ve kalkınma düzeyleri ne olursa olsun tüm katılımcı ülkelerin, evrensel bir nitelik kazanan çevre sorunları karşısındaki ortak sorumluluklarını kabul eden bir yaklaşımı paylaşmaları olmuştur. Konferansın hemen ardından Aralık 1972'de Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulurken, toplanan Avrupa Topluluğu (Bugünkü Avrupa Birliği) da 1973-1979 yıllarını kapsayan Birinci Çevre Eylem Programı'nı hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. Geçen zaman içinde Avrupa Birliği (AB) şu anda 2020 yılına kadar geçerli olması öngörülen Yedinci Çevre Eylem Programını sürdürmektedir. Sözkonusu eylem programlarında AB'nin çevre politikaları, hedef ve stratejileri belirlenmekte ve bunlara uygun mevzuat geliştirilmektedir. Daha sonra Birleşmiş Milletler (BM), her on yılda bir büyük çapta çevre konferansı veya zirvesi düzenlemeye devam etmiş, 1982'de Nairobi'de, 1992'de Rio'da, 2002'de Johannesburg'da 26 Ağustos - 4 Eylül 2002 BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi toplanarak gelecekteki dünya kalkınma gündemini şekillendirmiş, son olarak 7-18 Aralık 2009 tarihleri arasında BM'in Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da düzenlenmiş olduğu İklim Konferansı Zirvesi yapılmıştır. 1976 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde toplanan Birleşmiş Milletler Habitat 1 Konferansı'nda; yeterli konut, sağlıklı yerleşim, insan onuruna yakışır gerekli hizmetlerin sağlanması, tarihi değerlerin korunması, çevrenin tahrip edilmesine karşı duyarlı olunması gibi konular gündemi oluşturmuştur. 1996 İstanbul Habitat 2 İnsan Yerleşimleri ve Kentleşme Konferansı diğer bir etkinlik olmuştur.

Çevre konularının bütünlüklü olarak ele alınıp tartışılabilmesi ve etkinlikler düzenlenebilmesi için tüm dünyada 5 Haziran Dünya Çevre Günü ilan edilmiştir. Ayrıca 2 Şubat Dünya Sulak Alanlar Günü, 21 Mart Dünya Ormancılık Günü, 22 Mart Dünya Su Günü, 22 Nisan Dünya Yeryüzü Günü, 22 Mayıs Uluslararası Biyolojik Çeşitlilik Günü, 17 Haziran Dünya Çölleşme ve Kuraklık ile Mücadele Günü, 4 Ekim Hayvanları Koruma Günü, 31 Ekim Uluslararası Karadeniz Günü olarak değerlendirilmektedir.

Seksenli yıllarda, kalkınma ile çevre ilişkisinin, giderek kalkınmanın bugünkü neslin gereksinimlerinin karşılanması adına, gelecek neslin gereksinimlerini karşılama kabiliyetlerini yok etmemesi anlayışına geldiği görülür. 1987 yılında Birleşmiş Milletler tarafından “Ortak Geleceğimiz” adı altında yayınlanan ve katkılarından dolayı dönemin Norveç başbakanı Brundlant’ın adıyla da anılan kalkınma raporunda ise sözü edilen “Sürdürülebilir Kalkınma” ilkesiyle, çevre sorunu bir kalkınma ve yaşama katılma sorunu haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde, çevre politikalarının tüm ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunun önemi giderek artmıştır.

“Sürdürülebilir kalkınma”; doğal kaynakları tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almayan, ekonomi ve ekosistem arasındaki dengeyi koruyan (ekolojik ekonomi), ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan ekonomik kalkınma olarak tanımlanabilir.

1992 yılında Brezilya’nın başkenti Rio’da yapılan, Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi olarakta bilinen Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda bir araya gelen ülkeler, çevre ve kalkınma konularındaki bütün hizmet ve politikaları yönlendirecek ilkeleri “Gündem 21” adı altında bir deklarasyonda topladılar. Gündem 21, Kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel yönden nasıl sürdürülebilir olabileceği üzerine bir plandır. Gündem 21; ülkelerin ulusal çevre eylem planı hazırlayarak bu stratejilerini sürdürülebilir kalkınma kavramına uyduracak hukuki düzenlemeleri yapmalarını ve bunun gönüllü kuruluşlar ve halk dahil olmak üzere geniş katılım ile sağlanması için hükümetlere çağrıda bulunmaktadır. Nitekim, Avrupa Birliği’nin 5. Çevre Eylem Programı da bu dönemde “Gündem 21”de belirlenen öncelikler gözönünde bulundurularak hazırlanmıştır.

1992 Rio Dünya Zirvesi'nden sonra birçok ülkenin yerel gündem 21'ler oluşturarak yasalarına girmeye başlamış olan sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilirlik, KKTC' de 18/2012 sayılı Çevre Yasası'nın dördüncü ve beşinci maddelerinde yer almıştır.

Dünya devletleri 30 Kasım – 11 Aralık 2015 tarihlerinde Paris'te düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 21. Taraflar Konferansında yeni bir iklim anlaşması üzerinde uzlaşılarak 12 Aralık 2015 tarihinde Paris Anlaşmasını akdetmişlerdir. Anlaşma ile küresel ortalama sıcaklık artış limitinin yüzyılın sonuna kadar 1.5 ile 2 derece santigrat arasında sınırlandırılması hedeflenmektedir.

13.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

13.1.1. Çevreyi Oluşturan Kaynaklar, Kaynakları Etkileyen Bazı Faaliyetler ve Etkileri

Ülkemizin doğal çevre kaynakları; hava, su, toprak başta olmak üzere yeraltı kaynakları, sulak alanlar, akarsu bakımından zayıf dere yatakları, kıyıları ve denizler, kıyı ve kara kumulları doğal ve ekolojik yapının bir parçasıdır. Bitki örtüsü, orman varlığı, makiler, zeytinlik ve harnup ağaçları, Kıbrıs özel bitkiler ve çiçekler, dağlar, tarımsal alanlar, hayvanlar, yaban eşekleri, kaplumbağalar, kuşlar ise biyolojik çevre kaynaklarımızı oluşturmaktadır. İnsanın varolduğu zamandan beri meydana getirdiği yaşam alanları, arkeolojik alanlar, eski kent dokuları, mahalleler, sivil mimari örnekleri, nüfusun kimliği, kültürel yapısı ve yaşam biçimi ise insan yapısı çevre kaynaklarımızı oluşturmaktadır.

Ülkemiz koşullarında hava kirliliğinin genel anlamda ciddi bir tehdit düzeyinde var olmadığı söylenebilir. Bunu nüfusun azlığı ve Sanayi faaliyetlerinin sınırlı oluşuna bağlayabiliriz. Ancak, bilimsel düzeyde bir genelleme yapmak için elde edilen veriler yeterli kabul edilmeseler bile, sonuçları itibarıyla işaret ettiği olasılıklar bakımından değer taşıyan yerel düzeyde yapılmış bazı araştırmalar ve göstergeler, ülkemizdeki bazı faaliyetlerin ya da ülkeyi etkisi altına alabilen ülke dışı meteorolojik hareketlerle bunların etkilerinin, yerel düzeyde kirliliklere ya da atmosferik değişikliklere yol açtığını veya tehdit oluşturduğunu göstermektedir.

Hava kalitesiyle ilgili olarak Avrupa standartlarına uygunluğun sağlanması yönünde, mevcut durumun bölgesel bazda belirlenmesine yönelik “Hava Kalitesi Ölçüm Projesi” BM Proje Hizmetleri Ofisi UNOPS’un önerisi ve BM Kalkınma Programı UNDP ve Amerika Uluslararası Kalkınma Programı USAID’ın finansmanı ile 30 Kasım 2003 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır.

Kıbrıs’ı da içine alan bölgede ozon tabakasının incelmesinden dolayı ultraviyole B ışınlarının ülkemize direk geldiği bilinmektedir. Ne var ki KKTC’de iklim değişimleri, ozonda meydana gelen değişimlerin ölçümleri geçmişte yapılamadığından, havayla ilgili dış tehditler ve bunların yarattığı değişimlerle ilgili sağlıklı bilgi verilememekteydi. Hava Kalitesi Ölçüm Projesi’yle yapılan ölçümlerde özellikle yaz aylarında ozon oranının limitlerin üzerinde çıktığı tespit edilmiştir.

Elektrik santralleri, dağınık sanayi faaliyetleri, eksoz gazları, çöp yakılması, kömür ocakları, taş ocakları, beton ve asfalt şantiyeleri, yüksek ve yoğun yapılaşma, yerleşim alanlarındaki yapılaşmış alan ve açık alan dengesizliği, Kuzey Afrika üzerinden taşınan toz ve kumun yerel meteorolojik koşullarla birleşmesi, havayı tehdit eden en önemli faktörlerdir.

KKTC’deki santrallerde 2021 yılında kükürt oranı %1’in altında olan LFO (Low Fuel Oil) kullanılmaktadır. Ancak baca gazı emisyon ölçümleri yapılmaktadır. Baca gazı emisyonlarının standartlara uyup uymadığının kontrol edilebilmesi için baca gazı emisyon ölçme sisteminin kurulması gerekir. Böylece standartları aşp açmadığı kontrol edilebilir.

Kıbrıs su kaynakları bakımından zayıftır, Kuzey Kıbrıs’ın her alandaki su ihtiyacının hemen hemen tümü (%98) yeraltı su kaynaklarından karşılanmaktadır. Ülkemizde yeraltı suyu ihtiva eden 13 farklı akifer bulunmaktadır. Bu akiferlerden üç tanesi ülkemizdeki yerleşim birimlerinin büyük çoğunluğunun su ihtiyacını karşılamaktadır. Güzelyurt Akiferi ülkemizdeki en büyük ve en önemli akifer konumundadır. Güzelyurt akiferi kendi bölgesinin yanı sıra, Gazimağusa ve Lefkoşa’ya içme ve kullanma suyu sağlamaktadır. Girne Sıradağları akiferi ülkemizdeki ikinci önemli akifer konumunda olup başta Girne kenti ve köyleri olmak üzere Mesarya Bölgesindeki birçok belediye ve yerleşim biriminin, Girne Dağlarının eteklerinde bulunan köy ve yerleşim alanlarının ve kısmen Lefkoşa’nın içme suyu ihtiyacını karşılamaktadır. Yeşilköy akiferi Karpaz bölgesinde bulunan yerleşim birimlerinin birçoğuna içme ve evsel kullanım suyu sağlamaktadır. Bu akiferler, üzerlerinde bulunan yerleşim alanlarında atık su

toplama ve arıtma sistemlerinin bulunmamasından dolayı septik kuyulardan kaynaklanan mikrobiyolojik kirlilik, gereği üzerlerinde yeraltısuyu çekimi yapıldığı için deniz suyu girişimi sonucu oluşan kimyasal kirlilik yaşamaktadırlar. Sonuç olarak su ihtiyacının tamamının karşılanmasında kullanılan akiferlerde ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Akiferler doğada bulunan diğer kaynaklardan farklı olarak yenilenebilirlik imkanı olan kaynaklardır. Eğer beslenme ve çekim dengesi sağlanabilirse bu kaynaklar herhangi bir sorunla karşılaşmadan kullanılabilir.

Su kaynaklarımız bilinçsiz sondajlarla azalmakta, kaybolmaktadır. Yerleşim birimlerinde kullanılan su dağıtım şebekelerinin zemin özelliklerinden kaynaklanan korozyon sorunu, işçilikten kaynaklanan bağlantı yerleri yetersizliği ve ömürlerinin dolmuş olması nedeniyle ciddi su kayıpları meydana gelebilmektedir.

Dünya iklimindeki global ısınma yanında, doğal bitki örtüsü olan ormanların da yangınlardan zarar görmesiyle, ülkemizdeki yağış miktarlarında 30 yıldan beri genelde bir istikrarsızlık ve azalma görülmektedir.

İç kullanım (insan kullanımı) için gerekli ve yeterli su kaynaklarımız mevcuttur. O nedenle tasarrufa gidilecek tek alan tarımda kullanılan sudur. Bu da gelişmiş sulama sistemlerinin bir an önce kullanıma sokulmasıyla mümkündür.

Su sıkıntısı çekilen bir ortamda çevre kirliliğinin su kaynakları üzerindeki olumsuz etkisi, sorunu bir o kadar daha kritik konuma getirmektedir. Ülkede kanalizasyon ve su arıtma tesislerinin yeterli düzeyde olmayışı (Lefkoşa, Gazimağusa ve Güzelyurt arıtma tesisi hariç), çöp ve lağım sularının gelişigüzel yerlere dökülmesi, suni gübrelerin doğaya verdiği zararın hiçbir şekilde ölçülmemesi, yeraltı sularında tarımsal ilaç kaynaklı ve bakteriyolojik kirlenmeler, sorunun insan sağlığını tehdit eder seviyelere gelmesine neden olmaktadır.

Bilindiği üzere ülkemizde Geçitköy göletinin baraja dönüştürülmesi sonrasında 17 adeti sulama maksatlı, 12 adeti ise yeraltı sularını besleme amaçlı 29 adet gölet bulunmakta ve bunların sulama amaçlı olanlarının toplam kapasitesi 14.7 milyon m³'tür.

Sulama maksatlı mevcut onyediyi göletin büyük bir çoğunluğunda tarım alanlarına dağıtım şebekesi bulunmamaktadır. İklim koşullarının da kolaylaştırması ile buharlaşma meydana gelmekte ve sonuçta göletlerdeki kullanılmayan birikmiş su tuzlanmaktadır. Göletlerin yer

seçimi, jeolojik ve jeokimyasal yapı araştırması ve incelemesi yeterince irdelenmeden yapılmıştır.

Büyük bir bölümünün deniz ile çevrili olduğu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’de (KKTC), denizlerimiz genel anlamda temiz kabul edilebilir. Ancak, KKTC denizlerinde yerel kirlilikler yaşanmaktadır, kirliliğe yol açan dış etkenler; Ortadoğu’dan gelen tankerlerle, limanlarımıza girip-çıkan gemilerin bıraktıkları tonlarca atık, komşu ülkelerden akıntılar ve rüzgarla gelen atıklardır. Özellikle Gazimağusa limanı ve çevresinde deniz dibinde çöp birikmesine neden olmaktadır. Ülkenin kirli bir havzada bulunması denizlerimiz açısından tehditdir. Ancak bu tehditin ne ölçüde etkili olduğu ölçülememektedir.

2021 yılı içerisinde atıksu ve denizsuyu ile ilgili 112 parametre analiz edilmiş ve bu analizlerden dokuz tanesi yasal standartların üzerinde çıkmıştır.

KKTC 200 km’yi aşkın kıyı şeridiyle, bu alanda, dünyanın en zengin ve şanslı ülkeleri sınıfına girmektedir. Ancak, kıyı şeridini kirlilikten korumakta yetersiz kalınmaktadır. Kirliliğe yol açan iç etkenler ise; Kıyılardaki yapılaşma alanlarında kanalizasyon ve arıtma sistemlerinin bulunmaması, turistik tesislerde yeterince paket arıtma olmaması veya tam olarak çalışmaması gösterilmektedir. Bu da denizlerimizin kirlenmesine ve denizdeki ekolojik yapının değişmesine yol açmaktadır.

Taş ocağı İşletmeciliği’nin yapıldığı yerlerde; hava kirliliği, toprak kirliliği, su kirliliği, atık kirliliği, görsel kirlilik ve gürültü kirliliği oluşmaktadır. 48 adet taş ocağının bulunduğu ülkemizde, 21’i faal olarak çalışır durumdadır. Özellikle birçoğu Lefkoşa’dan da görünen ve dağlarımızı kemirmeye devam eden faal durumdaki kırma kum-çakıl ocaklarının sayısı 19, toplam ocak sayımız ise 21 olduğu düşünüldüğünde bu sayının toplam ocak sayısı içerisindeki yerinin %90,5 olduğu görülmektedir. Kırma kum-çakıl üretimi yapan taş ocaklarının 2019 yılındaki toplam üretim miktarı 3.671.500 ton olmuştur.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından finanse edilen bir düşünce kuruluşu olan UNDP-Act’ın 2008-2009 yılına yönelik yaptığı araştırmada, Kıbrıs genelinde taşocaklarının durumu ortaya konmuştur. Rapora göre Kıbrıs genelinde aktif ya da terk edilmiş, izinli veya izinsiz 300 taşocağı mevcuttur.

Düşünce Grubu'nun yerinde yaptığı saptamalara göre; terk edilmiş ocakların çoğunun rehabilitasyonu başarısız bulunmuştur. Kentsel planlama, madencilik, jeolojik inceleme ve çevre ile ilgili dairelerin koordinasyon içinde çalışmaması, verilen taşocağı işletme izinlerinin agrega rezervlerinin yaklaşık 25 yıl daha yetebileceği bilinmesine rağmen, bu maddelerin çıkarılması faaliyetlerine ilişkin uzun vadeli bir programlamanın olmaması, inşaat sanayisini teşvik etme politikalarının beton ve tuğla üretimi gereksinimini artırması, dolayısıyla bu malzemelerin ömrünün sona ermesiyle ne yapılacağına ortaya konmaması olumsuzluklar olarak sıralanmıştır.

Toprak karakteri ve toprağın diğer çeşitli özellikleri bilinmeden düzenli bir tarımsal faaliyet sürdürmek çok zordur. Diğer taraftan su olmadan ekonomik şekilde tarım yapılamaz. Yeraltı su rezervlerinden çekilen suyun tarım alanlarında uzun yıllar vahşi sulama olarak tabir edilen salma sulama şeklinde kullanılması ve çeşitli nedenlerle daha tasarruflu ve randımanlı modern sulama sistemlerine geç geçilmesi ve ardı ardına gelen kurak yıllar gibi önemli nedenler tarıma büyük bir darbe vurmuştur.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası'nda çevrenin korunması konusunda birçok hüküm görmek olanağı vardır. KKTC Anayasası'nın Çevrenin Korunmasına ilişkin 40. Maddesine göre;

- 1) Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir,
- 2) Gerçek veya tüzel kişiler, hiçbir amaçla, insan sağlığını bozacak veya deniz varlıklarını tehlikeye düşürecek nitelikteki sıvı, gaz ve katı maddeleri denizlere, barajlara, göllere veya derelere akıtamaz veya dökemez.
- 3) Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevrenin kirlenmesini önlemek, Devletin, gerçek ve tüzel kişilerin ödevidir ve son olarak
- 4) Devlet, milli parklar oluşturulması amacıyla gerekli önlemleri alır.

Anayasanın birçok maddesi, çevrenin korunması ve geliştirilmesine dolaylı olarak katkıda bulunabilecek kurallar içermektedir. KKTC Anayasası'nın 36. Maddesi, mülkiyet hakkına ilişkin genel kuralları içerir. 37. Madde ile toprağın korunması, 38. Madde ile kıyıların korunması ve 39. Madde ile tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunması amaçlanmıştır. Ayrıca 41. Madde, kamulaştırma; 44. Madde konut hakkı ile ilgili hükümler getirmiştir.

KKTC’de çevre ile ilgili konular Turizm ve Çevre Bakanlığı’na bağlı Çevre Koruma Dairesi tarafından yürütülmektedir. Daire 10/89 Sayılı Çevre Koruma Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası ile kurulmuştur. KKTC Cumhuriyet Meclisinin 24 Ocak 1989 tarihindeki birleşiminde ilan olunan Yasa ile Dairenin kuruluş amacı, ülkede yaşayan bütün yurttaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi için hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemeler yapmak ve önlemler almaktır.

2012 yılına kadar 21/97 sayılı Çevre Yasası yürütmekte olan Daire, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhuriyet Meclisi’nin 27 Şubat 2012 tarihli Otuzsekizinci Birleşiminde Oybirliğiyle kabul olunan “Çevre Yasası” Anayasanın 94’üncü maddesinin (2)’nci fıkrası gereğince Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından Resmi Gazete’de yayımlanmak suretiyle ilan olunmuştur.

17 kısımdan oluşan 18/2012 Sayılı Çevre Yasası Avrupa Birliği mevzuatına ilk çerçeve Yasa olma özelliği taşımaktadır. Yasa, çevresel tehditleri işaret eden ve bunlara karşı alınacak önlemleri gerçekleştirmek ve uygulamak için gerekli olan etkili idari çerçeveyi sağlamayı ve sürdürülebilir gelişimi teşvik etmeyi, ayrıca çevre sektöründeki AB politikaları ve müktesebatı ile uyumu sağlayacak gerekli ek tüzükler için, yasal temeli sağlamayı amaçlamaktadır.

AB Çevre müktesebatı, birçok farklı çevre koruma koşullarını kapsayan, 300’ün üzerinde farklı Direktif, Tüzük ve Kararı içermektedir. Müktesebata Uyum Programının çevre ile ilgili olan 27’inci Bölümünde, KKTC yasal düzenine göre öncelikler belirlenmiştir. Çevre Yasası bu öncelikli yasaları kısmen aktarmak ve iç hukuka tam aktarımı sağlayacak ek tüzüklerin hazırlanması için yasal zemini sağlamaktadır.

Bu yasa, AB gerekliliklerinin yanında, KKTC’nin şartlarına göre ayarlanan hükümleri de içeren, her çevre sektörünün temel sorumluluk ve zorunluluklarını ortaya koymaktadır. Taslak Çevre Yasası aynı zamanda, her sektörün yönetimindeki ilgili yetkili makamları ve onların yetkileri ile özel hükümlerini düzenleyen genel politikaları ve prensipleri detaylandırmaktadır.

18/2012 Sayılı Çevre Yasası ile çevresel tehditleri işaret eden ve bunlara karşı alınacak önlemleri gerçekleştirmek ve uygulamak için gerekli olan etkili idari çerçeveyi sağlayarak,

sürdürülebilir gelişimi teşvik ederek daha etkin izleme, denetleneme ve kontrol edilebilir bir yapıda yürütülmesi sağlanacaktır.

Yasa'nın amacı; bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; insan sağlığını olumsuz etkileyen, su, toprak, hava kirliliğinin ve gürültünün önlenmesi ve ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlık, kültür ve yaşam düzeylerinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerini, çevrenin korunmasına ilişkin temel ilkeler çerçevesinde düzenlemektir.

Yasa, atık yönetimi, su kaynakları yönetimi, deniz kirliliği kontrolü, hava kalitesi yönetimi, sanayi kirliliğinin kontrolü, iklim değişikliği ile mücadele, biyolojik çeşitliliğin korunması, çevresel değerlendirme, çevresel gürültü yönetimi, çevresel estetik çevre ile ilgili bilgiler, çevre eğitimi, denetimi ve yaptırım, suç ve cezalar, geçici kurallar ve son kurallar olarak kısımlara ayrılmıştır. Yasa altında birçok tüzük yasallaşmış olup, birçoğu ise halihazırda çalışılmaya devam edilmektedir.

Yasa'nın temel ilkeleri ise;

- (1) En iyi şekilde koruma sağlayabilmek amacıyla çevre, sürdürülebilirlik ve ihtiyatlılık ilkeleri çerçevesinde yönetilir.
- (2) Kültürel gereksinimleri karşılar ve ekosistemler ile doğal kaynakların uzun vadeli sürdürülebilir olmalarını sağlarken, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesini temin edecek şekilde sürdürülebilir kalkınmanın üç yapıtaşı olan ekonomik, sosyal ve çevre unsurlarına uyulur ve teşvik edilip yaygınlaştırılır.
- (3) Su, toprak, mineraller, biyolojik çeşitlilik gibi değerli ancak sınırlı olan doğal kaynakların uzun vadede sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla korunması ve muhafaza edilmesi esastır.
- (4) Çevreyle ilgili karar alma sürecinin şeffaflığı ve bu sürece kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve halkın katılımı sağlanır.
- (5) Çevreyi kirletenler veya herhangi bir şekilde çevreye zarar verenler, kirliliğin ve/veya zararın ortadan kalkması ve/veya önlenmesi için gerekli masrafları karşılar.

18/2012 Sayılı Çevre Yasası'nı çevreden sorumlu bakanlık yürütmektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet Meclisinin 24 Ocak 1989 tarihli birleşiminde kabul olunan 10/1989 Sayılı "Çevre Koruma Dairesi Yasası" ile kurulmuş olan Çevre Koruma Dairesi'nin amacı; ülkede yaşayan bütün yurttaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi için hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemeler yapmak ve önlemler almakla yükümlüdür.

Görevleri ise; Çevreyi geliştirmek ve iyileştirmek, çevreyi ve çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek; Kamu kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerin her türlü girişimi sonucunda bitki ve hayvan varlığı ile doğa varlıklarında ve doğal kaynaklarda oluşacak olumsuz etkilenmeleri önlemek ve gidermek amacıyla gerekli önlemleri almak ve gerekli denetimleri yapmak; Çevre ile ilgili istatistik bilgiler toplamak ve araştırmalar yapmak; Sanayi tesislerinin, çevreyi koruyacak ve çevre estetiğini bozmayacak biçimde yapılmasına izin vermek; Artık suların kanalizasyonun ve arıtılmış tesislerinin, çevreye zarar vermeyecek ve doğal yapıyı bozmayacak biçimde yapılmasına izin vermek; Kanalizasyon sularının ve artık suların, Kanalizasyon Sulan Yasasının 3'ncü maddesi kuralları çerçevesinde tutarında değerlendirilmesini sağlamak ve bu gerekli önlemleri almak; Çevre ile ilgili tesislerin sağlıklı olarak işletilmesini denetlemek; Doğa varlıklarını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek amacıyla gerekli çalışmaları yapmak; gerekli önlemleri almak ve aldırmak; Havada, suda, toprakta ve denizde oluşabilecek kirlenmeleri önlemek ve bu tür kirlenmeleri gidermek yönünde gerekli önlemleri almak. Çevre standartlarının belirlenmesi ve çevre nüfus artışı konularında ilgili birimlerle işbirliği yapmak; Kıyıların ekolojik özelliklerinin korunması yönünde, kaymakamlıklar, yerel yönetimler ve diğer yönetsel birimlerle uyum ve işbirliği içinde gerekli çalışmaları yapmak ve kıyıların ekolojik özelliklerini bozucu eylemlerde bulunanlar hakkında caydırıcı önlemler almak; Çevreyi düzenlemek, geliştirmek ve iyileştirmek; çevreyi ve çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek; çevreyi sevdirmek ve benimsetmek amacıyla, İstatistik bilgi toplamak, deneme, araştırma ve eğitim çalışmaları yapmak; sergi ve fuar açmak, tanımsal ve ekonomik bilgileri derlemek; bu tür etkinlikleri yürütürken ilgili birimlerle ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak; veYürürlükteki mevzuatla kendisine verilen diğer görevleri yerine getirmektir.

KKTC'nin 1974'den hemen sonra 120,000 dönüm civarında olan sulu tarım arazisi 2021 yılında 68,257.5 dönüme düşmüştür. Örneğin dış satımda en çok döviz girdisi sağlayan

narenciye ise 70,000 dönümün üzerinde iken 2021 yılı verilerine göre 33,364 dönüme düşmüştür. KKTC'nin arazi varlığı tablo 13.1 ve 2021 yılındaki tarımsal arazi kullanımı tablo 13.2'de görülmektedir.

Tablo – 13.1 KKTC'nin Arazi varlığı

Arazi Çeşidi	Miktar (Dönüm)		Dağılım (%)
	Dönüm	Dekar	
1. Tarımsal Arazi	1.398.123	1.870.689	56,7%
2. Orman Arazisi	480.740	643.230	19,5%
3. Hali ve Mera Arazisi	122.157	163.446	5,0%
4. Kasaba, Köy, Dere ve Gölet Arazisi	263.471	352.524	10,7%
5. Kullanılmayan Arazi	201.061	269.019	8,2%
Toplam	2.465.552	3.298.908	100%

Kaynak : Tarım ve Doğal kaynaklar Bakanlığı

KKTC'nin toplam 2,465,552 dönümden (3,298,908 dekar) ibaret olan arazi varlığının 1,398,123 dönümünü (1,870,689 dekar) tarımsal topraklar oluşturmaktadır. Tarımsal topraklar bu durumda oran itibarıyla ülkenin %56.7'sini teşkil etmektedir.

Tablo- 13.2 KKTC'nin Tarım Arazisi Kullanımı (2021)

Arazi Çeşidi	Miktar	Dağılım (%)	Kuru Tarım Arazisi	Sulu Tarım Arazisi
A- Ekilen Arazi	808,154	57.80	739,896.0	68,257.5
1. Tahıl Arazisi	585,289	41.86	585,289	
2. Nadas Arazi	37,302	2.67	37,302.00	
3. Baklagiller	34,312	2.45	34,312	
4. Endüstriyel Bitkiler	35	-	35.00	
5. Yağlı Tohumlar	-	-	-	
6. Yumru Bitkiler	8,054	0.58		8,054
7. Yem Bitkileri	49,114	3.51	47,401	1,713
8. Yaprağı yenen Sebzeler	6,131	0.44		6,131.0
9. Meyvesi yenen Sebzeler	4,741	0.34		4,741
10. Baklagil Sebzeleri	1,939	0.14		1,939
11. Soğansı yumru ve Kök Sebzeleri	2,575	0.18		2,575
12. Diğer Sebzeler	493	0.04		493.0
13. Sert Kabuklu Meyveler	1,952	0.14		1,952.0
14. Yumuşak Çekirdekli Meyveler	500	0.04		500.00
15. Taş Çekirdekli Meyveler	1,258	0.09		1,258.00
16. Üzüm ve Üzümsü Meyveler	40,108	2.87	35,557.0	4,551.0
17. Turunçgil Meyveleri	33,364	2.39		33,364
18. Sera ve Tüneller	987	0.07		986.50
B) Ekilmeyen Arazi	589,970	42.20		
Toplam	1,398,124	100	739,896.0	

Kaynak : Tarım ve Doğal kaynaklar Bakanlığı

Hizmetlerin yerinde, zamanında, sürekli ve kesintisiz bir biçimde karşılanabilmesi için ekonomik, ekolojik, sosyal ve teknik faaliyetlerin orman işletmelerinin neresinde, ne zaman ve ne ölçüde yapılacağını gösteren planlara Orman Amenajman Planı adı verilmektedir. KKTC Orman Amenajman Plan verilerine göre gerçek orman alanı 60,934 hektar olarak hesaplanmıştır. Mevcut orman alanının 16,264.5 hektarlık kısmı (%26.69) verimli ormandır. Orman alanlarının niteliği tablo 13.3 ve orman alanlarının mülkiyeti tablo 13.4'de görülmektedir.

Tablo - 13.3 Orman Alanlarının Niteliği

	Hektar	Dağılım (%)
1. Ormanlık Saha	60.934	94,75
2. Orman Açmaları ve Orman İçi Açıklıklar	3.379	5,25
Toplam	64.313	100,0

Kaynak: Orman Dairesi

Tablo - 13.4 Orman Alanlarının Mülkiyeti

	Hektar	Dağılım (%)
1. Devlet Orman Alanları	61.338	95,38
2. Özel Orman Alanları	2.436	3,74
3. Vakıf Orman Alanları	539	0,83
Toplam	64.313	100,0

Kaynak: Orman Dairesi

Meyilli arazi topraklarında yağmur erozyonu, nispeten düz ve yüksek boylu bitki örtüsünden yoksun olan Mesarya Ovası topraklarında rüzgâr erozyonu mevcuttur. KKTC’de su ve rüzgar erozyonuna açık alanların 66,365 hektar olduğu bilinmektedir. KKTC topraklarının %24’ünün erozyon etkisi altında olduğu hesaplanmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde birinci derecede 29,572 hektar potansiyel su erozyonu alanı mevcuttur. Bu alanlar tamamen, koruyucu bitki örtüsünden yoksundur. Bunun yanında kısmen erozyona açık olan potansiyel alan ise toplam 34,805 hektardır. Bu durumda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırları içerisinde su erozyonunun halen devam ettiği toplam alan 64,377.5 hektardır. Bu alanlarda, yılda ortalama olarak 2mm. kalınlığındaki bir toprak tabakasının aşağı kısımlara taşındığını kabul edersek yılda ortalama 1,753,000 m³ toprak aşağı kısımlara veya denizlere taşınmaktadır. Herhangi bir koruyucu bitki örtüsünden yoksun olan toplam 1987.5 hektar kumul alanda ise rüzgar erozyonu etkili olmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde erozyonu etkileyen faktörler ve sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz;

- Yanlış arazi kullanımı
- Aşırı hayvan otlatması
- Bitki örtüsünün tahribatı
- Topoğrafik yapı
- İklim faktörü

Ana kayası kalkerden oluşan Beşparmak Dağlarının özellikle güney yamaçlarında toprak aşağılara taşınmış, kayalar tamamen açığa çıkmıştır.

Ülkemizin doğal bitki türü, Akdeniz bitki türü olan maki türlerinden oluşmaktadır. Ormanlarımızın doğal ağaç türleri: Kızıl çam, servi ve fıstık çamı'dır (tablo 13.5). Yapılan araştırmalarda ülkemizde toplam 1250 adet bitki türü mevcut olduğu tespit edilmiştir. Mevcut bitki türlerimizin 49 adedi endemik türlerdir. 49 adet endemik bitki türünün 17 adedi, dünyada sadece ülkemiz sınırları içerisinde doğal olarak yetişmektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Milli Parklar ilk defa 1976 yılında gündeme gelmiş, bu amaçla oluşturulan komisyon KKTC'nde toplam 8 bölgenin milli park alanı olarak ilan edilmesini Bakanlar Kurulu'nun 357/78 sayılı kararı ile sağlamıştır. Ancak ilan edilen bu milli parklar için hiç bir düzenleme çalışması yapılmamıştır.

Tablo - 13.5 KKTC Ormanlık Sahasının Ağaç Türlerine Göre Dağılımı

Ağaç Türü	Alanı (Hektar)	Dağılım (%)	KKTC Yüzölçümüne Oranı (%)
1. Kızılçam	21.816,5	35,80	6,59
2. Fıstıkçamı	821,5	1,35	0,25
3. Servi	98,0	0,16	0,03
4. Okaliptüs	44,0	0,07	0,01
5. Akasya	413,0	0,68	0,12
6. İbreliler	5.755,0	9,45	1,74
7. Yapraklılar	23.928,5	39,27	7,23
8. İbrelili+Yapraklı	8.057,5	13,22	2,43
Toplam	60.934,0	100,00	18,40

Kaynak: Orman Dairesi

Zafer Burnu Milli Parkı için Bakanlar Kurulu'nun, *E(K-1) 588/86*, *E(K-2) 207/88* ve *E-428-91* sayılı kararları mevcuttur. Ancak Kapraz Milli Parkı 30 Mayıs 2007'de Bakanlar Kurulu kararıyla Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edilmiştir. Bakanlar Kurulu 19 Eylül 2007 tarihinde son olarak aldığı bir kararla Kapraz'ın flora ve faunasını, biyolojik çeşitliliğini, tarihi ve kültürel değerlerinin korumasını, yörenin ekonomik aktivitelerinin nasıl gelişeceğini düzenleyen Karpaz Milli Park Alanı Yasa Tasarısı'nı onaylamıştır. Ancak tasarı kadük olmuştur.

Orman içi dinlenme ve piknik alanları rekreasyonel ve estetik kaynak değerlerine sahip olup 11 adet ve toplam 48 hektarlık bir alana sahiptir. Bununla birlikte talep olması halinde genişleme imkanı mevcuttur (tablo 13.6).

Tablo - 13.6 Mevcut Orman İçi Dinlenme ve Piknik Alanları

Adı	Orman Serisi	Alanı (Hektar)
1. Alevkaya	Beşparmak-Kartaldağ	12
2. Karga	Beşparmak-Kartaldağ	1
3. Darboğaz	Girne-Yaman	12
4. Özgürlük	Girne-Yaman	4
5. Kalkanlı	Güzelyurt-Hacıbayram	2
6. Hacıbayram	Güzelyurt-Hacıbayram	2
7. Kantara	Sinandağ	5
8. Karpaz	Sinandağ	1
9. Mersinlik	Sinandağ	2
10. Salamis	Sinandağ	5
11. Taşkent	Girne-Yaman	2
Toplam		48

Kaynak: Orman Dairesi

Ülkemiz, kuşların göç yolu üzerinde olması, çok sayıda göçmen kuşu ve türleri tükenmek üzere olan kuşları barındırması sebebiyle uluslararası bir statüye sahiptir. 300 göçmen ve 46 yerleşik tür (2 endemik, 5 endemik alt tür) kuş söz konusudur. Yazın yumurtlamak için gelen 27 türün yanısıra rastlantısal olarak gelen 51 tür kuşu konuk etmekteyiz, ayrıca göç ederken Kıbrıs'ı kullanan 220 tür kuş her yıl düzenli olarak göçlerini yapmaktadır. Dünyada türleri tükenme

tehlikesi altında olan kuş listesinde yer alan 20 kadar kuştan 12'si bizim ülkemizde de yaşamakta, birkaç türü de üreme yapmaktadır. Zengin kuş türlerinin bulunduğu ülkemiz yoğun av baskısı altındadır. İngiltere Kuşbilimi Derneği'nin yaptığı bir çalışmada Kıbrıs'ın güneyinde yılda 6 milyon, kuzeyinde ise 2 milyon civarında çeşit tür kuş avlandığı söylenmektedir. Avrupa'da kuş ve çevre sağlığı konusunda faaliyet gösteren "Birdlife", Kıbrıs'ta yaşayan 94 vahşi kuş türünün 41 çeşidinin yaşam ortamlarının uygunsuz olduğunu belirtmiştir. Bir yandan yaşam alanlarının daralması bir yandan yoğun av, kuşların sayılarını azaltmakta ve tür kaybına neden olmaktadır. Sulak alanların kirliliği, hava kirliliğinin neden olduğu iklim değişikliği, yoğun ve çarpık yapılaşma, kıyı yağmacılığı, orman kaybı, artan tarımsal ilaç kullanımı, bitki örtüsünün değişmesi diğer olumsuzluklardır.

Su kuşları sulak alanlarımızda, küçük kuşlar ovalık ve orman alanlarımızda, yırtıcı kuşlar orman alanlarımız ve kayalık (tepe ve dağlarda) alanlarımızda yaşarlar ve üreme yaparlar. Karpaz bölgesi, kuş popülasyonumuzun büyük bir kısmını barındırır. Girne bölgesi dağlık alanlarında özellikle yırtıcı kuşlar çoğunluktadır. Sulak alan ve lagünlerde de su kuşları barınır. Kıyılarımızda taşlaşmış kumullarda Arı Kuşları'nın ürediği saptanmıştır (Bafra, Altın kum). Ayrıca kıyılarımız Martı'ların yaşam alanlarıdır. Zafer Burnu açıklarında 9 adacıktan en büyüğü olan Klithes adasında Avrupa'da türü tükenmek üzere olan Ada Martısı ve Karabatak üreme yapmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sahillerinde çalışmaların başladığı 1992 yılından bu yana son yıllarda yapılan araştırmalarda Akdeniz'de yaşadığı kabul edilen *Chelonia mydas* türü deniz kaplumbağalarının yaklaşık %25'i ile *Caretta caretta* türü deniz kaplumbağasının yaklaşık %10'u nun yumurta bırakmak için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sahillerini seçtiğini göstermektedir (Godley and Broderick,1995,1996). Ancak, kaplumbağaların her yıl yuva yaptığı sahillerde insan faaliyetlerinin artması nedeniyle yuva sayısında önemli düşüşler saptandığı yetkililerce ifade edilmektedir.

Karpaz Bölgesi'nde bulunan ve Milli Park kapsamı içinde yer alan, dünyada benzeri görülmemiş şekilde evcil yaşamdan doğal yaşama geçen hür eşekler, kendine özgü iri yapıları ve genetik özellikleriyle Literatüre "Kıbrıs Eşegi" olarak girmişlerdir. Gerek bölge halkına, gerekse ülkeye büyük zenginlikler katabilecek potansiyele sahip bu hayvanlar asırlardır doğa koşullarına göğüs gererek yaşamlarını ve nesillerini sürdürme başarısını göstermişlerdir.

İnsan yerleşmeleri insanın, barınma, beslenme ve sağlık gibi temel gereksinimlerini karşılamak için tarih boyunca meydana getirdiği ve kendini ait hissettiği yaşam alanlarıdır. İnsan yerleşmelerinin çevre niteliklerinin bozulması, trafik sıkışıklıkları, konut alanları ile iş ve eğlence yerlerinin içiçe olması, altyapı yetersizlikleri gibi birçok nedenden ötürü yerleşmeler yaşanması zor hal almaktadır. Tarihi yerleşim merkezlerinin bozulması, yık yap sürecinde kaybolması, kültür ve beklentiler dikkate alınmayan tasarımlarla da insanın kimlik ve bir yere ait olma duyguları zedelenmektedir. Bu durumdan KKTC de nasibini almaktadır.

Kültürel çevreyi oluşturan değerler ve kaynaklar; toplumsal ve kültürel kimliği yansıtan, fiziki çevrede oluşan mimari ve kentsel doku, bunu meydana getiren estetik ve sanatsal özellikler, siluet,ölçek, hacim ve oranlar korunması ve yaşatılması gereken değerlerdir. Bu değerlerin meydana getirdiği arekeolojik, doğal ve kentsel sit alanları, anıtlar, askeri ve sivil mimarlık örnekleri, meydanlar ve sokaklar, yerel ve yöresel malzeme, doğal bitki örtüsü, yararlanılması - geliştirilmesi ve kullanımını sürdürülebilir kılınması gereken ekonomik değer taşıyan kaynaklardır.

Doğal ve tarihi çevre değerleri ile ekonomik, sosyal ve kültürel faktörler, turizm hareketlerinin başlangıç ve sınır koşullarını oluştururlar. Turizm süreci kendi başlangıç ve sınır koşullarını etkileyebilmektedir. Örneğin tarihi ve doğal çevre değerlerini dikkate almayan bir turizm gelişmesi kendisini doğuran bu değerlerin yok olmasına, dolayısıyla sürecin ortadan kalkmasına yol açabilir. Turizm hareketi genellikle çekiciliği yüksek olan doğal dengenin çok hassas ve kırılgan olduğu yerlerde başlamakta, gelişmekte ve gerekli önlemler alınmadığı takdirde bu dengeyi kolaylıkla bozmakta, sonuçta çekicilik de yok olmakta ve faaliyetin ömrü kaynakla birlikte tükenmektedir.

Ülkemizde turizm sektörü büyük ölçüde kıyılarda yoğunlaşmıştır. Altyapı yetersizliği, kıyı bölgeleri ile verimli tarım topraklarının ve hassas alanların dağınık, düzensiz yoğun yapılaşma ve ikinci konut alanlarıyla betonlaşması gibi faktörler ekosistemdeki dengeleri bozmaktadır.

13.1.2. Yasal ve Örgütsel Durum

KKTC Anayasa'sının özellikle 38, 39 ve 40'ıncı maddeleri çevrenin korunmasını, geliştirilmesini, devlet ve kişilere ödev olarak vermekte, sağlıklı çevrede yaşama hakkını güvence altına almaktadır.

Ülkemizde çevre korumaya yönelik çok sayıda hukuki düzenleme bulunmaktadır. Gerek Çevre Yasası, gerekse çevre ile ilgili mevcut mevzuat incelendiğinde, bazı aksaklık, uyumsuzluk ve tekrarlar göze çarpmaktadır. Bu durum, çevre mevzuatının uygulanmasında güçlükler neden olmaktadır.

Çevre Koruma Dairesi 1989 yılında 10/1989 sayılı yasayla (52/1993, 31/1994, 2/2001, 20/2008 Değişiklik) kurulmuş ve 9/1990 sayılı Çevre Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile faaliyetlerine başlamıştır. Geçen süreç içerisinde yasada görülen eksiklik ve aksaklıkları gidermek amacıyla 21/1997 sayılı yeni Çevre Yasa'sı yürürlüğe girmiştir. Kasım 2001'de ise 36/2001 sayılı Çevre (Değişiklik) Yasası ile "Gürültü Kirliliğinin Önlenmesi"ne ilişkin esas yasanın 17'inci maddesi değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra 24/2004 sayılı Çevre (Değişiklik) Yasası ile "Motorlu Kara, Hava ve Deniz Taşıtlarının" emisyon standartları ve emisyon azaltıcı önlemlerine ilişkin yasanın 15'inci maddesi değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Son olarak 51/2007 sayılı Çevre (Değişiklik) Yasası ile cezalarla ilgili 33 ve 36'ncı maddelerdeki kurallar güncelleştirilerek, yeni kurallar yasaya eklenmiştir. Geline nokta çevre mevzuatımızı, AB çevre mevzuatına uyumlaştırmak için 18/2012 sayılı yeni Çevre Yasası 12 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe konmuştur.

Çevre Yasası'nın amacı; bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; insan sağlığını olumsuz etkileyen, su, toprak, hava kirliliğinin ve gürültünün önlenmesi ve ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlık, kültür ve yaşam düzeylerinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerini, çevrenin korunmasına ilişkin temel ilkeler çerçevesinde düzenlemektedir.

Bilindiği üzere KKTC'de bugüne kadar 8 bölge Bakanlar Kurulu kararıyla Özel Çevre Koruma Alanı ilan edilmiştir; Alagadi ÖÇK Bölgesi, Koca Reis-Park Otel arası ÖÇK Bölgesi, Ronnas

Körfezi-Ay Philon ÖÇK Bölgesi, Kalkanlı ÖÇK Bölgesi, Karpaz ÖÇK Bölgesi, Güney Karpaz Sahilleri ÖÇK Bölgesi, Akdeniz Köyü ÖÇK Bölgesi ve Gazimağusa Sulak Alanlar ÖÇK Bölgesi.

55/1989 sayılı İmar Yasası: 1989 yılında yürürlüğe giren Yasa ülkedeki düzensiz yaygın kentsel büyümenin durdurulması, ülke düzeyinde fiziki planlamanın gerçekleştirilebilmesi, planlı imar ve gelişmenin yaygın hale getirilebilmesi ve buna bağlı olarak, kıt kaynakların akılcı ve dengeli kullanımının sağlanması için yasal zemini oluşturmaktadır. İmar Yasası fiziki planlamada dört plan şekli getirmektedir. Bunlar Ülkesel Fizik Plan, İmar Planları, Çevre Planları ve imar planları altında Öncelikli Alan Planları'dır.

İmar Yasası, planlama makamı olarak görevlendirilmiş olan Şehir Planlama Dairesi'ne kalkınma planı temel hedeflerine uygun olarak ülkesel düzeyde plan yapmak yetki ve sorumluluğu vermekte, kent planlarının da bu ülkesel düzeydeki plana göre hazırlanması öngörülmektedir. Ancak, Yasa ülkesel bir planın hazırlanmamış olduğu hallerde alt düzeyde planlama yapılabilmesi için kalkınma planının hedeflerine uygun olarak planlama yapılmasını öngörmektedir.

Çevreyle ilgili bu iki temel yasa dışında Fasıllık 59 Sahilleri Koruma Yasası, Fasıllık 96 Yollar ve Binaları Düzenleme Yasası, 51/1995 sayılı Belediyeler Yasası, 60/1994 sayılı Eski Eserler Yasası gibi birçok yasa daha mevcuttur.

KKTC'de yürürlükte bulunan yasalar çevre korunması, kaynakların dengeli kullanımı, çevre değerlerinin geleceğe taşınmasında ve eski yerleşim dokularının bulunduğu arkeolojik ve kentsel sit alanlarında kültürel özelliklere uygun mimarlık örneklerinin yaratılmasında, çevrenin korunarak kullanımı ve geliştirilmesi için gerekli planlamaların yapılmasını, belirleyici olan yasal çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu yasalar farklı kuruluşlara çeşitli yetki ve sorumluluklar yüklemektedir. Bu kuruluşlar; Çevre Koruma Dairesi, Şehir Planlama Dairesi, Devlet Planlama Örgütü, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi, Anıtlar Yüksek Kurulu, Meteoroloji Dairesi, Orman Dairesi, Tarım Dairesi, Su İşleri Dairesi, Jeoloji ve Maden Dairesi, Turizm Planlama Dairesi, Vakıflar İdaresi, Belediyeler, Kaymakamlıklar ve Kültür Dairesi'dir.

Çevre konularında temel politikaları saptamak ve kuruluşlar arasında koordinasyonu ve işbirliğini sağlamakla görevli olarak kurulan Çevre Koruma Dairesi bugün bu fonksiyonlarını

yerine getirmede teknik araç gereç ve donanımlı personel eksikliği nedeniyle sıkıntılar yaşamaktadır.

Korunması gerekli taşınmaz eski eserler ve doğa varlıkları ile ilgili hizmetleri bilimsel esaslara göre yürütmek ve/veya yürütülmesini sağlamak amacıyla Taşınmaz Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Eski Eserler ve Müzeler Dairesi KKTC'deki tüm taşınır ve taşınmaz eski eserler ile müzelerden sorumlu olan ve bu konulardaki tüm gelişmelerle ilgili olarak 60/1994 sayılı Eski Eserler Yasası'nda belirlenen ilke ve kurallar çerçevesinde çalışmalarını yürüten kuruluştur.

Sivil Toplum Kuruluşları ve bunların faaliyetleriyle ilgili olarak KKTC'de yaklaşık 980 kulüp, kooperatif, sendika, meslek örgütü, dernek ve vakıftan ancak 150'si aktif olup, bunların da yalnızca %3'nün çevreyle ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Bu oran, son yıllarda çevre bilinci geliştikçe artmaktadır. KT Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Yeşil Barış Hareketi, Lefke Çevre ve Tanıtma Derneği, Kuşları ve Doğayı Koruma Derneği, KT Biyologlar Doğayı Araştırma ve Koruma Derneği, Sürdürülebilir Çevre Platformu, Kıbrıs Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı, Sürdürülebilir Gelecek için Profesyonel Yaklaşım Derneği (Pro Action), Çevre ve Enerji Derneği, Ses Kirliliği ile Mücadele Derneği, Hayvanları Koruma Derneği, Çevre Koruma Vakfı (ÇEKOVA), LAÜ Çevre Araştırmaları ve Eğitim Merkezi, GAÜ Kırsal Gelişim ve Çevre Araştırmaları Merkezi, Zeytin Ağaçlarını Koruma ve Araştırma Derneği (ZAKAD) bunların en başta gelenleridir.

The Management Centre of The Mediterranean'in UNDP-ACT (BM Kalkınma Programı İşbirliği için Hareket) sponsorluğunda ve Intercollege ortaklığıyla, ada çapındaki sivil toplum örgütlerini bir kitapta toplayan STÖ Rehber Projesi ile adadaki örgütlerin misyon ve aktivitelerini belirleyen çalışma Ekim 2006 tarihi itibarıyla başlatılmış ve 2007 yılı içinde sonuçlandırılmıştır. Buna göre KKTC'de 150 ve Güney Kıbrıs'ta 350 aktif STÖ belirlenmiştir.

Çevreyle ilgilenen STK'ları; kirlilik, kıyıların kullanımı, taşocakçılığı, yapılaşma, kuşlar-kaplumbağalar-bitki örtüsü ve diğer biyolojik çeşitlilik, erozyon, ses ve gürültü kirliliği, maden artıkları, tarımsal ilaçların kullanımı, alçak orman arazilerinin kullanımını gündeme getirme açısından başarılı olmuşlardır. Ancak; bu kuruluşların yapılanmaları yetersiz, çevrenin iyileştirilmesine yönelik toplum üzerinde ve yönetim mekanizmalarına olan etkileri zayıf, paydaşları arasında yakınlaşma, işbirliği, ortak çalışma, ağ ve platform oluşturmaları

gelişmemiş, özel ve devlet sektörleriyle dayanışmaları çok az olduğundan katılımcılıkları söylem düzeyinde kalmakta, pratik yaşama yeterince geçirilememektedir. Sivil toplum örgütlerinin başarıları dışta verilen kararlara tepki göstermek ve bunları etkilemekle sınırlı kalmaktadır.

Yirmibirinci yüzyıla girerken; Dünyada çevre yönetimi konusunda başarılı olmuş tüm ülkelerde uygulanmakta olan ve çevresel kalitenin ve değerlerin korunmasında en fazla paya sahip olduğu bilinen ÇED uygulaması 21/1997 sayılı Çevre Yasası'nda hayata geçirilmiştir. Çevreyle ilgili yönetsel bir araç olarak kullanılan Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), Çevre Koruma Dairesi tarafından hazırlanıp 872/1997 sayılı tüzükle yürürlüğe girmiştir. ÇED, tüzükte belirtilen ekonomik amaçlı yatırım etkinlikleri için zorunlu tutulmaktadır.

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporu, gerçekleştirilmesi planlanan bir faaliyetin çevre üzerinde yapacağı olumlu ve olumsuz etkilerin belirlenmesini, olumsuz etkilerin yer ve teknoloji alternatifleri dikkate alınarak nasıl yok edileceğinin yada en aza indirileceğinin ortaya konulması için yapılan çalışmaları içeren bir rapordur. ÇED raporları, herhangi bir yatırımın planlanma aşamasında hazırlanmak durumundadır; çünkü söz konusu gelişme ve/veya yatırım, ancak "ÇED olumlu" veya "Çevresel Etkileri Önemlidir" kararından sonra onay ve izin alabilmektedir.

18/2009 sayılı "Av ve Avla İlgili Yaban Hayatını Düzenleme Yasası" kapsamında Büyük Av günlerinde artık cikla (ardıç kuşu), ördek ve yaban kazı avlanabilecek av kuşları listesinden çıkarılmıştır. Bu Yasa'ya göre ava yeni başlayacak 18 yaşını doldurmuş kişilerin ilk kez eğitime alınacağı ve başarılı olanlara sertifika verilerek avlanma ruhsatı çıkarabilecekleri duyurulmuştur. Ruhsatsız avlanan kişilere yeni yasa kapsamında 2 yıl hapislik ve 25 bin TL para cezası da getirilmiştir. Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle 19/1934 sayılı "Av ve Yaban Kuşlarını Koruma Yasası" yürürlükten kaldırılmıştır.

Yasal ve örgütsel durum içerisinde, doğal hayatın korunmasıyla ilgili olarak 19 Eylül 1979 tarihli "Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi" olan ve kısaca Bern Sözleşmesi diye bilinen Konvansiyonunu, 186/2001 sayılı Amme Enstrümanı olarak Flora ve Faunanın Korunması Emirnamesiyle uygulamaya konmuştur.

13.1.3. Eksiklikler ve Kısıtlayıcılar

Doğal kaynakların ve mimari mirası oluşturan yerleşim birimlerinin yeterince korunması gereken bir değer olarak algılanmaması, buna bağlı olarak bu gibi alanlardaki düzenlemelere “yatırım” adına direnç gelişmesi önemli bir eksikliklerdir. “Sürdürülebilir gelişme”, sürdürülebilir insan yerleşmesinin ne olduğu, uygulamasının nasıl yapılabileceği konusunda bilgi eksikliği ve /veya anlayış farklılıkları, planlamanın ve çevre korumanın engellerini oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme ile sosyal kalkınmanın ve çevrenin korunmasının birlikte gerçekleşebileceği anlayışı yerine, yatırım ile çevre korumayı birbirine zıt olarak kabul eden anlayışın hala etkili oluşu önemli eksiklik ve kısıtlayıcılarımızdandır.

Yasal eksiklik ve kısıtlayıcılar olarak ise; KKTC’de Çevre Yasası, İmar Yasası ve çevre ile ilgili diğer mevzuatla bunlara bağlı tüzüklerin uygulanmasında, ilgili kuruluşlar arasındaki yetki ve sorumluluk paylaşımındaki belirsizlik ve yetersizlikler nedeniyle çevre yönetiminde etkinlik sağlanamamaktadır. Aynı konuyla ilgili olarak birden fazla kuruluşun yetkili olması, koordinasyon ve işbirliği konusunda yaşanan sorunlar hizmetin etkili bir şekilde yerine getirilmesini güçleştirmektedir.

Su kaynaklarının planlanmasında, yönetiminde, korunmasında “entegre su kaynakları yönetimi”nin oluşturulamamasından kaynaklanan yetersizlikler devam etmekte, kuruluşlar arasında bilgi akışı ve koordinasyon etkili olarak sağlanamamaktadır. İçmesuyu ve kanalizasyon tesislerinin bakım, onarım ve yenileme çalışmalarının zamanında yapılmaması hizmetin kalitesini ve tesislerin verimli çalıştırılmasını olumsuz etkilemektedir.

İnsan kaynaklı sera gazı salınımlarını 2000 yılı sonrasında azaltmaya yönelik yasal yükümlülükleri Kyoto Protokolü düzenlemektedir. Kyoto Protokolü’ne göre, Ek 1 tarafları (OECD ve AB ülkeleri), Protokol’de Ek-A’da listelenen sera gazlarını 2008-2012 döneminde 1990’daki düzeylerinin en az yüzde 5 altına indirmekle yükümlendirmiştir. Ancak Kyoto Protokolü’nün ve Kyoto düzeneklerinin uygulanmasına ilişkin yasal kuralların çerçevesi, uzun ve zor görüşmeler sonucunda Temmuz 2001’de kabul edilen Bonn Antlaşması ile olmuştur.

Elektriğin yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilmesini teşvik etmek ve desteklemek politikaları kapsamında AB tarafından; CO₂ emisyonu yaratan yakıtlara ek vergi getirilirken, yenilenebilir kaynaklardan üretilen enerji için arz tarafına, yatırım desteği, vergi indrimi veya

ekolojik vergi geri ödemesi gibi destek uygulamaları, talep tarafına da vergi muafiyeti ve sübvansiyonlar gibi teşvik uygulamaları gündeme getirilmektedir. KKTC’de 47/2011 sayılı Yenilebilir Enerji Yasası 7 Ekim 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yasayla yenilenebilir enerjiyle ilgili uygulanacak kurallar, teşvik ve denetim tedbirleri düzenlenmiştir.

Yeterli ve güvenilir veri tabanı eksikliği, çevre koşullarıyla ilgili kapsamlı mevcut durum envanter çalışmaları bulunmayışı, kamuda çevre ile ilgili yetkili ve sorumlu kurumların bu tür girdileri gerektiği gibi üretecek bütçe olanaklarının kısıtlı oluşu, gerek kamuda gerekse özel sektör meslek kurumlarında vasıflı eleman eksikliği, önlemlerin izlenmesini zorunlu kılacak mekanizmaların yetersizliği veya bulunmayışı ÇED’in etkili olarak kullanılamamasına yol açmaktadır.

Kıyılardaki 100 metrelik sahil şeridi ile ilgili yasal düzenleme eksikliğinin yarattığı yasal boşluğun çeşitli istismlara ve tahribatlara neden olması devam etmektedir.

Yasalarda “Kamu Yararı” ifadesinin yeterli açıklıkta tanımlanmamış olması, yapılan hatalı yorumlamalarla istismlara neden olmaktadır. Kamu yararı, Kamu Hukuku ile birlikte ele alınmalıdır.

Mevcut *Eski Eserler Yasası*, listelenmeye değer anıtsal değerdeki ve mimari değeri yüksek yapıların dışında doku oluşturan mahalle ve/veya sivil mimari örneklerinin korunmasına olanak sağlayacak yönde yeterli değildir. Listelenmesine gerek olmayan ancak korunmaya değer bina ve mahallerin sahiplerine Anayasa gereği bazı kolaylıklar sağlanmasına yasa olanak vermemektedir.

Uluslararası çevre ve korumaya yönelik sözleşme, protokol ve deklarasyonlar yeterince dikkate alınmamaktadır. Gündüz ve gece yırtıcılarının tümü, su kuşlarının tümü ve endemik kuşlar türü tükenme tehlikesinde olan kuşlardır. Ramsar Sözleşmesi ile Sulak Alanlar ve Su Kuşlarının Korunması gereği yanında, diğer çevre koruma sözleşmelerine uyarlanmamış yasalar sözkonusudur.

Çevre finansman sistemi, bilgi/veri tabanının oluşturulamaması, hukuksal düzenlemelerin etkin bir çevre yönetimine olanak tanıyacak biçimde geliştirilememesi önemli eksikliklerimizdendir.

Çevre ile ilgili olarak görev ve sorumlulukları bulunan daireler ve kurumlar, çevre koruma ve geliştirmekle ilgili parasal güçlüklerle karşılaşmaktadırlar;

- Mevcut mali kaynakların korumaya yönelik olarak kullanılmasına öncelik verilmemesi.
- Ekonomik çıkarların öncelikli ve etkin olması.
- Dış kaynaklardan yeterince yararlanılamaması.
- Devlet bütçesinden ayrılan ödeneğin yeterli miktarda olmaması engel teşkil etmektedir.

Yurttaşların, kararların nasıl alındığına ve sürece nasıl katılabileceklerine ilişkin bilgileri genellikle yoktur. Çevreye yönelik programlara, politikalara ve projelere ilişkin olarak üretilen bilgilere kolayca ulaşamamaktadır.

Çevrenin korunması ve yönetiminde bir çok ülkenin etkili bir şekilde uyguladığı caydırıcı ve özendirici ekonomik araçların, düzenlemelerin KKTC’de yeterince bulunmaması önemli bir eksikliktir. 50/1995 sayılı Taşınmaz Mal Vergisi Yasasında; Değer artışı veya değer kaybına göre vergilendirme gibi teşvik edici ve caydırıcı düzenlemelerin bulunmaması, kaliteli insan yerleşmeleri oluşturma yönünde önemli kısıtlayıcılarıdır.

13.1.4. Fırsatlar ve Olanaklar

18/2012 sayılı Çevre Yasası, 60/1994 sayılı Eski Eserler Yasası, 55/1989 sayılı İmar Yasası, Eski Eserleri Koruma Fonu’nun oluşturulmuş olması, ÇED Tüzüğü, Ekolojik Etki Değerlendirmesi Tüzüğü, Katı Atık Kontrol Tüzüğü, Hava Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Yönetimi Tüzüğü, Su Ortamlarının ve Sulak Alanlar’ın Korunması Tüzüğü, Flora, Fauna Türleri ve Yaban Kuşlarının Korunması Tüzüğü, Motorlu Taşıt Egzoz Emisyon Kontrolü Tüzüğü ve benzerleri yürürlükte olan yasal olanaklardır.

Eski Eserleri Koruma Fonu özel mülkiyete konu taşınmaz eski eserler ile devletin mülkiyetinde veya gözetim ve denetiminde bulunan taşınır ve taşınmaz eski eserleri korumak, yaşatmak, bakım ve onarımını yapmak, restore etmek, belgelemek, tanıtmak ve bunlarla ilgili

her türlü iş ve işlemleri, bilimsel ve teknik çalışmaları yapmak ve/veya yaptırmak için aynı, nakdi ve teknik yardım yapmak için kurulmuştur.

Ülkesel Fizik Plan Çalışması yanında 1993 Girne Beyaz Bölge Emirnamesi, 2004 Karpaz Emirnamesi, 2004 Tatlısu-Büyükkonuk Bölgesi Emirnamesi, 2005 Girne 1. Bölge Emirnamesi, 2006 Bafra Turizm Alanı Emirnamesi, 2006 Girne Boğaz Bölgesi Emirnamesi, 2006 Beşparmak Dağları Aküferi Geçiş Süresi Emirnamesi ve 2007 Girne 2. Bölge Kapsamlı Emirnamesi, S(K-II) 1056-2007 Bakanlar Kurulu Kararıyla Karpaz Milli Park Alanı'nın ÖÇK Bölgesi olarak ilan edilmesi, S(K-II) 860-2008 Bakanlar Kurulu Kararıyla Güney Karpaz Sahilleri, Akdeniz Köyü ve Gazimağusa Sulak Alanları'nın ÖÇK Bölgesi ilan edilmesi sürdürülen planlama olanaklarıdır.

Uluslararası Kuruluşlarla ilişkilerde UNOPS (Birleşmiş Milletler Projesi Servisi) v.b. kuruluşlardan sağlanan finansman kaynakları, TAİEX gibi (Avrupa Birliği Komisyonu Teknik Yardım ve Bilgi Değişim Ofisi) ve yabancı ülkelerden sağlanan teknik konulardaki yardımlar ve uzman desteği, sivil toplum örgütlerinin uluslararası kuruluşlarla ilişki ve ortaklıkları, üyelikleri önemli gelişmelerdir.

13.1.5. 2 Yapılan Çalışmalar

KKTC Su Temin Projesi, Türkiye'deki Anamur Dragon Çayı üzerindeki Alaköprü Barajı ve KKTC'deki Geçitköy Barajı ile 107 kilometrelik boru hattı (80 kilometresi deniz geçişi) ve iki adet terfi istasyonundan oluşmaktadır. Projede ilk temel 7 Mart 2011 tarihinde Alaköprü Barajı için atılmış olup proje Türkiye, deniz geçişi ve KKTC'de olmak üzere üç aşama halinde ve eş zamanlı olarak yürütülmektedir. Proje tamamlandığında KKTC'ye yılda 75 milyon metreküp su taşınmış olacaktır. Bu suyun %50.3'ü içme-kullanma suyu, %49.7'si ise sulamada kullanılacaktır. Sulamada kullanılacak su ile yaklaşık 4,824 hektarlık bir alanda sulu tarım yapılması planlanmaktadır. 2014 Mart ayında Alaköprü ve Geçitköy Barajları tamamlanmıştır. Projede en kritik ve zor bölümü olan açık deniz boru hattının yerleştirilmesini sağlayacak 126 adet ankraj bloğunun deniz tabanına döşenmesine 2014 Mart ayında başlanarak 66.5 kilometrelik Deniz Geçişi İsale Hattı Ağustos 2015'de tamamlanmıştır. KKTC Su Temin Projesi 17.10.2015 tarihinde düzenlenen törenle hizmete alınarak Alaköprü Barajındaki suyun Geçitköy Barajına akıtılmasına başlanmıştır. Daha önce ve yıl içinde tamamlanan içme suyu isale hattı ile her bölgeye içme suyunun ulaşması sağlanmıştır.

Ülkemizin için en uygun yenilenebilir enerji kaynağı güneş enerjisidir. Avrupa Birliği finansmanı ile finanse edilen ve 2011 yılı başında tamamlanan Serhatköy'deki Güneş Panelleri on dönümlük arazi üzerine kurulmuştur. Herbiri 206 W olan toplam 6,192 adet panel ve 86 adet inverterden oluşmaktadır. Paneller 18'li gruplar halinde toplamda 72 adet panel bir invertere bağlanmıştır. İnverterler bir panoda toplanıp ana panoya buradan da 11 KV'luk hatlara verilmektedir. Serhatköy'deki Güneş Panellerinde üretilen elektrik enerjisinin KKTC'de üretilen elektrik enerjisi içindeki payı 2019,da %0.09 olmuştur.

Gürültünün, insanların ruh ve beden sağlığına olumsuz etkileri günümüzde kesin olarak kanıtlanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak uzmanlar her geçen gün yeni bulgular ortaya koymakta ve çevre bilinci gelişmiş ülkelerde gürültünün önlenmesi amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir. Çevre Yasası ve bu yasa altında çıkarılan Tüzük gereğince Çevre Koruma Dairesi tarafından denetimler sürdürmüştür. Denetimlerin amacı, Yasa ile ilgili Tüzük'te öngörülen şartların yerine getirilerek uygulanmasını sağlamaktır.

Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı Tarımsal İlaçlar Denetim Kurulu, ülkede yetiştirilen ve ülkeye ithal edilen tarımsal ürünlerde gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla yaptığı denetimleri sürdürmüştür. Denetimler marketlerde, toptancı halinde ve üreticiye ait tarlalarda yapılmıştır.

Elektrik Santrallerinde %3.5 kükürt içeren fuel-oil kullanılması sonucu insan sağlığının korunması ve yaratılan çevre kirliliğinin azaltılabilmesi amacıyla Bakanlar Kurulu 6 Kasım 2014 tarihinde aldığı kararla aşağıdaki koşulları sağlamayan elektrik santrallerinin 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren %1'den fazla kükürt içeren fuel-oil ithal etmesi ve/veya kullanılmasına izin verilmemesi yönünde karar almıştır.

- Yürürlükteki "Büyük Yakma Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirlenici Emisyonların Sınırlandırılması Tüzüğü" kurallarına göre, faaliyette olan her Yakma Tesisi'nin, bacasını kapsayacak şekilde baca gazı sürekli emisyon izleme sistemini Tüzük kurallarına göre çalıştırması,

- Baca gazı sürekli emisyon izleme sisteminden elde edilen sonuçlara göre baca gazındaki kükürtdioksit emisyonunun, yürürlükteki “Büyük Yakma Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirletici Emisyonlarının Sınırlandırılması Tüzüğü”nde kükürtdioksit için tesbit edilen emisyon sınır değerini sağlaması.

Ancak Bakanlar Kurulu 6 Kasım 2014 tarihli karardan önce yapılan anlaşmalar ve verilen siparişler olduğundan ve bunların olumsuz hava koşulları nedeniyle ülkemize ulaşamamasında dolayı 1 Temmuz 2015 tarihinde bu kararı tadil ederek, tadil tarihinden sonra son bir defaya mahsus olmak üzere %1’in üzerinde kükürt içeren yakıt ithal edilebilmesi için olumlu görüş verilmesine karar vermiştir. Konuyu 13 Ağustos 2015 tarihinde tekrardan görüşen Bakanlar Kurulu belirtilen koşullara uygun yakıt tedarik edilebilmesi aşamasında yeni bir süreye ihtiyaç duyulması sebebiyle yakıt ithalatıyla ilgili durdurma kararının 1 Ocak 2016 tarihi itibarıyla uygulanmaya başlanmıştır.

Tarım, Doğal Kaynaklar ve Gıda Bakanlığı 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren motorin için ithalat izni verilmesini, durdurma kararı almıştır. Bu kararla daha çevreci bir yakıt olması nedeniyle motorin yerine eurodizel kullanılarak, egzoz gazındaki kükürt dioksit zararlı bileşenini azaltmak suretiyle, çevreye verilen zararın azaltılması sağlanmıştır.

Trafikte seyreden motorlu taşıtlardan kaynaklanan egzoz gazlarının neden olduğu hava kirliliğinin azaltılmasını sağlamak ve kirliliğe karşı gerekli yaptırımları uygulamayı amaçlayan Motorlu Taşıtların Egzoz Emisyon Kontrolü Tüzüğü çerçevesinde yılıçinde trafikte denetimler sürdürülmüştür.

18/2012 sayılı Çevre Yasası altındaki tüzüklerin hazırlanmasına yıl içinde devam edilerek mevcut tüzüklerden Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) Tüzüğü ile Büyük Yakma Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirletici Emisyonların Sınırlandırılması Tüzüğü’nde değişik yapılmıştır. Ayrıca yeni olarak ısınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Önlenmesi Tüzüğü hazırlanarak yürürlüğe konmuştur.

13.2. Sorunlar

Ülkemizin enerji gereksiniminin kesintisiz karşılanabilmesi için sürdürülebilir enerji politikalarımızın eksikliği yanında, yenilenebilir alternatif enerji kaynaklarımızın yeterince devreye sokulamayışı, fosil kaynaklı yakıta dayalı enerji santrallerimizin yarattığı hava kirliliği ve yüksek maliyetli enerji kullanımı sorun olmaya devam etmektedir.

KKTC'de su kaynaklarının bilinçsizce kullanılması ve kirletilmesi, çevre sorunlarının başında yer almaktadır. Yeraltı suları aşırı çekim nedeniyle azalmakta ve kalitesi giderek bozulmaktadır. Yıllık yağışların azalması yeraltı sularının azalmasına da neden olmaktadır. Buna bağlı olarak yüzey sularının kısıtlı ve yıllık akışının çok kısa süreli olması, derelerin bir kısmının denize akışının engellenememesi, yeraltı suyunu beslemek amacıyla inşa edilen göletlerin geçirimsiz zeminler üzerine inşa edilmiş olması nedeniyle yaşanan buharlaşma ve erozyon sonucu göletlerin toprak dolması gibi nedenler bir dizi olumsuz durumu ortaya çıkarmaktadır. Suyun miktarı kadar kalite yetersizliği de önemli bir sorundur.

Yeterince denetim olmaksızın açılan su kuyuları ve aşırı su çekimi akifer katmanlarını bozmakta ve var olan pınarları kuruturken suyun kaybolmasına neden olmaktadır. Aşırı pompaj ayrıca kuyularda tuzlanmaya yol açmaktadır.

Ülkemizde kanalizasyon sisteminin büyük kentler dışında olmayışı yeraltı su kaynaklarımızı kirletmekte, vidanjörle çekim ve boşaltım, atık su problemini oluşturmaktadır. Toprağın geçirgenlik özelliği olmadığı bölgelerde ise devamlı taşan kirli sulardan etrafa kötü kokular yayılmakta ve sineklerin üremesi için ortam sağlanmaktadır.

Tarımda verimi artırmaya ve zararlılarla mücadeleye yönelik aşırı pestisit ile suni gübre kullanımı, yeraltı su kaynaklarının kirlenmesine neden olan faktörlerdendir.

Süt ürünleri üretimi, sanayi atıkları ve turizm faaliyetleri sonucunda çıkan atık suların ön arıtma yapılmadan çevreye gelişigüzel verilmesi yeraltı sularını kirletmektedir. Süt ve süt ürünlerinin üretimini yapan fabrikaların peyniraltı atıksularının gelişigüzel, vidanjörlerle açılan çukurlara veya kanalizasyon şebekelerine dökülmesi büyük bir sorun teşkil etmektedir. Arıtma tesisi yapacağını taahhüt eden işyerleri ise kapasitelerinin az olduğunu gerekçe göstererek arıtma tesisi kurmaktan kaçınmaktadırlar.

Son yıllarda iklimde görülen değişiklik ve yarı kurak iklim koşullarının hakimiyeti, mevcut su açığının daha da artacağını göstermektedir. Modern tarım tekniklerinin en çok uygulama sahası bulunduğu yer sulu tarım arazileridir. Ancak, tarımda ekonomik sulama sistemlerini yeterince uygulayamayışımız su konusunda ikilem oluşturmaktadır. Sulu arazilerin ortadan kalkması bir nevi tarımın ortadan kalkması demektir. Denize yakın tarım topraklarının sulanmasında kullanılan tuzlu su ülkenin en verimli topraklarını tehdit etmektedir.

Ülkemizde çöplerin toplanması, yok edilmesi ve çöp alanlarının yetersizliği yanında , çöplerin ekonomiye yeniden kazandırılması sorunu ile ilgili teknik ve fiziki çalışmalar henüz tamamlanıp uygulamaya geçilememiştir. Bilindiği üzere ülkemizde bazı verilere göre yıllık üretilen toplam atık miktarının 290 bin ton olduğu, bu miktarın 107 bin tonunun evsel atık, 129 bin tonunun inşaat artığı ve %10'unun ise tehlikeli atık olduğu hesaplanmıştır.

Bitki hastalıkları, zararlı böcekler ve yabancı otlar gibi tarımsal ürünlerin azalmasına sebep olabilecek çeşitli etmenlere karşı kullanılan kimyasal bileşikler olan pestisitler, sebze ve meyvelerde kalıntı bırakmak suretiyle insanları ve hayvanları zehirlemekte, birçok hastalıklara zemin hazırlamaktadırlar. Pestisitler, toksit yapıları nedeniyle doğrudan veya dolaylı yollarla insan ve çevresini olumsuz etkilemektedir. AB ülkeleri dahil, tüm gelişmiş ülkelerde tarımsal ürünler üretimden-tüketiciye ulaşana dek her safhada “pestisit kalıntı izleme çalışmaları” adı altında bir program dahilinde sürekli değerlendirilmektedir. Ülkemizde bu konuda ciddi ve güvenilir bir sistem kurulamadığı ortadadır.

Topraktaki plansız yapılaşma ve erozyon sorunu uzun dönemde verimli tarımsal toprakların ortadan kalkmasına, beslenme yetersizliğine ve gelecekte ülkenin en önemli üretim sektörünün ortadan kalkmasına neden olacaktır.

Yanan orman arazileri süratle ağaçlandırılıp yeniden yeşertilmezse, ağaçsız arazilerin devlet eliyle başka amaçlarla kullanılmasını körükleyecektir. Bu şekildeki uygulamalarla orman yangınları teşvik edilmiş olacaktır.

Taş ocaklarının oluşturduğu fiziksel ve görsel tahribat, kaynak kaybı, çevresel riskler, sarsıntı, doğal yaşama, bitki örtüsüne ve yeraltı su kaynaklarına yaptığı olumsuz etkiler önemli

boyutlardadır. Ülkemizde toz kirliliği konusunda en kötü durumdaki işletmelerin taş kırma tesisleri olduğu bilimsel olarak saptanmıştır.

Kuzey Sahillerimize özellikle gemilerden atılan yabancı ülke kaynaklı katı ve sıvı atıklar birikmektedir. Plastik cisimler, petrol, motor yağları, deterjan ve tıbbi malzemeler bunlar arasındadır.

Kıyılarımızdaki yerleşim birimlerinden ve turistik tesislerden arıtılmamış veya yeterli derecede arıtılmamış kirli suların denize verilmesi gelecekte önemli bir soruna dönüşme eğilimi taşımaktadır.

Lefke bölgesinde yıllar önce üretimi durdurulan Kıbrıs Maden Şirketi (CMC)'nin maden artıkları, kıyı şeridinin su kalitesini, denizi ve toprağı olumsuz yönde etkileyen bir potansiyele sahiptir. Yerleşim ve üretim alanlarıyla iç içe geçmiş olan bu kirli alanlar toprak ve sudaki ağır metal konsantrasyonunu artırarak insan sağlığına ciddi tehdit oluşturmaya devam etmektedir.

Belediye sınırları içerisinde kalan kıyılarda gelişme ve inşaat faaliyetini kurala bağlayacak olan “Kıyı İmar Yasası”, Anayasa'nın emredici gücüne rağmen yıllardır çıkarılmamıştır. Bu yasal boşluk nedeniyle kıyılarda bir çok inşaat yapılmış, kıyılar gelişigüzel yapılaşma ile yoğunlaşmış, estetik değerlerin kaybolmasına neden olunmuştur.

Kentleşme ve turizm yatırımlarının kıyı ve ormanlık alanlara kayması sonucu kuşların yaşam alanlarının daralması, erozyon ve çölleşme sonucu yiyecek ve su bulamayan kuş türlerinin tükenmesi (dere kuşu) önemli sorunlardan biridir.

Tarihi kent ve köy dokuları yeterince korunamamaktadır. Tarihi ve kültürel doku özelliği taşıyan bölgelerin gerçek sahiplerinin çeşitli nedenlerle bu konutlarını ve bölgeyi terk etmeleri, yeni gelen nüfusun demografik yapısının, yerel sosyal ve kültürel yapıdan farklı olması nedeniyle meydana gelen değişim sorunlar yaratmaktadır.

Kaynaklardan hakça ve eşit yararlanma yerine, kaynakları kullanmada rekabet vardır. Toprak, su, kıyılar, ormanlar, sulak alanlar, tarihi ve kültürel alanlar, sektörel paylaşım kavgasında tüketilmektedir.

Bireyler, bireysel hakları etkilenmedikçe çevrelerindeki gelişmelere yeterince ilgi göstermemektedirler. Ortak yaşam alanlarını, sokakları ve mahalleleri kullananlar ve paylaşanlar arasında ortak yaşam bilinci yeterince gelişmemiştir. Sınırsız mülkiyet hakkı anlayışı hala geçerlidir ve geliştirilen planlama kararlarında direnç yol açmaktadır.

Kaçak inşaat, standartlara uygun olmayan yapılar yapılabilmektedir. Yerel yönetimlerin denetim gücü sınırlıdır, bu da görevlerini yerine getirmede yetersiz kalmalarına neden olmaktadır. Devletin ilgili kuruluşları; kadro, teknik donanım eksiklikleri, örgütlenme ve politik karışmacılıkla uğraşmakta, sorumluluk ve yetki alanlarında yeterince etkili olamamaktadırlar.

14. Fiziki Planlama

Fiziki planlama; ülkesel düzeyde sektörel hedef ve yatırımlar dikkate alınarak, düzenli gelişmeyi özendirmek ve denetlemek, nüfus yerleşimleri, konut alanları ve yoğunluklarını, bina kat sayılarını, sanayi, ticaret, turizm, ulaşım, altyapı, kamu ve sosyal servisleri, tarımla ilgili genel politikaları, sosyal-kültürel-tarihsel ve mimari önemi olan bölgeleri düzenlemek amacıyla hazırlanan, ayrıca mali plan-program ve politikaları da kapsayan stratejik bir planlama türüdür.

Fiziki planlama, ülke ölçeğinden alt ölçeklere inen planlar sistemi ve küçük ölçeklerden büyük ölçeklere doğru bilgi akımı ile yeniden gözden geçirme ve düzenleme etkinliklerini içeren bir sistem bütünü, yönetim ve işletme sürecidir. Fiziki planlar; Ülkesel Fizik Plan, İmar Planları, Çevre Planları ve Öncelikli Alan Planları olmak üzere isimlendirilirler. Bu planlar kademeli olarak ve birbiriyle bağlantılı olarak çalışırlar.

Fiziki planlama aynı zamanda toprağın akılcı ve amacına uygun olarak kullanılması yanında toplum içinde çeşitli çıkar farklılıkları arasındaki dengeyi kurmakla da doğrudan ilgilidir. Buna ek olarak kıt kaynakların dengeli ve etkin kullanımı, yatırımların dengeli yapılması, ülkede nüfus dağılımının planlı ve akılcı olması, fiziki planların kalkınma planlarıyla eşgüdüm içinde yürütülmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda planlama esasen bir kamu hizmetidir.

Ülkemizde etkin bir planlama ve denetimin yeterince gelişmemesi, fiziki planlamanın kavram ve kapsam olarak tam anlamıyla uzun yıllar yerleşmemiş olması, çevrenin kısıtlı kaynaklar ve yetersiz olanaklarla baş edilemez şekilde tehdit altına girme eğilimini tetiklemiştir.

Dolayısıyla bir taraftan parasal değerlendirme konusu olan ekonomik yatırımlar ve bunlar için gerekli olan altyapı, diğer taraftan parasal değerlerle ölçülemeyen çevresel değerler (doğal - yapay) arasındaki ilişkinin doğru kurulması, planlıların en önemli ve en zor görevlerindedir. Fiziki planlar hazırlanırken, öncelikle ülkemizin esas kaynağı olan çevresel değerlerin korunması bilincinin oluşması gerekmektedir. Ayrıca toplum duyarlılığının bu yönde oluşması doğal ve ekolojik dengenin korunması yanında tarihi, kültürel, mimari, tarımsal ve diğer tüm insan yapısı çevresel değerlerin kalıcılığının sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

Nüfus, fiziki planlamanın ve her sektörün planlanması sırasında bilinmesi gereken temel, öncelikli, sosyal ve demografik bir olgudur. Nüfus; genel anlamıyla belirli bir zamanda, belirli bir bölgede yaşayan bireylerin toplamı olarak tanımlanabilir.

Bir yerleşim biriminin planlanması sırasında kullanılan nüfus sayısı; göç olaylarının saptanması, nüfusun okur yazarlık oranı, çalışanların sektörel dağılımı, aile büyüklükleri, nüfusun sosyal ve demografik yapısıyla ilgili bilgilerden elde edilmektedir.

14.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

14.1.1. Yasal, Örgütsel Durum ve Planlama Çalışmaları

KKTC'nin 7 Mayıs 1985'de yürürlüğe giren Anayasası, toprağın akılcıl kullanımının sağlanması için bazı düzenleyici kurallar ve hükümler getirmiştir. Toprağın kullanımı, kıyıların kullanılması, çevrenin korunması, tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunmasına ilişkin olarak ülke ve kent planlamasını da içeren bazı görevleri Anayasa devlete ve kişilere sorumluluk olarak vermiştir.

Bu bağlamda imar faaliyetleri ve fiziki gelişmeyi düzenleyen yasal çerçeve altı ana başlık altında irdelenebilir:

- 1) Koruma ve kontrol ağırlıklı olarak, parçacı yöntemlerle özel sorunlara çözümler getiren İngiliz Sömürge Döneminden itibaren yürürlükte olan yasa ve tüzükler; Sahil şeritlerini fiziki olarak korumaya yönelik Fasıl Sahilleri Koruma Yasası (1934) ile inşaat ve parselasyon rushatlarının verilmesini düzenleyen Fasıl 96 Yollar ve Binaları Düzenleme Yasası (1946),
- 2) 16/1987 sayılı Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası; Turizm hizmeti veren turizm kuruluşlarının ve turizm yatırımlarının teşvik edilmesine, düzenlenmesine ve denetlenmesine ilişkin kuralları kapsayan yasa.
- 3) 55/1989 sayılı İmar Yasası; Ülke düzeyinde kaynakların rasyonel kullanımının sağlanabilmesi için sektörel hedef ve yatırımları dikkate alarak, ülke ve kent ölçeğinde veya hızlı bir gelişme, yenileşme içinde olan tarihi, mimari, turistik,

doğal özellikleri bulunan alanların, düzenli gelişmesini sağlamak amacıyla fiziki planların hazırlanıp yürürlüğe konmasına olanak veren yasa,

- 4) 60/1994 sayılı Eski Eserler Yasası; Taşınır veya taşınmaz eski eserler ile doğal varlıkların korunup yaşatılması için ilke ve koruma esaslarını belirleme ve düzenlemeye yönelik yasa,
- 5) 18/2012 sayılı Çevre Yasası; Ülkede yaşayan tüm yurttaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, su, toprak ve hava kirliliğinin önlenmesi için yapılacak düzenleme ve alınacak önlemleri düzenleyen yasa,
- 6) 47/2000 sayılı Teşvik Yasası; Hazırlanan kalkınma planları ve yıllık programlara uygun, çevre koruma ağırlıklı, yapısal ve bölgelerarası dengesizlikleri giderici özellikleri de içeren ve yatırımlara sağlanacak teşvikleri düzenleyen yasa.

İmar faaliyetleri ve fiziki gelişmeyle ilgili izin ve kontrol işlemleri; teknik personel ve donanımı bulunan belediyeler tarafından yürütülmektedir. Donanımı bulunmayan belediyelerde ise Kaymakamlıklar aracılığıyla Şehir Planlama Dairesi tarafından yürütülmektedir.

Ülke düzeyinde her türlü fiziki plan yapma yetki ve sorumluluğu 55/1989 sayılı İmar Yasası uyarınca, Planlama Makamı olarak görevlendirilmiş bulunan Şehir Planlama Dairesi'ne verilmiştir. Şehir Planlama Dairesi bu yetki ve sorumluluğunu, kalkınma planlarının temel hedef ve amaçları doğrultusunda kullanmaktadır.

Fiziki planların hazırlanması sürecinde, ilgili kurum ve kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin ve yöre halkının görüş ve önerilerinin alınması yasa gereğidir. Şehir Planlama Dairesi; koruma alanları ile ilgili konularda Eski Eserler ve Müzeler Dairesi, doğal koruma alanları ile ilgili konularda Çevre Koruma Dairesi, turizm alanları v.b. konularda ise Turizm Planlama Dairesi ile işbirliği içinde çalışmaktadır. Ayrıca, planlama çalışmalarının özelliğine göre, gerekli durumlarda, diğer ilgili kurum ve kuruluşlardan görüş ve bilgi almaktadır.

İmar Yasası uyarınca, Planlama Makamı olarak Şehir Planlama Dairesi dört tip plan hazırlamakla yükümlüdür. Bu planlar:

Ülkesel Fizik Plan: Ülke kaynaklarının rasyonel kullanımını sağlamak üzere, sektörel hedef ve yatırımları dikkate alarak, düzenli gelişmeyi özendirmek ve denetlemek, farklı sektörlerle ilgili genel politikalar ve özel sosyal-kültürel-tarihi-mimari alanları belirlemek amacıyla yapılan ülkesel bir plandır.

İmar Planı: Yerleşim birimlerinin düzenli gelişmesini sağlamak, yörede yaşayanlara sağlık, huzur, sosyal refah içinde yaşanabilir bir çevre oluşturmak; sosyal, tarihi, kültürel ve mimari önemi ve özelliği bulunan yapı ve bölgeleri korumak amacı ile hazırlanan planlardır. Bu planlar, ülkesel fizik planın olmaması halinde Kalkınma Planı'nın ilke, amaç ve hedefleri doğrultusunda hazırlanırlar.

Çevre Planı: Hızlı bir gelişme/ yenileşme içinde olan, tarihi, mimari, turistik, doğal özellikleri bulunan ve sorunların yoğun olduğu alanlar için hazırlanan planlardır.

Öncelikli Alan Planı: İvedilikle çözümlenmesi gereken yoğun sorunları bulunan alanlarda gelişmeleri sınırlandırmak, yönlendirmek, denetim altına almak ve düzenli gelişmeyi sağlamak amacıyla yapılan planlardır.

İmar Yasası uyarınca, planlama makamı tarafından yapılması öngörülen Ülkesel Fizik Plan Bakanlar Kurulu tarafından, İmar Planları/ Çevre Planları ise plan alanında tek bir belediye olması halinde ilgili belediye, birden fazla belediyenin yetki ve sorumluluk alanlarını içermesi durumunda ise Birleşik Kurul tarafından onaylanarak yürürlüğe girer. Birleşik Kurul; plan alanındaki belediyeler, varsa muhtarlıklar, kaymakamlık ve Şehir Planlama Dairesi temsilcilerinden oluşur.

Koruma alanları ile ilgili planlar/ planlarda öngörülen değişiklikler konusunda ise Eski Eserler Yasası'nın 42. Maddesi uyarınca oluşturulan 'Taşınmaz Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun görüş bildirmesi, karar alması ve onaylaması esası geçerlidir.

55/1989 sayılı İmar Yasası yürürlüğe girmeden önce, yukarıda sözü edilen planların hayata geçirilebilmesi için gereken yasal zemin bulunmamasına rağmen, Şehir Planlama Dairesi Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Lefke kent merkezi ve Güzelyurt'la ilgili fiziki plan çalışmalarında bulunmuştur:

1979 yılında Birleşmiş Milletlerin bir yan kuruluşu olan ve kısa adı UNDP olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı öncülüğünde ve teknik yardımlarıyla, iki toplumlu ortak bir şehir olarak planlanan ve 1984 yılında ilk aşaması ve 1986 yılında ikinci aşaması tamamlanan, ancak uzun yürürlüğe konulamayan Başkent Lefkoşa İmar Planı, 17 Nisan 2001 tarih ve 220 sayılı Amme Enstrümanı ile uygulamaya girmiştir. Söz konusu plan KKTC'de bugüne kadar yapılmış en kapsamlı plan çalışması olmuştur. Plan, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kapsamında birçok uluslararası düzeyde yabancı uzman katkısı ile gerçekleştirilmiştir. Söz konusu plan yasanın yürürlükte olmadığı dönemde tümü ile uygulanamamasına karşın, bazı ana kararları "Fasıl 96" altındaki bölgeleme kuralları çalıştırılarak uygulanmış, konut dışı kullanımlara ilişkin bölgeleme yapılarak, sanayi ve depolama alanları kent dışına çıkarılmış, idari merkez, fuar alanı belirlenmiştir. Söz konusu plan önce 29 Kasım 2005 tarih ve 704 sayılı Amme Enstrümanı ile ilk kez ve daha sonra 18 Şubat 2009 tarih ve 154 sayılı Amme Enstrümanı ile ikinci kez ve 4 Haziran 2012 tarih ve 323 sayılı Amme Enstrümanı ile üçüncü kez tadil edilmiştir.

Başkent Lefkoşa İmar Planı çalışmaları kapsamında çok sayıda proje yıllardır devam etmektedir. Plan alanı içinde öncelikli alan planları olarak nitelendirilebilecek Lefkoşa Sur-içi'nin korunmasına yönelik olarak hazırlanan Girne Caddesi İyileştirme Projesi, Arasta Yayalaştırma Projesi, Selimiye Meydanı projesi uygulanmış, Arabahmet Koruma ve Rehabilitasyon Projesi ise bina restorasyonu ve sokak düzenlemesi şeklindeki uygulamalarla devam ettirilmiştir.

Girne Koruma Çevre Planı 1993 yılında yürürlüğe girmiş olup Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde İmar Yasası uyarınca uygulanan ilk plan olma özelliğini kazanmıştır. İmar Yasa'sının yürürlüğe girdiği 1989 yılında koruma alanı olarak ilan edilen Kale arkası ve Türk mahallesinin korunup, bu alanlarda yer alacak her türlü gelişmenin, koruma amacına uygun bir biçimde düzenlenmesi ve yönlendirilmesini sağlamak öngörülmüştür.

1992 yılında Beylerbeyi Emirnamesi yayınlanmıştır. Bu emirname ile tarihi Manastır civarında yer alabilecek gelişmelerin kontrol ve denetiminin sağlanması öngörülmüştür. 2006 yılında 637 sayılı Amme Enstrümanı olarak yürürlüğe giren Girne 2. Bölge Geçiş Süreci Geçici Emirnamesi ile Beylerbeyi Emirnamesi yürürlükten kaldırılarak yeni emirname kuralları uygulanmıştır.

1993 yılında Girne Beyaz Bölge Emirnamesi yayınlanmıştır. Bu emirname ile Girne Koruma Çevre Planı alanı dışında kalan eski belediye hudutları içindeki bölgede meydana gelebilecek gelişmeleri yönlendirmek, düzenlemek ve denetim altına almak amacı güdülmüştür.

Kapraz Bölgesi Planlama Sınırı İçinde Denetim ve Geliştirme Emirnamesi yayınlanmıştır. 12 Ağustos 2004 tarih ve 463 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazetenin Ek III'nde yayınlanarak yürürlüğe giren emirnameyle; planlama sınırı içerisinde kalan yerleşim birimleri ile sahil şeridi, orman alanları, tarım alanları, kumulları, yabancı eşekleri, kaplumbağa yumurtalama alanları, flora ve fauna yapısı, doğal kaynaklar, Apostolos Andreas Manastırı, Antik Karpasia arkeolojik sit alanı, diğer doğal ve arkeolojik sit alanlarının turizm gelişmesi baskısı altında kalan ve yaygın-düzensiz yapılaşma tehdidi olan bölgelerin gelişme disiplini altına alınması güdülmüştür.

2004 Tatlısu-Büyükkonuk Emirnamesi yayınlanmıştır. 25 Ekim 2004 tarih ve 604 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete'nin Ek III'nde yayınlanarak yürürlüğe giren emirnameyle; Emirname bölgesinde ormanlık ve tarım alanları ile doğal kaynakları, tarihi ve kültürel zenginlikleri, turizm ve konut amaçlı gelişmeler nedeniyle yaygın, yoğun ve düzensiz yapılaşma tehdidi altındaki bölgede sağlıklı, işlevsel, adil, güzel, ekonomik, güvenli, kimlikli ve yaşanabilir yaşam alanları yaratılması öngörülmüştür.

2005 Girne 1. Bölge Emirnamesi 19 Ağustos 2005 tarihli Resmi Gazete Ek III'nde 479 sayılı Amme Enstrümanı olarak yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu emirnameyle Girne'nin batısındaki 7 köyü içeren düzensiz yapılaşma kontrol altına alınmıştır.

Bafra ve Yakın Çevresi Birinci Etap Emirnamesi yayınlanmıştır. 30 Haziran 2006 tarih ve 401 sayılı Amme Enstrümanı olarak sayılı Resmi Gazete'nin EK III'ünde yayınlanarak yürürlüğe giren emirnameyle; kamu yararı için, Bafra köyü ve yakın çevresinde yer alan sahil şeridi, orman alanları, tarım alanları, göçmen kuşların uğrak yeri olan dere ve lagun, kıyı kumulları,

flora ve faunası ile diğer kaynakları, turizm gelişme alanlarının baskısı ve düzensiz gelişmesine karşı korunması güdülmüştür.

2006 Girne Boğaz Bölgesi Emirnamesi yayınlanmıştır. 2 Ekim 2006 tarih ve 559 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete'nin Ek III'ünde yayınlanarak yürürlüğe giren emirnameyle; emirname bölgesinde orman alanları, harup/zeytinlik, tarım alanları, doğal kaynaklar, tarihi ve kültürel zenginliklerin konut kullanım amaçlı yoğun ve düzensiz gelişmelere karşı korunması öngörülmüştür.

2006 Beşparmak Dağları Akiferi Koruma Geçiş Süresi Emirnamesi yayınlanmıştır. 18 Ekim 2006'da yürürlüğe giren emirnameyle; 47 yerleşim biriminin idari hudutları içinde bulunan sözkonusu alan içindeki su kaynakları ve orman alanlarının tuizm ve konut kullanım amaçlı gelişmeler nedeniyle yapılaşma ve kirlenme tehdidinin azaltılması amaçlanmıştır. Bu emirname 357/2007 sayılı Amme Enstrümanı olarak yürürlüğe konan Girne 2. Bölge (Değişiklik) Emirnamesi ile belirlenen Planlama Alanı Sınırı içinde kalan bölgedeki kuralları yürürlükten kaldırılarak yerine Girne 2. Bölge Emirnamesindeki kurallar uygulanmıştır.

Girne 2. Bölge Geçiş Süreci Geçici Emirnamesi 16 Kasım 2006 tarih ve 637 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete'nin Ek III'ünde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu emirnameyle 31 Ocak 2007'ye kadar geçici süreli olarak Karşıyaka-Bahçeli arasındaki yoğun yapılaşmalara kısıtlama getirilmiştir. Sözkonusu tarihten itibaren emirname yürürlükten kaldırılarak "2007 Girne 2. Bölge Kapsamlı Emirnamesi" yürürlüğe girmiştir. Sözkonusu emirnamede 30 Ocak 2007 tarih ve 69 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete'nin Ek III'ünde yayınlanarak 31 Ocak 2007 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

"Başkent Lefkoşa İmar Planı, Girne I.'nci Bölge Emirnamesi, Girne 2'nci Bölge Kapsamlı Emirnamesi, Girne Beyaz Bölge Emirnamesi, Girne Boğaz Bölgesi Emirnamesi, Tatlısu-Büyükkonuk Bölgesi Emirnamesi, Karpaz Bölgesi Planlama Sınırı İçinde Denetim ve Geliştirme Emirnamesi (Planlama Onayı Verilmiş Gelişmeler) Genel İmar Emri" yayınlanmıştır. 26 Aralık 2007 tarih ve 956 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete'nin EK III'ünde yayınlanarak 4 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe giren emirnameyle; uygulamada yaşanan sıkıntı ve gelişen ihtiyaçlara göre yeniden düzenlemeler yapılmıştır.

Başkent Lefkoşa İmar Planı (Planlama Onayı Verilmiş Gelişmeler) Özel İmar Emri yayınlanmıştır. 26 Aralık 2007 tarih ve 957 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete'nin Ek III'ünde yayınlanarak 4 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe giren emirnameyle; uygulamada yaşanan sıkıntı ve gelişen ihtiyaçlara göre yeniden düzenlemeler yapılmıştır.

Salamis sit alanı, Karpaz Milli Park alanı, Doğal ve Arkeolojik Sit alanı ve diğer küçük ölçekli sit alanları yukarıda sözü edilen planlar ve plan çalışmalarının yanı sıra, İmar Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte koruma alanı olarak ilan edilen Lefkoşa Sur-içi ve Gazimağusa Sur-içi ve Girne Kale arkası ve Türk Mahallesi'nde Şehir Planlama Dairesi tarafından listeleme çalışması yapılmış, hazırlanan listeler Eski Eserler Yasası uyarınca oluşturulmuş olan Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Şehir Planlama Dairesi İmar kontrol, plan yapma, emirname yayınlama, planlama onayı verme görev ve sorumluluklarının yanısıra, asli görevi olmayan eşdeğer işlemleri için ifraz ekipleri aracılığı ile hizmet vermektedir. Bu çerçevede İTEM Yasası altında fiziki planlamaya dayalı kamu yararına ayrılacak yer tespit çalışmaları ve bunun gibi birçok işleri de Şehir Planlama Dairesi ayrıca sürdürmektedir.

Ülkemizde sistemli olarak nüfus sayımı 1960 yılına kadar sürdürülmüştür, 1974 sonrası ise Kuzey Kıbrıs'ta belirli dönemlerde yapılan tarım sayımı ve seçmen sayımıyla nüfus hakkında veriler derlenmeye çalışılmıştır. Bu sayımların amaçlarının farklı olması nedeniyle nüfusun sosyal ve demografik yapısı hakkında yeterli bilgi edinilememiştir. KKTC'de ilk defa 15 Aralık 1996 tarihinde gerçek anlamda bir Genel Nüfus Sayımı yapılmıştır. Söz konusu sayımda KKTC'de 166 adet yerleşim birimi tesbit edilmiştir. Bu yerleşimlerden 6'sı kentsel yerleşim ve 160'ı ise kırsal yerleşim birimlerinden oluşmuştur.

Tablo - 14.1 Nüfus Sayımına Göre Yerleşim Yeri Büyüklükleri ¹
(1996, 2006, 2011)

Yerleşim Yeri Büyüklüğü	1996			2006			2011		
	Yerleşim Yeri Sayısı	Nüfus	Oranı (%)	Yerleşim Yeri Sayısı	Nüfus	Oranı (%)	Mahalle Sayısı	Nüfus	Oranı (%)
0 - 199	44	5,066	2.7	43	4,926	1.3	49	5,822	2.0
200 - 499	55	17,913	9.5	48	16,280	6.5	73	25,320	8.8
500 - 999	36	25,103	13.3	25	17,558	6.9	56	39,655	13.9
1000 - 1999	18	24,791	13.1	15	19,333	7.7	33	46,317	16.2
2000 - 4999	7	17,848	9.5	15	45,508	17.8	30	91,137	31.8
5000 - 9999	2	12,385	6.6	3	19,374	7.6	6	39,383	13.8
10000 - 24999	3	48,722	25.8	3	48,416	18.9	3	38,623	13.5
25000 - +	1	36,834	19.5	2	85,249	33.3	-	-	-
Toplam	166	188,662	100.0	154	256,644	100.0	250	286,257	100.0

¹ De jure nüfus

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Kentsel anlamda nüfusu 5000'in üzerinde olan yerleşim birimleri; Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Güzelyurt, Lefke ve Gönyeli olarak belirlenmiştir.

30 Nisan 2006 tarihinde KKTC'de ikinci kez "2006 Nüfus ve Konut Sayımı" adı altında Genel Nüfus Sayımı yenilenmiştir. Bu sayımda KKTC 154 yerleşim biriminin 8'i kentsel yerleşim ve 146'sı ise kırsal yerleşim biriminden oluşmuştur. Kentsel anlamda nüfusu 5000'in üzerinde olan kentlere İskele ve Değirmenlik de katılmıştır (Tablo 14.1).

4 Aralık 2011 tarihinde üçüncü kez yapılan Genel Nüfus Sayımı ile KKTC nüfusu ile ilgili bilgiler güncellenmiştir. Ancak 14/2008 sayılı Belediyeler (Değişiklik) Yasası uyarınca Bakanlar Kurulu kararı ile köylerin belediyelere bağlanması sonucunda kent-kır tanımındaki nüfus kriteri bir anlamda geçerliliğini yitirmiştir. Konuya ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus yönünden bakacak olursak 1996 yılında %46.8 olan ilçe merkezindeki nüfus oranı sırasıyla 2006 yılı için %48.8 ve 2011 yılı için %56.8'e yükseldiği görülmektedir (Tablo 14.2).

Tablo - 14.2 Nüfus Sayımına Göre İlçe Merkezleri ve Diğer Bölge Nüfuslarının Dağılımı ¹

(1996, 2006, 2011)

Yıllar	1996		2006		2011	
	Nüfus	Oran %	Nüfus	Oran %	Nüfus	Oran %
1.1. Lefkoşa	36,834	19.5	49,868	19.5	94,824	33.1
1.2. Gazimağusa	23,295	12.4	35,381	13.8	69,741	24.4
1.3. Girne	12,917	6.9	23,839	9.3	69,163	24.2
1.4. Güzelyurt ²	12,510	6.6	12,391	4.8	30,037	10.5
1.5. İskele ²	2,729	1.4	3,657	1.4	22,492	7.9
Genel Toplam	188,662	100.0	256,644	100.0	286,257	100.0

¹ De jure nüfus

² 33/1998 sayılı Yasa ile ilçe merkezi olmuştur.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

14.1.2. Çevreyi Etkileyen Sektörlerle İlgili Planlama Çalışmaları

Çevre, doğal çevre ve yapay çevre olarak ele alınabilir. Doğal çevre, canlı ve cansız varlıkların birlikte var oldukları ortamlardır. Yapay çevre ise gerek kent ölçeğinde gerekse yapı ölçeğinde insanın yarattığı çevredir.

Bir araç olarak Fiziki Planlama çevreyi değiştirmede en çok kullanılan yöntemdir. Fiziki Planlama, çevreyi eldeki olanaklar ve ihtiyaçlar çerçevesinde en az zarar verecek şekilde değiştirme olarak düşünülmelidir. Çevre kavramının özünde çevreye en az zarar verecek şekilde değiştirme anlayışı bulunmaktadır. Ülkenin ekonomik kalkınması için gerekli yatırımlar çevreyi kaçınılmaz olarak değiştirmektedir. Birbirine karşıt gibi görünen kalkınma ve çevre arasındaki dengenin bulunması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için gerekli yöntem fiziki planlamadır.

Doğal kaynakları kullanırken bunları tüketmeden kullanmak ve sürdürülebilir dengeleri gözetmek çok önemlidir. Bu dengeler için, fiziksel planların çevresel etkilerinin çok yönlü değerlendirilmesi ve planlamada gerçek gereksinmelerin dışındaki kapasite artışının hedeflenmemesi gerekmektedir.

Ülkenin kalkınmasında başlıca sektörler olarak ele alınan turizm ve eğitim dışında, ulaşım, tarım, sanayi, ticaret ve bunlara bağlı olarak gelişen inşaat sektörü, çevreyi en çok etkileyen sektörler arasında yer almaktadır. Ülkesel düzeyde etkin bir fiziki planlamanın olmayışı bu sektörlerin gelişigüzel plansız gelişmesine ve kıt olan doğal kaynaklarımızın bilinçsizce hızla yok edilmesine neden olmaktadır. Annan Planı'nın 2002 yılında gündeme gelmesiyle, özellikle Girne Bölgesi'nde yaşanan konut ağırlıklı inşaat patlaması bu alanda kötü bir örnek teşkil etmektedir. İnsanoğlunun çevreye bencilce müdahale etmesi ekolojik dengeyi de bozmaktadır. Ayrıca plansız büyüme, sektörlerarası çatışmalara neden olmakta ve sektörlerin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin konut alanındaki plansız büyüme, tarım alanlarının yok olmasını beraberinde getirmektedir.

Günümüzde bütün ekonomik ve sosyal politikalara sürdürülebilir çevre hedefinin entegre edilmesi ve bağlantısının kurulması zorunludur. Ülke kalkınmasının büyük ölçüde turizm potansiyeline dayalı olduğu göz önünde bulundurulursa bunun önemi daha da kolay anlaşılabilir. Turizmin gelişmesinde getirilecek ekonomik özendirme önlemlerinin yanı sıra, düzenli ve bozulmamış bir çevre, tüm taşınmaz mallar ile kıyıların akılcı ve dengeli kullanılması, kültürel ve tarihi zenginliklerin korunması, sonuçta sürdürülebilir yatırımların gerçekleştirilmesi için önde gelen koşul olarak değerlendirilmelidir.

Turizm gelirlerini artırmayı hedefleyen, özellikle yatak kapasitesini çoğaltmaya yönelik planlarda, plan kapsamına giren doğal alanlara ilişkin taşıma kapasitesi, eko-sisteme verilen zararlar, gelecekteki insan kitlesinin gereksineceği enerji kaynakları ve enerji üretimiyle yol açılacak doğa tahribatı gibi konuların değerlendirilmesine gereğince önem verilmemektedir. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) prosedürü yeterince etkin kullanılmamaktadır. Kıyı şeridinde turistik tesis yığılması ile taşıma kapasitesi zorlanan Girne kenti, artan elektrik gereksinimi üzerine kaplumbağa üreme kumsalında ek termik santral inşa edilmesi, dengenin doğa aleyhine bozulmasına kötü bir örnek teşkil etmektedir.

KKTC'nin henüz yapılaşmamış ve bozulmamış alanları, kültürel mirasın zenginliği, değişik türde doğal ve insan yapımı çekiciliklerin var olması ise turizmi olumlu yönde etkilemektedir.

14.1.3. Konut ve Fiziki Planlama

Konut, en kısa tanımıyla birey veya ailenin temel gereksinimlerinden birini karşılayan bir barınak toplumsal, ekonomik ve mekansal içeriği olan bir olgu olarak tanımlanmaktadır.

Ülkesel Fiziki Planlama'nın hedeflerinden bir tanesi de ülkedeki konut ihtiyacını karşılayacak, konut alanlarını ve konut politikalarını saptamaktır. Konut politikaları ülkesel kalkınma planlarında belirtilen ve kentsel/bölgesel planlama ile uyum içinde yürütülen amaç, kural ve önlemleri içerir. Konut politikalarının, konut ihtiyacını karşılayacak çözümlerin yanısıra konut çevresinin sorunları ile burada yaşayanların sosyo-ekonomik durumlarına yönelik çözüm önerilerini de kapsamaları gerekmektedir.

8-10 Mart 2006 tarihinde Kıbrıs Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği tarafından Kuzey Kıbrıs'ta Konut-Sorunlar-Öneriler başlığı altında II. Konut Kurultayı düzenlenmiştir. Kurultayda 9 oturumda 46 bildiri sunulmuştur. Bu çerçevede; konut tasarımı, konut politikaları, sağlıklı konut, çevresel faktörler, planlama modelleri vb. konuta ilişkin tüm konular tartışılarak, irdelenmiştir. Kurultay sonucunda ortaya çıkan öneriler ülkesel fiziki planın hazırlanmasında, konut alanlarının ve konut politikalarının belirlenmesinde bir bilimsel çalışma olarak değerlendirilmelidir.

Konutla ilgili mevcut mevzuattaki boşluklar ve Lefkoşa dışındaki kentlerin imar planlarının henüz yürürlüğe girmeyişi, kentlerde politikasız ve hedefsiz, dağınık ve çarpık gelişmelere neden olmaktadır. İhtiyacın üzerinde parsel açılması ve dağınık konut yerleşmeleri oluşması ile belediye sınırları delinmektedir. 2018-2021 döneminde KKTC'de bitirilen inşaat sayısı ve açılan arsa sayısı Tablo 14.3'te görülmektedir.

**Tablo – 14.3 KKTC’de İnşaat ve Parselasyon Adeti
(2018-2021)**

	2018	2019	2020	2021
İnşaat(Adet)	3441	3066	3592	2286
Arsa (Adet)	717	804	880	780

Kaynak: DPÖ ve KKTC İstatistik Kurumu

Konut alanındaki plansız büyümenin yanı sıra ülkede artan eğitim faaliyetleri de plansız büyümeden payını almaktadır. Yeni kurulan üniversite ve kolejler, çevrelerinde konut, ticaret ve rekreasyon ihtiyacı yaratmakta ve kentin plansız büyümesini daha da artırmaktadırlar.

Konut politikası ve bunun bir parçasını oluşturan kentsel ve kırsal alanlarda konut alanlarının planlanması, ülkesel ve kentsel düzeyde toprağın akılcı ve dengeli kullanılmasıyla doğrudan ilgilidir.

14.1.4. Uygulama ve İmar Denetimi

İmar Yasası uyarınca 1992 yılında yayınlanmış Beylerbeyi Emirnamesi, 1993’de yürürlüğe girmiş bulunan Girne Koruma Çevre Planı ve Girne Beyaz Bölge Emirnamesi işlerlik kazanan ilk plan alanı olmaları sıfatıyla sözkonusu bölgelerde planlama onayı sistemi uygulanmaktadır. Bu sisteme Haziran 1999’da yürürlüğe giren Alagadi Özel Koruma Çevre Planı ve 17 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe giren Başkent Lefkoşa İmar Planı da dahil olmuştur. İlerleyen yıllarda 12 Ağustos 2004 tarihinde yürürlüğe giren Karpaz Bölgesi Planlama Sınırı İçinde Denetim ve Geliştirme Emirnamesi’yle, 25 Ekim 2004 tarihinde yürürlüğe giren 2004 Tatlısu-Büyükkonuk Emirnamesi’yle, 19 Ağustos 2005 tarihinde yürürlüğe giren 2005 Girne 1. Bölge Emirnamesi’yle Planlama Onayı uygulanan alanlar çoğalmıştır. Daha sonra 30 Haziran 2006 tarihinde Bafra ve Yakın Çevresi Birinci Etap Emirnamesi, 2 Ekim 2006 tarihinde yürürlüğe giren 2006 Girne Boğaz Bölgesi Emirnamesi’yle, 18 Ekim 2006 tarihinde yürürlüğe giren 2006 Beşparmak Dağları Akiferi Koruma Geçiş Süresi Emirnamesi’yle, 16 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe giren Girne 2. Bölge Geçiş Süreci Geçici Emirnamesi ve bu emirnameyi 30 Ocak 2007’de yürürlükten kaldıran 2007 Girne 2. Bölge Kapsamlı Emirnamesiyle, 4 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe giren (Planlama Onayı Verilmiş Gelişmeler) Genel İmar Emri ve son olarak

yine 4 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe giren Başkent Lefkoşa İmar Planı (Planlama Onayı Verilmiş Gelişmeler) Özel İmar Emri'yle sistem genişlemiştir.

Planlama onayı ile İmar Yasası'nda tanımlandığı şekliyle taşınmaz mal üzerindeki her türlü gelişme, inşaat, mühendislik, madencilik, tarım faaliyetleri veya üzerindeki binada yapılan herhangi bir nitelik ve kullanım değişikliği, yıkım, Planlama Makamı olarak Şehir Planlama Dairesi tarafından verilecek izne bağlanmıştır. Ancak, uygulamada yaşanan sıkıntı ve gelişen ihtiyaçlara bağlı olarak Şehir Planlama Dairesi'nin çıkardığı bazı emirnamelerde değişiklik yapan İçişleri Bakanlığı 26 Aralık 2007 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 956 sayılı Amme Enstrümanı "Genel İmar Emri" ve Lefkoşa'ya dönük 957 sayılı Amme Enstrümanı "Özel İmar Emri" hazırlamıştır. Söz konusu emirnamelerle belediye ve kaymakamlıklara yetki devri verilerek Şehir Planlama Dairesi'nin yükünün bir nebze azaltılması öngörülmüştür. Böylece telleme, boyama ve benzeri küçük tadilatlar için belediye ve kaymakamlıklardan alınan planlama onayı yeterli olmaktadır. Böylece Şehir Planlama Dairesi'nin temel görevlerini yerine getirmesine daha çok zaman ayırması sağlanmıştır. Yeni aynı şekilde 15 Mart 2016 tarihinde Resmi Gazete'de 194 sayılı Amme Enstrümanı olarak "Girne 2. Bölge Kapsamlı Emirnamesi (Planlama Onayı Verilmiş Gelişmeler) Özel İmar Emri" yayınlanmıştır.

Planı bulunmayan tüm yerleşim yerlerinde gelişmelerin denetimi, inşaat faaliyetlerinin mevzuata uygunluğunun denetlenmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu çerçevede inşaat ve parselleme dosyalarına yerinde de inceleme yaparak görüş verilmektedir. Bu çalışmalar, kentsel ve kırsal tüm yerleşim birimlerinde teknik personel ve donanımın mevcudiyetine bağlı olarak belediyeler veya kaymakamlık aracılığı ile Şehir Planlama Dairesi tarafından Fasıl 96 Yollar ve Binalar Yasası ile yürütülmektedir.

14.1.5. Parasal Kaynaklar

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 1997 yılı sonuna kadar beş yıllık kalkınma planları daha sonraki yıllarda ise yıllık programlar aracılığı ile planlı bir kalkınma hedeflenmiştir. Her program yılı öncesinde, müteakip yılda Bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda yapılacak kamu yatırımları belirlenmekte ve o yıl için gerekli olan kaynak bütçeye konmaktadır. Parasal kaynaklar serbest bırakılabildiği ölçüde yatırımlar gerçekleşmektedir. Bu bağlamda fiziki planların uygulanması da gerekli kaynağın bütçeye konulması ve serbest bırakılmasıyla

gerçekleştirilmektedir. Plan alanlarında yerel yönetimlerin mali açıdan yüklendiği görevler ve kişilere yönelik teşvik uygulamalarında ise süreklilik sağlanamamaktadır.

Yerel kaynakların yanısıra, dış yardımlarla da uygulamalar ve yatırımlar yapılmaktadır. Dış yardımların büyük bir çoğunluğu Türkiye Cumhuriyeti tarafından karşılanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin sağladığı mali katkı büyük ölçüde altyapı yatırımlarına yöneliktir. Yoğun bir biçimde uygulanmakta olan Karayolları Master Planı bu yatırımlar içinde en güncel olanıdır. Bunun yanında, Başkent Lefkoşa İmar Planı kapsamında hazırlanmış bulunan bazı projeler, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler Göçmenler Yüksek Komiserliği (UNHCR) yardımları ile uygulanmıştır. Birleşmiş Milletler'in bir yan kuruluşu olan Birleşmiş Milletler Proje Servisi Ofisi (UNOPS) Başkent Lefkoşa İmar Planı kapsamındaki Arabahmet Koruma ve Rehabilitasyon Projesi ve Apostolos Andreas Manastırının restorasyon projelerini finanse etmiştir. Arabahmet bölgesi rehabilitasyon projesine USAID; UNHCR ve UNOPS aracılığıyla proje katkıları yapılmıştır. Ayrıca, Amerika Bileşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından finanse edilen ve UNOPS tarafından yürütülen Larnaka'daki Hala Sultan Tekkesi ve Camisinin restorasyonu Aralık 2005'de tamamlanmıştır. Avrupa Birliği'nin yapısal fonlarından, 2006-2011 yılları arasında verilen 259 milyon Euro'luk hibe yardım programından da, kırsal kesimin geliştirilmesi, bölgesel ve kentsel altyapının geliştirilmesi veya fiziki çevrenin korunmasına yönelik katkı sağlanmıştır.

14.1.6. 2018 Yılı Programı Döneminde Yapılan Çalışmalar

Girne Kentinin yaşam ve mekan kalitesini olumsuz yönde etkilemekte olan Girne Beyaz Bölge Emirnamesi Bölgesinde, yaşam ve mekan kalitesinin iyileştirilmesine yönelik, Girne Belediyesi ve Çatalköy Belediyesi ile işbirliği içinde Girne ve Çatalköy İmar Planı çalışmalarına devam edilmiştir.

- Beyarmudu Bölgesine yönelik planlama çalışmalarına devam edilmiş, Taslak Plan Raporu ve Haritaları, 06 Nisan 2017 tarihinde, Beyarmudu Belediyesi ve belde halkına sunulmuştur.
- Gazimağusa, İskele ve Yeniboğaziçi İmar Planı çalışmalarına devam edilmiştir.

Mevcut durumun tespiti için ilgili kurumlardan veri toplanmış, arazi çalışmaları yapılmış, köylerindeki mimari dokuyu tespit etmek için mimari değerlendirme çalışmaları yapılmış ve bunların ışığında Mevcut Durum Raporu hazırlanmaya başlanmıştır.

- En son 10 Aralık 2018'de Mağusa, İskele ve Yeniboğaziçi bölgelerinde yeni bir emirname yayınlanarak bölgeler yüksek kat izinler kaldırılmış, 2019 yılı içerisinde hazırlanan imar planı ile yeni düzenlemeler getirilmesine karar verilmiştir.

- Başkent Lefkoşa İmar Planı değişikliği için çalışmalara başlanmıştır. Bu kapsamda; Belediye Başkanları seviyesinde toplantılar yapılarak talepleri alınmış, gazete ilanı ile vatandaşan, talep ve önerileri istenmiştir. Vatandaşan gelen talepler ve öneriler toplanmış ve analizleri yapılmıştır. Ayrıca Lefkoşa Türk Belediyesi, Gönyeli Belediyesi ve Alayköy Belediyesi imar ekipleri ile toplantı yapılarak vatandaşlardan ve belediyelerden gelen talepler değerlendirilmiştir.

- Bafra ve Yakın Çevresi Birinci Etap Emirnamesi'nde değişiklik yapılmıştır. Bu kapsamda;

Mehmetçik Belediyesi'nin talebiyle, Bafra ve Yakın Çevresi Birinci Etap Emirnamesi'nde değişiklik çalışmalarına başlanmıştır. Hazırlanan Emirname Değişikliği Taslağı ve Değişiklik Haritası, gazete ilanı ile toplanan belde halkına sunulmuştur. Belediyenin ve belde halkının onayı ile "Bafra ve Yakın Çevresi Birinci Etap (Değişiklik 4) Emirnamesi" Resmi Gazete'de, 11.12.2017 tarih, 204 Sayı, Ek III ve 795 Amme Enstrümanı ile yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Karpaz Bölgesi Planlama Sınırı İçinde Denetim ve Geliştirme Emirnamesi'nde değişiklik yapılmıştır. Bu kapsamda;

Hazırlanan Emirname Değişikliği Taslağı ve Değişiklik Haritası, gazete ilanı ile toplanan Dipkarpaz halkına, Dipkarpaz Belediyesine ve Yeni Erenköy Belediyesi'ne sunulmuştur. Belediyelerin ve Bölge halkının onayı ile "2017 Karpaz Bölgesi Planlama Sınırları İçinde Denetim ve Geliştirme (Değişiklik 1) Emirnamesi" yayınlanmak üzere Turizm ve Çevre Bakanlığına sunulmuştur.

- Lefke İmar Planı çalışmaları kapsamında;

Plan için gerekli olan verilere ulaşmak için ilgili kurumlardan veri istenmiştir.

- Mehmetçik İmar Planı çalışmaları kapsamında;

Mehmetçik Belediyesi tarafından verilen gazete ilan ile Plan süreci başlatılmış, vatandaşların ve belediyelerin talep ve görüşleri istenmiştir.

- Dikmen İmar Planı çalışmaları kapsamında;

Dikmen Belediyesi tarafından verilen gazete ilanı ile Plan Süreci başlatılmış, vatandaşların ve belediyelerin talep ve görüşleri istenmiştir.

Altyapı ve proje çalışmaları kapsamında,

- Lefkoşa İmar Planı, Girne Beyaz Bölge ve Koruma Çevre Planı, Alagadi Çevre Planı, Karpaz Emirnamesi, Tatlısu Emirnamesi, Bafra Turizm Alanı Emirnamesi, Boğaz Emirnamesi, Girne I. Bölge Emirnamesi ve Girne II. Bölge Emirnamesi bölgelerinde, Şehir Planlama Dairesi'ne gelen planlama onayı dosyalarına göre, parselleme ve yol sistemi çalışmaları yapılmış ve öneriler üretilmiş olup bu görüş ve öneriler, sayısal harita üzerinde gösterilmeye başlanmıştır.
- 55/1989 Sayılı İmar Yasası altında yürürlükte herhangi bir plan veya emirnamenin bulunmadığı ve planlama sisteminin uygulamada olmadığı, Güzelyurt, Gazimağusa, İskele, Karpaz ve Mesarya bölgelerinde Şehir Planlama Dairesi'ne gelen ve altyapı açısından problem teşkil eden dosyalara öneri çözümleri üretilmiş ve dosyalar sonuçlandırılmıştır.
- Karpaz Bölgesi Planlama Sınırı İçinde Denetim ve Geliştirme Emirnamesi sınırları içinde yer alan Milli Park Alanında, izinsiz olarak yapılan turistik bangalov ve restoranların taşınması için belirlenen yer ile ilgili mevcut durum tespit çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında, yerleşime uygun yerlere Gelişme Planı ve Parselleme Projesi hazırlanmıştır.
- Muhtelif bölgelerde parselleme, kavşak çalışmaları ve yol düzenlemeleri yapılmıştır.

Planlama onayı çalışmaları kapsamında, Lefkoşa İmar Planı, Girne Beyaz Bölge ve Koruma Çevre Planı, Alagadi Çevre Planı, Karpaz Emirnamesi, Tatlısu Emirnamesi, Bafra Turizm Alanı Emirnamesi, Boğaz Emirnamesi, Girne I. Bölge Emirnamesi ve Girne II. Bölge Emirnamesi bölgelerinde 55/1989 sayılı İmar Yasası altında, Şehir Planlama Dairesi'ne toplam 3,340 adet Planlama Onayı başvurusu yapılmış, toplam 2,865 adet Planlama Onayı dosyası sonuçlandırılmıştır.

İmar kontrol çalışmaları kapsamında 55/1989 sayılı İmar Yasası altında yürürlükte herhangi bir plan veya emirnamenin bulunmadığı ve planlama sisteminin uygulamada olmadığı, yerler için Fasıllık 96 Yollar ve Binalar Düzenleme Yasası altında inşaat ruhsatı için ilgili yetkili

makama başvurusu yapılmış olan ve ilgili makam tarafından, Şehir Planlama Dairesi'ne gönderilen 1,006 adet inşaat/parselleme dosyasının 895'i sonuçlandırılmıştır.

14.2.Sorunlar

Planlama çalışmalarında kullanılması gereken sosyo-ekonomik yapıya ilişkin içerikli verilere ulaşmak şehir plancıları açısından istenilen düzeyde olmamıştır. Bu eksiklik yeni vatandaşlık ve nüfus hareketlerindeki yoğunluk da dikkate alındığında, her düzeyde plan çalışmalarının yürütülmesinde bazı zorluklara neden olabilmektedir. KKTC'de genel anlamda planlama çalışmaları yaşamın ve değişimin gerisinde kaldıklarından mevcut duruma yanıt verememektedir.

Fiziki planlamanın önemi, devletin genel politikası içerisinde olması gereken önem ve önceliğe ulaşamamıştır. Buna bağlı olarak 1989 yılında yürürlüğe giren İmar Yasası uyarınca Planlama Makamı olarak görevlendirilen Şehir Planlama Dairesi'nin, temel misyonu olan plan yapma işlevini yerine getirecek bir biçimde (nitelik ve nicelik açısından) örgütlenmesine, teknik donanımının sağlanmasına ve güçlendirilmesine hala ihtiyaç duyulmaktadır.

Eski Eserler Dairesi de yüklendiği görevleri etkin bir biçimde yerine getirebileceği nitelik ve nicelik açısından yeterli bir örgütlenmeye sahip değildir. 60/1994 sayılı Eski Eserler Yasası ile gerek oluşum gerekse kapsam açısından oldukça yetkili ve etkili duruma getirilmiş bulunan Anıtlar Yüksek Kurulu da, tamamıyla Eski Eserler ve Müzeler Dairesi'nin olanakları ile çalıştığından ötürü, yasa ve tüzüklerin kendine yüklediği görev ve yetkileri yerine getirmekte zorluk çekmektedir.

Fiziki planlarla yakinen ilgili olan Çevre Koruma Dairesi, Turizm Planlama Dairesi ve Yerel Yönetimler, gerek örgütlenme biçimi gerekse kadrolarının yetersizliği nedeniyle görevlerini yeterince yerine getirebilecek boyutta değildirler.

Fiziki planların yapılıp hayata geçirilmesi için yasal çerçeve oluşturan İmar Yasasına rağmen, uygulamada gereksinim duyulacak araçlar mevcut değildir. Caydırıcı ve özendirici tedbirler, gelişme hakkının devredilmesi, emlak vergilerinin plan kararlarını teşvik edecek bir biçimde düzenlenmesi v.b eksiklikler gözlemlenen sorunlardır.

Fiziki Planlama'yla ilgili olarak, sosyal, ekonomik ve fiziki planlama anlayışıyla bütünlüklü ve entegre bir planlama şarttır. Kaldı ki, fiziki planlar tek başına yeterli değillerdir, bunları “yönetim planları”yla desteklemek gerekmektedir. Ayrıca her sektörde ayrı-ayrı yapılan sektörel master planlar, bütünlüklü bir anlayışı yansıtmıyor ve birleştirilemiyor. Bu tür kararlar ortak alınabilmelidir.

Engelli bireylerin sosyal, ekonomik, politik ve toplumsal hayata katılmalarına engel teşkil eden alt ve üst yapıların planlanmasında, fiziki ve mimari engeller kaldırılarak, ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik yeterince dikkate alınmamaktadır.

Fiziki gelişme ve imar faaliyetlerini genel olarak veya kendi özel ilgi alanları açısından yönlendiren, denetleyen yasalar (İmar Yasası, Eski Eserler Yasası, Çevre Yasası, Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası, Teşvik Yasası, Belediyeler Yasası, Fası 96 Yollar ve Binalar Düzenleme Yasası ve bu yasaları tamamlayan tüzükler) arasında zaman – zaman yetki çatışması ve karmaşası yaşanmaktadır.

Yasalar arasındaki yetki karmaşasının yanısıra, icraatları fiziki gelişmeyi yönlendirmek ve denetlemeye yönelik olan kurumlar (Belediyeler, Şehir Planlama Dairesi, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi, Çevre Koruma Dairesi, Turizm Planlama Dairesi, Karayolları Dairesi, Polis, Savcılık, v.b.) arasında yeterli iletişim, eşgüdüm ve işbirliği eksikliği, uygulama aşamasında ve sonrasında büyük sıkıntılara neden olabilmektedir.

Fiziki planların (büyük ölçekli ülkesel fiziki plan, imar planları) yapımı ve yönlendirilmesi ile ilgili tıkanıklıkların aşılamasından dolayı Şehir Planlama Dairesi, zaman içinde daha küçük ölçekli (daha dar kapsamlı) planların yapılıp uygulanmasına yönelmiştir. Bu eğilim, büyük ölçekli planların hazırlanması sürecinin daha da yavaşlamasına neden olmuştur. İmar Emirnameleri de bu bağlamda geçici düzenlemeler olarak kullanılırken, sözkonusu emirnamelerin yerine kısa sürede imar planları hazırlanarak belirsizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Lefkoşa dışındaki kent imar planlarının tamamlanamayışı veya hiç yapılmamış olması nedeniyle, imar faaliyetleri ve fiziki gelişmeler Fası 96 Yollar ve Binalar Düzenleme Yasası kuralları çerçevesinde özel sektörün istek ve eğilimleri doğrultusunda meydana gelmekte, gerek kentlerde gerekse kırsal alanlarda dağınık, düzensiz ve plansız bir yapılaşma ortaya

çıkılmaktadır. Plansız ve dağınık yapılaşma sonucunda, bu alanlara diğer sosyal hizmetlerin gitmesi konusunda sorunlar yaşanmakta, altyapı maliyetleri de artmaktadır.

İmar faaliyetleri ve fiziki gelişmelerde özel sektör insiyatifinin ağırlıklı olması, kısa/uzun vadeli parasal değerlerle ölçülebilen ekonomik çıkarların, toplum çıkarlarının önünde tutulmasına yol açmakta, plan çalışmalarının getirmeye çalıştığı düzenlemeler etkisiz hale gelmektedir.

Başkent Lefkoşa İmar Planı'nın uygulanması arzu edilen düzeyde gerçekleştirilememektedir. Bu alandaki sıkıntılar; sorunlara çözüm üretmekteki yavaşlık, siyasilerin plana yönelik kaynak yaratmadaki istek ve yetersizlikleri, kişisel çıkarların toplum çıkarları önünde yer almaya devam etmesi, yasal-örgütsel ve parasal altyapının yeterli düzeyde olmayışı, planda yapılması öngörülen işlerin hangi bütçe ve program yılında yapılacağını belli olmayışı, sorumlu olarak işaret edilen kurumların bunları yapacak iradeyi ortaya koyamamaları, Plan'ın uygulanması aşamasında Şehir Planlama Dairesi ve Belediye'nin her türlü teknik donanım ve personel eksikliği, merkezi yönetimle Belediye arasındaki yetki uyumsuzluğu sıkıntılarının kaynağını oluşturmaya devam etmektedir.

Toplum yararına ayrılan arazilerin amaç dışı kullanımından dolayı okul, yeşil alan gibi kentin ihtiyacı olan sosyal altyapı alanları gelişmemektedir.

Şehirlerarası Trafik Master Plan'ı yanında, şehiriçi trafik master planının olmayışı büyük bir eksikliklerdir. Bazı iyileştirmeler yanında özellikle Lefkoşa trafiğindeki keşmekeş devam etmektedir.

Ülkemizin Deprem Kuşağı üzerinde yer almış olması, imar planlarının buna göre düzenlenmesini, inşaatlarda zemin etüdünün yapılmasını, inşaatlarda yapı denetimi ve kullanılan malzemenin denetimini zorunlu kılmaktadır. Bu alandaki çalışma ve yasal eksiklikler devam etmektedir.

Yol, su, elektrik ve kanalizasyon gibi altyapısı olmayan veya tamamlanmayan bölgelerin gelişmeye açılmaması ve verilen inşaat izinlerinin durdurulması gerekmektedir. Bu sağlıklı ve sürdürülebilir gelişme açısından tehdit oluşturmaktadır.

Düzensiz ve dağınık gelişme sonucunda, tarımsal araziler yapılaşmaya açılmakta, tarihi ve doğal çevre bozulmakta ve kentler önemli bir kimlik sorunu yaşamaktadır.

Tarihi kentsel alanlar, özellikle Lefkoşa Suriçi ve Gazimağusa Suriçi yeterince korunmamaktadır. Tarihi ve kültürel mirasın korunması, yalnızca anıtsal binalarla sınırlı veya bina ölçeğindeki koruma faaliyetlerinden oluşmamalıdır. Günümüzdeki koruma ile ilgili planlama anlayışı, yalnızca korunacak alanla sınırlı olmadığından kent bütünü içinde ele alınıp planlanması gerekmektedir.

Ülke, kent ve bölge ölçeğinde yapılan plan çalışmalarının sürekliliğinin ve uygulanmasının (planlama - uygulama - yönetim- planların gözden geçirilmesi şeklinde) sağlanması gerekmektedir. Kaldı ki kendi yaptığımız planlara uymamak da bir zaafiyet olarak ortaya çıkmaktadır.

Fiziki Planların büyük yatırım gerektiren kararlarının fiiliyata dönüştürülmesi, büyük ölçüde dış kaynaklı yatırımlara bağlıdır. Özel sektörün mali gücünü, plan kararlarının uygulanmasını sağlayacak doğrultuda kullanmasını özendirerek yasal ve örgütsel çerçeve yeterince bulunmadığı için, plan kararlarının hayata geçirilmesi tamamen kamu sektörünün yatırım karar ve olanaklarıyla sınırlı kalmaktadır.

Dış kaynaklı (USAID, UNDP, UNOPS ve AB Komisyonu'nun yapısal fonlarıyla ilgili) yardımlar Rum tarafının engellemeleri ve KKTC'nin tanınmamasından dolayı yeterince alınmamaktadır. Büyük ölçüde dış kaynaklara bağımlı olma, plan ve programlarda sapmalara neden olabilmektedir.

Tarihi Çevre Koruma Planları'nın uygulanabilmesi, çoğu zaman kamu sektörünün yatırımlarına endekslendiği için çoğu zaman yeterli mali kaynak ayırlanamamaktadır. Bazı durumlarda ise parasal kaynaklar aktarılmadığı için koruma amaçlı ayrılan paralar yatırıma dönüştürülememektedir.

15. İskan ve Rehabilitasyon, Konut Edindirme

İskan ve rehabilitasyon uygulamaları Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti denetim ve yönetimindeki bölgede yabancılara ait terkedilmiş konut, küçük işyeri, tarımsal kaynak, arsa ve benzeri taşınmaz malların; mülkiyet, tasarruf, işletme şekli ve işletmelerle ilgili yapının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak düzenlenmesidir. Kısacası bu uygulamalarla göçmen, şehit ve hadise kurbanı kişilerin en yakınları, malul gazi ve iktisaden güçlendirilecekler tanımına giren ailelerin sağlık koşullarına uygun birer konuta sahip kılınmaları, çiftçi tanımına giren topraksız ve az topraklı haksahibi ailelerin topraklandırılarak üretici duruma getirilmeleri ve küçük esnaf, sanatkar ve benzeri meslek sahiplerinin mesleklerini icra edebilecekleri birer küçük işyerine kavuşturulmaları amaçlanmıştır.

Eşdeğer ise; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırları dışında kalan veya sınırları içerisinde olup da her türlü tasarrufu askeri bakımdan sakıncalı görülen taşınmaz malı bulunanlara, ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bölgesindeki taşınmaz malı Rumlar tarafından hasara uğratılmış veya Rumların zor kullanması sonucu terkedilmekten ötürü hasara uğramış malı bulunanlara, bu mallarına veya hasar değerlerine karşılık eşdeğerde başka mal verilmesi işlemidir.

Konut; KKTC yurttaşları için projelendirilen ortak kullanım alanları hariç en az 60, en çok 130 metrekare kapalı alanı olan yapıları anlatır.

Toplu Konut; İdarenin, oluşan ihtiyaca göre belirleyeceği miktarda konuttan oluşan projeyi ve bu projelerle birlikte uygun görülmesi durumunda yapılacak ticari ve sosyal maksatlı yapıları anlatır.

15.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

15.1.1. Eşdeğer ve Tahsis Uygulamaları

Eşdeğer; genellikle Güney Kıbrıs'ta mal bırakan yurttaşlarımızın, bu mallarına karşılık Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde aynı değerinde mal alması olarak da tanımlanabilir. 41/1977 sayılı İskan, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal Yasası'nın 1.10.1977 tarihinde yürürlüğe girmesiyle bu konuda yasal zemin oluşturulmuştur. Yasayla ilgili tüzüklerin çıkarılması ve Saptama Değerlendirme Tazmin Komisyonları'nın oluşumu ile uygulamaya başlanmıştır.

Toplumumuzun büyük bir kesimini ilgilendiren eşdeğer uygulamalarına hız kazandırmak, mülkiyet işlemlerini süratle tamamlamak ve yoğun müracaatları değerlendirmek üzere 1982 yılında iki adet olarak oluşturulan Saptama Değerlendirme ve Tazmin Komisyonları, 1985 yılında beşe yükseltilmiş, yoğunluk giderildikten sonra tekrar üç olarak düzenlenmiştir. Bugün gelinen noktada görev yapmakta olan 2 komisyonun üyelerinin görevlerine 27 Kasım 2013 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile son verilmiştir. 4 Kasım 2014 tarihinde yürürlüğe giren 55/2014 sayılı İskan, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal (Değişiklik No:2) Yasası ile Esas Yasa'da yer alan encümen ve komisyonların görev ve yetkilerini kullanmak üzere bir başkan ve beş üyeden oluşan İskan Komitesi oluşturulmuştur.

İlk askı tarihi olan 20.11.1982 tarihinden 31.12.2020 tarihine kadar yapılan eşdeğer işlemleri özeti aşağıdadır;

Açılan Eşdeğer Dosya Sayısı (DD)	33,093
Feragat Veren ve Sonuçlanan Dosya Sayısı	29,143
Feragat Vermeyen ve Bekleyen Dosya Sayısı	3,950

Eşdeğerde mülkiyet verme işlemleri, eşdeğer dosyaları dışında rezerv kaynaklardan kaynak paketi ilan edilmesi suretiyle uzun yıllar sürdürülmüştür.

41/1977 sayılı İskan Topraklandırma ve Eşdeğer Mal Yasası, zaman zaman uygulamada görülen tıkanıklıkların giderilmesi amacıyla bugüne kadar ondört kez değişikliğe tabi tutulmuştur. Bu çerçevede ön plana çıkan şu değişiklikler sözkonusu olmuştur.

27/1982 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası; Mücahit, Mukavemetçi ve TBK Mensuplarına hizmetlerine karşılık hak edecekleri puan karşılığında mal verilebileceği ve mal değerlendirme çalışmaları konusunda bazı düzenlemeler getirmiştir.

İskan, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal Yasası 24/1991 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası ile önemli bir değişikliğe daha tabi tutulmuştur. Eşdeğer'den hak sahibi olanlara, terkedilen taşınmaz mallarına karşılık olarak mülkiyet verilirken, ilk kez Tahsisten haksahibi olanlara da mülkiyet verilmesi gündeme getirilmiştir. Bu değişiklik ışığında tahsisten haksahibi olanlara ellerinde tuttukları bir konut ve bir küçük işyeri veya bir konut ve yöre normu kadar tarımsal kaynağın toplam puan miktarı 2,000,000 puanı aşmaması halinde mülkiyet verilmeye başlanmıştır. Başlangıçta puan karşılığı olmadan dağıtılan bu mallar için mülkiyet verilirken ileride Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek ödenmesi gereken puan miktarı tapu kütüklerine

yükümlülük olarak kaydedilmiştir. İsteyen haksahipleri puan satın almak suretiyle bu yükümlülüğü kaldırıp devir işlemi yapabilmişlerdir.

24/1991 Sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası ile 1991 yılında başlayan tahsisten haksahiplerinin mülkiyet çalışmaları 31.12.2021 tarihi itibarıyla aşağıdaki gibidir (Tablo 15.1).

Tablo 15.1 31.12.2021 Tarihi İtibarıyla Tahsisten Mülkiyet Dosyaları'nın Sayı ve Puan Miktarı

	Sayı	Puan Miktarı
Feragat Veren Dosya	12.428	10.282.038.822
Feragat Vermeyen Dosya	413	298.173.402
Toplam	12.842	10.580.212.224

Kaynak : İçişleri Bakanlığı

Tahsisten Mülkiyet dosyaları SDTK tarafından yürütülmektedir. 2014 yılından itibaren ise SDTK yerine oluşturulan İskan Komitesi tarafından yürütülmektedir.

17/1992 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası ile de mal değer belgesi ile puan belgesi eşitlenerek, her türlü puan belgesinin eşit muameleye tabi tutulması sağlanmıştır. Ayrıca her türlü puanla kaynak paketlerine müracaat imkanı verilmiştir. Altıncı dereceye kadar olan Malul Gazilere de bir konut veya 500,000 puan değerinde kaynağın kesin tasarruf belgesi verilebileceği bu düzenlemede yer almıştır.

Mücahit, Mukavemetçi ve TBK mensupları için hazırlanan, Mücahitler, Mukavemetçiler ve TBK Mensupları Hak Sahipleri Tespit Tüzüğü çerçevesinde verilen puan belgelerinin de 17/1992 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile müracaat işlemleri başlatılmış ve bu haksahiplerinin yasal tasarrufunda bulunan taşınmaz mallara da koçan almaları sağlanmıştır. Ayrıca yasal tasarruflarında kaynak bulundurmayanlar da bu puan belgeleri ile kaynak paketlerine müracaat ederek kaynak alabilmişlerdir (Tablo 15.2).

**Tablo 15.2 31.12.2021 Tarihi İtibarıyla Mücahit ve Mukavemetçi,
Dosya ve Puan Miktarı**

	Sayı	Puan Mikarı
1. Mücahit + TBK	28.591	10.296.640.626
2. Mukavemetçi (TMT)	6.258	990.904.487
Toplam	34.849	11.287.545.113

Kaynak : İçişleri Bakanlığı

52/1995 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası ile daha önce yükümlü olarak tahsisten haksahiplerine verilen tapuların 1 puan= 20 TL'sı (1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla TL'dan 6 sıfır atılmıştır) ödemek suretiyle serbest kalması sağlanmıştır. Bu değişiklikle, mal sahipleri tahsisinde bulunan bir konut ile bir küçük işyeri veya bir konut ile bir norm arazinin puan değeri 2,000,000 puan'ın altında ise 1 puan= 20 TL'sı ödemek suretiyle mülkiyet almaları sağlanmıştır. Yukarıda belirtilen ölçülerde malın puan değeri 2,000,000 puanın üzerine çıkması halinde de 2,000,000 puanın üzerindeki miktar için puan satın alınmak suretiyle de mülkiyet işlemleri yürütülmüştür. Ayrıca bu yasa ile yapılan diğer bir değişiklikle İskan Encümeni oluşturularak kaynak paketlerinin dağıtımı, tahsis ve kira kararlarının alınması, münferiden mal verme görev ve yetkisi de Encümen'e verilmiştir. 2014 yılından itibaren ise bu yetki İskan Komitesi tarafından kullanılmaktadır.

39/1998 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası'yla 42A maddesi gereği 13 Ağustos 1995 tarihinden önce tasarrufunda kira yolu ile konut ve işyeri bulunduranların mülkiyete yönelik işlemleri başlatılmıştır. Ayrıca, bu yasanın yürürlüğe girdiği 14 Temmuz 1998 tarihinden önce T cetveli çıkıp da koçan başvuru dilekçelerini vermeyenlere 6 ay içinde başvuru hakkı verilmiştir. Nüfusundan dolayı norm üzerinde kaynak alanlarla, tahsisten haksahibi olup da norm dahilinde iki milyon puanın üzerinde mal tutanlar, her türlü puan temin ederek veya satın alarak işlemlerini tamamlayabilmeleri sağlanmıştır. Ayrıca, Güney Kıbrıs'ta taşınmaz malı olup da

bugüne kadar müracaat edemeyenlere de bu yasanın yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak koçan veya araştırma belgeleriyle yeniden süre sınırlaması konmadan başvurmaları temin edilmiştir. Bu çerçevede Güney mallarından mülkiyet ve puan değeri saptanan bir miktar taşınmaz mal, varsa itirazlara fırsat vermek amacıyla ilgili yerleşim birimlerinde Saptama,Değerlendirme ve Tazmin Komisyonu'nca 1 Temmuz 2002 tarihinde askıya alınmıştır. Yurtdışında yaşayanların da bu çerçevede temsilciliklerimize başvurmaları sağlanmıştır. Aralık 2003 tarihi itibarıyla Tapu Dairesi'nde 346 yeni dosya açılmıştır.

15.1.2. Taşınmaz Mal Komisyonu Uygulamaları

Bilindiği üzere, 45 yılı aşkın bir süreden beri siyasi çözüm bekleyen Kıbrıs sorununun en temel konularından biri olan mülkiyet sorununa, 1 Temmuz 2003'de KKTC Meclisi'nde onaylanarak yürürlüğe giren 49/2003 sayılı “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hudutları Dahilinde Kalan ve Anayasa'nın 159'uncu Maddesinin 4'üncü Fıkrası Kapsamına Giren Taşınmaz Malların Tazmini” yasasıyla yeni bir boyut getirilmiştir. Buna göre, kuzeydeki Rum mallarına tazminat veya takas yoluyla mülkiyet hakkının ortadan kaldırılması öngörülmüştür. Tazminat veya takas için başvuruda bulunmayan Rumların mülkiyet talepleri ise çözüm sonrasına ertelenmeye çalışılmıştır. Yasaya göre Rumların tazminat veya takas talebiyle ilgili olarak, bir yıl içinde 30 Temmuz 2003 tarih ve E-1623-2003 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla oluşturulan Komisyona başvurabilmelerine olanak sağlanmıştır. Bu karar, 1 Temmuz 2004'den itibaren sürenin dolmasıyla birlikte yeniden bir yıl süreyle Bakanlar Kurulu kararıyla uzatılmıştır.

Daha sonra meydana gelen siyasi ve hukuki gelişmeler sonucunda Rum malları için tazminat ve takas yanında, mal iadesini de öngören yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. KKTC mülkiyet rejminde uluslararası hakukun gereklerini yerine getirme ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından da iç hukuk olarak kabul edilmesi hedefiyle yeni bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. 22 Aralık 2005 tarih ve 222 sayılı Resmi Gazete'nin Ek I'inde yayımlanarak yasalaşan ve yürürlüğe giren 67/2005 sayılı “Anayasanın 159'uncu Maddesinin (1)'inci Fıkrasının (b) Bendi Kapsamına Giren Taşınmaz Malların Tazmini, Takası ve İadesi Yasası” (Mülkiyet Yasası)'yla mülkiyet veya kullanım hakkı gerçek veya tüzel kişiye ait olmayan; konumu ve niteliği uyarınca ulusal güvenliği, kamu düzenini ve kamu yararını tehlikeye düşürmeyecek taşınmaz malların hemen iadesini. Tahsisten kullanımda olan veya inkişaf edilmiş malların iadesi yönünde karar alınması halinde, iadenin çözüm sonrasına ertelenmesini. Eşdeğer karşılığı tutulan malların iade kapsamı dışında tutulmasını. Tazminata karar verilen mallarla ilgili miktarın devlet adına İçişleri Bakanlığı tarafından ödenmesini ve

eski mal sahibi Rum'un böylece mülkiyet hakkının ortadan kalkmasını düzenleyen sözkonusu yasa uygulamaya girerken, 49/2003 sayılı yasa da, o güne kadar yapılan işlemlere halel gelmeksizin yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni Yasayla oluşturulan Taşınmaz Mal Komisyonu'na Rumlardan gelen yapmaya devam etmektedir. 21 Aralık 2015 tarihi itibarıyla Rumlardan Taşınmaz Mal Komisyonu'na sona eren başvuru süresi 1/2016 sayılı değişiklik yasasıyla 21 Aralık 2017 tarihine kadar yeniden uzatılmıştır. Komisyon'a 31 Aralık 2017 tarihi itibarıyla yapılan başvuru sayısı 6,392'ye ulaşmıştır. Söz konusu başvurulardan 1039'u sonuçlandırılmıştır. Sonuçlanan bu dosyalardan 172'si geri çekilirken 873'ü tazminat, 2'si için tazminata ek olarak takas, 6'sı için tazminat yanında iade, 1'i için çözümden sonra iade, 3'ü için iade, 3'ü için ret, 1'i için kısmi iade, 5'i için ise 13/2008 sayılı Yasa tahdında satış izni kararı alınmıştır. Komisyonun 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla karara bağladığı dosyalar için ödediği tazminat ve kullanım kaybı miktarı ise 266,231,421 sterlin olmuştur.

Bu arada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), KKTC Taşınmaz Mal Komisyonu'na (TMK) başvurarak, Kuzey'deki eski malına karşılık Güney'deki vakıf malını alma konusunda anlaşmaya varan Kıbrıslı Rum'un Komisyonla olan anlaşmasını onaylamıştır. Böylece taşınmaz malını takas etme şeklinde uzlaşmaya varan ve bu anlaşmayı AİHM'e bildirerek, Türkiye aleyhine yapmış olduğu başvuruyu geri çekme talebini ileten Rum'un başvurusu karara bağlanmış oldu. AİHM'nin 4'üncü dairesi tarafından alınan karara göre Kıbrıslı Rum'a bıraktığı mala karşılık, Larnaka'da Kıbrıslı Türklere ait 22 dönüm taşınmaz mal verilirken, ayrıca 1 milyon dolar da tazminat ödenmesi kararı verilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Xenides-Arestis davasında, tüm benzer diğer davaları erteleyerek 49/2003 sayılı Mal Tanzim Komisyonu'nu kuran yasayı incelemiştir. Bu Yasa'nın etkili ve tüketilmesi gerekli bir iç hukuk yolu kurmadığının tesbit edilmesinden sonra, KKTC Cumhuriyet Meclisi 67/2005 sayılı Yasa'yı çıkarmıştır. Bu Yasa'yla AİHM'nin Xenides-Arestis kararında işaret ettiği tüm noktalar dikkate alınarak TMK oluşturulmuştur.

Kıbrıs'taki mülkiyet sorununa çözüm hedefiyle Rumlara, Kuzey'deki eski malları için takas, tazminat ve iade amacıyla Taşınmaz Mal Komisyonu'na başvurma hakkı verilmesinin ardından, yeni bir yasayla mal satma imkanı da sağlanmıştır. İlgili malın koçanlı olmaması ve 3 yıldan fazla tasarruf edilmesi şartıyla, tasarruf edene eski Rum sahibi tarafından satılabilmesini düzenleyen 13/2008 sayılı Yasa, Cumhuriyet Meclisi'nin 3 Mart 2008 tarihli birleşiminde oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Yasa kapsamındaki ilk başvuru Ağustos 2008'de yapılmıştır. Sözkonusu Yasa; "Anayasa'nın 159'uncu Maddesi'nin (1)'inci Fıkrasının (b)

Bendi Kapsamına Giren, KKTC Hukukuna Göre Mülkiyet Hakkı Herhangi Bir Gerçek veya Devlet Dışındaki Tüzel Kişiyeye Ait Olmayan ve Tasarruf Hakkı Halen Bir Gerçek veya Tüzel Kişiyeye veya KKTC Devletine Ait Bulunan Taşınmaz Mallar Üzerindeki Hakların Devri ve Kaydedilmesi” adını taşımaktadır.

Demopulas ve Diğerleri Davasında AİHM’nin Büyük Dairesi tarafından sekiz başvuruyu ele alarak TMK’nin etkili ve tüketilmesi gerekli bir iç hukuk yolu olup olmadığını tartışmıştır. Büyük Daire önündeki duruşma 18 Kasım 2009’da gerçekleştirilmiş ve Mahkeme kararını 5 Mart 2010 tarihinde açıklamıştır. Bu kararlar TMK etkili ve tüketilmesi gerekli bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmiştir.

15.1.3. Diğer Uygulamalar

İskan ve Rehabilitasyon Dairesi’nin esas görevlerinden birisi de, rezerv kaynaklardan kaynak paketi hazırlamak suretiyle ellerinde puan bulunan haksahiplerine kaynak dağıtımıdır. Kaynak Paketleri ilanı 1982 yılından itibaren başlatılarak 2001 yılına kadar 20 Kaynak Paketi ilan edilerek sürdürülmüştür (Tablo 15.3). 2002 yılında itibaren gündeme gelen “Annan Planı” çalışmaları ve daha sonraki gelişmeler çerçevesinde yeni paket açılmamıştır.

1-9’uncu Kaynak Paketleri Saptama, Değerlendirme ve Tazmin Komisyonu tarafından, 10-16’ncı Kaynak Paketleri Eşdeğer Tazmin Komisyonu tarafından, 17-18-19 ve 20’inci Kaynak Paketleri İskan Encümeni tarafından değerlendirilmiştir. İskan Encümeni Başkanlığı tarafından açılan 20’inci Kaynak Paketi vatandaşları tazmin edecek kaynak kalmadığı gerekçesiyle açılan son paket olmuştur.

Mülkiyet verme işlemlerinin bir yöntemi de, kira ile tasarruflarında konut veya işyeri bulunduranlara bu kaynakların koçanının verilmesidir. 52/1995 sayılı İTEM (Değişiklik) yasası 42 A maddesi ile bu tür kaynak tutanlara puan yatırmak suretiyle mülkiyet hakkını getirmiştir. 52/1995 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasasından önce yaklaşık 4113 kaynak , kira yöntemiyle ihtiyaçlı kişilerin kullanımına verilmiştir.

Henüz dağıtılmayan ve sahihsiz olan, yabancılara ait rezerv tarımsal kaynaklar (askeri bölgeler dahil), 41/1977 sayılı İTEM Yasası’nın 40 B maddesi tahtında ekonomiye katkı sağlamak amacıyla, tahıl ekim dönemine göre yıllık olarak yöre halkına İskan ve Rehabilitasyon Dairesi Müdürlüğü Tarımsal Şubesi aracılığıyla kiralanmaktadır (Tablo 15.4).

Tablo 15.3. Kaynak Paketleri

Paket No	Askı Tarihi	Puan Değeri	Eritilen Puan	Açıklanan	Verilen
				Kaynak Adedi	Kaynak Adedi
1	..	26.122.299	500.000.000	122	..
2	..	34.979.743		152	..
3	6.10.1983	51.258.375		207	..
4	2.06.1984	140.999.366		292	..
5	27.03.1985	42.644.932		192	..
6	15.04.1986	37.042.328		208	..
7	6.01.1987	45.639.087		257	..
8	13.11.1987	159.427.546		808	..
9	26.09.1988	163.824.147		1.110	..
10	28.04.1989	34.136.522		60	..
11	4.09.1989	1.490.523.632	262.781.097	8.514	..
12	8.02.1990	1.287.683.687	366.987.296	4.385	..
13	13.04.1990	311.329.098	92.887.830	1.113	10.487
14	13.05.1991	1.858.891.362	375.226.748	12.233	..
15	16.10.1991	3.904.382.312	295.835.381	23.160	..
16	15.06.1992	2.445.633.129	353.273.781	19.634	..
17	1.03.1993	1.807.365.518	495.647.589	16.643	3.120
18	19.09.1995	637.123.664	383.506.252	5.673	2.769
19	9.02.1998	1.849.155.844	768.564.592	30.330	7.358
20	5.06.2001	918.142.635	420.549.875	7.347	3.108
Toplam		17.256.304.226	4.809.372.504	132.440	26.862

Tablo 15.4 2019-2021 İcar Döneminde Kiralanan Rezerv Tarımsal Araziler
(2018-2019/2020-2021)

İlçe	(Dönüm)					
	2018-2019		2019-2020		2020-2021	
	Kişi Sayısı	Arazi Miktarı	Kişi Sayısı	Arazi Miktarı	Kişi Sayısı	Arazi Miktarı
Lefkoşa	335	17.441	329	18.917	372	20.281
Gazimağusa	1002	54.023	957	56.407	1047	57.987
Girne	402	6.959	343	6.925	489	7.890
Güzelyurt	619	25.823	608	27.730	658	30.008
İskele	565	14.833	488	15.837	611	17.522
Lefke	117	1.384	115	1.502	142	1.846
Toplam	3.040	120.463	2.840	127.318	3.319	135.534

Çeşitli dönemlerde mülkiyet işlemlerini hızlandırmak amacıyla haksahiplerine dağıtılan toplam 27,178,243,546 puan için değişik yöntemlerle kaynak dağıtımı yapılarak 22,218,715,295 puan eritilmiştir. Dağıtılan bu kaynakların dökümü 2021 yılsonu itibarı ile aşağıda Tablo 15.5’de görülmektedir.

Tablo 15.5 Kaynak Dağıtımları

Yöntem	Dosya Sayısı (Adet)	Eritilen Puan Miktarı
1. D.B.İ.T ile Verilenler	5.198	1.311.034.425
2. İ.E. ile Verilenler	3.843	1.126.095.640
3. E.T.K. ile Verilenler	2.024	602.333.048
4. T.H.S. ile Verilenler	154	87.038.645
5. T.M. ile Verilenler	82.459	2.983.404.875
(20 TL ile Eritilen 7.266.632.022)		
6. M.M.V. İle Verilenler	2.589	238.603.504
7. Kaynak Paketleri	20.920	3.587.877.709
8. Eşdeğer Dosyaları	69.055	11.504.604.048
9. Münferiden Verilenler	435	79.819.761
10. Ş.H.K. ile Verilenler	1.221	697.903.640
Toplam	187.898	22.218.715.295

Kaynak : İçişleri Bakanlığı

15.1.4. Konut Edindirme Uygulamaları

Konutu olmayan veya kendi olanakları ile konut sahibi olamayan kişilere, Devletin bu olanağı sağlaması anayasa gereğidir. Anayasa'nın 44. maddesine göre Devlet, konut sahibi olmayan veya sağlıklı ve insanca yaşama koşullarına uygun konutu bulunmayan ailelerin konut gereksinimlerini karşılayacak önlemleri yasa ile düzenlemekle zorunlu tutulmaktadır. Anayasa'nın bir gereği olarak 23/1978 sayılı Sosyal Konut Yasası hazırlanıp yürürlüğe konmuştur. Sosyal Konut Politikası'nı belirleyen bu yasanın, uygulamada zamanla görülen boşluklarının giderilmesi amacıyla 52/1984, 55/1987, 57/2002, 70/2003 ve 71/2005 sayılı

Sosyal Konut (Değişiklik) Yasa'ları hazırlanmıştır. Ancak, gelinen noktada sıkıntıları aşmak için yeni 63/2007 sayılı Konut Edindirme Yasası 25 Haziran 2007 tarihinde KKTC Cumhuriyet Meclisi'nde onaylanarak 7 Temmuz'da yürürlüğe girerken, Sosyal Konut Yasası yürürlükten kaldırılmıştır.

Yeni yasanın amacı; "KKTC'de ikamet eden veya yurt dışında ikamet edip kesin dönüş yapacak, kendisinin, eşinin veya velayeti altındaki çocuklarının, oturmaya elverişli bir konutu olmayan yurttaşları, mortgage sistemi ile satış veya uzun süreli icar yöntemiyle sağlık koşullarına uygun, sağlam, ucuz ve kaliteli birer konut sahibi yapmak veya temin etmek veya konut yapımı için arsa veya arazi temin etmek" olarak belirlenmiştir. Yasa, aslında eski Sosyal Konut Yasası'nı günümüz koşullarına uyarlanması anlamına gelmekte olup, getirilen en önemli değişikliğin mortgage yöntemi olduğu vurgulanmıştır. Bu sistemde devletin sadece organizatör olacağı, arsa olarak arazi tahsis edeceğini, projeyi hazırlayacağını, haksahiplerini belirleyeceğini ve araziler üzerinde ilgili finans kuruluşları ile inşaat şirketlerinin faaliyetlerine olanak sağlanacağı belirtilmiştir. Yasa'da konut "KKTC yurttaşları için projelendirilen ortak kullanım alanları hariç en az 60, en çok 130 m² kapalı alanı olan yapılar" olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede inşa edilmesi düşünülen konutların 65-100 ve 120 metrekare şeklinde, üç tip ve dört katlı apartman olarak yapılması da öngörülmüştür. Kısaca sözkonusu yasa ile Sosyal Konut Yasası iptal edilerek "Konut Edindirme Yasası" adını almıştır. Sosyal Konut Birimi ise "Konut Edindirme Birimi" olmuş ve bu çerçevede Sosyal Konut Fonu kapatılırken "Konut Edindirme İdaresi" adıyla yeni bir yönetim oluşturulmuştur.

63/2007 sayılı Konut Edindirme Yasası çerçevesinde ilk olarak Gazimağusa bölgesinde yapılması öngörülen konutlar için hak sahipliği kapsamında müracaat alınmaya başlanmış ancak müteahhitlerin aşırı hassasiyeti nedeniyle proje ileriye götürülememiştir, yeni bir proje çalışması da yapılmamıştır.

Sosyal Konut Yasası'nın yürürlükte kaldığı yaklaşık 23 yıllık süreçte sosyal konut inşaatlarına fiilen 1983 yılında başlanmış olup Mayıs 1999 tarihi itibarıyla en son tamamlananlarla, etaplar halinde bitirilen toplam 3391 konuttan 2,732'si devlet eliyle bitirilip hak sahiplerine teslim edilmiştir. Kooperatifler aracılığıyla ise 659 adet sosyal konut Lefkoşa'da yapılmış bulunmaktadır (Tablo 15.6).

Tablo 15.6 Sosyal Konut Üretimi

	Daire ve Ev Sayısı	Alan (m ²)	Tipi	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi
1. Devletin Üretimi	2.732				
1.1. Devlet I. Etap	288			1984	1986 (Ekim)
	248	100	Dubleks		
	40	110	Apt.		
1.2. Devlet II.nci Etap	260			1985	1987 (Temmuz)
1.1. Proje	212	100	Dubleks		
	48	110	Apt.		
Devlet II. Etap	300			1987 (Ocak)	1988 (Eylül)
II. Proje	244	95	Dubleks		
	56	105	Apt.		
Devlet II. Etap	472			1987 (Aralık)	1989 (Eylül)
III. Proje	408	98	Dubleks		
	64	100	Apt.		
1.3. Devlet III'ncü Etap	240			1990 (Ekim)	1993 (Ekim)
	240	107	Apt.		
1.4. Devlet IV: Etap	1.136				
	80	85	Apt.	1993 (Eylül)	1996 (Mart)
	384	100	Apt.	1993 (Eylül)	1996 (Mart)
	24	60	Apt.	1993 (Eylül)	1997 (Kasım)
	136	85	Apt.	1993 (Eylül)	1997 (Kasım)
	264	100	Apt.	1993 (Eylül)	1997 (Kasım)
	8	60	Apt.	1993 (Eylül)	1998 (Ocak)
	40	85	Apt.	1993 (Eylül)	1998 (Ocak)
	88	100	Apt.	1993 (Eylül)	1998 (Ocak)
	112	85	Apt.	1993 (Eylül)	1999 (Mayıs)
1.5. Devlet Lefkoşa	6	70	Prefabrik	1985	1986
1.6. Devlet İskele	10	100	Prefabrik	1986	1987
1.7. Devlet Gönyeli	16	107	Apt.	1989	1990 (Ekim)
1.8. Devlet Akçay	2	..	(Tekkat)
1.9. Devlet Serhatköy	2	..	(Tekkat)
2. Kooperatiflerin Üretimi	659				
2.1. İş Koop I'nci Etap	190	120	Dubleks	1981 (Nisan)	1983 (Aralık)
2.2. İş Koop. (Apt.)	30	120	Apt.	1983 (Ocak)	1987 (Nisan)
2.3. İş-Koop II'nci Etap					
I. Kısım	80	120	Dubleks	1983 (Nisan)	1988 (Mayıs)
II. Kısım	60	120	Dubleks	1983 (Nisan)	1991 (Nisan)
2.4. Öğretmenler Koop.					
I. Etap I. Kısım	62	109	Dubleks	1980 (Ağustos)	1983 (Eylül)
I. Etap II. Kısım	74	109	Dubleks	1980 (Ağustos)	1989 (Şubat)
2.5. Öğretmenler Koop. (Apt.)	41	130	Apt.	1979 (Mart)	1986 (Mayıs)
2.6. Soyak	50	100	(Tek Kat)	1985	1988 (Haziran)
2.7. Güvenlik Kamu Görevlileri Koop.	32	120	Apt.	1984	1986 (Ekim)
2.8. Polis Sosyal Konut Koop.	40	120	Dubleks	1984	1986 (Kasım)
Genel Toplam	3.391				

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Şehit ve hadise kurbanı çocuklarına verilen arsaların altyapı çalışmaları, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Konut Edindirme Birimi tarafından yürütülmesine devam edilmiştir. 2016 yılı itibarıyla İçişleri Bakanlığı tarafından şehit çocuklarına verilen 2003 adet arsanın 336 adetinin altyapı yapım çalışmaları halen sürdürülmektedir (Tablo 15.7).

Tablo 15.7 Şehit Çocuklarına Verilen Arsalar

İlçe	Yerleşim Yeri	Alt Yapısı		Verilen Arsa Sayısı
		Tamamlanmış	Yapılmakta Olan	
1. Lefkoşa	Kermiya	779	-	779
	Kermiya 2. Etap	67	34	101
	Kermiya 3. Etap	-	346	346
2. Gazimağusa	Ayluka	495	-	495
	Yeni Boğaziçi	44	-	44
3. Girne	Çatalköy	205	-	205
	Zeytinlik	70	-	70
4. Güzelyurt	Merkez	7	-	7
5. İskele	-	-	-	-
Toplam		1.667	380	2.047

Kaynak: İçişleri Bakanlığı

Yürürlükten kaldırılan Sosyal Konut Yasası'nın 35'inci maddesi kapsamında 1989 tarihinden itibaren kırsal bölgelere sosyal konut yapımı amacıyla arsa dağıtımı ve kredi verilmesiyle ilgili tüzük çerçevesinde yeni yasanın yürürlüğe girdiği 7 Temmuz 2007 tarihine kadar 95 köyde 3113 arsa münferit veya toplu olarak haksahiplerine dağıtılmıştır. (Tablo 15.8)

Tablo 15.8 Sosyal Konut Yasası Altında Uygulanan Kırsal Kesim Projeleri

	Kredi Verilen		Arsa Verilen	
	Köy Sayısı	Kişi Sayısı	Köy Sayısı	Kişi Sayısı
Lefkoşa	14	-	12	448
Gazimağusa	22	-	27	954
Girne	13	-	12	443
Güzelyurt	16	-	18	764
İskele	26	-	26	504
Toplam	91	323	95	3.113

Kaynak:İçişleri Bakanlığı

Gelinen aşamada Konut Edindirme Yasası'nın 7 Temmuz 2007 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, yasa kapsamında kırsal kesim bölgelerinde arsa dağıtım uygulamalarına da yeni düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre, kırsal alanlardaki gençlerin konut sahibi olabilmeleri için kendilerine kırsal kesim arsası verilmeye devam edilirken, bu arsaların üzerine bölgenin imarına uygun konutlar yapılmaktadır.

63/2007 sayılı Konut Edindirme Yasası çerçevesinde, köylerde kırsal kesim arsası dağıtmak amacıyla müracaatları kabul eden ve haksahiplerini belirleyen İçişleri Bakanlığı bu dönemde de çalışmalarını sürdürmüştür. Konut Edindirme Yasası altında 2021 yılına kadar 125 yerleşim yerinde 7,389 kırsal kesim arsası verilmiştir (Tablo 15.9). Hak sahipleri aldıkları arsaların bedelinin %20'sini peşin, geriye kalanını en az 3, en çok 10 yıla kadar taksitlerle ödemek suretiyle ve tapularını alabilmektedir.

5/2010 sayılı Konut Edinme (Değişiklik) Yasası ile kırsal kesim arsa satış bedelinin Bakanlar Kurulu kararıyla %75 oranına kadar düşürülmesi, dağıtılan arsaların satış işlemlerinin üç yıl daha uzatılarak tüm haksahiplerine ulaşılmasını, yasa amaçlarına uygun olmayan projelerin

önlenmesini ve ceza faizlerinin %90'ının bağışlanmasıyla ödeme süresinin iki yıl daha uzatılmasını düzenlemiştir.

Aynı şekilde 3/2016 sayılı Konut Edindirme (Değişiklik) Yasası ile de Sosyal Konut Yasası kapsamında olup konut inşaatını bitiren ve/veya başlayan hak sahiplerine satışı için yeni üç yıllık süre verilmiştir. Arsa almış kişilere de arsa satış işlemlerini gerçekleştirmek için yeni iki yıllık süre verilmiştir. Yasanın yürürlüğe girdiği tarihte sosyal konut ve kırsal kesim kredi borcu olanlara da bir yıl içinde taksitlerinin tamamını ve tahakkuk eden gecikme faizlerinin ve/veya gecikme zamlarının %5'ini ödeme ile borçlarını kapatma imkanı getirilmiştir. Aynı şekilde Yasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten sonra bir yıl içinde taksitlerini ödeyemeyenler için de taksit borçlarının tümünü ve ek mukavele imza tarihine kadar tahakkuk eden gecikme faizlerini ve/veya gecikme zamlarının %10'unu ödeme ile borçlarını kapatma imkanı getirilmiştir.

**Tablo 15.9 2021 Yılına Kadar Konut Edindirme Yasası Altında Verilen
Kırsal Kesim Arsaları**

İlçe	Yerleşim Yeri Sayısı	Arsa Sayısı
Lefkoşa	15	717
Gazimağusa	35	2,194
Girne	15	722
Güzelyurt	25	1,592
İskele	35	2,164
Toplam	125	7,389

Kaynak : İçişleri Bakanlığı

Tablo - 15.10 2020-2021 yılları Konut Edindirme Yasası
Altında Verilen Kırsal Kesim Arsaları

Lefkoşa				
		Hali	KKTC	Toplam
Lefkoşa	Balıkesir	-	1	1
Lefkoşa	Yiğitler	-	1	1
Lefkoşa	Haspolat	-	1	1
		0	3	3

Gazimağusa				
		Hali	KKTC	Toplam
Gazimağusa	Yamaçköy	-	1	1
Gazimağusa	Vadili	-	64	64
Gazimağusa	Mutluyaka	-	2	2
		15	67	67

Girne				
		Hali	KKTC	Toplam
Girne	Dikmen	-	2	2
		0	2	2

Güzelyurt				
		Hali	KKTC	Toplam
Güzelyurt	Lefke	-	1	1
		0	1	1

İskele				
		Hali	KKTC	Toplam
İskele	Ziyamet	-	1	1
İskele	Yeni Erenköy	-	2	2
		0	3	3

15.1.5. İskan ve Konut Edindirme Uygulamalarının Çevre ve Fiziki Plana Etkileri

İskan işlemleri; 1974 Mutlu Barış Harekatı'ndan hemen sonra Kuzey Kıbrıs'ta terkedilen taşınmaz malların ivedilikle sahiplendirilerek, Kuzey'e göç eden kişilerin rehabilitelerini ve halkın refaha kavuşturulmasını amaçladığından, süratle yapılmıştır. Başlangıçta İskan uygulamaları yapılırken binaların mevcut kullanım durumları ve arazi klasifikasyonları dikkate

alınarak yapılmıştır. Ancak çevre planı ve fiziki planlama çalışmaları o yıllarda başlatılmadığından tarihi eserlerin korunması ve geliştirilmesi, doğal, kültürel ve biyolojik değerlerin korunması, kamu amaçları için kaynakların ayrılması, ayrıca turizm alanlarının belirlenmesinde geç kalınmıştır. Zamanla, sahil şeritleri belirlenerek dağıtım dışı tutulmaya çalışılmış, kamu yararı için gerekli alanlar ayrılmış, tarihi eser bölgeleri tespit edilerek korumaya alınmış, özel çevre koruma alanları ilan edilmiş, turizm amaçlı yatırımlar için uygun yerler tespit edilerek bu sektörün gelişmesine yardımcı olmaya çalışılmıştır.

Önceleri tarım amaçlarıyla kullanılan kaynaklar yine aynı amaçla değerlendirilmiştir. Ancak zaman içerisinde kuraklık ve bazı bölgelerde yeraltı sularının tuzlanması nedeniyle narenciye kuruması, sulu tarımdan kuru tarıma yönelmeye neden olmuştur. Kuraklık, alışılmış çevrenin bozulmasına neden olurken bazı mal sahipleri de kısa sürede rant sağlamak amacıyla, çevre faktörünü hiç dikkate almadan arazilerinde kullanım değişikliği yaparak, çevrenin bozulmasına zemin oluşturmuşlardır.

Yabancıardan kalan malların dağıtımından kaynaklanan bazı sorunlar olmasına rağmen, tapulu Türk malları için de benzer sorunlar yaşanmaktadır. Ülke genelinde fiziki planın ve diğer birçok imar planı ile koruma planlarının zamanında hazırlanıp uygulamaya konulamamış olması, bu anlamda çevre sorunlarının halen yeterince çözümlenememesine neden olmaktadır.

Fiziksel planlamanın amaçları toplumsal gereksinimlerin karşılanmasına yöneliktir. Bunlar toplumsal refah, sağlıklı düzenli gelişme, doğa, tarihi ve kültürel yapıtlar ile çevrenin korunması olarak tanımlanabilir. Bu gereksinimlerin gerçekçi bir biçimde değerlendirilmesi zorunludur.

Konut ve konut edindirme ile ilgili fiziki planlama'nın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için ülkenin ve yörenin nüfus özelliklerinin tam olarak bilinmesi gerekmektedir. Konut edindirmeyle ilgili fiziki planlamanın yapılmasında mevcut yol ve binaları düzenleme yasa ve tüzükleri (Fasıl 96) ile Lefkoşa, Gazimağusa ve Girne İmar Planı çalışmaları etkili olmaktadır.

Son yıllarda toplu konut üretim ve planlamaları genellikle apartman tipi binalar şeklinde oluşmaktadır. Bunun nedenleri ekonomik imkanların kısıtlı olması ve rezerv arsa kaynaklarının en ekonomik biçimde kullanılması kaygılarının bir sonucudur. Daha çağdaş konut sülletlerinin oluşması için konut alanlarının kent yaşam biçimi olan ticaret alanlarının, yeşil alanların, sanayi bölgelerinin, hizmet sektörünün ve eğitim alanlarının planlama kapsamı içerisinde

detaylandırılması gerekmektedir. Ayrıca mevcut ve gelecekteki kent nüfus yoğunlukları göz önünde bulundurularak konut alanları karmaşık bir yapıdan kurtarılarak nüfus yoğun bölgelere apartman, az yoğunluklu bölgelere en fazla iki katlı evler şeklinde düşünülmesi gerekmektedir.

Toplu konutların kentle uyumlu yapılması, imar planlarının sağlıklı olması ve kentin gelişmesinin iyi organize edilmesi ile ilişkilidir. Diğer taraftan geçmişte yapılan sosyal konut inşaatlarının haksahipleri tarafından tapuları alındıktan sonra yasalara aykırı kullanım ve yapılan ilavelerle yaratılan düzensizlik engellenememektedir.

Köyden kente göçü azaltmak için kırsal kesimlerde yerleşim yerleri arasında dengeli bir şekilde konut edindirme politikalarının uygulanmasını devam ettirilmelidir.

Büyük kentlerdeki rezerv arsaların azalması ve rezerv arsa kaynaklarının özel mülk olması ve istimlaklarının güçlüğü nedeniyle, özellikle toplu konut yapılacak bölgelerde kötü bir tercih olarak kent civarındaki tarım alanlarının parselasyonunu gündeme getirmektedir.

Fasıl 96 Yollar ve Binalar Düzenleme Yasası gereği açılan konut bölgelerinde bırakılan yeşil alanlar, boş arsa görünümünde olup ot ve çöp yığını haline dönüşmektedir. Yasa gereği yeşil alanların kullanımı ve imarı belediyelere ait olduğu için belediyelerin kısa sürede bu gibi yeşil alanları planlaması ve hizmet götürmesi mümkün olamamaktadır. Devlet eliyle yaptırılan toplu konut alanlarında da durum aynıdır.

15.2. Sorunlar

Eşdeğer konusu ve iskan uygulamaları toplumumuzun en eski sorunlarından birisi olup, 2002 yılından itibaren gündeme gelen “Annan Planı”yla, konu çok daha farklı ve belirsiz bir boyut kazanmıştır. Şimdi ise gelinen noktadaki belirsizlik yeni kaynak paketi ilanlarının açılmasını tamamen dışlarken, halen kullanılmayan eşdeğer puanlarını karşılayacak kaynak sıkıntısı ayrı bir sorun oluşturmaktadır. Kısa adıyla 67/2005 sayılı Taşınmaz Malların Tazmini, Takası ve İadesi Yasası’yla sözkonusu süreç daha da belirginsizleşmiştir.

İTEM Yasası ve Tüzüklerinde zaman süreci içerisinde gerekli tadilatlar yapılmasına, eşdeğere ilişkin mevzuat çokluğu ve karmaşıklığının ortadan kaldırılmaya çalışılmasına rağmen, konuya ilişkin tarafların çıkar farklılıkları ve bu çıkarları doğrultusunda mahkemelerde açılan davalar yanında, kaynak paketlerinde belirli mallara yapılan talepler işlerin süratle bitirilmesini uzun yıllar engellemiştir.

İşlemleri tamamlanan ve dosyaları feragat aşamasına getirilen bir kısım vatandaşlar, yapılan tüm ikaz ve uyarılara rağmen feragat imzalayıp tapu almaya yeterince rağbet göstermemektedirler. Bu da işlemlerin tamamıyla sonuçlanmasını olumsuz etkilemektedir.

Alçak Orman Tarlaları'nın (Arazileri'nin), bu alanların kullanıcılarına mülkiyet devri zaman-zaman gündeme gelmektedir. Bu tür araziler İTEM Yasası'nda "eşdeğere karşılık verilemez" denmekle birlikte, çeşitli şekilde tahsislerin yapılması veya turizm yatırımı yapılması şartıyla kullandırılması sözkonusudur. Bu durum çevrenin ve mevcut ekosistemin bozulmasına neden olabilecek boyutlar taşımaktadır.

Devlet eliyle toplu konut yapımı gündemden düşerken, Konut Edindirme Yasası'nda yeni öngörülen finansman sistemleri ve düzenlemelerle konut üretimiyle ilgili girişim yapılmamıştır.

Toplu konutlarda, yasa dışı olarak oluşan dış tadilat ve yapılaşmalar ile amaç dışı kullanımlar sorun olmaya devam etmektedir.

Şehit ve hadise kurbanı çocuklarına verilen arsaların bir kısmında halen devam eden altyapı çalışmalarının bitirilmemesi, sorun teşkil etmektedir.

16. Kooperatifçilik

16.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

İnsanların yalnız başlarına yapamayacakları veya müşterek yapılmasında yarar bulunan işleri en iyi şekilde uygun fiyatlarda gerçekleştirmek üzere dayanışma sureti ile ekonomik güçlerini biraraya getirmelerinden doğan kooperatifçilik hareketinin ülkemizde uzun bir geçmişi bulunmaktadır.

Ülkemizde kooperatif kuruluşları, üretim, tüketim, kredi ve konut gibi gereksinme duyulan başlıca alanlarda faaliyet göstermektedirler. Faaliyet göstermeyen kooperatif kuruluşları ise durguna alınmakta ve ekonomik yararlığı ortadan kalkan kooperatiflerin de tasfiyesine gidilip tescileri iptal edilmektedir. 2020 ve 2021 yılında faaliyet göstermekte olan kooperatif kuruluşu sayısı 216'dır (Tablo 16.1).

**Tablo 16.1 Faaliyet Göstermekte Olan Kooperatif Kuruluşları
(2019-2021)**

Kooperatif Türü	2019	2020	2021
1. Kredi Koop.	78	78	77
2. Tüketim Koop.	3	4	4
3. Tasarruf Koop.	24	24	23
4. Kalkınma ve Muhtelif Tür Koop.	107	110	111
Toplam	212	216	215

Kaynak: Kooperatif Şirketler Mukayyitliği

Kooperatifçilik hareketinin geliştirilmesi ve toplumsal kalkınmaya katkıda bulunmasının sağlanabilmesi için gerekli araştırma, eğitim örgütlenme, yönlendirme ve kooperatif kuruluşların tescil, teftiş ve murakebesini yapmakla görevli olan Kooperatif Şirketler Mukayyitliği yıl içinde imkanlar nisbetinde faaliyetlerini sürdürmüştür.

Kooperatif Şirketler Yasası'na göre kooperatif kuruluşların her yıl bir defa kamu adına teftiş gereği olmasına rağmen uygulamada henüz bu hedefe ulaşamamıştır. (Tablo 16.2)

Tablo - 16.2 Türlerine Göre Teftişi Tamamlanan Kooperatif Kuruluşları (2019-2021)

Kooperatif Türü	2019	2020	2021
1. Kredi Koop.	15	30	17
2. Tüketim Koop.	1	1	0
3. Tasarruf Koop.	17	22	20
4. Kalkınma ve Muhtelif Tür Koop.	38	61	31
Toplam	71	114	68

Kaynak: Kooperatif Şirketler Mukayyitliği, Aylık Faaliyet Raporları

Kooperatif kuruluşların en üst birimi ve finansman kaynağı durumunda bulunan K.T. Kooperatif Merkez Bankası kooperatif kuruluşlar yanında özel ve tüzel kişiler ile kamuya da finansman sağlamaktadır. Tablo 16.3'den de görüleceği üzere K.T. Kooperatif Merkez Bankası'nın plasmanları 2021 yılında %35.9 artmıştır. Kooperatif kuruluşlarının kullandığı plasman miktarı da bir önceki yıla göre %36 azalmış plasmanlar içinde %0.1 olan payı 2021 yılında %0.1 olarak devam etmiştir. Plasmanlarda en büyük payı 2020 yılı için %89.8, 2021 yılı için ise %89.9 ile kamu kuruluşları almaktadır. (Tablo 16.3).

Tablo - 16.3 KT Kooperatif Merkez Bankası'nın Plasman Durumu (2019-2021)

	A: Miktar	B: % Pay		
		2019	2020	2021
1. Şahıslar	A....	525,741,046	556,388,221	756,665,898
	B....	10.6	10.1	10.0
2. Kooperatifler	A....	27,949,560	8,047,743	5,182,388
	B....	0.6	0.1	0.1
3. Kamu Kuruluşları	A....	4,404,162,556	4,948,846,948	6,791,156,453
	B....	88.8	89.8	89.9
Toplam	A....	4,957,853,162	5,513,282,912	7,553,004,739
	B....	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Kooperatif Merkez Bankası

K.T. Kooperatif Merkez Bankası tarafından verilen kredilerin sektörlere göre dağılımına bakıldığında zaman en büyük payı şahsi ve mesleki borçlar-diğer 2020 yılında %69.6 ve 2021 yılında %61.1 oranı ile aldığı görülmektedir. Tarım ise 2020 yılında %24.5, ve 2021 yılında %34.2 oranıyla ikinci sırayı almıştır. (Tablo 16.4)

**Tablo 16.4 KT Kooperatif Merkez Bankası Plasmanlarının Sektörel Dağılımı
(2019-2021)**

Amaç	2019		2020		2021	
	Miktar	Pay %	Miktar	Pay %	Miktar	Pay %
1. Tarım	34,392,349	0.694	1,351,488,305	24.51	2,581,614,611	34.18
2. Sanayi	0	0	2,122,293	0.038	51,726,500	0.685
3. Nakliye ve Ulaşım	181,536	0.004	10,352,702	0.188	556,006	0.007
4. Ticaret	90,857,555	1.834	245,054,880	4.445	114,205,615	1.512
5. Madencilik ve Taşocakları	0	0	161,395	0.003	0	0
6. Turizm	293,961	0.006	757,071	0.014	36,622,069	0.485
7. İhracat	0	0	967,134	0.018	0	0
6. Bina ve İnşaat - Sosyal Konut	12,372,729	0.25	0	0	0	0
7. Bina ve İnşaat - Diğer	14,790,732	0.299	13540383	0.246	110,797,892	1.467
8. Şahsi ve Mesleki Borçlar-Küçü	0	0	49,775,427	0.903	45,631,322	0.604
9. Şahsi ve Mesleki Borçlar-Diğ	4,800,484,892	96.91	3,839,063,322	69.63	4,611,850,724	61.06
Toplam	4,953,373,754	100	5,513,282,912	100	7,553,004,739	100

Kaynak: KT Kooperatif Merkez Bankası

16.2. Sorunlar

Mali mevzuata titizlikle uyan kooperatiflerin bir kısmının kurumlar vergisi kapsamına alınmış olmaları, enflasyon nedeniyle artan gelirlerinin önemli bir kısmını vergi olarak vermeleri sonucu kooperatiflerin gelişmeleri engellenmekte ve küçülmelerine neden olmaktadır.

Birçok kooperatif kuruluşumuz çok amaçlılık ikesine uyularak oluşturulmuş ve bu yönde faaliyete geçirilmiş, ancak ekonomik büyüklük unsuru üzerinde durulmadığından bir kısım kooperatiflerimiz verimlilik açısından yetersiz kalmıştır.

Birim kooperatiflerle birlikler, gereği gibi kaynak yaratıp ülkede kooperatifçiliğin geliştirilmesi için gerekli girişim ve yatırımları yapmakta yetersiz kalmaktadır.

Teftişin, kooperatiflere yön verme ve yol gösterip kaynakların rasyonel kullanımını temin, çalışmaların kuruluş amaçlarına uygunluğunu saptamak, mevcut sorunlara bilimsel çözümler getirmek açısından önemi büyük olmasına rağmen, uygulamada az da olsa teftiş geriliği gözlemlenmektedir.

Kooperatif kuruluşlarda çalışanların teknik yönden eğitilmesi, yöneticilerle ortaklara ve genelde topluma yönelik kooperatiflik alanında gerekli eğitim hizmeti sunulması istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir.

17. İdari Örgütlenme

17.1 Mevcut Durum ve Gelişmeler

Ülkemizde kamu hizmetlerine bakıldığı zaman 2021 yılı itibarıyla 15,648 kişisi polis-memur-öğretmen ve 2,686 kişisi de işçi olmak üzere toplam 18,334 merkezi bütçeden maaş çeken kamu görevlisi görev yapmaktadır. Aynı dönemde bütçeden maaş çekmekte olan emekli sayısı ise 14,624 kişidir.

2020 yılında bütçeden maaş çekmekte olan polis-memur-öğretmen sayısı 15,493 kişi, işçi sayısı 2,760 kişi ve emekli sayısı da 14,335 kişi olup 2021 yılında devlette çalışan memur sayısında %0.01 artış, işçi sayısında %0.03 azalış ve emekli sayısında %0.02 artış olmuştur. Emekli sayısının memur sayısına yaklaşmasının nedeni ise, 10 ve 15 yıllık hizmet süreleri üzerinden emekli olabilme ve emeklilik tarihinden itibaren yaş sınırı aranmadan emekli aylığı alma hakkına sahip olan personelin, büyük çoğunluğunun mecburi emeklilik yaşına ulaşmadan genç yaşta emekliliklerini istemelerinden ve mevcut emekliler içinde genç yaşta emekliye çıkanların bulunması nedeniyle olmaktadır. Devlette çalışanların toplam istihdam içindeki payı 2020 yılında % 30.6 iken 2021 yılı için bu pay %31.2 olmuştur. (Tablo 17.1)

Tablo 17.1 Devletten Maaş Çekmekte Olan Memur, İşçi, Emekliler ve Diğerleri (2019-2021)

	2019	2020	2021
1. Memur Sayısı	15.596	15.493	15.648
2. İşçi Sayısı	2.705	2.760	2.686
3. Emekli Sayısı	14.129	14.335	14.624
4. Muhtaç Yoksullar	3.562	3.773	3.919
5. Koruyucu Aileler	22	20	21
6. Malul Gaziler	238	235	230
7. Malüller	96	93	90
8. Şehit Aileleri	334	315	302
9. Ebeveynler	81	77	68
10. Engelliler	4.837	4.995	5.130
Toplam	41.600	42.096	42.718
Devlette Çalışanların İstihdamdaki Payı (%)	25,7	30,6	31,2

Kaynak : Hazine ve Muhasebe Dairesi, İstatistik Kurumu

Kamu görevlilerinin hayat pahalılığından korunmasını amaçlayan tüketici fiyatları endeksinde meydana gelen artışın iki ayda bir maaşlara konsolide edilmesi uygulamasına 2009 Haziran'ına kadar devam edilmiştir. Uygulamaya konan tedbirlerle Temmuz 2009'dan itibaren konsolide yapılması işlemi altı ayda bir olacak şekilde düzenlenmiştir. Altı aylık sürelerle konsolide uygulaması, alınan ekonomik tedbirler çerçevesinde sadece 2011 yılı için Hayat Pahalılığı ödeneğinin uygulanması durdurulmak suretiyle, Tüketici Fiyatları Endeksi'nde 2011 yılında meydana gelen %14.72'lik artış maaşlara konsolide edilmemiştir. Bu uygulamanın sonucunda 34/2013 sayılı Kamu Görevlileri (Değişiklik) Yasası ile Ocak 2013'de yasa gereği verilmesi gereken %2.87 hayat pahalılığı oranı ile 100 TL artış alamayacak kişilerin alacağı artış miktarı en az 100 TL olacak şekilde düzenleme yapılmıştır. Temmuz 2013 ve Ocak ile Temmuz 2014 maaşlarına ise oluşan altı aylık hayat pahalılığı oranları maaşlara konsolide edilmiştir.

2015 yılında 7/1979 sayılı Kamu Görevlileri Yasası'na göre Ocak ve Temmuz aylarında uygulanması gereken hayat pahalılığı konsolide oranlarını farklı uygulayabilmek amacıyla (maaşları düşük kamu görevlilerine daha yüksek, maaşları yüksek kamu görevlilerine daha düşük miktarda artış yapabilmek için) 9/2015 sayılı Kamu Görevlileri Yasası'nın Hayat Pahalılığı Ödeneği Hakkını Düzenleyen 25'inci Maddesinin Uygulanmasının Durdurulmasına İlişkin (Geçici Kurallar) Yasası ile durdurularak Ocak 2015'de %1.60 hayat pahalılığı konsolidesi yerine 7/1979 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerine 72.24 Türk Lirası, 47/2010 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerine ise 130 Türk Lirası sabit artış yapılmak suretiyle uygulanmıştır. Temmuz 2015'de ise %3.18 hayat pahalılığı konsolidesi yerine 7/1979 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerine 144 Türk Lirası, 47/2010 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerine ise 261 Türk Lirası sabit artış yapılmak suretiyle uygulanmıştır. 2016 yılı Ocak ve Temmuz aylarında altı aylık hayat pahalılığı maaşlara konsolide edilerek uygulamaya devam edilmiştir. Yalnız 47/2010 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerinin Temmuz 2016 maaşlarına hayat pahalılığı oranlarına ilave %1.0 artış yapılarak maaşlara konsolide edilmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında ise Ocak ve Temmuz aylarında 6 aylık hayat pahalılığı maaşlara konsolide edilerek uygulamaya devam edilmiştir. Altı aylık konsolide hayat pahalılığı 2020 Temmuz ayında 9.33, 2021 Ocak ayında 13.6, 2021 Temmuz ayında 20.23 ve 2022 Ocak ayında 53.36 olmuştur. (Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu)

17.1.1 İngilizce Eğitim Merkezi

Kamu görevlilerinin yabancı dil yönünden hizmetiçi eğitimini amaçlayan İngilizce Eğitim Merkezi, belirlenen program çerçevesinde faaliyetlerini etkinlikle sürdürmekte ve kamu görevlilerinin yabancı dil açığının kapatılmasında etkin rol oynamaktadır.

İngilizce Eğitim Merkezinde 2019-2020 eğitim döneminde toplam 131 kamu görevlisine eğitim verilirken, 2020-2021 eğitim döneminde toplam 94 ve 2021-2022 eğitim döneminde toplam 62 kamu görevlisine eğitim verilmiştir. (Tablo 17.2)

**Tablo 17.2 İngilizce Eğitim Merkezinin Kursiyer Sayıları
(2017-2018/2019-2020)**

Grup	2019-2020	2020-2021	2021-2022
1	20	21	12
2	0	0	0
3	33	19	11
4	27	17	13
5	25	11	6
6	26	26	20
Toplam	131	94	62

Kaynak : Personel Dairesi, İngilizce Eğitim Merkezi

Kamu görevlilerinin verimliliğini artırmak, üst görevlere hazırlamak ve yetiştirmelerini sağlamak için hizmetiçi eğitime, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında imkanlar nisbetinde devam edilmiştir. Özellikle Kamu Görevlileri Genel Eğitim Planı'nın 28 Mayıs 1992 tarihinde yürürlüğe girmesiyle kurumlar her yıl belirlenen programa uygun olarak yurt içinde düzenlenen hizmetiçi eğitim programlarına ağırlık vermekte, yurtdışı hizmetiçi eğitim etkinlikleri de programlı bir şekilde sürdürülmektedir.

47/2010 sayılı Kamu Çalışanlarının Aylık (Maaş-Ücret) ve Diğer Ödeneklerinin Düzenlenmesi Yasası 1 Ocak 2011 tarihinden sonra kamuda çalışmaya başlayanları kapsayacak şekilde maaş

ve özlük haklarında yeknesalık sağlamak ve performansı artırmak amacıyla yürürlüğe konmuştur.

Uygulamaya konan ekonomik önlemler çerçevesinde 2009 yılında ek mesai ödeneğini azaltmaya yönelik düzenleme 48/2010 sayılı Kamu Görevlileri (Değişiklik) Yasası ile kaldırılarak geçmişte ek mesai ödeneği hesabında kullanılan katsayılar, hafta içi 1.5'tan 1.1'e, haftasonu ve resmi tatillerde 2 olan oran ise 1.5'a indirilmiştir. Ayrıca yaz aylarında (Mayıs-Eylül) 35, kış aylarında (Ekim-Nisan) 40 saat olarak düzenleniş olan haftalık çalışma süreleri yaz kış ayırımı yapılmadan haftalık 39 saat olacak şekilde düzenlenip yaz kış kamuda tek mesaiye geçilmiştir.

Kamu reformunun temelini oluşturan Kamu Görevlileri Yasa Tasarısı Bakanlar Kurulu'nun 25 Aralık 2013 tarihli toplantısında onaylanarak Cumhuriyet Meclisi'ne sevk edilmiştir. Hazırlanan tasarı ile siyasi takdire dayalı üçlü kararname atamalarının kapsamının daraltılması, müşavirliğin ortadan kaldırılması, çalışanla çalışmayanın birbirinden ayırt edilerek çalışanın ödüllendirilmesi, insan kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilmesi ve kamu hizmetlerine duyulan memnuniyetsizliğin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

18/2004 sayılı Kamu Çalışanlarının Aylık (Maaş-Ücret) ve Diğer Ödeneklerinin Düzenlenmesi (Değişiklik) Yasası ve 19/2014 sayılı Kamu Görevlileri (Değişiklik) Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle bu Yasalara bağlı kurum kuruluşlarda geçici personel istihdamı yapılması önlenmiştir. Mevcut geçici personelin ise bu değişiklik yasalarının yürürlüğe girdiği tarihten önceki haklarından aynen yararlanmaya devam edecekleri ve hizmet sürelerinin aynı yöntem ve şartlarla uzatılabileceği bu değişiklik Yasalarınca koruma altına alınmıştır.

17.2. Sorunlar

Benzer görevlerin birden fazla kuruluş tarafından yerine getirilmesi görev ve yetki çatışmasına sebep olmakta ve devletin kıt kaynaklarının verimsiz ve gereksiz bir şekilde kullanılmasına neden olmaktadır.

Kamu görevlilerinin kuruluşlar arasındaki dağılımı dengeli olmadığı için bazı kuruluşlarda personel fazlalığı olurken bir kısmında da personel eksikliği olabilmektedir.

Halen kamu yönetiminde yetki devri müessesesine gereği gibi yer verilmemekte, bunun sonucu olarak bakanlık ve daire fonksiyonları seri, süratli ve randımanlı bir şekilde yerine getirilememekte ve vatandaşın işinin tamamlanması için gereğinden fazla zaman harcanmasına neden olunmakta, hatta çoğu kez vatandaşların beklentisi gerçekleşmemektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak kamu yönetiminin etkinliği ve verimliliği tartışılmakta, vatandaşların tatminsizliği artarak güven duyguları sarsılmaktadır.

Bir kısım kamu kuruluşları uygun olamayan fiziki şartlar ve ortamlarda hizmet vermeye çalışmakta, bu durum verilen hizmeti ve kalitesini sınırlamaktadır.

Hizmetiçi eğitimin yeterli düzeyde yapılamaması kamu görevlileri arasında fırsat eşitsizliği yaratması yanında hizmette aksamalar meydana getirmekte; ayrıca kamu görevlilerinin niteliklerinin yükseltilmesini engellemekte ve verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Münhal mevkilerin uzun süre boş bırakılıp doldurulmaması verilen hizmeti olumsuz etkilemenin yanında münhallerin doldurulmasıyla üst-ast ilişkilerinde de sorunlar çıkabilmektedir.

Uygulanmakta olan barem sistem ve yelpazesinde dengesizlikler görülmektedir. Bazı mevkiler için uygulanan baremlerin o mevkinin iş kalitesi ve aranan evsafa uygun düşmediği gözlemlenmektedir. Lise ve üniversite mezunlarının barem açısından bir biri içine girmesi ve otomatik yürümler hiyerarşik yapıyı bozmaktadır.

Bazı kamu görevlileri esas görevlerinin yanında aynı hizmeti yasanın ikinci bir iş yapmayı yasaklamasına rağmen, açıkca özel olarak sürdürmektedirler. Bu durum, kamu hizmetlerinde rasyonelliği azaltmakta, belirli meslek grupları arasında eşitsizlikler ve kamunun asli görevlerinin bireysel bazda yürütülmesine neden olmakta ve vatandaşlara da mali külfetler yaratmaktadır.

Kamu hizmetine alınan geçici personel istikbal endişesi nedeniyle görevini yerine getirirken istenilen düzeyde verimli olamamakta, diğer yandan belirli süre için alınan geçici personel süre hitamında durdurulmadığından veya mevcut münhallere geçiciler dışından atama yapıldığından kamu yönetiminde gereksiz kadro artışları meydana gelmektedir.

Kamu hizmetlerinin yürütülmesi sırasında merkezde, taşrada ve merkezle taşra arasında hizmet birimlerinde koordinasyon noksanlıkları gözlemlenmektedir.

Kamu yönetiminde ödüllendirme ve cezalandırma yeterince uygulanmadığı için çalışan ve çalışmayan kamu görevlilerinin birbirinden farkı olmamakta ve motivasyon unsuru zayıflamaktadır.

Bir kısım kamu görevlisinin tayini yapılan mevkide çalıştırılmaması yanında belirli sahalarda yetiştirilmiş olan kalifiye elemanların başka sahalarda çalıştırılması ve/veya kendi istekleri ile çalışmalarını verimin düşmesine ve uzun vadede personelde yetersizleşmeye neden olmaktadır.

Üst-ast ilişkilerinde hiyerarşik yapının korunamaması yanında verilen görevlerle beraber gerekli yetkinin de verilmemesi hizmeti olumsuz yönde etkilemektedir.

Kamu hizmetlerinde denetimin istenilen seviyede uygulanamaması çeşitli sorunlara ve suistimallere sebebiyet verebilmektedir.

İlçelerdeki kamu görevlerinin koordineli bir şekilde yürütülmesi için Kaymakamlıklar çeşitli nedenlerle kendilerine düşen görevleri gereği gibi yerine getirememektedirler.

Kamu yönetiminde hızlı ve kitlesel bir şekilde gerçekleşen emeklilik olgusu sonucunda kamu personeli arasında nitelikli ve yetişmiş tecrübeli işgücü açığının meydana gelmiş olması hizmetlerin yürütülmesinde önemli sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca hızlı gelişen ve yeni kavram ve kurumların olduğu dünyamızda öne çıkan uzmanlaşma eğilimine kamuda yeterince ayak uydurulamaması nedeniyle etkin personel yetiştirilmesi imkanlarını da sınırlamaktadır.

18. Yerel Yönetimler

18.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Yerel yönetimler, bölge, belediye veya köy ve mahalle halkının yerel ortak gereksinimlerini karşılamak üzere kuruluş ilkeleri yasa ile belirtilen ve karar organları dört yılda bir yapılan seçimle oluşturulan kamu tüzel kişileridir.

KKTC’de yerel hizmetler, belediyeler, belediye olmayan yerleşim birimlerinde ise muhtarlıklar eliyle yürütülmektedir. Ülkemizde 2009 yılında belediyelere bağlı olmayan köyler de (Karaman ve Pile köyleri hariç) mevcut belediyelere bağlanmıştır. Bugün faaliyetlerini sürdürmekte olan 28 belediye vardır. Değiştirilmiş şekliyle 51/1995 sayılı belediyeler yasasına göre ‘kent’ nüfusu 5001 veya daha fazla olan beldeleri anlatır. Ancak İlçe Merkezleri, nüfuslarına bakılmaksızın kent sayılırlar. Buna mukabil, 14/2008 sayılı Belediyeler (Değişiklik) Yasası’nın verdiği yetki uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından kaymakamlıklara bağlı köylerin belediyelere bağlanması sonucu 2006 nüfus dağılımı yeniden düzenlenmiştir. 2008 sonrası köylerin belediyelere bağlanması sonucu ilçe merkezlerindeki belediye sınırları içerisinde yaşayan nüfusun %48.7’den, %56.5’e yükseldiği görülmektedir.

51/1995 sayılı Belediyeler Yasası ile, belediyelerin gelişmesine ve halkın beklentilerine cevap verilmesine imkan tanımayan eski 15/1980 sayılı Belediyeler Yasası yürürlükten kaldırılmıştır. 23 Ağustos 1995 tarihinde yürürlüğe giren yeni Belediyeler Yasası ile belediyelerin, ülkenin koşulları ve yasal mevzuat gözönüne alınarak olabildiğince özerkleştirilmesi, belediye çalışmalarının daha şeffaf hale getirilmesi, katılımın sağlanması, gelir kaynaklarının ve yetkilerinin azami derecede artırılması amaçlanmıştır.

KKTC’de faaliyet gösteren 28 belediye ilk kez 1983 yılında biraraya gelerek 15/1980 sayılı Belediyeler Yasasının 159. maddesi uyarınca güçlerini birleştirerek bu konuda ilk adımı atmışlar ve Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği’ni kurmuşlardır. Ancak Birlikler ve Dernekler Yasasına göre bir tüzükle oluşturulan Belediyeler Birliği’nin yasal olmadığı yönündeki eksiklikten dolayı 4 Haziran 2003 tarihinde Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği Yasası yürürlüğe konmuştur. Belediyeler Birliği’nin kuruluşu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde, belediyelerin kurumsallaşma aşamasına ulaşmasında ve güçlenmesinde önemli bir adım olmuştur.

Belediyelere, Devlet Bütçesinde öngörülen mahalli gelirlere ayrılan pay 51/1995 sayılı Belediyeler Yasası'nın değiştirilmiş şekli uyarınca 2010 mali yılından itibaren %6.0 dan %8.5'e yükseltilmiş olup, Devlet Bütçesinden aldıkları bu katkının $\frac{1}{6}$ 'sının tamamını kendi bütçelerinde gösterildiği şekilde altyapı yatırımları için kullanmaları şartı bulunmaktadır.

Belediyelerin gelirleri esas olarak özkaynak gelirleri, devlet katkısı, borçlanmalar ve diğer gelirler olmak üzere dört ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan özkaynak gelirlerini vergi gelirleri (mülkiyet üzerinden alınan vergiler gibi), vergi dışı gelirler (para cezaları gibi), sermaye gelirleri, bağış ve yardımlarla oluşturmaktadır. Diğer gelirler başlığı altında ise döner sermaye gelirleri, KDV gelirleri gibi gelirlerden oluşmaktadır.

Devlet katkısı belediyelere de-jure nüfus oranları dikkate alınarak dağıtılmaktadır.

Tablo 18.1'de Belediyelerimizin 2019 yılında Devletten aldıkları katkı miktarları ve yüzde payları görülmektedir. İlçe belediyelerimiz Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Güzelyurt, Lefke ve İskele toplam Devlet katkısının %59,6'ını alırken, geriye kalan 22 belediye ise %40.4'unu almaktadır.

Tablo 18.1 Belediyelerinin Devlet Bütçesinden Aldıkları Katkı Miktarları

()

BELEDİYE	2019		2020		2021	
	Devlet Katkısı	% Pay	Devlet Katkısı	% Pay	Devlet Katkısı	% Pay
AKDOĞAN	3,054,127.65	0.8	3,815,019.59	0.7	3,573,557.94	0.7
AKINCILAR	601,180.06	0.2	747,512.24	0.1	693,651.48	0.1
ALAYKÖY	5,987,137.26	1.5	7,444,452.75	1.4	7,483,729.11	1.5
ALSANCAK	9,421,924.20	2.4	11,715,293.60	2.2	11,777,102.47	2.4
BEYARMUDU	7,097,008.23	1.8	8,824,475.01	1.7	8,188,645.08	1.7
BÜYÜKKONUK	4,441,025.38	1.1	4,670,106.90	0.9	5,524,128.28	1.1
ÇATALKÖY	8,712,487.16	2.2	10,833,174.04	2.1	10,052,611.20	2.1
DEĞİRMENLİK	17,625,584.47	4.4	21,915,788.31	4.2	22,031,414.08	4.5
DİKMEN	13,448,460.87	3.4	16,721,920.41	3.2	15,517,055.88	3.2
DİPKARPAZ	3,620,954.09	0.9	4,502,322.31	0.9	4,526,076.04	0.9
ESENTEPE	3,721,150.68	0.9	4,626,907.61	0.9	3,935,731.25	0.8
GEÇİTKALE	3,668,740.14	0.9	4,561,739.91	0.9	4,585,807.20	0.9
GİRNE	30,113,131.71	7.6	59,209,139.47	11.3	54,942,943.20	11.3
GÖNYELİ	24,534,963.18	6.2	30,506,963.36	5.8	28,308,845.04	5.8
GÜZELYURT	27,635,413.47	6.9	34,362,087.24	6.6	34,543,378.74	7.1
İNÖNÜ	3,424,414.41	0.9	5,610,165.43	1.1	5,197,011.67	1.1
İSKELE	11,653,640.31	2.9	14,490,227.17	2.8	13,446,162.36	2.8
LAPTA	17,981,008.37	4.5	22,357,725.26	4.3	20,746,783.92	4.3
LEFKE	16,123,419.00	4.0	20,047,984.19	3.8	18,603,466.68	3.8
LEFKOŞA	87,843,523.17	22.1	109,225,317.49	20.9	101,355,305.52	20.8
MAĞUSA	58,099,645.00	14.6	72,241,548.21	13.8	67,036,328.12	13.8
MEHMETÇİK	6,089,909.14	1.5	7,147,364.77	1.4	6,632,375.64	1.4
PAŞAKÖY	5,489,236.87	1.4	6,825,359.60	1.3	6,861,369.58	1.4
SERDARLI	3,716,526.32	0.9	9,242,315.10	1.8	4,288,189.08	0.9
TATLISU	2,249,030.16	0.6	2,796,461.59	0.5	2,594,968.08	0.5
VADİLİ	3,684,155.02	0.9	4,580,906.85	0.9	4,250,838.72	0.9
YENİBOĞAZIÇI	9,652,969.17	2.4	12,002,576.68	2.3	11,137,754.88	2.3
YENİ ERENKÖY	8,673,949.96	2.2	10,785,256.56	2.1	8,340,122.00	1.7
TOPLAM	398,364,715.45	100.0	521,810,111.65	100.0	486,175,353.24	100.0

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Belediyelerin 2019 – 2021 yılı gelirleri tablo 18.2’de görülmektedir.

Tablo 18.2 Belediyelerin Gelirleri
(2019 - 2021)

Yıllar	2019	2020	2021	Değişme (%) (2021/2020)
I. Devlet Katkısı	398,364,715.45	521,810,111.70	486,175,353.24	-6.8
Pay (%)	46.0	51.9	43.3	-
II. Özkaynaklar	425,069,030.49	405,699,924.70	544,349,745.17	34.2
Pay (%)	49.1	40.3	48.5	-
III. Borçlanma	15,000,000.00	53,845,844.00	36,038,125.45	-33.1
Pay (%)	1.7	5.4	3.2	-
IV. Diğer Gelirler	27,639,440.06	24,127,999.30	56,062,178.12	132.4
Pay (%)	3.2	2.4	5.0	-
Toplam	866,073,186.00	1,005,483,879.70	1,122,625,401.98	11.7

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

2021 yılında 2020 yılına göre borçlanmada -33.1%'lik bir düşüş görünmektedir. Borçlanma kalemi, cari yıl içinde alınan kredileri kapsamaktadır. Bundan dolayı bakiye borçlar dahil edilmemektedir.

Belediyelere, Devlet Bütçesinde öngörülen mahalli gelirlerden ayrılan pay 51/1995 sayılı Belediyeler Yasası'nın değiştirilmiş şekli uyarınca 2010 mali yılından itibaren %6.0 dan %8.5'e, 2016 mali yılından itibaren ise %8.5 den %9.0'a yükseltilmiş olup, ilave olarak yerel gelirlerin %0,25 lik kısmı da 2008 yılında belediyelere bağlanan köylerin bağlandıkları tarihteki nüfusu ile son nüfus sayımında nüfusları 6000'in altında olan belediye nüfuslarının toplamı üzerinden her belediyeye nüfusları oranında bölüştürülmektedir. Devlet Bütçesinden aldıkları bu katkının 1/6'sının tamamını kendi bütçelerinde gösterildiği şekilde altyapı yatırımları için kullanmaları şartı bulunmaktadır. 2021 yılı başında öngörülen mahalli gelirler yıl sonunda farklı ve öngörülenin üzerinde gerçekleşmesinden dolayı belediyelere yapılan katkı öngörü payının altında olmuştur (tablo 18.3).

Tablo 18.3 Belediyelere Yapılan Devlet Katkısının Mahalli Gelirler
İçindeki Payı
(2019 - 2021)

Yıllar	2019	2020	2021
Devlet Öngörülen Mahalli Gelirler	4,721,672,000.00	5,610,400,000.00	5,748,000,000.00
Belediyelere Öngörülen Devlet Katkısı (Bütçe)	417,370,800.00	518,962,000.00	521,700,000.00
Devletin Gerçekleşen Mahalli Gelirler	5,933,174,413.98	5,546,481,429.56	6,681,568,990.03
Devlet Bütçesinden Belediyelere Yapılan Devlet Katkısı	417,440,730.01	519,798,619.99	521,699,997.91
Belediye Yıl Sonu Hesaplarında Görülen Devlet Katkısı	398,364,715.45	521,810,111.70	486,175,353.24
Devlet Katkısının Öngörülen Mahalli Gelirler İçindeki Payı (%)	9.25	9.25	9.25
Gerçekleşen Devlet Katkısı (Bütçe)			
Gerçekleşen Mahalli Gelirler İçindeki Payı (%)	7.04	9.37	7.81

Belediyelere,devlet bütçesinde öngörülen mahali gelirlere,
51/1995 sayılı Belediyeler yasasında belirlenen oranlar kadar Devlet katkısı yapılmaktadır.
Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Belediyelerin giderlerine bakıldığı zaman 2021 yılı için personel giderlerinin, giderler içindeki payının bir önceki yıla göre (53.5%) azalarak %53.1 oranına ulaşmıştır (tablo 18.4). Personel giderlerinin özkaynak gelirlerine oranının da bir önceki yıla göre düşüş gösterip %132.50 oranından %109.48'e gerilediği görülmektedir.

Tablo 18.4 Belediyelerin Giderleri
(2019 - 2021)

Yıllar	2019	2020	2021	Değişme (%) (2021/2020)
Personel Giderleri	441,019,321.98	537,536,560.13	595,960,402.61	10.9
Pay (%)	50.9	53.5	53.1	-
Mal ve Hizmet Alımları	266,382,855.79	261,509,745.17	304,601,883.95	16.5
Pay (%)	30.8	26.0	27.1	-
Yatırımlar	71,324,593.98	60,414,114.15	99,504,570.78	64.7
Pay (%)	8.2	6.0	8.9	-
Transfèrler ve Borç Ödemeleri	63,443,927.45	83,546,095.39	74,422,601.13	-10.9
Pay (%)	7.3	8.3	6.6	-
Diğer Giderler	23,902,486.80	62,477,364.72	48,135,943.51	-23.0
Pay (%)	2.8	6.2	4.3	-
Toplam	866,073,186.00	1,005,483,879.56	1,122,625,401.98	11.7
Özkaynak Gelirleri	425,069,030.49 TL	405,699,924.70 TL	544,349,745.17 TL	
Personel Giderleri / Özkaynak Gelirleri	103.75%	132.50%	109.48%	

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Belediyelerin personel durumuna baktığımız zaman ise 2020 yılına göre 2021 yılında memur sayısında 82 kişilik artış yaşanırken, işçi sayısında 65 kişilik, sözleşmeli personel sayısında ise 3 kişilik azalma olmuştur. (tablo 18.5).

Tablo 18.5 Belediyelerdeki Memur, İşçi ve Sözleşmeli Personel Sayıları (2019 - 2021)

Yıllar	2019	2020	2021	Değişme (2019/2018)
Kadrolu Memur	998	884	966	9.3
Kadrosuz Memur	41	41	41	0.0
Toplam Memur	1039	925	1007	8.9
Kadrolu İşçi	1939	1942	1818	-6.4
Kadrosuz İşçi	485	540	582	7.8
Kamu İşçi		50	67	
Toplam İşçi	2424	2532	2467	-2.6
Sözleşmeli Hizmet Alımı	17	21	18	-14.3
Genel Toplam	3480	3478	3498	0.6

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

KKTC'nin 2006 Genel Nüfus ve Konut Sayımı'na göre toplam De-Jure nüfusunun 256,644 olduğu dikkate alınır, bu nüfusun %48.7'si ilçe merkezlerindeki belediye sınırları içerisinde yaşamaktadır. 14/2008 sayılı Belediyeler (Değişiklik) Yasası'nın verdiği yetki uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından kaymakamlıklara bağlı köylerin belediyelere bağlanması sonucu 2006 nüfus dağılımı yeniden düzenlenmiştir. 2008 sonrası köylerin belediyelere bağlanması

sonucu ilçe merkezlerindeki belediye sınırları içerisinde yaşayan nüfusun %48.7'den, %56.5'e yükseldiği görülmektedir. Bu rakama belediye sınırları dışında tutulan Pile, Karaman ve Kantara toplam nüfusu olan 550 kişi dahil edilmemiştir 2011 Genel Nüfus ve Konut Sayımı'na göre 286,257 olan toplam de-jure nüfusun %99.8'i belediye hudutları içerisinde yaşamakta ve belediye hizmetlerinden faydalanmaktadır. 2020 yılı belediye sınırları içerisinde yaşayan projeksiyon nüfusun 2011 yılına göre %33.8 artış göstererek 382,155 olduğu tahmin edilmektedir (tablo 18.6).

Tablo 18.6 İlçelere Göre Belediyeleşme Oranı
(2020)

İlçe	Belediye Sayısı	İlçe Nüfusu	Belediye Nüfusu	Belediyeleşme Oranı (%)
Lefkoşa	5	127,725	127,725	100.0
Gazimağusa	10	91,913	91,313	99.3
Girne	6	96,166	96,120	100.0
Güzelyurt	1	23,988	23,988	100.0
İskele	5	28,977	28,942	99.9
Lefke	1	14,067	14,067	100.0
KKTC	28	382,836	382,155	99.8

¹ 2020 Projeksiyon Nüfus (İstatistik Kurumundan alınmıştır.)

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü,

Tablo 18.7’de belediyelerin nüfus gruplarına göre dağılımına baktığımızda 1000’den az de-jure nüfus grubunda 1 belediye, 1001-2000 de-jure nüfus grubunda 0, 2001-5000 de-jure nüfus grubunda 11, 5001 - 10000 de-jure nüfus grubunda 6, 10001-50000 de-jure nüfus grubunda 8, 50000’den fazla 2 belediye vardır. Bu sonuç bize KKTC’deki belediyelerin 10001 ve üzerinde olan sadece 10 belediyelerden oluştuğunu göstermektedir.

Tablo 18.7 Nüfus Büyüklüklerine Göre Belediye Sayısı ve Nüfusları
(2020)

Nüfus Dilimi	Belediye Sayısı	Pay (%)	Nüfus	Pay (%)
1000'den Az	1	3.6	418	0.1
1001-2000	0	0.0	0	0.0
2001-5000	11	39.3	36,167	9.5
5001-10000	6	21.4	44,078	11.5
10001-50000	8	28.6	164,543	43.1
50000'den Fazla	2	7.1	136,949	35.8
Toplam	28	100.0	382,155	100.0

¹ 2020 Projeksiyon Nüfus (İstatistik Kurumu)

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Belediyelerin mevcut araçları ise tablo 18.8’de görülmektedir. 2020 yılına göre 2021 yılında belediyelere ait olan araç sayısında azalma görülmektedir.

Tablo 18.8 Belediyelerin Araç Durumu
(2019-2021)

Yıllar	2019	2020	2021
Çöp Aracı	121	134	126
Vidanjör	29	27	23
Dozer	35	40	38
Diğer Loader	29	40	21
Kamyon	112	134	126
Su Tankeri	48	54	48
Land-Rover	45	14	24
Kamyonet	134	177	143
Salhane Aracı	10	14	12
Cenaze Aracı	29	31	29
Van	122	183	161
Silindir	21	22	17
Beton Yoğurma Aracı	28	33	34
Greyder	6	4	6
Traktör	17	18	17
Otobüs	12	16	9
Minibüs	50	51	48
Salon Araba	171	230	211
Lift	21	27	23
Motorsiklet	120	98	121
Diğer	76	67	60
Toplam	1236	1414	1297

Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği

18.2. Sorunlar

Belediyelerimiz, çağdaş gereksinimlerin karşılanması amacıyla gerekli hizmet sunumunu gerçekleştirebilmek için mali sorunlarla uğraşmaktadırlar. Mali sorunların aşılması maksadıyla denetim mekanizması getirilmelidir.

Belediyelerin ana hizmet alanları olan yol, su, kanalizasyon, sağlık ve imar konularında özellikle bilgi ve deneyim gerektiren hizmetlerde birkaç kent belediyesinin dışında tüm belediyeler kalifiye personel yetersizliği nedeniyle güçlük çekmektedir. Buna mukabil personel sayısındaki artış dikkate alındığında yerel yönetimlerin hantal ve verimsiz bir yapıya sahip olmaya başladığını gözlemlemekteyiz. Bundan dolayı personel alımı konusunda merkezi bir sınav yapılması ve bu konuda yasal düzenlemeler yapılması elzemdir. Ayrıca, belediye hizmetlerin en üst düzeyde ve kaliteli bir şekilde halka ulaşmasını sağlamak için yerel yönetimlerin coğrafi temeller üzerine yeniden yapılandırılması ve paylaşımlı hizmet modeliyle yerel yönetimlerin birlikte çalışması teşvik edilmesi gerekmektedir.

Belediyeler yasası ve belediye personel yasası gözden geçirilerek verimin artırılması yönünde gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Belediyelerde çalışan personelin eğitimine yönelik olarak düzenlenen seminer, kurs ve benzeri programlar yeterli düzeyde yapılamamaktadır.

Belediyelerimizin çoğu ekonomik bakımdan sıkıntı çekmektedir. Belediyeler çalışanlarını ödeyebilmek için devletten avans çekmek zorunda kalmakta, birçok belediye yatırım konusunda beklentilere cevap verecek bir gelişme gösterememektedir.

Yerel yönetimlerde bütçe disiplininin oluşturulması, stratejik önceliklere göre kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması ve sonuçların raporlanması gerekmektedir. Bundan dolayı “Yerel Yönetimlerin” bütçe sistemlerinde reforma gidilmesi ve “Çok Yıllı Bütçe Sistemi”ne geçilmesi yönünde çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Değiştirilmiş şekliyle 51/1995 sayılı belediyeler yasına göre ‘‘kent’’ nüfusu 5001 veya daha fazla olan beldeleri anlatır. 14/2008 sayılı Belediyeler (Değişiklik) Yasası’nın verdiği yetki uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından kaymakamlıklara bağlı köylerin belediyelere bağlanması sonucu 2006 nüfus dağılımı yeniden düzenlenmiştir. 2008 sonrası köylerin belediyelere bağlanması sonucu ilçe merkezlerindeki belediye sınırları içerisinde yasayan nüfusun arttığı görülmektedir. Bundan dolayı yeni bir kent tanımlamasına ihtiyaç duyulmaktadır.

19. Beşeri Kaynaklar, Aile, Kadın, Çocuk ve Engelliler

19.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

19.1.1. Beşeri Kaynaklar

Ülkelerin birbirleriyle rekabet edebilmelerinin insan kaynaklarına verilen önem çerçevesinde mümkün olabileceği genel olarak kabul görmüş bir olgudur. Bu düşünceden hareketle ülkemizde de insan kaynaklarının ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme hedeflerine uyumlu bir şekilde geliştirilmesi için çaba sarfedilmesi gerekliliği önem kazanmaktadır.

İnsana yapılan yatırımlar içerisinde büyük önemi olan sağlık ve eğitim yatırımlarının gelişmiş ülke standartlarına göre ülkemizde arzulanan düzeyde olmaması, giderilmesi gereken önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Ancak okullaşma oranının gelişmiş ülke standartlarında olması ilerisi için umut verici bir durum olarak değerlendirilmektedir. 2021 yılına ait hazırlanan yaşam tablosunda doğuştaki yaşam ümidinin kadınlarda 83.1 yaş, erkeklerde 79.0 yaş olması önem arz etmektedir.

19.1.2. Aile

Aile toplumdaki en küçük kurumdur. Bu özelliği dolayısıyla toplumun genel düzeyini pek çok yönden yansıtabilmesi açısından önem taşımaktadır. Aileyi olumlu yönde etkileyecek düzenlemelerin toplumun geneline yansıtacağı düşüncesinden hareketle aileye her açıdan önem verilmektedir. 1951 yılında yürürlüğe girmiş olan eski Aile Yasası, sosyal ve kültürel açıdan önemli gelişmeler kateden toplumumuzun ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmıştı. Bu çerçevede aile içinde eşitliği ve eşit paylaşımı öngören yeni "Aile (Evlenme ve Boşanma) Yasası" 26 Ocak 1998 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1/1998 sayılı Yeni Aile Yasası ile aile kurumuna çağdaş düzenlemeler getirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede nişan ve evlilik yaşında değişiklik yapılmış, soyadı konusunda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca boşanma halinde edinilmiş malların eşitlikçi bir anlayışla paylaşımı konusunda hükümler konmuştur. Bu düzenleme boşanma halinde tarafların mağdur duruma düşmemesi gayesi gözetilerek yapılmıştır.

Cumhuriyet Meclisi 1996 yılında “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi” ve “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)” ile 2011 yılında “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi”ni onaylanarak iç hukukumuzun bir parçası haline getirmiştir. Dolayısıyla mevcut Aile Yasası’nda düzenlemeye gitme ihtiyacı doğmuştur. 2015 yılında 34/2015 sayılı Aile (Evlenme-Boşanma) (Değişiklik) Yasası ile sözkonusu sözleşmelerde belirtilen temel prensipler ışığında, modern hukuk devletlerindeki uygulamalar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da göz önünde bulundurularak yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile evlenme ve boşanma durumunda tarafların uğrayabileceği mağduriyetleri en aza indirme amacı güdülmüş, başta çocukların sağlığı ve esenliği göz önünde bulundurularak, kişilerin insan haklarını gözeterek eşitlik sağlayıcı değişiklikler yapılmıştır.

2019 Yılında Aile (Evlenme Ve Boşanma) Yasasında 5/2019 sayılı yasa ile yapılan değişiklik ile taraflar, boşanmaları halinde, bekarlık soyadına geri dönmeleri mümkün olmuştur.

Ülkemizdeki evlenme ve boşanmaların seyri tablo 19.1’de görülmektedir.2021 yılında evlilikler bir önceki yıla göre %30.0 oranında çoğalırken, boşanmalarda %6.0 oranında artış olmuştur.

Tablo - 19.1 Yıllara Göre Evlenme ve Boşanma Sayısı
(2019-2021)

Yıllar	2019		2020		2021	
	Sayı	% Değişim	Sayı	% Değişim	Sayı	% Değişim
1 Evlenme Sayısı	1.151	0,6	951	-17,4	1.234	30,0
2. Boşanma Sayısı	897	-4,3	841	-6,3	895	6,0

Kaynak: İstatistik Kurumu

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 4 Aralık 2011 tarihinde yapılan Genel Nüfus ve Konut Sayımı sonuçlarına göre ortalama hane halkı büyüklüğü 2.95 olarak saptanmıştır.

19.1.3. Kadın

Kadın hakları, eşitliği ve özgürlüğü veya başka bir deyişle "statüsü" üzerindeki tartışmalar insanın doğuşu ile başlamıştır. Fakat bu tartışmaların üçyüz yıl öncesinde aranması eğilimi vardır. Daha da olumlu ve belirgin çalışmalar ise, XIX. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bunun sebebi, teknik gelişmelerin, endüstrileşmenin ve büyük çapta savaşları izleyen sosyal reformların daha ziyade bu döneme rastlamasıdır. Endüstrileşmenin getirdiği yeni koşullar, dünya kadınlarını ev dışına, iş hayatına doğru çekmeye zorlamıştır.

Özellikle 1960'lı yıllarda gelişip yayılan kadın hareketleri sonucunda kadının toplumdaki konumu her açıdan sorgulanmaya başlanmıştır. Dünyada her alanda yasal ve kurumsal düzeyde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik mücadeleler verilmektedir. Dünyada gelişen kadın hareketlerinden etkilenen ülkemizde de bu alanda örgütlenme girişimleri artmış ve kadın-erkek eşitliğini sağlama amacına yönelik çabalar giderek yoğunlaşmıştır.

KKTC'de kadının yasal, siyasal ve çalışma yaşamındaki konumuna bakıldığında bazı tespitler yapmak mümkündür.

Birleşmiş Milletlerin 1979 yılında kabul ettiği "Kadınlara Karşı Her Türü Ayırimcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" (CEDAW) ülkemizde Cumhuriyet Meclisi'nin 8 Mart 1996 tarihli birleşiminde kabul edilmiştir. Bu sözleşmede "Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıların geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek" gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca bu sözleşmenin 4. maddesinde kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce alınacak geçici ve özel önlemlerin ayırım olarak mütalaa edilemeyeceği ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların muhafazası sonucunu doğurmayacağı ifade edilmiş ve fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman bu önlemlere son verilebileceği belirtilmiştir. Bu çerçevede

kadın örgütleri eşitliğin sağlanması amacıyla siyasal yaşamda kadınlara kota uygulanması gerekliliğini gündeme getirmişlerdir.

Kadınlara karşı ayrımcılık kadar önemli sayılabilecek bir diğer konu kadına yönelik şiddettir. Avrupa Konseyi tarafından 2011 yılında İstanbul’da imzalanmış “Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi”, ülkemizde Cumhuriyet Meclisi'nin 5 Aralık 2011 tarihli birleşiminde kabul edilmiştir. Bu sözleşme “Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet gibi kadınlara yönelik şiddetin yapısal boyutunu ve bu şiddetin erkeklerle kıyaslandığında kadınları zorla ikincil bir konuma sokmanın çok önemli toplumsal mekanizmalarından biri olduğunu kabul ederek” kadına yönelik her türlü şiddetin engellenmesi ve engellenmesine yönelik her türlü tedbirin alınmasını içermektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların oluşturulup uygulamasına yönelik maddeler yer almaktadır.

Kadının siyasal yaşamdaki yeri açısından ülkemize baktığımızda uzun yıllar boyunca siyasette büyük ölçüde erkeklerin etkin olduğu görülmektedir. Kadınların siyasetle ilgisi daha fazla seçmen düzeyinde sınırlı kalmıştır. Ancak zaman içerisinde kadın hareketlerinin de etkisiyle kadınların siyasete aktif olarak katılmasında sınırlı da olsa bir gelişme kaydedilmiştir. Ülkemizde kadının siyasal yaşama fiilen katılması özellikle 1990'lı yıllarda başlamıştır. Kadınlar bugün 50 sandalyeden 11 tanesine sahiptirler. Bu da %22 gibi düşük bir oranı ifade etmektedir. Kadınların siyasete daha etkin katılmaları sonucunda, halkımızın aydın nitelikleri de dikkate alındığında, ileride daha yüksek bir temsiliyet sağlayacaklarını söylemek mümkündür.

Kadın ve Aile Sorunları Birimi'nin daire statüsüne kavuşturulabilmesi için yürütülen çalışmalar 2002 yılı içerisinde tamamlanmıştır. “Kadın Çalışmaları Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası” Cumhuriyet Meclisi'nin 26 Şubat 2002 tarihli birleşiminde kabul edilmiştir. Daire, adı ve fonksiyonları 17 Kasım 2014 yılında güncellenerek “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası” çerçevesinde yoluna devam etmiştir. Yasa değişikliği, “toplumsal cinsiyet eşitliğini, geliştirmek, kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi yaşamdaki işlevlerini güçlendirmek; kadının sağlık, sosyal ve hukuki güvenliğini sağlamak, eşit haklara sahip bireyler olarak kadınların toplumsal yaşamda yer almalarını ve kalkınma sürecine etkin katılmalarını gerçekleştirerek çağdaş aile yapısının güçlenmesini sağlamak, kadını korumak ve desteklemek” amacıyla yapılmıştır.

2006 KKTC Nüfus ve Konut Sayımı sonuçlarına göre 256,644 kişi olan toplam nüfusumuzun 118,076'sı (%46.0) kadındır. 2011 yılında yapılan KKTC Nüfus ve Konut Sayımı sonuçlarına göre 286,257 kişi olan toplam nüfusumuzun 135,774'ü (%47.4) kadındır.

Kadınların işgücü piyasasındaki durumunu görebilmek açısından Hanehalkı İşgücü Anketleri önemli bir veri kaynağıdır. İstatistik Kurumunun 2021 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre istihdam edilenlerin %65.1'i (81,898 kişi) kadınlar oluşturmaktadır. İstihdam edilen kadınların %90.8'i hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Kadınların %86.0'ı ücretli ve yevmiyeli, %11.7'si kendi hesabına ve işveren, %2.3'ü ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ülkemizde istihdamdaki kişilerin kadın-erkek ayrımına göre durumu tablo 19.2'de görülmektedir.

Tablo - 19.2 Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçlarına Göre İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (2019-2021)

	2019		2020		2021	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1. Kadın	49.169	35,5	44.93	33,8	43.841	34,9
2. Erkek	89.27	64,5	87.955	66,2	81.898	65,1
Toplam	138.439	100,0	132.885	100	125.739	100

Kaynak: İstatistik Kurumu

Ülkemizdeki işsizler kadın-erkek ayrımına göre değerlendirildiğinde 2021 yılında toplam işsizlerin %51.1'inin kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Bu, kadınların işgücü piyasasına erkeklere göre daha düşük oranda katılmasının doğal bir sonucudur (tablo 19.2).

Tablo - 19.3 Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçlarına Göre İşsizlerin Cinsiyete Göre Dağılımı
(2019-2021)

	2019		2020		2021	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1. Kadın	4.281	48,2	6.238	41,7	5.444	51,1
2. Erkek	5.036	51,8	8.712	58,3	5.202	48,9
Toplam	9.317	100,0	14.95	100,0	10.646	100,0

Kaynak: İstatistik Kurumu

İstihdamdaki kişilerin ana ekonomik faaliyet alanlarına göre ayrımına bakıldığında gerek kadınlarda gerekse erkeklerde ilk sırayı hizmetler sektörü almaktadır. 2021 yılı içerisinde 39.827 kadın ve 58.466 erkek hizmetler sektöründe çalışmıştır (tablo 19.3).

Tablo 19,5’de görüldüğü üzere kamuda çalışan memur, öğretmen, polis ve polis sivil hizmet görevlilerinin 2021 yılında %50.0’ı kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların oransal olarak sadece öğretmenlikte erkeklerden daha fazla olduğu izlenmektedir. 2021 yılında kadın öğretmenlerin payı %70.1 iken kadın memurların payı %51.3 kadın polis sivil hizmet görevlilerinin payı %41.3’dür. Toplam polislerin ise sadece %6.8’i kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 19.4 Hanehalkı İşgücü Sonuçlarına göre Ana Ekonomik Faaliyet Alanları ve Cinsiyete göre Dağılımı
(2019-2021)

Ekonomik Faaliyetler	2019				2020				2021			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Tarım	1.82	3,7	3.801	4,3	1.07	2,4	2.996	3,4	1.239	2,8	3.239	4,0
Sanayi	2.943	6,0	10.844	12,1	2.565	5,7	11.037	12,5	2.025	4,6	8.859	10,8
İnşaat	1.11	2,3	9.796	11,0	476	1,1	9.628	10,9	750	1,7	11.334	13,8
Hizmetler	43.297	88,1	64.828	72,6	43.297	90,9	64.293	73,1	39.827	90,8	58.466	71,4
Toplam	43.06	100,0	77.938	100,0	43.06	100,0	89.269	100,0	43.841	100,0	81.898	100,0

Kaynak: İstatistik Kurumu

Tablo - 19.5 Kamu Sektöründeki Memur, Öğretmen ve Polislerin
Toplam Sayısı ve Cinsiyetine göre Dağılımı
2021

	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)
Memur	4.76	6	4.52	9	9.295	100,0
Öğretmen	2.94	4	1.25	6	4.200	100,0
Polis	148	6,8	4	93,2	2.172	100,0
Polis Sivil Hizmet Görevlileri	104	41,3	148	58,7	252	100,0
Toplam	7.96	2	7.95	7	15.91	9
		50,0		50,0		100,0

Kaynak: İstatistik Kurumu

Tablo 19.6’da bakıldığında kamu sektöründeki üst kademe yöneticilerinin de ağırlıklı olarak erkeklerden oluştuğu görülmektedir. 2021 yılında üst kademe yöneticilerinin %67.9 erkeklerden %32.1’i kadınlardan oluşmuştur.

Tablo - 19.6 Kamu Sektöründeki Üst Kademe Yöneticilerinin
Cinsiyete göre Dağılımı
2019-2021

Yıllar	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)
2019	48	31,0	107	69,0	155	100,0
2020	47	30,7	106	69,3	153	100,0
2021	52	32,1	110	67,9	162	100,0

Kaynak: İstatistik Kurumu

19.1.4. Çocuk

Dünyada ve ülkemizde çocuk ve çocuk sorunlarına ilgi giderek artmaktadır. Bunun başlıca nedeni yarını bugünden daha iyi bir toplum ve dünya yaratma özlemidir. Bu da birey, aile ve toplum olarak çocuklara sunabildiğimiz olanaklarla yakından ilgilidir. Çocuk hakları ve çocuk sorunları Birleşmiş Milletler'de de pek çok kez gündeme gelmiş, bu konuda kararlar alınmış sözleşme ve bildirgeler onaylanmıştır.

KKTC Cumhuriyet Meclisi 12 Mart 1996 tarihli birleşiminde "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (Onay) Yasası"nı kabul etmiştir. Bu sözleşmede "Taraflar Devletler çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler" ifadesi kullanılmaktadır. Ülkemizde de mevcut olanaklar çerçevesinde çocuklara azami önem verilmekte ve çocukların gelişmesi aynı zamanda hızla ilerleyen dünyaya ayak uydurabilmeleri için gelişmeler yakından takip edilmektedir. Bu çerçevede bir yandan 15 yaşına kadar zorunlu eğitim uygulanarak çocukların %100'ünün okula gidip eğitilmesi sağlanırken diğer yandan da bilgisayar v.b. yeni teknolojilerin eğitimin hizmetine sunulmasına çalışılarak çağdaş normlara uygun birey yetiştirilmesi için çaba sarfedilmektedir.

Avrupa Konseyi'nin 2007 yılında Lanzorete'de kabul edilen "Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi" ülkemize 59/2011 sayılı Yasa ile Cumhuriyet Meclisi tarafından onaylanmıştır. Sözleşme "Çocukların cinsel sömürüsü ve istismarını engellemek ve bunlarla mücadele etmek ve cinsel sömürü ve istismara maruz çocuk mağdurların haklarını korumak" amacıyla hazırlanmıştır. Bu hususta, ulusal ve uluslararası işbirlikleri ve önleyici tedbirler sözleşmede yer almaktadır.

Ülkemizde çeşitli nedenlerle ortada kalan ve bakacak kimsesi bulunmayan çocuklar, Sosyal Hizmetler Dairesi'ne bağlı Lefkoşa Çocuk Yuvası ile SOS Çocuk Köyü ve SOS Gençlik Evlerine yerleştirilmektedir. Lefkoşa çocuk yuvasında koruma altına alınan çocukların tüm gereksinimleri Sosyal Hizmetler Dairesi'nce karşılanmaktadır. SOS Çocuk Köyü ve SOS Gençlik Evlerinde barındırılan çocukların herbiri için de Sosyal Hizmetler Dairesi tarafından asgari ücretin %75'i kadar olmak üzere katkı yapılmaktadır.

1993 yılında Merkezi Avusturya'da bulunan SOS Kinderdorf International Organizasyonu (KDI) KKTC'de de bir Çocuk evi kurmuş ve korunmaya muhtaç çocuklara aile ortamına yakın bir ortam yaratma ve küçük gruplar halinde aile benzeri sürekli bir ev ve bakım sağlamayı amaçlamıştır. 27 Kasım 1996 tarihinde SOS KDI ile KKTC Sağlık ve Çevre Bakanlığı arasında, Sosyal Hizmetler Dairesi tarafından himayeye alınan ve durumları, SOS KDI prensiplerine uygun olan Çocuk ve gençlere yeni bir yuva, anne sevgisi, maddi güvence ve iyi bir eğitim imkanı sağlanması amacıyla SOS Çocuk Köyü ve gençlik evleri tertibini sağlamak için protokol imzalanmıştır. Söz konusu protokol gereğince Sosyal Hizmetler Dairesi himayesinde bulunan çocuk yuvası ve yurtlarda barındırılan protokole uygun çocuk ve gençler 1997 yılında SOS KDI ve SOS tarafından oluşturulan Gençlik Evleri'ne aktarılmışlardır. SOS Çocuk Köyü ve SOS gençlik evlerinin denetimi Sosyal Hizmetler Dairesi tarafından yapılmaktadır. 18 yaşını tamamlayan Sosyal Hizmetler Dairesi himayesinde olan kişiler için ev veya öğrenci yurdu benzeri yarı bağımsız gençlik evlerinin açılması kararı Bakanlar Kurulu tarafından alınıp 07.03.2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yarı bağımsız gençlik evlerinin kira veya ücretleri Sosyal Hizmetler Dairesi tarafından karşılanarak, gençlerin sosyal ve psikolojik olarak hayata hazırlanması sağlanmaktadır.

Eylül 2020 - Ekim 2021 tarihleri arasında 108 çocuk çeşitli aile problemleri nedeniyle Sosyal Hizmetler Dairesi'nin himayesine alınmıştır.

SOS Çocuk Köyü ile SOS Gençlik Evi ve Sosyal Hizmetler Dairesi'ne bağlı Lefkoşa Çocuk Yuvası'ndaki çocuk sayısı tablo 19.7'de gösterilmiştir.

Tablo - 19.7 Sosyal Hizmetler Dairesine Bağlı Yuva/Yurtlarda ve SOS'te
Barınan Çocuk Sayıları
(2019- 2021 Yılı Aylık Ortalama)

Yıllar	SOS Çocuk Köyü	SOS Gençlik Evi	SOS Yarı Bağımsız Yaşam Evi	Lefkoşa Çocuk Yuvası	SHD Yarı Bağımsız Yaşam Evi
2019	59	24	20	41	-
2020	52	28	22	55	-
2021	56	23	22	52	-

Kaynak: Sosyal Hizmetler Dairesi

2011 yılında Sosyal Hizmetler Dairesi bünyesinde Gençlik Aile Danışma Merkezi (GADEM) kurulmuştur. Merkez, çocukların ve gençlerin riskli davranışlarda bulunmalarını, suçta itilmelerini önlemeyi hedeflemektedir. Bunun yanında 2012 yılında Çocuk ve Gençlik Merkezi (ÇOGEM) hizmete girmiştir. Lefkoşa Surlar İçi Bölgesi'nde hizmet vermekte olan Merkez, madde kullanan, riskli davranışlarda bulunan, çalıştırılan veya sokakta yaşayan çocuk ve gençlere hizmet vermektedir.

19.1.5. Engelliler

“Engelli” kavramı, günlük yaşama dair temel (eğitim, ulaşım, erişim, vb.) planlamalar yapılırken (herkesin göz önüne alınmaması sonucu) engellilerin mağdur duruma düşmesini ifade eder. Diğer bir değişle, herkesin kolayca yararlandığı haklardan (toplu ulaşım, eğitim, kamu binalarından/hizmetlerinden vb.) yararlanamama durumunda özür lülüğün değil, engellenmişliğin / engelleyen sorunsallaştırılması için ‘engelli’ kavramı yaratılmıştır.

Herkes için eşitlik ilkesi ile hareket eden Birleşmiş Milletler (BM) belgelerinde engellilik ilk kez 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde dile getirilse de BM sistemi içerisinde engellilikle (özür lülükle) ilgili çalışmaların başlama tarihi 1945 yılına dayanmaktadır. Özellikle görme ve işitme engelliler gibi bedensel engeller taşıyan bireylerin

haklarının arttırılmasına odaklanılmış, bunun dışında da engelliliği önleme ve rehabilitasyon çalışmalarına önem verilmiştir.

Birleşmiş Milletlerin 2008 yılında kabul ettiği "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" Cumhuriyet Meclisi'nin 26 Temmuz 2010 tarihli birleşiminde kabul edilmiştir. Sözleşme gerek ilkeler gerekse yükümlülükler açısından geneldir. İçerik olarak, eşitlik-ayrımcılık yasağı, erişebilirlik, eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam, siyasi ve kamusal hayata katılım gibi çeşitli başlıklar altında, engellilerin haklarını ve taraf devletlerin yükümlülüklerini düzenlemektedir.

Ülkemizde engellilerin hak ve statülerine kavuşması için yürütülen çalışmalar 1993 yılı içerisinde tamamlanmış ve Cumhuriyet Meclisinin 9 Kasım, 1993 tarihli birleşiminde "Özürlüleri Koruma ve Rehabilitasyon Yasası" kabul edilmiştir. 64/1993 sayılı yasa ile yürürlüğe giren yasa "bedensel veya ruhsal yönden çalışamayacak kadar hasta olan veya engelli olan kişilere sosyal ve psikolojik destek sağlamak; engelliliğinden dolayı kısmen veya tümüyle fonksiyon kaybına uğrayan ve normal yaşam gereklerine uyamayan kişilerin fonksiyonel yeteneklerini, tıbbi, psikolojik, sosyal ve işe yönelik biçimde yeniden kazandırmak ve istihdam edilenlerin maaş, ücret ve diğer özlük haklarına ilişkin hususları düzenlemek; ve engellilerin kendi güçleri ve becerilerini kullanmalarını sağlamak" amacıyla yapılmıştır. İlgili yasa 2006 ve 2014 yıllarında tadil edilmiştir. Yasada yeni düzenlemeler yapılarak "Engellileri Koruma, Rehabilitasyon ve İstihdam Yasası" olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca özel sektörde engelli istihdamı yapılması için tedbirler alınmıştır.

Tablo - 19.8 Engel Türü ve Cinsiyet

(2019-2021)

Engel Türü	2019		2020		2021	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Görme	328	428	389	391	392	383
İşitme - Konuşma	195	224	166	190	157	190
Baş Sinir ve Ruh Hastalıkları	1074	1580	1132	1635	1181	1707
Hareket Sistemi	423	651	432	663	426	662
Thalasemia ve Orak Hücre	100	82	100	77	99	73
Spastik	78	83	74	73	72	72
Diğer Sistem	460	421	495	438	497	420
Toplam	2658	3469	2788	3467	2824	3507
Genel Toplam	6.127		6.255		6.331	

Kaynak: Çalışma Dairesi

Ülkemizde engel türlerinin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında engelli erkeklerin engelli kadınlara göre daha çok olduğu saptanmıştır. Hem kadın hem de erkeklerde en sık görülen engel türü ise baş sinir ve ruh hastalıklarıdır. Ülkemizde 2021 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla 6.331 engelli belgelenmiştir (tablo 19.8).

İstihdam edilen engelli nüfus 2021 yılı Ekim ayı itibarıyla 531 kişi olup %26.7'si kadınlar, %73.3'ü ise erkekler oluşturmaktadır (tablo 19.9).

Tablo - 19.9 İstihdam Edilen Engellilerin Cinsiyet ve Engel Türüne göre Dağılımı
(2019-2021)

	2019		2020		2021	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Görme	16	82	16	82	16	80
İşitme - Konuşma	20	51	20	53	19	52
Baş Sinir ve Ruh Hastalıkları	16	53	16	50	16	47
Hareket Sistemi	47	152	45	150	44	149
Thalasemia ve Orak Hücre	41	39	40	38	40	37
Spastik	1	9	1	9	1	9
Diğer Sistem	10	29	6	20	6	15
Toplam	151	415	144	402	142	389
Genel Toplam	566		546		531	

Kaynak: Çalışma Dairesi

İş isteğiyle bekleyen engelli kişiler, 2021 yılında 835 kişi olup %42.3'ünü kadınlar, %57.7'sini ise erkekler oluşturmaktadır (tablo 19.10).

Tablo - 19.10 İş İsteğiyle Bekleyen Engellilerin Engel Türlerine Göre Dağılımları
(2019-2021)

Engel Türü	2019		2020		2021	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Görme	74	109	87	106	83	105
İşitme - Konuşma	56	74	68	72	69	74
Baş - Sinir	48	70	44	74	40	75
Hareket Sistemi	88	139	99	148	93	150
Thalassemia	27	15	31	19	29	17
Spastik	1	2	3	4	2	4
Diğer Sistem	26	51	38	66	37	57
Toplam	320	460	370	489	353	482
Genel Toplam	780		859		835	

Kaynak: Çalışma Dairesi

19.2. Sorunlar

Ülkemiz için büyük önem taşıyan ve ülke kalkınması için gerekli olan yetişmiş insan kaynaklarının gelişimi için eğitim ve sağlık yatırımları, istenilen düzeylere ulaştırılamamıştır.

Kadınların eşit bireyler olarak haklarını henüz tam olarak kullanamamaları ülkemizde üzerinde durulması gereken bir sorundur. Gereken durumlarda kadınlar adına pozitif ayrımcılık yapılması, kadın bireylerin toplum içinde hak ettikleri yeri almalarında etkin olacaktır.

Ülkemizde ihtiyaçlara tam anlamıyla cevap veren bazı hallerde can güvenliği bile sağlayan kadın sığınma evlerinin olmayışı önemli bir eksikliklerdir.

Engellilerin kamuya açık alanlardan ve kamuya yönelik hizmetlerden eşit şekilde yararlanmalarını olanak vermeyen ulaşım, dolaşım ve erişim sorunlarının varlığı sıkıntı yaratmaktadır. Tüm bu olumsuzluklar, yıllardan beri süregelen plansız gelişim ve büyüme ile altyapı planlaması esnasında engellilerin ihtiyaçlarının göz ardı edilmesi sonucunda telafi edilmesi çok zor ve/veya imkansız olumsuzluklarla karşıımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde henüz özel eğitimi düzenleyen bir yasanın bulunmayışı, üzerinde önemle durulması gereken bir sorundur.

18 yaş üstü engellilere yaşam boyu rehabilitasyon ve dinlenme tesislerinin eksikliği giderilmesi gereken bir sorundur. Artık hayata atılmaya hazır olan ve eksiklikleri ile ilgili farkındalıkları artan bu bireylere, “engelli olma” hissini yaşatmamak veya en alt düzeyde hissetmelerini sağlamak için, bu merkezlere büyük iş düşmektedir. Bu merkezler engelli bireylerimizin topluma en etkin ve faydalı biçimde kazandırılması adına büyük görevler ifa etmektedirler. Bu merkezlerin olması gerektiği biçimde, etkin ve etkili bir şekilde yönetilmesi, idaresi ve idamesi, en az yapılması kadar üzerinde durulması gereken bir unsurdur.

